LOVENSKI ETNOGRAF

91921

SLOVENSKI ETNOGRAFSKI MUZEJ

LJUBLJANA
1970

LETNIK
XXI—XXII
1968 — 69

SLOVENSKI ETNOGRAF

SLOVENSKI ETNOGRAFSKI MUZEJ

LJUBLJANA
1970

UREDNIŠKI ODBOR:

SLAVKO KREMENŠEK
BORIS KUHAR
ANKA NOVAK
FANČI ŠARF
SERGIJ VILFAN

ODGOVORNI UREDNIK:

BORIS KUHAR

IZDAL IN ZALOŽIL SLOVENSKI ETNOGRAFSKI MUZEJ V LJUBLJANI

90921
+

PD 1098/1992

Ivan Sedej

Črni Kal

(Analiza urbanističnih in arhitekturnih značilnosti)

Slika 1. »Benkova in Andrejeva« hiša iz leta 1489

Slika 2. »Zaključeni« ambient pred Benkovo hišo (v ozadju baročni portal hiše št. 53)

V pričujočem sestavku bomo skušali ugotoviti poglavitne urbanistične in arhitekturne kvalitete naselja Črni Kal. Ker gre pretežno za raziskovanje oblikovnih struktur, nam je najpomembnejši vir ohranjeno stavbno gradivo samo. Vendar nam je tudi študij literature odprl nekaj pogledov, ki so bistvenega pomena za razumevanje oblikovnih pojavov v omenjenem naselju. Omeniti moramo predvsem temeljni korpus virov — Kosovo Gradivo[1], nekatere odlomke v znameniti Valvasorjevi Slavi[2] in pa raziskave Sergeja Vilfana, ki jih je objavil predvsem v Kroniki[3]. Umetnostna literatura (Stele, Šumi[4]) se problematike naselja in vaškega urbanizma (nekateri ga imenujejo tudi rurizem) ne dotika, daje pa nam vrsto načelnih izhodišč za vrednotenje in opredelitev pojavov iz ljudskega umetnostnega območja. V širšem kontekstu je bila koristna tudi znana Grabrijanova razprava o razvoju stanovanjske hiše[5] in pa skromnejša monografija Šukljetove o podnebnih razmerah in njihovem vplivu na oblikovanje hiš in vasi v Slovenski Istri. Nekaj podatkov o spomenikih v Slovenski Istri, med katerimi je precej pozornosti posvečene tudi Črnemu Kalu, je zbranih v prvih letnikih revije Varstvo spomenikov[6]. Precej podatkov, zlasti za arheološka obdobja, sem zajel tudi iz arheološke karte, ki sta mi jo dala ljubeznivo na voljo sodelavca v zavodu za spomeniško varstvo SRS, dr. Iva Curk in dr. Peter Petru. Med literaturo, kjer je najti obilico dobrih slik in primerjalnega gradiva, velja omeniti razpravo v knjižni obliki B. Niceja[7] in lepo ilustrirano delo geografke Panninijeve[8]. Čeravno se slednje delo nanaša zgolj na gradivo s Tržaškega Krasa (del Krasa v Italiji), je zanimiva zaradi nekaterih metodoloških prijemov. Kot smo že omenili, nas zanima predvsem oblikovna podoba naselja in posameznih arhitektur. Zato smo zgodovinsko komponento skušali vtkati v sam kontekst razpravljanja. Poleg tega smo upoštevali predvsem gospodarske dejavnike in pa

[1] Kos F., Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku, I.—V., 1902—1928, Ljubljana.

[2] Valvasor J. W., Die Ehre des Herzogtums Krain, Laibach — Nürmberg I. do IV., Izd. J. Krajec, Dovo mesto 1976.

[3] Vilfan S., Podobe iz nekdanje živinoreje med Trstom in Slavnikom, Kronika V. leto 1957, str. 69—88.
isti, K zgodovini kupčevanja s soljo, Kronika X, leto 6962, str. 129—143.
isti, K zgodovini kmečkega kupčevanja s soljo, Kronika XI, leto 1963, str. 1—12.

[4] Stele F., Umetnost v Primorju, Slovenska matica, Ljubljana 1960.
Šumi N., Ljubljanska baročna arhitektura, Slovenska matica, Ljubljana 1961.
Šumi N., Arhitektura XVI. stoletja na Slovenskem, Slovenska matica, Ljubljana 1967.

[5] Grabrijan D., Kako je nastajala naša sodobna hiša, Mladinska knjiga, Ljubljana 1959.

[6] Šuklje G., Vplivi podnebnih razmer na oblikovanje hiš in naselij v Slovenski Istri, Slovenski Etnograf V., Ljubljana 1952, str. 44—53.
Velepič C., Kulturni spomeniki Slovenske Istre, Varstvo spomenikov II, leto 1949, Ljubljana, str. 113—117.

[7] Nice B., La casa rirale nella Venezia Giulia, Bologna 1941.

[8] Pagnini M. P., La casa rurale nel Corso Triestino, Trieste 1966.
Razprava Pagninijeve izhaja predvsem iz zemljepisnega tipološkega vidika in časovno razsežnost zanemarja. Zanimivo je upoštevanje dejavnika tal. Delo je sicer pisano objektivno (z nacionalnega vidika), vendar ob vsej objektivnosti ne izvemo, ali tu žive Slovenci ali kak drug narod.

pomembne zgodovinske prelomnice, ki so tako ali drugače vplivale na razvoj naselja. V vrednotenju arhitekture in urbanima izhajamo iz teze (ki jo potrjuje tudi gradivo samo), da je razlika med meščansko, fevdalno in ljudsko (kmečko) arhitekturo zgolj v funkciji in v večji ali manjši dognanosti oblik. Tudi zapoznitve, ki nujno nastopajo v ljudskem območju, niso nikakršna posebnost posebne ljudske oblikovnosti — saj zasledimo podobne pojave tudi v provincialni umetnosti, ki jo po navadni klasifikaciji štejemo v kategorijo stilne umetnosti[9]. Iz tega lahko izpeljemo tudi sklep, da je ljudska (kmečka) arhitektura (to velja tudi za rurizem) opredeljiva pretežno z družbenimi merili — o specifični, samo ljudstvu lastni oblikovnosti, ki naj bi imela neposredne korenine v prazgodovini, ni sledu. Primitivne, včasih malodane megalitske forme zidov in detajlov so posledica nižje stopnje tehnične spretnosti in oblikovnega primitivizma — nikakor pa ne nasledek kontinuitete s primitivnimi predrimskimi kulturnimi pojavi. Sicer pa je povezanost s starejšimi obdobji, z rimsko antiko, mnogo jasnejša in otipljivejša v sferi visoke (stilne) umetnosti, predvsem v cerkveni arhitekturi, ki že zaradi svoje strukture ohranja stare oblike.

Da bi širše razumevali rurizem in arhitekturo v Črnem Kalu (pa tudi na Krasu in drugod v Istri), bomo opozorili tudi na trditev, ki se je v slovenski etnologiji in umetnostni zgodovini uveljavila brez večjega nasprotovanja. Gre za trditev, da je na Primorskem razlika med ljudsko in stilno (visoko) arhitekturo zgolj v stopnji bogastva[10]. To mnenje se navezuje tudi na našo izhodiščno tezo, obenem pa nas opozarja, da v bistvu istega problema pri alpskem stavbarstvu, pa tudi preprostejšem subpanonskem, nismo znali pravilno oceniti, predvsem zato ne, ker so strukture bolj zabrisane in se enako izhodišče ne kaže v gradivu in drobnih formah, marveč pretežno v načelih. Tako kot kaminska

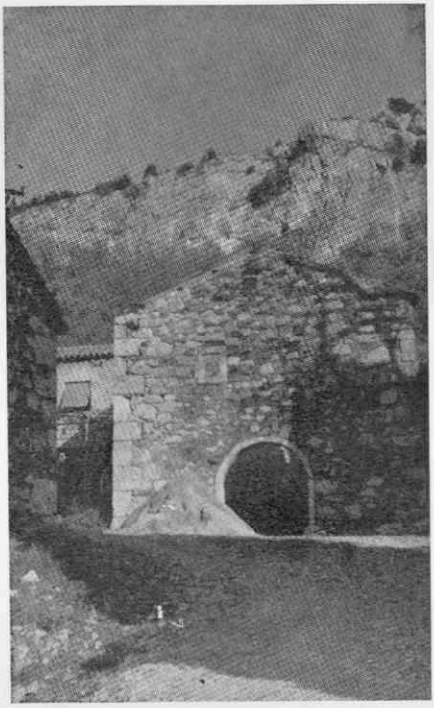

Slika 3. Ruševina baročne stanovanjske hiše

[9] primerjaj: Karaman Lj., O djelovanju domače sredine u umjetnosti hrvatskih krajeva, Zagreb 1963. Pomembno je predvsem uvodno razpravljanje in kvalifikacija ter klasifikacija pojmov ljudske, primitivne, provincialne in visoke umetnosti. Za naše razpravljanje je najbolj zanimiva misel, da poljudna in ljudska umetnost v Istri (in drugod) ni provincialna — značilnost provincialne umetnosti je namreč odvisnost od enega samega kulturnega središča. V ljudski in primitivni umetnosti pa gre za svojevrstne sinteze.

[10] Šumi N., Ljubljanska baročna arhitektura, SM, Ljubljana, str. 188.

Slika 4. Renesančni stavbni niz (št. 48)

Slika 5. Panorama naselja z utrjenim taborom v pečeh nad vasjo

kuhinja ni značilnost ljudske arhitekture (marveč stanovanjske arhitekture na dobršnem delu evropskih tal — ne glede na družbeni status) tako je tudi načelo »črne kuhinje« v alpskem in srednjeevropskem svetu skupno »visoki« in »ljudski« stanovanjski arhitekturi. Če še opozorimo, da se temeljno načelo stanovanjskega stolpa v romanski fevdalni arhitekturi v bistvu ne loči od sheme najpreprostejše enoprostorne dimnice (razlika je spet le v gradivu — na eni strani kamen, na drugi les — in v večji stopnji bogastva), potem imamo tudi jasno začrtano izhodišče za nadaljnje raziskave.

Črni Kal je značilno istrsko-kraško naselje kmečkega tipa z »urbano« zazidalno strukturo. Leži na pobočju pod prepadnim kraškim robom, koder je nekoč potekala meja med avstrijskimi deželami in Beneško Istro. Čeprav so mejo kasneje prestavili pod naselje, je Črni Kal obdržal svoj izjemni strateški in ekonomski položaj »stražarja« ob prometni in pomembni trgovski in tihotapski cesti, ki je povezovala Kranjsko in zaledje s Koprom in Istro[11]. Izjemna lega naselja na pobočju pod stenami, kjer je tudi edini mogoči prehod s planote v dolino Rižane, pa nam posredno priča tudi o častitljivi stanosti naselbine. Morda so najzanimivejši suhi podatki o najdbi človeške mandibule iz paleolitika in o najdbi paleolitske stanovanjske postaje v skalah nad naseljem. Prav te najdbe nakazujejo tudi možnost nadaljnjih odkritij tako v samem skalnem robu kot na pobočju.

Stara cesta, ki je peljala s planote v dolino k morju in jo je pri Kastelcu branilo dvoje prazgodovinskih gradišč, je tudi neke vrste opora za lokacijo rimskih preostankov, ki so na tem področju zelo pogostni. V zaselku pod Črnim Kalom so ohranjeni sledovi stare rimske (lokalne) ceste narejene iz obdelani klesancev; v samem Črnem Kalu pa so našli več kamnitih spolij in nagrobnikov (danes so v koprskem in tržaškem muzeju). Staroslo-

[11] Kos M., Zgodovina Slovencev, Slovenska matica, Ljubljana 1053, str. 241.

venskih ostankov sicer ni, vendar pričajo o naseljevanju in o slovenskem značaju celotnega koprskega in tržaškega zaledja pisani viri iz najstarejših obdobij srednjega veka[12]. Mnogo boljše pa je z ohranjenim stavbnim gradivom osvetljeno obdobje druge polovice 15. stoletja, ki pomeni prvo pomembnejšo prelomnico v oblikovanju naselja. Obenem je treba kot pomemben datum upoštevati tudi leto 1516, ko so beneško mejo preselili s skalnega roba na ozemlje nekaj sto metrov pod Črnim Kalom.

Arhitekturne značilnosti Črnega Kala so malodane vzorčni primer za razumevanje ljudske kulture na širšem ozemlju Slovenske Istre in deloma tudi na Krasu. Po drugi strani pa je Črni Kal v okviru Malega Krasa[13] in Istre izjemen primer zaradi svojevrstne proizvodne strukture v preteklosti. V nasprotju z vasmi in zaselki na tem ozemlju je v Črnem Kalu prevladovalo vinogradništvo — drugod so v preteklosti redili predvsem živino in sicer do 18. stoletja pretežno drobnico in deloma prašiče, kasneje pa se je postopno uveljavila reja govedi in konj. Tako vinogradništvo kot nekatere druge dejavnosti, predvsem pa ugodna lega na meji so Črni Kal razmeroma zgodaj vključili v trgovino in promet. Ker je šlo za izrazito tranzitni kraj pod trdnjavo (taborom), ki jo je imel v času beneške vladavine pod komando »glavar Slovanov«[14], kasneje pa deželsko sodišče v Socerbu[15], se je temu primerno razvilo tudi stavbarstvo kot odsev posebnega ekonomskega in kulturnega položaja.

Če lahko govorimo o kmečki arhitekturi na Krasu kot o mediteranskem vplivnem področju z nekaterimi značilnostmi, ki jih srečujemo po vsem obodu Sredozemskega morja, potem je Črni Kal nekoliko drugačen primer. Tu se namreč kaže precej beneških oblikovnih elementov, ki se drugod na slovenskem ozemlju niso mogli uveljaviti. To značilnost lahko razumemo kot posledico beneške nadvlade in povezanosti z upravnim središčem do leta

Slika 6. Renesančna hiša (št. 38) v zaključenem »skupnem« borjaču

Slika 7. Fasade na zunanjem »obodu« naselja

[12] primerjaj podatke v Kos F., o. c.
[13] primerjaj Vilfan S., Podobe iz nekdanje živinoreje, str. 70. Večina zgodovinskih podatkov, ki jih navajam v nadaljnjem besedilu je prevzeta iz Vilfanovih (citiranih) razprav.
[14] primerjaj Vilfan S., Koprski glavar Slovanov v avstrijsko beneški vojni 1509—1596, Kronika II. 1954. in isti, pravna zgodovina Slovencev, SM, Ljubljana, 1961, str. 216.
[15] isti, istotam.

Slika 8. Napis na polkrožnem portalu »Benkove in Andrejeve« hiše: ANDREAS ET BENCO CONSTRUXERUNT 1489

Slika 9. Porton kraškega tipa s figuralnim okrasjem v sklepnem kamnu (hiša št. 24)

[16] isti, podatki v citiranih delih.
[17] isti, Koprski glavar Slovanov, Kronika II, Ljubljana 1954, str. 24—29.

1516, moramo pa upoštevati, da je Koper vplival s svojo arhitekturo tudi kasneje, saj nova meja ni prtrgala trgovskih stikov s Črnim Kalom in čezenj. Ustvarila je pravzaprav še večjo možnost za tihotapljenje, s katerim je obogatelo marsikatero kmečko gospodarstvo[16].

Ugotoviti pa moramo, da je imel Črni Kal kljub ugodni legi in konjunkturi še leta 1627 le 26 gospodarstev (leta 1955 je bilo v naselju 62 gospodarstev, danes jih je nekaj manj). Skromno število gospodarstev priča, da se tod (razen tihotapstva) ni razvila kaka pomembnejša stranska dejavnost. Značilno je tudi ljudsko izročilo, ki navaja v vasi le nekaj hipotetičnih gostiln, pa še ti podatki se nanašajo na stanje pred nekaj desetletji ali največ pred stoletjem. Iz njih spet lahko sklepamo, da je velika vozniška konjunktura v 19. stoletju Črni Kal in Koprsko v dobršni meri obšla. V tem stoletju je Koper s celotnim zaledjem le še životaril, bistveni del trgovine iz celinske Kranjske in avstrijskih dežel se je usmeril na cesarski Trst. Ko smo govorili o stranskih dejavnostih, smo mislili predvsem na obrti in podobno proizvodnjo, ki zahteva specializirane delavnice — torej tudi do neke mere modificirano in funkcionalno prilagojeno arhitekturo. Trgovina in tihotapstvo pa tega, vsaj v času kmečkega trgovanja in tovorništva (kasneje tudi prevozništva), ne potrebujeta.

Če se povrnemo k urbanistični in stavbni strukturi Črnega Kala, ki ju lahko na kratko ocenimo kot izraz srečnega spleta okoliščin, lahko ugotovimo tudi poglavitne značilnosti, ki veljajo za kmečko stavbarstvo in rurizem nasploh. Med spomenike »visokega« stavbarstva komajda lahko štejemo podružnično cerkev iz 17. stoletja; isto velja tudi za »trdnjavico«, ki je imela po letu 1516 status kmečkega tabora s stalno zalogo orožja in s stražarjem, ki ga je določala srenja[17]. V to kategorijo sodi tudi najbolj znana črnikalska arhitektura — znamenita hiša, ki sta jo

leta 1489 postavila Andreas in Benco iz Sočerge[18]. Če primerjamo te primerke z drugimi arhitekturami v naselju, vidimo, da gre koncem koncev za oblikovno nekoliko kvalitetnejše primere, ki tako po funkciji kot po rustikalnosti še vedno sodijo v ljudsko umetnost. »Ljudski« (lahko tudi poljudni[19]) značaj teh objektov je še toliko jasnejši, če gledamo na oblikovanje vasi kot na nedeljivo celoto. Tako cerkev kot trdnjava in končno Benkova hiša so vaške dominante in integralni del izrazito »ljudskega« okolja. Po drugi strani pa je analiza objektov pokazala, da med njimi pravzaprav v načelih ni bistvenih razlik in da sodijo vse arhitekture v vasi po oblikovni in funkcionalni plati med rustificirano arhitekturo, ki ima v bistvu enak značaj kot domovi višjih plasti v mestih. Tabor nad vasjo so imeli kljub »fevdalnemu« pomenu in videzu na skrbi vaščani. Za ljudsko miselnost v preteklosti pa je značilno, da so isti možje enako budno stražili pod beneško zastavo do leta 1516 kot pod avstrijsko po tem letu. To govori o precejšnji prilagodljivosti podložniškega stanu, po drugi strani pa o posebni miselnosti, ki bi jo lahko imenovali že kar zametek razredne zavesti — gospod je bil pač gospod, ne glede na njegovo narodnost. Dejstvo je, da so imeli domačini pod beneško oblastjo večjo avtonomijo[20] — možnosti za tihotapstvo in trgovino pa so bile v obeh primerih približno enake. »Razredni« značaj se v arhitekturi izraža predvsem v skromnosti, ki je bila pač posledica revnih gmotnih razmer, in pa v stavbarstvu prilagojenemu posebni nalogi. Zavedati se moramo, da ima meščan-obrtnik ali celo patricij povsem drugačne stanovanjske in gospodarske potrebe kot preprost, čeprav bogat kmet. Primerjava Črnega Kala z bolj zatišnimi Hrastovljami pa spet kaže, da ima najpomembnejšo vlogo pri oblikovanju arhitekture gmotni položaj lastnikov. Preprostosti in pomanjkanja boljših oblikovnih detajlov v Hrastovljah gotovo ne moremo razložiti zgolj z

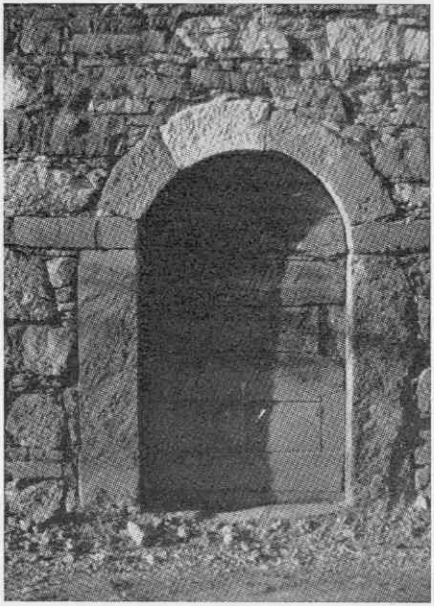

Slika 10. Struktura renesančnega portala (št. 48)

[18] Napis vklesan, na polkrožnem vhodu v cestnem nivoju: 1489 ANDREAS ET BENCO KONSTRUXERUNT

[19] prim. Steletovo delitev in razlago pojmov: ljudski, poljudni in visoki v Umetnost Dolenjske, E. V. Ljubljana 1933, str. 177—200, in v Umetnost v Primorju.

[20] primerjaj Vilfan S., citirana dela v Kroniki.

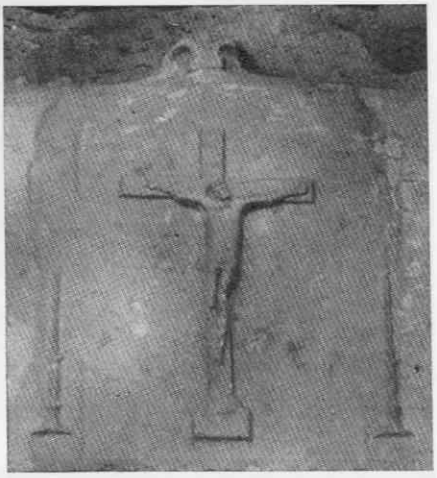

Slika 11. Križani v sklepnem kamnu kraško formuliranega portona št. 22) iz leta 1822

drugim gradivom (Črni Kal leži na apnenčastih, Hrastovlje na flišnih tleh) — saj do dobrega kamni Hrastoveljčanom ne bi bilo treba hoditi daleč. Zatišna lega in odmaknjenost od poglavitne trgovske poti je imela za oblikovanje Hrastovelj usoden pomen. Tako lahko ugotovimo, da je med poprečno hrastoveljsko in poprečno črnikalsko hišo približno enaka razlika (v pretencioznosti oblikovanih detajlov) kot med črnikalsko in skromnejšo meščansko hišo. Torej je tudi v na videz strnjenem podložniškem (kmečkem) sloju prisotna ne samo družbena stratifikacija znotraj srenje marveč tudi zemljepisna stratifikacija.

Prazgodovinska in kasneje rimska poselitev areala današnje vasi verjetno ni bistveno vplivala na oblikovanje naselja — vsaj ne v tolikšni meri, da bi lahko govorili o urbanistični kontinuiteti[21]. Domnevamo pa lahko, da je ena temeljnih struktur naselja cestni okljuk, postal temelj za oblikovanje naselja[22]. Vas sama se je razvijala ob cesti in sicer pretežno na jugovzhodni strani. Jugozahodna stran je obzidana le v eni sami vrsti, z nekoliko večjo gručo na relativno ugodnem terenu v ambientu pred cerkvijo (ki verjetno temelji na starejšem sakralnem objektu). Osrednja komunikacija (del stare ceste Koper—Divača), ki ima funkcijo naselbinskega ogrodja — hrbtenice, se razliva po naselju z vrsto kapilarnih poti in s širokim odcepom na »spodnjem vaškem trgu«. Tako je jedro naselja postavljeno v prostoru med cestnima krakoma, kapilare pa potekajo med vejama.

Dobršen del stavb v vasi izvira iz časa okrog leta 1500[23], precej pa jih je najbrž starejših ali imajo vsaj dokaj stare zasnove. Po legi teh poslopij v vaškem prostoru lahko tudi ugotavljamo nekdanji obseg naselja, obenem pa lokacije najstarejših (predrenesančnih) stavb. Zato lahko ugotovimo, da sta v naselju poglavitni »konstanti« tlorisna mreža in tradicionalni sistem oblikovanja posameznih arhitektur.

[21] dr. S. Vilfan me je opozoril, da bi veljalo raziskati in upoštevati tudi slovensko ime (Črni Kal), saj nemške in italijanske oblike ni najti, tudi v prevodu ne.

[22] Na katastrskem posnetku iz leta 1819 iz Arhiva Slovenije (reambuliran leta 1874) je cesta, ki danes pelje skozi vas, vrisana v enaki obliki — drugih poti tedaj ni bilo — le nad vasjo se je cesta delila v krak, ki je peljal pod Taborom na planoto, in krat proti Gabrovici.

[23] cit. katastrski posnetek kaže, da je imela vas v tem času (pred l. 1819) približno enako število hiš kot danes. Vsi »ključni« objekti so na karti že vrisani. Zanimivo je, da karta tudi potrjuje našo tezo o obodnem nizu hiš (vrsta z Benkovo hišo) — hiš na nasprotni strani ulice namreč v tem času še ni bilo. Posnetek tudi kaže, da je bilo zidav po letu 1819 zelo malo.

Obe prvini skupaj ustvarjata tudi tisto posebno, vendar dokaj neotipljivo ozračje, ki ga imenujemo »značaj naselja«.

Na videz nepregleden sistem vaških poti (precej se jih končuje s slepimi odcepi) temelji v notranji logiki oblikovanja. Sklenjeno pozidana vas, ki ob največjem mogočem številu objektov zavzema kar najmanjšo površino (vendar še vedno sorazmerno veliko večjo kot recimo mesto) na škodo vinogradov in plodne zemlje, ima seveda več prednosti. Med njimi velja omeniti tudi varstvo pred močnimi vetrovi. »Naključne« slepe ulice, ki se mnogokrat iztekajo v široke skupne borjače[24], imajo pomen izjemnih prostorskih vrednot, deloma zaradi plastičnega nizanja stavbnih gmot in slikovitih zožitev ter ostrih zavojev, deloma pa tudi zaradi preproste, vendar sila smotrne komunikacijske logike. Tako je vsaka hiša v vasi posredno in neposredno povezana z osrednjo vaško komunikacijo in z najpomembnejšimi vaškimi prostori — med katere nedvomno sodi «trg« s skupnim koritom in napajališčem za živino. Kot pomembno oblikovno komponento pa velja omeniti strogo upoštevanje gabarita. V vasi presega običajno slemensko višino le gmota enoladijske cerkve z zvonikom. Dvoetažna hiša št. 19 je zaradi lege v bližini cerkve vizualno »znižana«; sicer pa gre večinoma za razmeroma nizke etaže, ki komajda za kak meter presegajo običajno višino v 19. stoletju z mezzaninom vzdignjene hiše. Kljub navidezno urbanemu značaju naselja (sistem obzidanih ulic) pa velja opozoriti tudi na funkcionalne razlike, ki vas že na prvi pogled ločujejo od mesta, tudi če odmislimo mestno obzidje. Romansko in gotsko mesto temelji na sila skopi, dokaj pravilni parcelaciji. Predvsem se tu ob ulicah nizajo stanovanjske fasade druga ob drugi — nasprotno pa nas v vasi v taki ulici spremljajo obzidja domačij in pretrgane vrste gospodarskih poslopij. Upoštevati moramo, da kmečka proizvodnja zahteva dokaj večji manevrski prostor

Slika 12. Kamnita »sklepna« glava vzidana nad portalom gospodarskega poslopja (18. stoletje ?)

Slika 13. Kamnita sklepna glava iz leta 1818 na vhodu stanovanjske hiše (št. 37)

[24] dr. S. Vilfan me je opozoril, da gre pri problemu skupnih borjačev za razdelitev starih, prej enotnih kmetij in iz tega izvirajočo tamponsko zidavo in prezidave.

in da je zunanja oblika domačije kljub reprezentativnim elementom na fasadi stanovanjske hiše predvsem izraz temeljne funkcije. Obenem lahko ugotovimo, da v vasi le ni bilo nikoli take stiske za prostor kot v obzidanem mestu, čeprav učinkujejo obodne domačije v vasi, kot da bi bile naslonjene na zidovje. Tudi rast naselja je na vasi bistveno drugačna. V mestu navadno najprej zapolnijo vrzeli med posameznimi hišami, vas pa se širi z dodajanjem. K strnjenemu jedru prislonijo novo domačijo, ki se takoj organično vključi v temeljni koncept naselja. Zato tudi stavbe iz 19. stoletja, ki so zrasle na vaškem obrobju, učinkujejo kot neločljiv del vasi, saj so logično vključene v naselbinski raster.

Razlika med mestom in vasjo je torej predvsem funkcionalna, če seveda odštejemo oblikovanost okolja in posameznih arhitektur, ki sestavljajo te ambiente. Funkcija dominante (pred postavitvijo današnjega zvonika iz leta 1804) pa je v grobem podobna kot v mestni naselbini, le s to razliko, da je v Črnem Kalu cerkev postavljena na obrobju vasi podobno kot v večini kraških in notranjskih naselij. Za tako lokacijo so verjetno govorili (poleg drugega) tudi higienski razlogi, saj je bilo krog cerkve navadno tudi pokopališče. Pred letom 1804 je bila dominanta nedvomno skromnejša, izpostavljena lega pa je dajala tudi sami cerkveni gmoti dovolj krepak poudarek. Tako lahko iz postavitve cerkve nakažemo tudi oblikovno strukturo — lokacija majhne cerkve brez zvonika bi sredi vasi precej izgubila. Bila bi sicer pomemben notranji oblikovalski dejavnik, ne bila bi pa reprezentativni akcent, ki označuje naselje, srenjo navzven.

Te strukture so do neke mere logična posledica komunikacijske mreže v naselju, ki zaradi svojih kvalitet zasluži nekoliko daljšo razlago. Ovalno sklenjeno pozidano naselje učinkuje navzven kot urbanska skupina, prepreženo pa je s komunikacijskim omrežjem, ki kaže tudi na nekatere »zavestne« oblikovalske nagibe. Osrednja komunikacija povezuje dominantni del naselja ob cerkvi z današnjimi medkrajevnimi potmi in avto cesto. Pri križišču spodnjega dela vaške poti z avto cesto vpelje v ožje vaško okolje skupina dveh sklenjeno pozidanih hišnih številk 4 in 5. (nastali po letu 1819) Sledi strmi, neobzidani del poti, ki se vključi v vaški ambient pri hiši št. 6, pod katero je ohranjena (obnovljna) vaška cisterna. Tu srečamo prvi »trg« z odcepom razmeroma široke poti v okolje Benkove hiše, ki pa je v današnji obliki nastal šele v 2. pol. 19. stoletja. Sama pot se nadaljuje v široki krivulji pod cerkvenim obzidjem, skozi ambient med cerkvijo in domačijami ter izzveni v nepozidanem okolju nad vasjo. Poleg širše komunikacije, ki se opira na ambient Benkove hiše, se z »vaško hrbtenico« povezuje vrsta skromnih hišnih komunikacij, pod cerkvijo pa dve širši ulici, ki režeta širok zavoj ceste pod cerkvijo. Obe komunikaciji sta približno vzporedni s potmi, ki se naslanjajo na zgornji vaški obod iz odcepa poti pri Benkovi hiši.

Glavna komunikacija dela tri večje prostore in sicer tik na začetku vasi, v ambientu pod cerkveno teraso ter na prostoru v višini cerkve. Prvi in zadnji prostor sta sklenjeni enoti, obdani z gabaritno usklajenimi gmotami in bogato prostorsko plastiko; le da je gornji ambient bogatejši zaradi motiva pokopališkega vhoda, predvsem pa zaradi dominant — cerkvene fasade in zvonika.

Podoben potek ima odcep v ambient Benkove hiše, ki teče od spodnjega »trga« do širšega prostora pred pročeljem imenovane hiše. To je prostor, v katerega se iztekajo štiri komunikacije, in je zaprt s treh strani — dominantni zapori sta pročelje renesančne Benkove hiše in baročna čelna fasada (seveda rustikalna) hiše št. 55. Tudi to je prehodni prostor, ki se preliva v širši ambient za renesančno hišo. Ta se spet razveji v vrsto ozkih kapilarnih komunikacij, širša komunikacija pa poteka

izpred pročelja centralne (Benkove) hiše, mimo pročelja objekta št. 55 po zunanjem robu vasi, kjer je vrsta hiš zaradi sklenjene pozidave formulirana kot obzidje.

Poseben pomen imajo tudi stranske, na videz nejasne povezave med skrajnima ambientoma — Benkovim in cerkvenim. Učinkujejo izredno slikovito zaradi nepričakovanih prelomov fasadne črte in zaradi tvorbe intimnih prostorov, ki se prelivajo v široke skupne borjače (ambient med hišami št. 35 in 37, ambient med št. 29 in 30 itd.). Šele prehod po teh ulicah, kjer se nam od časa do časa odpre pogled na visoki zvonik in cerkveno gmoto, nam lahko poda jasno sliko o funkciji kapilar — ugotovimo namreč, da je to radialna vez med skrajnima jedroma, ki kaže tudi na pravo zemeljepisno pogojeno strukturo naselja na pobočju, te vezi tečejo po plastnicah! Komunikacijska shema je potemtakem razmeroma jasna. V današnji obliki lahko govorimo o obliki drevesa, ki se postopno razveji v drobnejše komunikacijske kapilare, te pa se spet posredno in neposredno povezujejo z vsakim delom naselja, predvsem pa z glavno komunikacijo.

Že bežna analiza poteka cestnega omrežja nam nakaže sklep o prvotnem jedru naselja. Po formalni plati lahko ugotovimo, da je sklenjeno pozidana s potmi prepredžena druča predvsem v okljuku ceste. Zahodna (oziroma severna) stran pa je pozidana pravzaprav zgolj kot obcestni niz. Zato lahko po tej obliki sklepamo, da se je vas razvijala v okljuku ceste. Podoben izsledek bi pokazala tudi analiza starosti posameznih hiš. Isto velja za komunikacijo, ki nas vodi v ambient Benkove hiše. Hiša iz leta 1489 je namreč zamišljena tako, da s fasado obvladuje širši odprti prostor pred seboj, obenem pa je tudi dominantni del vaške fasade na prostoru, ki je najbolj oddaljen od cerkve. Tudi koncept pozidave ob tej »ulici« nas zaradi sklenjenosti navaja na misel o vizualni funkciji »obzidja« — prav zato učinkuje

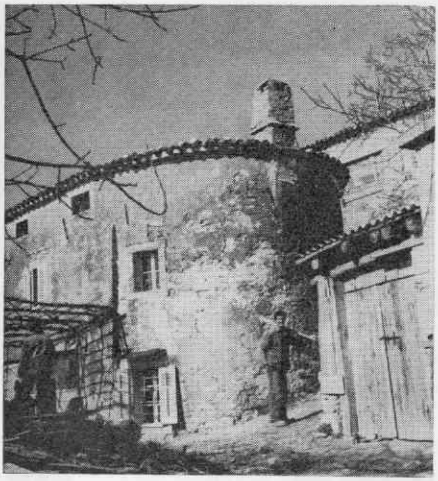

Slika 14. »Trdnjavski« zaključek stavbnega niza na zunanjem robu naselbinskega jedra (hiša št. 51) iz leta 1650 (zasnova je starejša — konec 15. stol.)

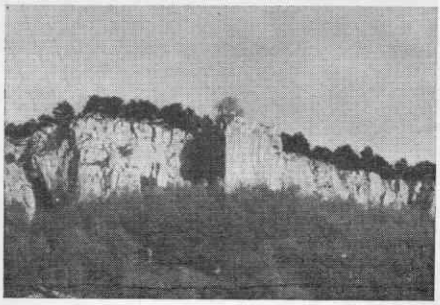

Slika 15. Kraški rob in ostanki Tabora

Slika 16. Neustrezno adaptirano stanovanjsko poslopje z oblikovno nelogičnim motivom »balkona na stebrih«.

nasprotna stran nelogično in do neke mere tuje. (pozidana po letu 1819)

Potek poglavitnih komunikacij, predvsem pa dela »glavne« ceste, lahko ocenimo kot relativno konstanto. Vse starejše gotske in renesančne stavbe, ki stoje na ključnih mestih v vasi, kažejo, da se potek komunikacij od konca 15. stoletja naprej ni spreminjal. Iz tega pa lahko tudi sklepamo, da je bila struktura cestnega omrežja v vasi taka že tudi v starejših časih — domnevamo, da je večina poslopij nastala bodisi kot adaptacija starejših (na istem mestu) ali kot nova gradnja na temeljih starejših objektov. Potek komunikacij je tudi danes nespremenjen; nastalo pa je nekaj širših prostorov, ki vključujejo mesta med vojno požganih in kasneje podrtih hiš. V neposrednem okolju Benkove hiše so v vaški »fasadi« uničene kar tri kmetije, ki so sestavljale zaporo ob obodni komunikaciji. Podobno je »izčiščen« tudi ambient tik za Benkovo hišo, kjer velika groblja kaže, da je tu stalo nekaj objektov, ki so zapirali borjač.

Poleg jasne komunikacijske mreže veže naselje v enoten organizem še gabarit (primerjaj hišo, ki sta jo sezidala leta 1489 Andrej in Benko[26], ki se od leta nastanka omenjene hiše najbrž ni bistveno spreminjal, in prevladujoč arhitekturni stil — mislimo predvsem na oblikovanje portalov in okenskih odprtin. Funkcionalni koncept organizacije notranjščine in temeljna shema stavbne mase se od romanike do 19. stoletja ni spreminjala. Vaškim ulicam in posameznim arhitekturam dajeta pečat dve vrste portalov, in sicer prevladujoča polkrožna oblika in pa v 19. stoletju nastala, oblikovno sila učinkovita oblika portona ali portala s trikotniško preklado. Podobno je tudi oblikovanje oken. Najpogostejša je okenska odprtina z gladkimi kamnitimi okvirji v apnencu ali flišu — kakršno je pač bilo bogastvo domačije. Izjemno baročno obliko (okno s profilirano preklado in polico) iz leta 1818 srečamo le na hiši št. 37.

[25] Sleme Benkove hiše je bilo obrnjeno v 19. stoletju. Trikotno čelo je bilo na stranski fasadi z nekdanjim zunanjim stopniščem. Sprememba smeri slemena pa je povzročila tudi opazno zvišanje dominantne fasade. V grobem ta poseg višnskih linij ni bistveno prizadel. Spet ga je v oblikovnem pogledu učinek fasade sedaj nekoliko bolj »gotski« — namesto tršatega pravokotnika izrazito »statičnega« značaja so po dvigu prišli do veljave tudi višinski vzgoni (primerjaj podobno hišo istega avtorja iz istega časa v Podpeči!).

[26] Stele F., Umetnost v Primorju, passim.

Specifičnost urbanističnega ambienta je v precejšnji meri nasledek vpliva »beneških« oblikovnih prvin, ki so do (neke mere) dediščina iz časa pred letom 1516, pa tudi »kraških« oblikovnih značilnosti, posledice iste usode in kulturnih vplivov, ki so delovali na Krasu. Kot izrazito beneško obliko bi lahko omenili konstrukcijo portalov iz krepkih podbojnih klad z izraženo ramensko klado ino kna s polkrožnimi sklepi. Vendar srečujemo tu še eno pomebno strukturo. Taka oblika vhoda (portala) je bila v navadi v Kopru o dobi cvetoče romantike. Ker je ambiciozna hiša št. 49 (Benkova hiša) natančno datirana, lahko z gotovostjo trdimo, da gre tu večinoma za renesančne forme. O tem nas prepričuje tudi način zidave. Zidava z velikimi pravilnimi bloki, kot jo srečujemo pri Benkovi hiši, je značilna za čas pozne gotike. Pri drugih primerih najpogosteje srečujemo zidavo z monumentalnimi »šivanimi« vogali in slabšim polnilom — taka zidava pa je v grobem značilna za čas gotike in tudi za renesanso. Seveda moramo upoštevati tudi omete — ker ne vemo, ali so v romanski dobi kmečke hiše tudi ometavali, ne moremo z gotovostjo trditi, da katera od teh hiš morda le ni starejša. Po drugi strani kaže oblika polkrožnih detajlov na renesančno formo. Pri razlagi tega pojava se lahko naslonimo na Steletova dognanja[21] — v detajlih (to velja predvsem za okna in vhode) (je renesansa vpeljala obliko, ki je lahko brez dolgih prehodov vsrkala proestanke romanske tradicije — seveda v prevrednoteni obliki in s povsem novo vsebino.

»Romanske« forme portalov imajo tudi širši znanstveni pomen. Ugotovli smo namreč, da gre za prevrednotenje tradicionalne romanske oblike. Ta oblika pa spet kaže na nekatere regionalne »konstante«, ki jih je večina raziskovalcev (Stele, Šumi, itd.) označila za posebnost Primorja. K oblikovanju posameznih detajlov, ki so v drugem času dobili drugačno, lahko rečemo moderno funkcijo, moramo dodati še svojevrstno prostorsko zasnovo posamičnih (stanovanjskih) arhitektur. Tako kot v koprskem obrobju in pri starejših koprskih palačah je značilnost stanovanjske hiše obodna enocelična konstrukcija s fleksibilnim sistemom predelnih sten. Kmečka domačija pa ustvarja niz takih enot (seštevanje). Formalne sorodnosti so tudi v komponiranju nizov — vendar s to razliko, da na vasi nikoli ne zasledimo teženj k združevanju in poenotenju večjega števila fasad v eno. Za tak način komponiranja (cenzure med posameznimi objekti so vedno vidne) so vzrok tudi razseznejše stavbne parcele v vasi — celo najskromnejša gospodinjstva je sestavljalo po svoje stavbnih enot. V Kopru pa prevladuje samostojno gospodinjstvo v eni sami hiši brez posebnih stavbnih pritiklin.

Reprezentativen in likovno najbolj dognan spomenik kmečkega stavbarstva v Črnem Kalu je nedvomno hiša, ki sta jo leta 1489 postavila Andrej in Benko s Sočerge. Tako kot večina drugih enot v vasi je zamišljena kot enocelična obodna konstrukcija z lesenimi stropovi. Posamične etaže (nivoji) so ločene s predelnimi stenami. Poslopje v današnji obliki je le nekoliko spremenjeno v ostrešnem delu (spremenjen je potk slemena, hiša je tudi nekoliko vzdignjena), drugače pa je ostalo od leta 1489 do danes malodane v prvotni obliki. Vendar vse kaže, da je poslopje od časa nastanka le spremenilo funkcijo. Glede na pretencioznost objekta lahko domnevamo, da je bila hiša v lasti bogatega kmeta, morda pa so jo postavili celo kot kaščo za zbiranje davkov v naturalijah ali pa jo lahko spravimo v zvezo s taborom nad vasjo. Zadnji dve domnevi lahko vsaj zdaj zanemarimo — ko bi šlo za javno zgradbo, bi poleg imen stavbarjev nedvomno zasledili tudi kak grb ali napis o namenu stavbe — zlasti zato, ker je bila

[27] Grabrijan D., o. c., str. 12—15.

postavljena pod beneško vladavino. Poslopje je narejeno iz rezanega kamna, postavila pa sta ga sposobna in dobra stavbenika, ki sta se svoje veljave zavedala — od tod tudi napis na portalu. Zanimivo je, da je renesančna pravzaprav le zunanjščina, pa še ta učinkuje zaradi krepkih, rustikalnih detajlov bolj »romansko«. Tak »megalitski« detajl je portalna preklada z napisom — polkrožni lok je izrezan iz enega samega kosa. Brez dvoma take podrobnosti kažejo na neki primitivizem, prav tako tudi sorazmerno majhna, trdnjavska okna. Sam sistem zidave pa je, kot smo že omenili, v okviru poznogotskih arhitekturnih zahtev.

Razmerje med krepkimi, lepo rezanimi kvadri, iz katerih je hiša narejena, ter posameznimi detajli (monolitne polkrožne in segmentne preklade) pa ni samo izraz primitivne uporabe stilnih form, marveč kaže tudi na oblikovalsko doslednost in strukturalno logiko. Tu so vsi členi, od konstrukcijskih do oblikovnih, povsem enakovredni. Ta enakovrednost se izraža tako v oblikovanju kot v dimenzijah. Stare okenske odprtine so komajda nekoliko večje od kamnitega kvadra, ki je temeljna gradbena enota. Prav tako so v tem razmerju oblikovani tudi vhodi. Glede na velikost in veliko težo zidakov so tudi preklade formulirane kot veliki zidaki, v katerih je pač zaradi funkcije izdolben še polkrog. Prav tako se v površinski in stavbni raster včlenjajo podboji in »romanske« ramenske klade. Če k temu še dodamo, da je stavba kot celota oblikovana kot težak kubus brez kakršnih koli višinskih vzgonov, saj deluje kot mnogokratnik razsežnosti in razmerij temeljnih gradbenih enot, potem lahko ugotovimo, da je »romanski« videz le posledica oblikovanja nekaterih detajlov in seveda rustikalnosti. V resnici imamo praviti s sicer primitivno obliko, ki pa v najbolj dosledni posledičnosti izražata temeljna renesančna oblikovna načela. Posamezne strukture bi lahko torej pripisali tradicionalnemu, v romanski oblikovnosti utemeljenemu oblikovanju, splet ali bolje sinteza teh sestavih pa je čisto renesančna, še več — načelo enakovrednosti členov in celote je v primeru Benkove hiše malodane radikalizirano.

Skromneje je oblikovana hiša št. 46 — gre za sklenjen enonadstropni niz, sestavljen iz treh stavbnih enot in navezan na poenoten stavbni niz iz 17. stoletja, ki izzveni s polkrožno sklenjeno zatrepno fasado kot vogelni stolp v obzidju. Med posameznimi enotami v ravni fasadni vrsti brez zamikov so v skladu s funkcijo razporejeni polkrožni kamniti vhodi. Podobno kot na Benkovi hiši lahko tudi te detajle vsaj po konstrukciji prištejemo k tradicionalnemu »romanskemu« oblikovanju, kakor ga poznamo recimo iz Kopra (romanske hiše v Boši Dragi). V nasprotju z Benkovo hišo je niz sorazmerno nižji; ker gre za niz v ravni vrsti, so višine tudi vidno znižane. Poleg tega ima Benkova hiša naravo samostojne enote, saj je odprta na treh straneh, medtem ko ima pri hišah (ki sodijo pod h. št. 46) poglavitni pomen sklenjeno nizanje, kot ga poznamo iz mest. Torej gre tudi za drugačen domačijski koncept. Pri omenjenem nizu (danes so bjekti spremenjeni v gospodarska poslopja) je dvorišče, manipulacijski prostor, pravzaprav komunikacija; Benkova hiša pa je imela zadaj zaprto dvorišče. Bistvena razlika je v konstrukciji. Omenjene enote so blikovane s krepkimi naravnimi šivanimi robovi, vmes je slabše gradivo v sorazmerno pravilnih plasteh. Zato je kontrast med krepkimi detajli in ostenjem, narejenim iz drobnejšega kamna, precej večji in tudi pomebnejši. Po drugi strani nekatere površine kažejo, da so bile hiše ometane s tanko plastjo ometa. Omet je na »gotski« način pokrival predvsem fuge, vogalno kamenje in večji ter močnejši kamni v ostenju so ostali nepokriti. Torej gre za bistveno drugačno zamisel oblikovanja, ostenja, kot smo ga srečali pri Benkovi hiši.

Glede na oblikovanje ostenja, predvsem pa zaradi forme vhodov in lin bi lahko stavbo datirali (dokaj ohlapno) v romansko dobo. Proti taki dataciji pa govorita tako oblikovanje krepkih šivanih vogalov kot struktura ometa. Potemtakem bi lahko poslopje datirali v gotsko dobo (14/15. stoletje) z nekaterimi romanskimi reminescencami. Spet pa govori forma polkrožnega portala (podboja sta do ramenske višine ravna, nanju je povezanjen nekoliko segdentiran polkrog (preklada), da poslopje ni nastalo pred Benkovo hišo, marveč istočasno ali rajši nekoliko kasneje. Saj lahko prav Benkovo hišo ocenimo kot neke vrste vaški vzorec, ki je bil stavbarjem pobuda še dolga desetletja po svojem nastanku.

Slika 17. Vaška »ulica« pod cerkvijo

V vasi srečamo še vrsto podobno formuliranih detajlov; pri nekaterih si skorajda ne moremo priti na jasno, ali naj jih datiramo v romantiko ali v renesanso. Eno pa je gotovo — večina teh podrobnosti je le nastala po Benkovi hiši. Vzemimo ozko stavbno enoto pri hiši št. 38 (del sklenjnega abmienta, ki ga sestavljajo domovi št. 37 do 39). Ozka fasada je vklenjena v dolgem stavbnem nizu. V pritličju je preprost portal z ravno, dokaj debelo preklado. Ta preklada je prag vhodu nad njim, ki je oblikovan z rahlo srpastim sklepom. Lok je setavljen iz pravilnih kamnitih kvadrov. Ostali konstrukcijski elementi so sorodni že opisanim. Glede na izredno ozko fasado lahko upravičeno trdimo, da so poslopje vrinili v niz pozneje, torej gre za značilen tampon. Ker nobena od sosednjih hiš (ne kot celota, ne v detajlih) ne kaže na predrenesančno oblikovanje, lahko tudi ta objekt datiramo (spet zelo približno) v 16. stoletje.

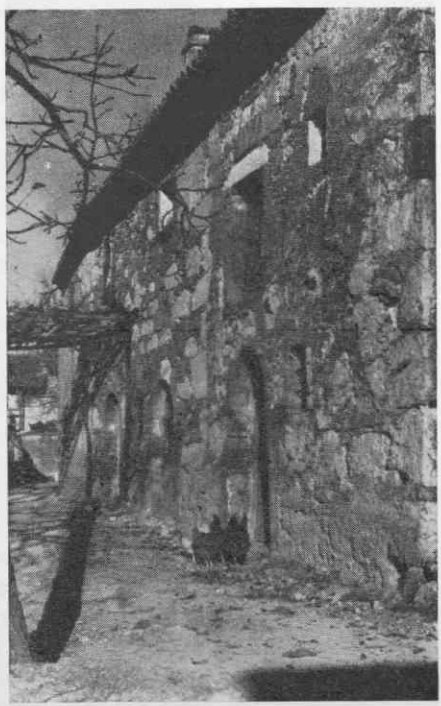

Slika 18. Renesančni stavbni niz (št. 48)

Čeravno nimamo natančnih datacij, še manj pa zanesljivih virov, lahko rečemo, da se je oblikovanje fasad s polkrožnimi, portali nadaljevalo v Črnem kalu še v 17. stoletje. Nekako do srede 17. stoletja so se polkrožni vhodi širili in tako dobivali bolj »baročni« videz. Resnici na

Slika 19. Skupni borjač (18. stoletje)

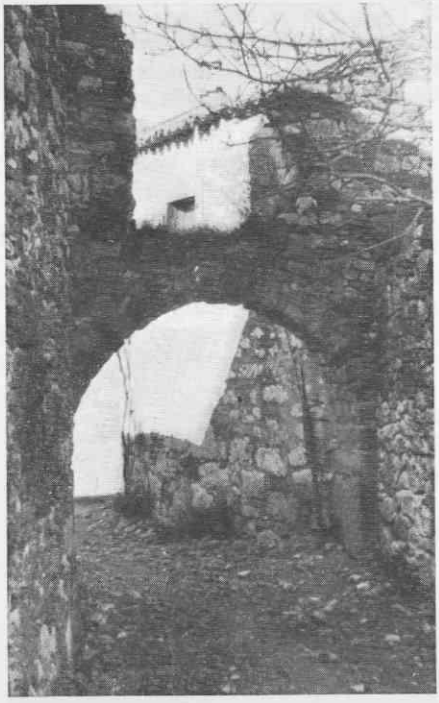

Slika 20. Ruševine hišnega podvoza v ambientu pod cerkvijo

Slika 21. Porton in domačija nad cerkvijo

ljubo pa je treba omeniti, da izvira prvi datirani portal s sklepnim kamnom šele iz leta 1818, prav tako tudi »pravo« baročno kamnito okno s profilirano preklado in polico.

V primeri s hišami, ki jih lahko z gotovostjo datiramo v čas okoli leta 1500 in v 16. stoletje, so kasneje nastala poslopja kljub sorodnim detajlom (predvsem gre za polkrožne vhode) oblikovana nekoliko enotneje. To velja zlasti za razpored okenskih odprtin na fasadah. Oken je več, poleg tega so tudi večja. Slutimo tudi težnjo, da bi bila fasada oblikovana kar se da somerno — seveda v strogih okvirih funkcije notranjega prostora.

Vzporedno s preoblikovanjem fasad se spreminja tudi oblika domačije. Od prvotnih stavb, ki so bile obrnjene na cesto, do zaprte domačije kraškega tipa (ki se uveljavi v 19. stoletju) je bil prehod razmeroma neboleč. Najprej so »zasebno« komunikacijo zaprli, v končni fazi pa so pred nizom fasad postavili visoko obzidje, odprto z značilnim portonom (primerjaj domačijo št. 22 iz leta 1822 v ambientu pred cerkvijo). Tako se pričnо tudi domačije v Črnem Kalu (in v Istri) zapirati navznoter, podobno kot domačije na Krasu. Smer in moč medsebojnega vplivanja s Krasom pa je za zdaj še povsem neraziskano poglavje. Lahko rečemo le toliko, da imajo vasi tik pod kraškim robom (Črni Kal, Podpeč, Zanigrad) nekoliko več »kraških« značilnosti kot vasi globlje v Istri (Hrastovlje).

Tudi stanovanjska hiša se je postopoma spremenila. Temeljno načelo stavbne enote z obodnim zidovjem je ostalo sicer nedotaknjeno do konca 19. stoletja — vendar se že razmeroma zgodaj uveljavi tudi pravilno nizanje posameznih not (sočasno) v večje kompozicijske celote. Tu gre za načelo seštevanja, ki ga je Grabrijan[27] imel za temeljno značilnost mediteranskega tipa arhitekture v Sloveniji. Vsaka celica je v bistvu samostojna stavbna enota. Notranjih povezav med pozameznimi celi-

cami (in enotami) ni. Zato jih veže zunanji hodnik, kamor se odpirajo vhodi iz vseh posamičnih sob (celic). Temeljna celica (lahko rčemo tudi grupacijsko) jedro pri taki arhitekturi pa je bivalna kaminska kuhinja. Nizanja enakovrednih stavbnih enot, ki skupaj sestavljajo en stanovanjski objekt, ne smemo zamenjati z združevanjem fasad.

Podobno kot v vsej ljudski arhitekturi lahko tudi pri stanovanjskih hišah v Črnem Kalu vidimo kot poglavitno značilnost etapnost zidave domačij in sila močan pomen postopnih adaptacij za oblikovanje celot. Razen Benkove hiše in še nekaterih poslopij v Črnem Kalu so vse domačije nasledek postopne rasti in »dodajanja« novih stavbnih enot k prvotnem jedru — pač v skladu s potrebami rastočega gospodarstva in z izboljševanjem stanovanjske ravni. Do tod bi lahko še našli skupne poteze z meščansko arhitekturo. Značilnost širjenja domačij v vasi pa ima še eno vsebinsko in oblikovno razsežnost — prevrednotenje starih enot in detajlov. Za kmečkega stavbenika (ali stavbenika za kmete!) »stilna« raznorodnost ni bistven problem. Ob stavbni enoti z izrazito renesančnimi (torej zastarelimi) formami bo postavil brez predsodkov objekt z baročnimi ali klasicističnimi detajli, in sicer tako, da se stilna kompleksa naslanjata neposredno drug na drugega (primerjaj ambient št. 37 do 39). Običajno so starejši objekt spremenili bodisi v pomožen stanovanjski ali v gospodarski prostor. Prav zaradi nove funkcije starega objekta se v spreminjanje detajlov niso spuščali. To pa je posledica funkcionalne logike. Saj je kmečka hiša (tudi domačija) oblikovana navzven tako, da fasada izraža tudi notranjo funkcionalno delitev in hierarhijo namembnosti prostorov. Če pogledamo na problem s tega vidika, tudi razumemo smisel spajanja raznorodnih elementov na fasadi. Renesančni detajli poleg baročnih pričajo, da gre za pomožne ali gospodarske prostore — torej za enote, ki so manj reprezentativne. Z likovnega vidika lahko ta pojav ocenimo tudi s strukturo stilno oprijemljivih podrobnosti. Te so navadno obdelane dokaj preprosto in so funkcionalizirane v tolikšni meri, da ob detajlu, ki je sicer stilno drugačen, obdelan pa na podoben način in v istem duhu, ne učinkujejo tuje. S tem se to spet povezuje s trukturo hierarhičnosti, ki smo jo nakazali zgoraj.

Kot sklep našega razpravljanja bomo skušali nakazati še vprašanje renesančne narave naselja Črni Kal. Omenili smo že, da dajejo naselju poleg enotnih stavbnih mas in razgibanega kopičenja »rizalitov« ob komunikacijah poglavitni poudarek prav detajli vhodov v polkrožni shemi in renesančne stavbe na ključnih pozicijah. Ta podoba naselja je v najtesnejši zvezi z gospodarsko usodo. Če primerjamo Črni Kal s poljubno vasjo na Krasu, kjer vsaj na zunaj prevladuje specifična oblika kmečkega klasicizma, vidimo, da je 19. stoletje pustilo v tem naselju razmeroma malo sledu; prav tako ni dosti boljših arhitektur in detajlov iz 18. stoletja, prevladujejo oblike iz 16. in 17. stoletja. Vzrok za tako stanje se dotika oblikovne sfere le posredno. Gre pač za podoben pojav, kot ga lahko zasledimo tudi drugod. Čas gospodarskega razcveta v 15., 16. in 17. stoletju je nedvomno izzval zidavo ambicioznejših, zato tudi trajnejših stavb. Potem ko je gospodarski razcvet postopno zamrl, se je pričel v naselju zastoj. Zidali so sicer še vedno, vendar v skromnejšem obsegu in oblikah. Prav zato je vse novejše stavbe, nastale po sredi 17. stoletja, še vedno preglaševalo renesančno oblikovanje starejših objektov. V 19. stoletju, ki pomeni na Krasu in tudi v Brkinih čas velikih sprememb in množičnih prezidov domačij, je v Črnem Kalu nastalo komajda nekaj oblikovno bogatejših objektov (domačije št. 6, 17, 22, 26), druge prezidave in nove stavbe iz tega časa imajo skorajda le ambientno vrednost in ne vnašajo v okolje nič privlačnejšega mimo tradicionalnih stavb-

nih mas, skromnih okenskih okvirov iz sovdana in oken ter vhodov nekoliko večjih dimenzij. Najpomembnejša objekta ostajata slej ko prej baročno zamišljena hiša iz leta 1818 s primitivno glavo v sklepnem kamnu, ter preprosto poslopje v ambientu ob cerkvi, kjer je nad leseno preklado širokega portona vzidana okroglolična kamnita glava (ki pa jo je mogoče datirati le okvirno in sicer v dokaj širokem razponu od 18. do 19. stoletja). Povsod drugod je kljub prezidavam iz 18. in 19. stoletja prevladal stilni značaj iz cvetočega gospoddarskega obdobja. Torej lahko tudi tradicionalizem v ljudskem oblikovanju razložimo predvsem z družbenimi in gospodarskimi dejavniki.

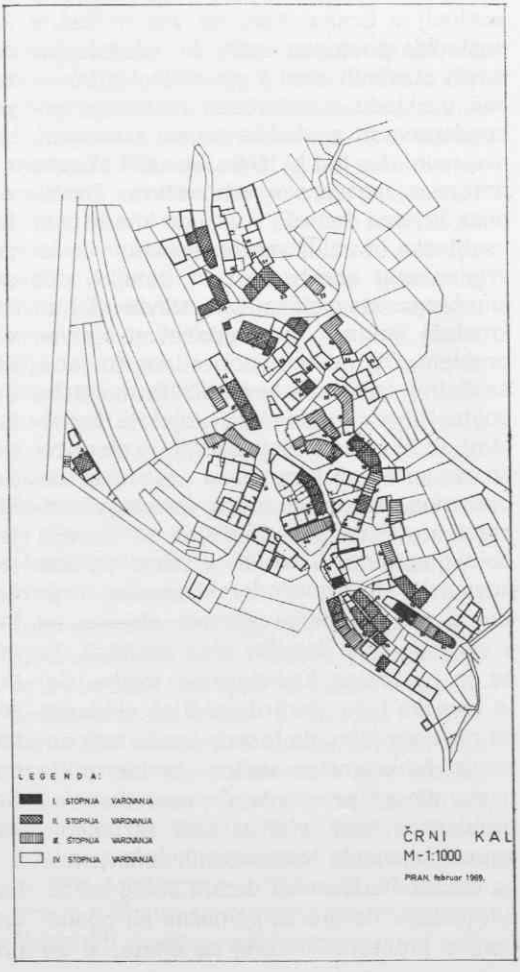

Slika 22. Karta etnoloških spomenikov po kategorijah

Die Ortschaft Črni Kal
(Analyse ihrer städtebaulichen und baukünstlerischen Eigenheiten)

Die Ansiedlung Črni Kal am Fuß des steilen Falles der Karsthochfläche zum Adriatischen Meer steht an einem Ort, wo vorgeschichtliche Siedlungsfunde ausgegraben worden sind, doch läßt sich die zeitliche Kontinuität der Ortschaft nicht nachweisen. Es handelt sich um ein typisch istrisches Karstdorf mit städtischer Baustruktur. Oberhalb der Ansiedlung verlief bis zum Jahr 1516 die venezianisch-österreichische Grenze. Nach diesem Jahr wurde sie, um mehrere Hunderte Meter, dicht unterhalb des Dorfes verlegt, welches auf diese Weise ein Grenzdorfblieb. Die Einwohner machten sich diese Lage zugunsten und betrieben Grenzhandel und Schmuggel. Die geldlichen Vorteile dieses Zustandes spiegelten sich in de verhaltnissmäBig reichen Architektur wider.

Der bauliche Charakter und des ganze System der Bauart bilden fast einen Musterfall für das Verständnis der Volkskultur im weiteren Bereich des slowenischen Küstenlandes. Dank der Grenzlage zeigen sich hier mehr Venezianer (besser: Koperer) baukünstlerische Einflüsse — halbkreisförmige Renaissance-Eingänge und Ausbau in großen regelmäßigen Quadersteinen — als sonstwo auf dem Karst. Von den Baudenkmälern im Dorf ist zu sagen, daß sich dort die bäuerliche Architektur von jener der gehobenen Schichten nicht unterscheidet, es sei denn in der Stufe der Wohlhabenheit und in der Feinheit der Ausführung. Ein ausgezeichnetes Beispiel ist das Haus, erbaut von Andrej und Benko im Jahr 1489; Einzelheiten lassen romanische Überlieferung erkennen, und der Charakter des Ganzen ist strenge Renaissance. Dieses Gebäude hat zahlreichen späteren Häusern zum Vorbild gedient.

In breiterer Sicht ist der Grunddriß der Ansiedlung interessant; sie ist in einer Schleife der uralten Saumtier-und Fahrstraße entstanden, die aus dem Hinterland zur Küste zog. Im Bereich der Form sind erwähnenswert: die im Verhältnis gleichmäßige Höhenlinie der Häuserzeilen, das plastische Nebeneinander der Fassaden und das kubische Zurücktreten einzelner Gebäude an engen Gäßchen.

Im Ganzen hat die Ansiedlung Renaissancecharakter. (Diesem haben sich auch spätere Baulichkeiten angeschlossen, deren Zahl allerdings gering ist.) Hier zeigt sich die Hochblüte der Stilperiode. Da die meisten Gebäude zur Zeit einer kaufmännischen und schmugglerischen Hochkonjunktur entstanden sind, nämlich im 16. und 17. Jahrhundert, entspricht ihr auch das Aussehen des Dorfes.

Methodologisch hat der Autor die Formbestandteile in der Genese der Häuser und der Ansiedlung betont; er verwendet die Technik der Strukturanalyse.

Ljudmila Bras

Izdelovanje cvetnih butaric v okolici Ljubljane

Izdelovalka butaric iz Skaručne pri delu. Foto Ljudmila Bras, 1967

Poglavitni namen sestavka je pokazati svojevrstno sezonsko domačo drobno obrt — izdelovanje cvetnih butaric v vaseh v bližnji okolici Ljubljane[1]. Pri obravnavi butaric smo posebno poudarili in pojasnili vzroke, zakaj je nastala in se razvila ta posebna, izredno lokalno omejena dejavnost prav v tem določenem območju. Kraji, kjer je danes ta obrtna dejavnost najbolj živa, so gospodarsko pasivni. To so naselja Orlje, Podmolnik, Češnjice, Zagradišče, Sadinja vas, Sostro, Zadvor in Bizovik, ki so si našla skromen prostor ob zadnjih obronkih Dolenjskega gričevja. Prebivalci so bili do nedavna mali kmetje, obrtniki, kajžarji mizarji, zidarji, največ pa je bilo delavcev v tovarni Vevče in železničarjev. Večinoma so imeli številne družine in očetov zaslužek ni zadoščal niti za poglavitne življenjske potrebe. Posebno jih je prizadela gospodarska kriza v tridesetih letih. Zato je bila žena ali mati prisiljena iskati dodaten vir dohodkov za kritje življenjskih stroškov številne družine[2]. Stiska jo je silila, da je iskala rešitve, kjer je le mogla. Pogosto se je zatekala z otroki v gozd, ki jim je dajal poleti borovnice in jagode, jeseni pa gobe in kostanj. Žene so zjutraj zarana naložile majhne otroke na ročne vozičke, odšle v gozd in nabirale sadeže do mraka. Hranili so se kar z borovnicami in s kruhom, večkrat pa še tega niso imeli. V enem dnevu so nabrali tudi po 50 litrov borovnic. Drugi dan so jih prodajali v mestu po hišah ali na ljubljanskem živilskem trgu. Spričo tega je razumljivo, da so izkoristili vsako priložnost za zaslužek, kjer se jim je le ponudila.

Cerkveno bogoslužje obnavlja na cvetno nedeljo spomin na Kristusov slovesni vhod v Jeruzalem, ko so ga spremljali s palmami in z oljkami, kot poročajo evangeliji. Na ta dan blagoslavlja Cerkev oljčne vejice in drugo zelenje, povezano na različne načine v snope ali butare. Take snopiče pozna domala vsa Srednja Evropa, zlasti pa Nemčija, Češkoslovaška, Avstrija in drugo alpsko področje. Sestavljajo jih povečini iz teh drevesnih vrst: brinja, tise, jelke, macesna, hrasta, leske, bršljana, zimzelena in vrbe.
Ta stara krščanska šega je izpričana že v 9. stoletju in je verjetno prekrila neko starejše, predkrščansko obredje z nekaterimi vrstami rastlinja, dreves, grmov, zelišč in cvetlic, ki naj bi pospeševale rast, plodnost, odganjale zle čare in bolezen, varovale pred strelo in drugimi uimami[3]. V ljudskem verovanju je blagoslovljeni les prevzel te lastnosti.
Sestavo naših cvetnih snopičev in njih uporabo so opisovali in tolmačili številni avtorji, predvsem pa Kotnik[4], Mrkun[5] in Turnšek[6]. Vendar butaric za prodajo niso omenjali. Poimenovanja cvetnih snopov so v posameznih slovenskih krajih različna. Tako poznamo butaro (okolica Ljubljane), beganico (Gorenjsko), prajkelj (Kranjska gora), pegelj, snop, presmec (Štajersko in Prekmurje), pušelj, žegen (Dolenjska), drenek (Bela krajina), vejo, vivnik (Primorsko).

[1] Terensko delo za ta članek je bilo opravljeno večidel v letu 1967 na cvetni teden. Vsem izdelovalkam, ki so mi dajale podatke, se za njihovo prijaznost lepo zahvaljujem.
[2] Dodaten vir za preživljanje družine je bilo tudi pranje perila. To dejavnost je obdelala v svojem prispevku Pavla Štrukelj, Pranje perila v okolici Ljubljane, SE XI, Ljubljana 1958, str. 131—154.
[3] Richard Beitl, Wörterbuch der deutschen Volkskunde, Stuttgart 1955, str. 593.
[4] France Kotnik, Presnec. E XVI, Ljubljana 1943, str. 29—43.
[5] Anton Mrkun, Narodopisno blago iz Dobrepoljske doline. E VII, Ljubljana 1934, str. 7.
[6] dr. Metod Turnšek, Cvetna nedelja v ljudskem življenju. Pod vernim krovom, Ob ljudskih običajih skoz cerkveno leto, druga knjiga: Post in velika noč, Ljubljana 1944, str. 144—158.

Med razlago različnih šeg na cvetno nedeljo in med opisovanjem značilnih cvetnih snopičev po posameznih slovenskih pokrajinah omenja Kuret[7] tudi naše obravnavane butarice: »Ljubljanske cvetne butarice so danes posebnost zase. V pisanih barvah zaživi v cvetnem tednu trg za stolnico, ko razpostavijo okoličani iz Dobrunj, Sostrega, Bizovika in Orljega svoje edinstvene butarice po stojnicah. Prav malo je v njih živega lesa: kvečjemu šop brinja, vejica pušpana ali ciprese. Glavno so pobarvani, umetno zaviti in spretno naokrog napleteni oblanci . . .« Prav te butarice je omenil pred Kuretom, prvi v strokovni literaturi tudi Ložar[8] kot posebno zvrst lesne obrti zaradi obilnih oblancev v butaricah. Razmah te obrti povezuje z bližnjim mestom, ki kupuje te izdelke v velikih količinah.

Ne samo mesto, tudi širša ljubljanska okolica, kjer ni gozda s primernim zelenjem, je prav tako potrebovala butarice za žegen. To so ljudje iz Podmolnika in z Orljega v svoji stiski in naporih za preživljanje brž sprevideli in začeli na cvetni teden prinašati na ljubljanski trg izdelane butarice. Šle so kaj hitro v promet. Najprej so butarice za prodajo izdelovali po izročilu domačega kraja. Bile so vse iz bršljana, krasile so jih le vrste cvetoče rese. Kadar je bila cvetna nedelja kasneje spomladi, so vdevali v butarice sveže gozdno cvetje, teloh, zvončke in cvetoče češnjeve vejice. Take butarice pa niso bile posebno primerne za prodajo, ker niso bile obstojne. Izdelovalci so zato iskali možnosti, da bi butarice sestavljali iz bolj zdržljivega zelenja in drugih sestavin, ki bi butarico krasile in obenem še zadostile zahtevam, sicer bolj v omejenem obsegu, da mora biti v butarici več vrst lesa. Posebno za mestne kupce, ki jih je bilo razumljivo največ, je bilo nujno najti najustreznejšo obliko. Tako so kmetje s svojo iznajdljivostjo našli rešitev v tem, da so začeli v butarice vstavljati oblance iz smrekovega lesa. Takih butaric so lahko izdelali veliko, ker se laže in dalj obdržijo.

Oblika butaric se ni izpreminjala in izpopolnjevala samo na lastno pobudo izdelovalcev, le-ti so upoštevali tudi želje kupcev. Predvsem željam in drugačnim potrebam mestnih odjemalcev so sledili z neverjetnim posluhom. Meščani, »ki nimajo ne zemlje ne živine in zato s sedmerim ali deveterim žegnanim lesom nimajo kaj početi . . .«[9], so v butarici videli zgolj prikupen pisan okrasni predmet, za katerega so želeli, da bi bil sestavljen tako, da bi se lahko hranil vse leto. Zato je mogoče, da se je zamisel butaric iz barvnih oblancev rodila v mestu[10] in jo je kak izdelovalec učinkovito izrabil. Začel je vstavljati v zelene butarice oblance, nastružene iz smrekove deske. Spočetka je vstavljal samo po nekaj oblancev, iz teh so se sčasoma razvili celi venci in nastale so butarice, kakršne poznamo danes.

Orljčani trdijo, da so butarice za prodajo začeli izdelovati pri njih. Tudi Orlje sodijo med pasivne kraje. Ob robu gozda so majhne kmetije, kjer zrase le nekaj krompirja in koruze, to pa še zdaleč ne zadošča za življenje. Orlje imajo sicer tudi nekaj nasadov češenj, ki prinašajo ob ugodnih letinah posameznim lastnikom nekaj denarja za kritje raznih življenjskih potreb. Boj za obstanek jim je narekoval, da so iskali različne možnosti za temeljne potrebe v gospodinjstvu in gospodarstvu. Večji

[7] Niko Kuret, Praznično leto Slovencev I, Celje 1965, str. 115.
[8] Rajko Ložar, Ljudska obrt in trgovina v Sloveniji. Zgodovinski zbornik, Buenos Aires 1959, str. 97.
[9] Niko Kuret, n .d., str. 132.
[10] Ivan Vrhovnik, Gostilne v stari Ljubljani. Ljubljana 1926, str. 9, piše: »kakor drugod so bile v Ljubljani zaznamovane gostilne s smrekovimi vršički in z oblanjem. Smrečje je bilo znak vinotoča, strugoti pa so naznanjali, da se toči v krčmi pivo.«

delež je tudi njim dajal gozd s svojim cvetjem in sadeži. Zlasti pomladni šopki so hvaležni za prodajo. Pri pregledu na trgu lahko ugotovimo, da je pretežna večina cvetja in borovnic na njem prav iz teh krajev. S prodajo cvetja, teloha, resja, borovnic in gob lahko vsako leto oblečejo družino, nakupijo opremo in plačajo stroške za šolanje otrok.

Močna tradicija cvetnonedeljske šege in s tem velika poraba cvetnih butaric je Orljčanom omogočila, da so svoje izdelke dobro prodajali. Izdelovanje butar za prodajo so na Orljah najprej začeli pri Vrečarju. Tone Vrečar je bil čevljar z veliko družino. Njegovo poklicno delo ni moglo preživljati dvanajst otrok. Okoli leta 1902 je začel voziti na cvetni teden butare naprodaj. Najprej je delal butare za prodajo prav takšne, kakršne je vezal zase za žegen. Pretežno so bile zložene iz bršljana, vanj so vdevali le cvetočo reso. Nekaj let kasneje, okrog leta 1906, je vstavljal že oblance, vendar le po 4 vrste. Delal je samo večje butare. Na sveženj palic je vezal bršljan še s srobotom. Ker je butare vsako leto dobro prodal, so ga začeli drugi sosedje kmalu posnemati. Tako se je na Orljah rodila drobna obrt, ki je živa še danes.

Na butarah pa so se oblanci iz leta v leto gostili. V vence so se oblikovali že takoj po prvi svetovni vojni. Pri Trnovcu na Orljah 22 veže še danes gospodinja prav takšne butarice kot leta 1924. (slika 1) Tedaj se je primožila k hiši, kjer so delali butarice za prodajo. Pri tašči se je naučila te spretnosti in ji v vsem ostala zvesta

Slika 1. Marija Mlakar, Trnovčeva, Orlje 22, s svojimi butaricami na ljubljanskem trgu, Foto Ljudmila Bras, 1967

do danes. Njene butarice so sestavljene iz vencev oblancev iz mašnic, z vrstami bršljana vmes. Veže le metrske butarice kakor nekoč.
Butare za prodajo so vezali še pri Cotmanu, Ušjaku, pri Kruharju, pri Petrcu in drugod. Vendar so stari izdelovalci sedaj že izumrli, zamenjali so jih mlajši, med katerimi je posebno pridna družina Grum (slika 2).
Z Orljega se je obrt izdelovanja butar za prodajo že ob prvi svetovni vojni zanesla v Sostro in se tam kmalu razmahnila v pravo hišno dejavnost. Tudi tu so najprej delali le zelene butare, pri Gričarju pa so okoli leta 1911 začeli vstavljati oblance. Danes je na splošno v Sostrem glavno središče izdelovanja cvetnih butaric v okolici Ljubljane. S tem delom se ukvarjajo skoraj v vsaki hiši, navadno kar vsa družina. V Sostrem so tudi nastale pobude za izpopolnjevanje oblikovnega videza butaric.

Če sledimo oblikovnemu razvoju ljubljanskih cvetnih butaric, moremo ločiti v njem tri obdobja. Prvo obdobje zajema čas do prve svetovne vojne. V tem obdobju so butare še zelene, iz bršljana in rese. Med vojsko in kratko po njej pa so oblikovali butarice z oblanci v vencih s pentljami. V tridesetih letih se cvetna butarica končno oblikovno in barvno izpopolni do današnje stopnje. Oblikovno in barvno je s tem dosegla svoj vrhunec, tako da se sedaj širi le še po številu.

Slika 2. Marija Habič, Grumova, Orlje, z otrokoma na ljubljanskem trgu. Foto Ljudmila Bras, 1967

Tehnika izdelave

Delo pri izdelavi butaric ima tri zaporedne postopke. Prvo in poglavitno je priskrba zelenja in palic. Sledi priprava oblancev, to je oblanje, barvanje in striženje oblancev. Na koncu je še vezanje butaric.

Delo pri butaricah je zelo razdrobljeno, zato pri izdelovanju sodeluje vsa družina. Delo je tem bolj uspešno, čim več jih sodeluje. Če je družina številna, si delo porazdele tako, da jim teče kot po tekočem traku. Zelenje priskrbi navadno gospodar, mož ali sin. V izjemnih primerih, zlasti v zadnjem času, če je mož v službi, opravi tudi to žena. S tem opravilom vedno pohite že v novembru, da ne pridejo zaradi neugodnega vremena v zimskih mesecih v zadrego, posebno če je cvetna nedelja zgodnja. Za butarice naberejo leskove palice, bršljan — tega potrebujejo največ, lisičjak, ki mu pravijo »zaspanček« (Skaručna) ali »parkeljčki« (Sostro, Orlje), brinje in reso. Reso naberejo izjemno spomladi, ko cvete. Manj vdevajo v butarice brusnično zelenje (Trzin), smrekove vejice, ramšelo (petelinčke in putke) vrbove mačice in drenove vejice.

Po bršljan in lisičjak hodijo iz Sostrega v gozdove nad Jančami pri Litiji. Lisičjak (lycopodium tristachyum) rase le na kislih tleh. V gozdovih nad Jančami ga je na pretek, v bližnjih hostah nad Sostrim pa je zaradi vsakoletne občutne porabe že precej iztrebljen. Domačini ga ne uporabljajo samo za butarice, iz njega vežejo tudi venčke in šopke za grobove na dan mrtvih. Z Orljega hodijo po bršljan v krimske gozdove. Zelenje shranijo v vlažnih kleteh, po potrebi ga tudi vlažijo, da ostane sveže.

Posebno zahtevna naloga je priprava oblancev. Temu delu ni vsakdo kos. Za oblance izberejo izredno gladko smrekovo desko brez grč z zelo gostimi letnicami, primerno suho, debeline ene cole (2,5 cm). Le oblanci iz smrekovega lesa imajo prav poseben sijaj. Z zelo ostrim obličem oblajo tako tanke oblance, »kakor da bi jih nabril z britvijo«[11]. Če pri hiši ni gospodarja, ki bi ustrezno opravil to delo, jim to naredi mizar, vendar po izrecnih navodilih naročnika. Le pravilno nastruženi oblanci se pri vezavi na butarico ne lomijo.

Oblanju sledi barvanje oblancev. Barvajo jih s posebnimi barvami za les. Kjer v eni sezoni ne izdelajo veliko butaric, barvajo oblance tudi z barvami za pirhe[12]. Vendar so te barve predrage in tako izdelovalcu zmanjšajo zaslužek.

Ob raziskovanju smo ugotovili, da držijo vsi izdelovalci skrivnost barvanja strogo zase. Ob pregledu in primerjavi posameznih izdelkov je takoj očitno, da je tudi mešanje in priprava barve posebno zahtevno delo. Dolgoletne izkušnje so jim izostrile občutek za mero pri mešanju barv. Čiste in nežne odtenke barv imajo zlasti tisti izdelovalci, ki se z butaricami ukvarjajo že vrsto let[13]. Zlasti mešanje rumene in rdeče barve terja znanje in izkušenost. V pravilnem razmerju zmešani dajeta barvi svetlo rožnato barvo.

[11] Povedal Rudolf Vodnik, Sostro 43.

[12] Z barvami za pirhe barva oblance Janez Gubanc iz Vodic.

[13] Med te izdelovalce lahko prištevamo predvsem tri sestre iz Sostrega Frančiško Vodnik, Kristino Bučar in Cilko Černe. Butarice vežejo že od otroških let. Najstarejša Frančiška, 68 let, je začela vezati butarice v prvi svetovni vojni. Oče je šel na vojsko in deklice so si z butaricami zaslužile za obutev, obleko in šolske potrebščine.

Pred drugo svetovno vojno so dobivali barvo iz papirnice v Vevčah, kjer je bila zaposlena večina mož, posebno iz Sostrega in Zadvora. V zadnjem času pa si mnogi izdelovalci priskrbijo barvo iz Italije in Nemčije. Izdelovalci trde, da barve domače izdelave pri mešanju ne dajo čistih odtenkov. Posebno tisti izdelovalci, ki so začeli vezati butarice v zadnjem času in uporabljajo domače barve, imajo bolj motne, nečiste odtenke pri posameznih barvah oblancev.

Za barvanje oblancev uporabljajo rdečo, modro, rumeno in zeleno barvo. Barvo najprej zavrejo v okrog 30 l velikih loncih. Primerno količino oblancev potopijo v vrelo barvo, jih dobro premešajo in nato zmečejo v velike cajne ali gajbice. V teh posodah se oblanci odtečejo in primerno osuše. V Vodicah pri Gubancu, kjer ne izdelajo toliko butaric, barvajo oblance tako, da jih samo »potikajo v podrožnice« — podstavke za cvetlične lončke. Obarvajo jih samo po sredini, na krajeh ostanejo beli. Oblance barvajo navadno moški, le v izjemnih primerih opravi tudi to delo žena. Pobarvane in primerno suhe oblance razstrižejo po dolžini in širini. To delo opravljajo vedno le ženske. Oblance strižejo z navadnimi škarjami. Striženje je zelo zamudno in nadležno delo. Za butare, večje od enega metra, pustijo oblance cele, za manjše butarice pa oblance najprej razstrižejo po dolgem. Velikost butarice določa, na kakšne širine razstrižejo oblance. Za butarice, visoke 10 cm, nastrižejo oblance na 4 dele. V tem primeru so oblanci široki do 6 mm. Za izjemno drobne butarice predelijo oblance celo na pet delov, tedaj so široki 5 mm. Za butarice,

Slika 3. a) butarica s »kvadratki«, b) »ta zvito butarica«, c) butarica z »venci«, d) butarica »pirh«. Foto Srečo Kolar, 1967

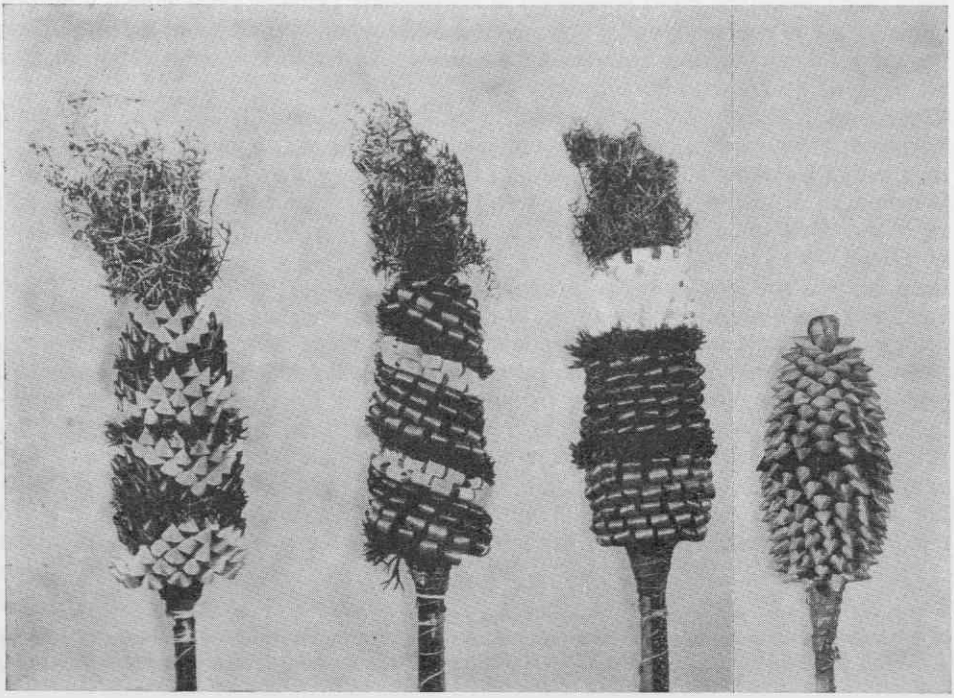

visoke od 20 do 30 cm, razrežejo oblance na 3 dele, kar znese po širini 8 mm. Za butarice, velike od 40 do 50 cm, pa razstrižejo oblance le na polovico. Oblanci so tedaj široki dobrih 12 mm. Za butare, večje od 60 cm, pustijo oblance po širini cele, da so široki 2,5 cm (eno colo).

Najbolj spretne prste pa terja vezanje butaric. Prav to delo sodi v poklicno spretnost. Navadno se v družini kar nekako podeduje od matere na hčer in na vnukinje. Butarice začnejo vezati deklice že pri sedmih letih. Izdelovalci butaric trde, da mora biti spretnost prstov prirojena, le tedaj bo delo uspešno in bodo butarice lične.

Preden začno vezati oblance v butarice, jih poškrope z vodo. Oblanci postanejo prožni, ne pokajo med delom in ne drsijo med vezanjem pod prsti — »se ne muzajo« ob palici. Oblance na butaricah zvijajo na različne načine. Lahko jih preprosto prepognejo v pentlje (»maš'nce«) ali jih umetelno zvijejo v »polžke« (Sostro), »zobčke« (Orlje). Polžke spet lahko izdelovalka (navadno je ženska, izjemno vežejo tudi moški, vendar le večje butare)[14] stisne k svežnju palic, obrnjene navzgor ali navzdol. S tem dobi butarica različen oblikovni vtis. Na Skaručni pravijo navzdol obrnjenim polžkom »klobučki«, navzgor obrnjenim pa »špičke«.

Oblance lahko navežejo k palici v širših pasovih ali vencih, ki se izmenično vrste z zelenjem, navadno z bršljanom ali lisičjakom. Venci so barvno lahko poljudno sestavljeni, med drugim tudi v barvah slovenske zastave[15]. Venci oblancev in zelenja so tedaj zloženi v vzporednih barvnih pasovih ob palici (slika 3 c). Bolj zahtevna oblika za vezanje so »ta zvite« butarice (Sostro). Pri teh se vijejo tri vrste oblancev z vrsto zelenja vred »od glavce« navzdol kakor kača. Na Skaručni pravijo tem butaricam »v kačo narejene« (slika 3 b).

Najbolj zapleteno in zahtevno je sestavljanje oblancev v »kvadratke« (slika 3 a). To terja zares precejšno mero spretnosti in izkušenosti. Oblanci, prepognjeni v polžke, so navezani na sveženj v obliki pokončnih kvadratov, ki so med seboj ločeni s tretjo barvno kombinacijo. Taka butarica kaže zares veliko ročno spretnost v tej dejavnosti in izpričuje celovito barvno ubranost.

Posebna oblika okrasne butarice je »pirh« (slika 3 d). Sestavljen je samo iz drobnih oblancev, ki so zloženi ob palici v obliki pirha. Da bi si izdelovalci zagotovili prodajo svojih izdelkov, so se iz leta v leto trudili, da so obliko butaric izpopolnjevali. Posebno so si prizadevali, da bi ustregli mestnim kupcem, ki imajo butarice bolj za okras. Plod takih prizadevanj so butarice-pirhi in različni geometrijski liki na butaricah.

Delo za izdelavo ene butarice srednje velikosti vzame približno 40 minut časa. Tako lahko izdela en izdelovalec po 10 butar na dan. Če pa odštejemo 20 minut za pripravo gradiva, kar opravi kak sodelavec, lahko zveže na dan tudi po 20 do 25 butar. Vezanje majhnih in srednjih butar terja približno enako zamudo. Pri manjših butaricah so oblanci ozki, zato je vezanje počasnejše. Pri večjih butarah pa so oblanci široki, pasovi zelenja obilni, tako je tudi vezanje neprimerno uspešnejše. Vsi izdelovalci trdé, da najraje vežejo srednje butare. Pri teh gre delo najhitreje od rok, zato je tudi zaslužek pri njih največji. Ker pa so želje kupcev različne, morajo izdelati butarice pač v čimbolj različnih velikostih, da ustrežejo vsem željam. Tako lahko ugodno spravijo svoje izdelke v denar.

[14] Tereziji Garbajs, Podmolnik 42, veže večje butare mož.

[15] Cilka Černe je povedala, da so pod italijansko okupacijo nasule na grobove talcev na cvetno nedeljo polno butaric narejenih v barvah slovenske zastave. Na stojnicah tedaj takih butaric niso smele prodajati.

Po velikosti delijo izdelovalci butarice v tri skupine. V prvo skupino sodijo »ta male butarice«. Te merijo od 10 do 40 cm, k drugi pa prištevajo »ta srednje« butarice od 50 do 70 cm višine. Butarice od 80 cm naprej so že »ta velke butare«. V sedanjem času navadno ne presegajo enega metra. Še večje butare izdelujejo zgolj po naročilu.

Vezanje butaric začno nekateri izdelovalci že takoj po novem letu. Najprej začno izdelovati manjše butarice. V te vdevajo lisičjak, ki je trpežno zelenje, ohrani se nespremenjen tudi po dve leti. Manjših butaric navežejo znatne količine. V eni sezoni izdelajo nekateri po več sto do tisoč butaric različnih velikosti. Če jih ne prodajo, jih prihranijo za naslednje leto[16]. Vežejo po cele dneve, tik pred prodajno sezono celo pozno v noč.

Na prvi pogled so vse butarice enake. Ob skrbnejšem pregledu pa odkrijemo, da delajo vsake roke drugače. Izdelovalke butaric s poklicnim ponosom trde, da bi vsaka svojo butarico spoznala in izbrala iz cele gore drugih butaric. Obliko daje butarici značilni način vezave polžkov in pentljic k svežnju palic. Povežejo jih tako, da dobi butarica obliko smrekice, ali pa prislanjajo oblance v enakomernih razdaljah od glavice do kraja. Taka butarica je zgoraj in spodaj rahlo zaobljena.

Oblance vežejo k svežnju palic z navadnim drobnim motvozom. Do prve svetovne vojne in še nekaj let po njej pa so vezali bršljan in oblance s srobotom, ki so ga nabrali obenem z drugim zelenjem.

Prodaja butaric

Svoje izdelke prodajajo izdelovalci največ na ljubljanskem trgu. Do leta 1948 so imeli prodajalci mesto ob Tromostovju in na Cankarjevem nabrežju. Po ureditvi Pogačarjevega trga pa so dobili stojnice za stolnico (slika 4). Prve butarice postavijo naprodaj že sredi tedna pred cvetnim tednom, približno 10 dni pred cvetno nedeljo. Izdelovalci ponujajo najprej manjše butarice. Dolgoletne izkušnje so jim izredno izostrile posluh, da lahko sledijo kupcem. V prvih dneh kupujejo butarice mimoidoči, ki hitijo za svojimi dnevnimi opravki. Tedaj kupi butarico marsikdo, ki nima namena, da bi si jo priskrbel za njen prvotni namen, blagoslovitev na cvetno nedeljo, temveč zgolj za spomin in okras. Zlasti tujcem pritegne oko ta izredno mikavna posebnost s svojimi ubranimi barvami.

V drugi polovici tedna pa pridejo izdelovalci na dan z večjimi izdelki. Mednje sodijo butare od višine 80 cm naprej. Te kupujejo okoliški kmetje kot »žegen« za svoja polja in živino. Z nakupom kupci čakajo, da se jim doma zelenje ne posuši, in tudi zategadelj, da jim otroci butar ne »raztrenajo«[17].

Na ljubljanskem trgu ostajajo prodajalci po cele dneve. Prispejo že ob 6. uri zjutraj, domov pa se odpravijo po 4. uri popoldne. Kupčija enakomerno in vztrajno raste od

[16] Shranijo jih v velikih škatlah, v temnem, srednje vlažnem prostoru. Tako ostane zelenje sveže in tudi oblanci obdržijo svežo barvo in prožnost.
[17] Povedala Terezija Garbajs.

začetka cvetnega tedna naprej. Višek doseže na cvetno soboto, ko ponujajo izdelke vsi prosti družinski člani (slika 5). Na cvetno soboto se mudijo na trgu vse tja do poznega večera. Čeprav jim sedaj — vsaj večini izdelovalcev — ni več treba pretirano varčevati, si v teh dneh ne privoščijo niti kosila v mestu. Še vedno so izredno

Slika 4. Terezija Garbaje, Podmolnik 42, z butaricami na ljubljanskem trgu. Foto Ljudmila Bras, 1967

varčni, gledajo na vsak dinar kakor takrat, ko so se pehali za golo življenje. S seboj prinesejo od doma kruh in čaj, to jim je celodnevna hrana.

Prodajno ceno določa predvsem velikost butarice, nekaj pa tudi zapletenost izdelave. Tako so butarice z mašnicami v vencih nekoliko cenejše od butaric iz polžkov v kače zvitih. Cena posameznih izdelkov je pri vseh izdelovalcih precej enotna. Znižajo jo le tedaj, če se jim pri butaricah kaj ponesreči. Tako so v letu 1967 prodajali 10 cm dolge butarice po 100 starih dinarjev, po 200 starih dinarjev so terjali za 20-centimetrske, po 300 din za 30 cm visoke. Vsakih 10 cm butarice stane 100 din. Le cena 1 m visoke butare navadno znese 1500—1800 din, zlasti če so oblanci zviti v polžke. Tisti izdelovalci, ki zvežejo v eni sezoni po več sto do tisoč ali tudi več butaric različnih velikosti, ne morejo prodati tolikšnega števila izdelkov na enem samem trgu. Zato se družinski člani na cvetni teden iznajdljivo napotijo na različne strani. Izdelke peljejo naprodaj iz Ljubljane, predvsem v Kranj, Novo mesto, Celje, na Jesenice in v druge manjše kraje po Sloveniji, na Vrhniko, v Mengeš in Kamnik. Posebno Kranj je že vrsto let drugo največje tržišče za ljubljanske butarice. Tako si ljubljanska cvetna butarica utira pot tudi v druge kraje Slovenije (slika 6). V letu 1967 se je butarica iz oblancev vtihotapila celo med »prajklje« v Kranjski gori (slika 7). V zadnjem času vozijo butarice naprodaj celo že z avtomobili (slika 8). Tako so izdelovalci butaric neprimerno bolj gibljivi in niso nikdar v zadregi za kupce.

V zadnjih letih se je prodaja butaric občutno povečala. To so izkoristili predvsem mlajši ljudje, ki si ustvarjajo dom. Pričeli so izdelovati butarice kar na veliko. Zveči-

Slika 5. Vrvež kupcev in prodajalcev butaric na cvetno soboto na ljubljanskem trgu. Foto Ljudmila Bras, 1967

Slika 6. Ljubljanski butarici med dolenjskimi »pušlji« v Mokronogu. Foto Marija Jagodic, 1954

Slika 7. Ljubljanska butarica med »prajklji« v Kranjski gori. Foto Ljudmila Bras, 1967

ne so to uslužbenci, ki so zaposleni v mestu. Spretnosti izdelovanja butaric so se naučili doma, pri sorodnikih ali pri sosedih. Butarice vežejo popoldne po delovnem času. Na višku sezone izkoristijo vse možnosti, vzamejo si celo redni letni dopust, da lahko spravijo svoje izdelke v promet.

Med novejšimi izdelovalci butaric je tudi dosti kmetov (Dobrunje, Zagradišče). Spričo ugodne prodaje butaric je razumljivo, da se zbuja med izdelovalci tudi zavist in tekmovanje. Zlasti starejši izdelovalci ali tisti, ki pripadajo nekdanjemu premoženjskemu razredu, ki je začel izdelovati butarice, to je bajtarjem, si lastijo nekakšno nepisano obrtno pravico, da ne rečemo monopol nad izdelovanjem, in gledajo z očitnim negodovanjem na čedalje večji in raznovrstnejši krog mlajših izdelovalcev.

Pri raziskovanju obravnavane dejavnosti smo dognali, da je ljudi napotila k izdelovanju butaric predvsem potreba po zaslužku. Vidijo ga v butaricah, ki jim vsako leto prinašajo v družinski proračun določen denar, da z njim uresničujejo svoje načrte. Spočetka so sicer z butaricami zaslužili samo za življenje, za hrano, obutev, obleko in za šolske potrebščine. Danes, ko jim posel teče, pa si z izkupičkom že občutno pomorejo. Kupijo si npr. električni štedilnik, hladilnik, televizijski sprejemnik, pralni stroj ali novo pohištvo. To velja seveda le za tiste izdelovalce, ki zvežejo večje količine butaric. Našteli bi lahko tudi več primerov, da si z butaricami pomagajo pri zidavi nove ali pri prezidavi stare hiše. Drugi pa z dobičkom obnavljajo obleko, zlasti šolarjem, in poplačujejo stroške šolanja.

Slika 8. Antonija in Janez Božič, Dobrunje 6, z butaricami na trgu v Mengšu. Foto Ljudmila Bras, 1967

Izdelovalci

Med izdelovalci bomo našteli nekaj izrazitih primerov in kaj jih je napotilo k izdelovanju butaric ter za kakšne namene so uporabili izkupiček od prodaje.
Zorka Vodnikova iz Sostrega je nazoren primer ženske, ki si je z izdelovanjem cvetnih butaric ustvarila tolikšno gospodarsko podlago, da iz nje dobiva sredstva za življenje cele družine. Ima tri otroke, za katere je sama skrbela in jih tudi šolala. Danes so že odrasli. Hči je v službi v vevški tovarni, sinova pa sta se izučila strugarske obrti. Mimo tega je izdelovalka prezidala hišo, preuredila stanovanje in si ga tudi sodobno opremila. Res da poleti nabira tudi borovnice, jeseni pa gobe. Oboje prodaja na ljubljanskem živilskem trgu.
Z butaricami se ukvarja že od svojega sedmega leta, prav tako kakor njena mati. Od nje se je te spretnosti tudi naučila in jo pri tem prekosila. Njen »izum«, so butarice, vezane na kvadratke in butarice v obliki pirha.
Izdelovalci si prizadevajo na vse načine, da bi bile njihove butarice mičnejše in vabljivejše za kupce. Butarice s kvadratki veže le ta izdelovalka. Mnogi so jo že poskušali posnemati, ker imajo odjemalci take butarice zelo radi, vendar se to še nikomur ni posrečilo. Še celo njeni materi, ki ji je 68 let, so se vsi poizkusi v tej umetelnosti izjalovili. Butaric-pirhov je pred vojsko izdelala po več deset kosov. Sedaj je to obliko opustila, ker vzame preveč časa za vezavo in preveč oblancev. V istem času kot eno butarico-pirh zveže tri butarice srednje velikosti in zaslužek je petkrat večji.
Nasploh lahko označimo to hišo v Sostrem za majhno »tovarno« za butarice. Gospodar je uredil postopek tako, da jim delo teče izredno hitro. Z butaricami so od novega leta tako zaposleni, da si ne privoščijo prostega časa. V hiši imajo dva televizijska sprejemnika, vendar spremljajo spored le otroci. Le ob nedeljah popoldne poslušajo po radiju oddajo z domačimi napevi.
V letih pred drugo svetovno vojno je delala butarice na starem Viču Frančiška Grčar. Mož je bil delavec, pa ni zaslužil dovolj za svojo štirinajstčlansko družino. Zato je žena začela vezati butare, da so jih otroci prodajali po hišah v okolici. Svojo spretnost je Grčarjeva prinesla od doma iz Sostrega, kjer so se tudi ukvarjali s to dejavnostjo. Izdelovala je večje butare iz oblancev in bršljana, ki so jih kupovali največ kmetje. Po zelenje so hodili z ročnim vozičkom v gozdove nad Igom. Velike butare, visoke od 3 do 5 m, je delala le po naročilu. Za kmeta Mraka, po domače Kotarja z Viča, je napravila vsako leto 5 m visoko butaro, da je segala v cerkvi skoraj do stropa. Izdelala jo je iz bršljana in iz oblancev rdeče in bele barve. Oblanci v teh butarah so bili široki po 4 cm. V butare jih ni vpletala v vencih, temveč le sem ter tja po nekaj oblancev. Tako butaro je nosilo k žegnu po 6 fantov. Štirje so nosili, dva pa sta butaro opirala s »križem« — prekrižanima letvama. Kmetje so se namreč vedno kosali med seboj, kateri bo imel večjo in lepšo butaro. Táko tiho tekmovanje so poznali pravzaprav povsod, na Skaručni, v Št. Vidu, v Sostrem, v Podgori in tudi še drugod. Celo na Barju v Črni vasi je prinesel leta 1937 Martin Jankovič k žegnu tako visoko butaro iz bršljana, da so jo v cerkvi komaj postavili[18]. Zaslužek od butaric je Grčarjeva družina porabila vsako leto za obleke otrok, nekaj pa tudi za hrano. Hči Grčarjeve, ki živi v Ljubljani še danes veže butarice, izdeluje pa le manjše. Prodaja jih na trgu hkrati z rožami (slika 9).

[18] Povedala Marija Klančar, 49 let, Črna vas 265, Barje.

V Ljubljani je skupina izdelovalcev butaric pri družini Jarc na Dolenjski cesti. Mati Ivana Jarc, 73-letna, se je rodila na Orljah. Njen oče je bil že omenjeni čevljar. Njegov zaslužek ni zadoščal za preživljanje številne družine, zato je začel delati butare za prodajo. Pri delu so mu pomagali otroci in žena. Butare so delali samo iz

Slika 9. Tončka Peternel, Ljubljana, Žabarjeva 4, s svojimi izdelki na ljubljanskem trgu. Foto Ljudmila Bras, 1967

bršljana in vanje zatikali le po štiri vrste oblancev. Po zelenje so hodili v gozdove nad Tomišljem. Tem butaram so pravili še »žegenčki«. Po prvi svetovni vojni pa so se oblanci na butarah iz leta v leto širili. V dvajsetih letih, pomni Jarčeva, so se na butaricah že izoblikovali venci oblancev v pentljah.

Z vezanjem butaric se Jarčeva ukvarja še danes. Njeno spretnost so prevzele tudi hčerke, z butaricami so si pomagale celo pri zidavi in opremi hiše. Svoje izdelke prodajajo na ljubljanskem trgu.

V okolici Ljubljane vežejo butarice še na Skaručni, v Repnjah pri Vodicah, Trzinu in Domžalah. Povsod so le posamezni izdelovalci, ki jih je trdo življenje primoralo, da so si s tem delom služili vsakdanji kruh.

Na Skaručni veže butarice za prodajo Katarina Traven že od druge svetovne vojne naprej. Zgubila je moža in ostala sama s tremi otroki od 2 do 7 let. Tega dela se je naučila sama tako, da je butarico z ljubljanskega trga razdrla in nato izdelovala podobne. Z butaricami je zaslužila za preživljanje in šolanje otrok. Mimo tega so seveda poleti tudi nabirali borovnice, jeseni pa gobe. Zelenje je prej zbirala sama, kasneje, ko sta sinova zrasla, sta ji pri tem pomagala. Oblance ji stalno obla znanec, mizar. Deske in oblanje izdelovalka odsluži z delom na polju. Do 1964. leta ji je pri izdelavi butaric močno pomagala hči. Tedaj je odšla na delo v Francijo. Hči je bila pri oblikovanju butaric zelo spretna. Sedaj pa se v to spretnost uvaja že njena vnukinja, ki kaže velik čut za oblikovanje butaric (slika 10). Pred leti je Travnova izdelovala po naročilu butare tudi po 4 m visoke. Naročniki so bili večji kmetje iz

Slika 10. Katarina Traven z vnukinjo Matejko, Skaručna 10, in njuni izdelki. Foto Ljudmila Bras, 1967

Skaručne in Tacna. Druge butarice je vozila s hčerjo naprodaj po hišah po Tacnu in okolici, zadnja leta pa proda vse butarice kar doma. Otroci pridejo sami in si jih izberejo po želji. Najrajši imajo take »v kačo zvite. Travnova komaj ugodi vsem željam sproti. Vendar butaric s kačami ne dela rada. Vzamejo ji še enkrat toliko časa kakor butarice na vence z mašnicami, cene pa jim ne more podvojiti. Njene butarice so res zelo prikupne in dobro izdelane. V letu 1967. je prodajala 60 do 70 cm visoke butarice po 600, dvometrske butare pa po dva tisoč starih dinarjev. V letu 1966 je izdelala po naročilu več butar, visokih po 1 m. Taka naročila so vedno izraz tekmovanja med hišami.

V prvih letih je svoj zaslužek od butaric porabila zgolj za glavne življenjske potrebe, za obleko, hrano in izdatke za šolanje otrok. Kasneje, ko so otroci odrasli in se izučili, pa ga je namenila za preurejanje hiše in za stanovanjsko opremo. Ima lepo, sodobno urejen dom, radijski in televizijski sprejemnik, hladilnik, pralni stroj in drugo.

Tudi Valentino Stoparjevo iz Repenj pri Vodicah je življenjska stiska prisilila, da si je v butaricah poiskala vir dohodkov. Med vojsko je izgubila očeta, ki je bil mizar. Tako sta z materjo ostali brez hranilca. Tedaj 22-letna Valentina je začela izdelovati butarice. Naučila se je pri sosedi, ki je bila doma z Iga, kjer so tudi delali butarice za prodajo. Te butare so bile napravljene iz bršljana in je bil v njih le sem ter tja po kakšen oblanec. Ta izdelovalka pa izdeluje butarice, kot jih je videla na ljubljanskem trgu. V butarice vstavlja vrste oblancev, zvite v mašnice ali polžke, in vrste bršljana ali lisičjaka — »zaspančka«. Če dela butarice po naročilu, vstavi v »štibl« — sveženj toliko leskovih palic, kolikor je članov v družini. V glavico butaric vplete šop brinja, ki ga nabira v bližnjih hostah. Pri prodaji svojih izdelkov je bila izdelovalka tako podjetna, da so jo sosedje iz nevoščljivosti tožarili na milici. Več let zapored je plačevala kazen zaradi prodajanja butaric, češ da je protizakonito krošnjarila. Butarice je prodajala v domačem kraju, največ pa jih je vozila s kolesom po sejmih. Vsako leto je obiskala Polonin in Jedertin sejem v Mengšu ter Gregorjev sejem v Kamniku. Večje butare si je naprtila v koš po 30 do 40 kosov, v dva velika cekarja pa je naložila manjše butarice. Tudi za cerkev v Šentvidu zveže vsako leto več butaric različnih velikosti. V prejšnjih letih je izdelala znatno število butaric, v letu 1967 pa občutno manj, ker se je rajši redno zaposlila pri ključavničarskem mojstru v Vižmarjih.

V Zgornjih Gameljnah je pred drugo svetovno vojsko delal butare Franc Peterlin-Končanov stric. Ko se je priženil v Vodice h Katerniku, je tu nadaljeval svojo dejavnost vse do leta 1964. Tedaj je zbolel in naslednje leto umrl. Delal je samo večje butara iz bršljana z brinovo glavico. Za lepši videz je vstavljal naredko rdeče in modre oblance. Njegovo izročilo je prevzel v Vodicah Janez Gubanc pri Martincu, učenec 8. razreda osnovne šole. Njegove butarice so samo iz oblanja, le za glavico naveže šop brinja. Deček je zelo spreten in njegove butarice so prav lične. Ker butarice zlahka proda v vasi, jih izdela vsako leto več. Vse delo pri butaricah opravlja sam. Fant ima velik čut za tehniko. Izkupiček v letu 1967. je namenil za nakup različnega orodja.

V Trzinu vežejo butarice za prodajo pri Pirnatu — Končku. Delo pri butaricah si delita gospodinja Kati in njen mož Jože. Zelenje in oblance pripravlja žena, mož pa veže butarice. Izdeluje jih zelo skrbno in samo srednje velikosti, do 70 cm visoke. Med barvane oblance, zvite v polžke, vstavlja vence brusničnega zelenja. Butarice delata le po naročilih. Ker imata širok krog odjemalcev, sta delu komaj

kos. Naročniki pridejo po butarice sami in morajo navadno še počakati, preden so do kraja narejene.

Izročilo izdelovanja butaric je prinesla na B r d o pri Ljubljani od doma, iz Dobrave, Francka Sever. Ukvarja se s cvetličarstvom, za cvetni teden pa zveže tudi nekaj butaric za prodajo. Za kupčijo je to ugodno zato, ker je že tako sleherni dan na trgu s cvetlicami. Veže le male butarice od 10 do 25 cm. So izredno ljubkega videza, oblanci pa svetlih, nežnih odtenkov.

Ugodnost in možnost prodajanja butaric je privedla k izdelovanju še marsikoga tudi zunaj neposredne okolice Ljubljane. Pepca Resnik iz Zgornjega Blata je bila več let zaposlena v tetini cvetličarni v Ljubljani. Ko se je omožila na Reber pri Škofljici, je začela vezati butarice, ker je potrebovala denar. Ima izredno spretne roke in butarice so se ji takoj posrečile. Doma so delali za žegen zelene butare iz deveterih vrst lesa. To ukoreninjeno izročilo upošteva tudi pri svojih butaricah za prodajo. Med vence barvanih oblancev vpleta veliko zelenja. V njene butarice je vpleteno brinje, dren, ramšela (petelinčki in putke), cvetoča resa, smrekove vejice, vrbove mačice, leska, bršljan in cvetoča češnjeva vejica (slika 11). Seveda so take butare namenjene samo za žegen na cvetno nedeljo. Izdeluje samo večje butare, navadno do 1 meter visoke. S prodajo svojih izdelkov nima težav. Kmetje jih takoj pokupijo. V letu 1967. je prodajala kos po 700 starih dinarjev. Večino svojih butar proda na ljubljanskem trgu, le nekaj jih izdela tudi za sosede. Na Cikavi pri Grosupljem veže butare Ančka Jagodic, doma iz Sadinje vasi. Butarice veže že od otroških let. Ko se je poročila na Cikavo, ni opustila te dejavnosti, ker ji je vedno dobrodošel kak dodaten vir za družinske potrebe. Butare prodaja doma sosedom, najstarejši sin pa jih vozi na ljubljanski trg. Dela le večje butare, visoke do 80 cm. Venci oblancev se vrste z bogatimi venci zelenja, navadno z bršljanom.

V Dobu pri Stični je začela pred petimi leti vezati butarice iz oblancev Marija Kovač. Čez leto prodaja cvetlice na ljubljanskem trgu. Tu je videla, kako dobro gredo butarice v denar. Doma sta z možem poskusila izdelavo. Mož je po naravi spreten za vsako delo. Je mizar in sodar samouk, za vaščane dela sode in opravlja različna mizarska dela. Butarico, ki jo je žena prinesla s trga, je razdrl, da je videl, kako je zložena in zvezana. Delu je bil takoj kos. Za butarice naobla oblance, drugo delo opravi žena, veže jih pa zopet mož. Žena prodaja butarice na trgu z rožami vred. Mnogo odjemalcev imata tudi v domači vasi, kjer so se nove butarice takoj priljubile zaradi svoje pisanosti. V letu 1967 sta jih izdelala že toliko, da sta z izkupičkom oblekla vso družino.

Leta 1964. so se začeli ukvarjati z izdelovanjem butaric iz oblancev pri treh družinah v Iški Loki, pri Korevcu, pri Cimermanovih in pri Patetovih. Butarice krasijo največ z bršljanom, za glavice pa navežejo šop brinja. Zelenje za butarice nabirajo v ižanskih gozdovih.

Na Dobenu delajo butarice za prodajo pri Doučarju. Prodajajo jih na Rašici in v Gameljnah. V teh butaricah prevladuje zelenje, ker jih kupujejo predvsem kmetje, ki uporabljajo blagoslovljeno zelenje in les pri cvetnonedeljskih šegah.

Seveda z naštetimi primeri nismo izčrpali vsega seznama izdelovalcev, saj njihovo število iz leta v leto narašča. Hoteli smo le poudariti, kako so se mnogi oprijeli te značilne drobne obrti, čeprav je omejena vsako leto na zelo kratek čas. Prinaša pa izdelovalcem pomemben dodaten zaslužek, ki ga navadno namenijo za izpolnitev večjih načrtov; to je posebno dobrodošlo mlajšim izdelovalcem. Na drugi strani pa tudi pospešeni avtomobilizem omogoča hitrejšo in zanesljivo prodajo.

Slika 11. Butara Pepce Resnik, Reber pri Škofljici. Sestavljena iz devetero vrst lesa. Foto Srečo Kolar, 1967

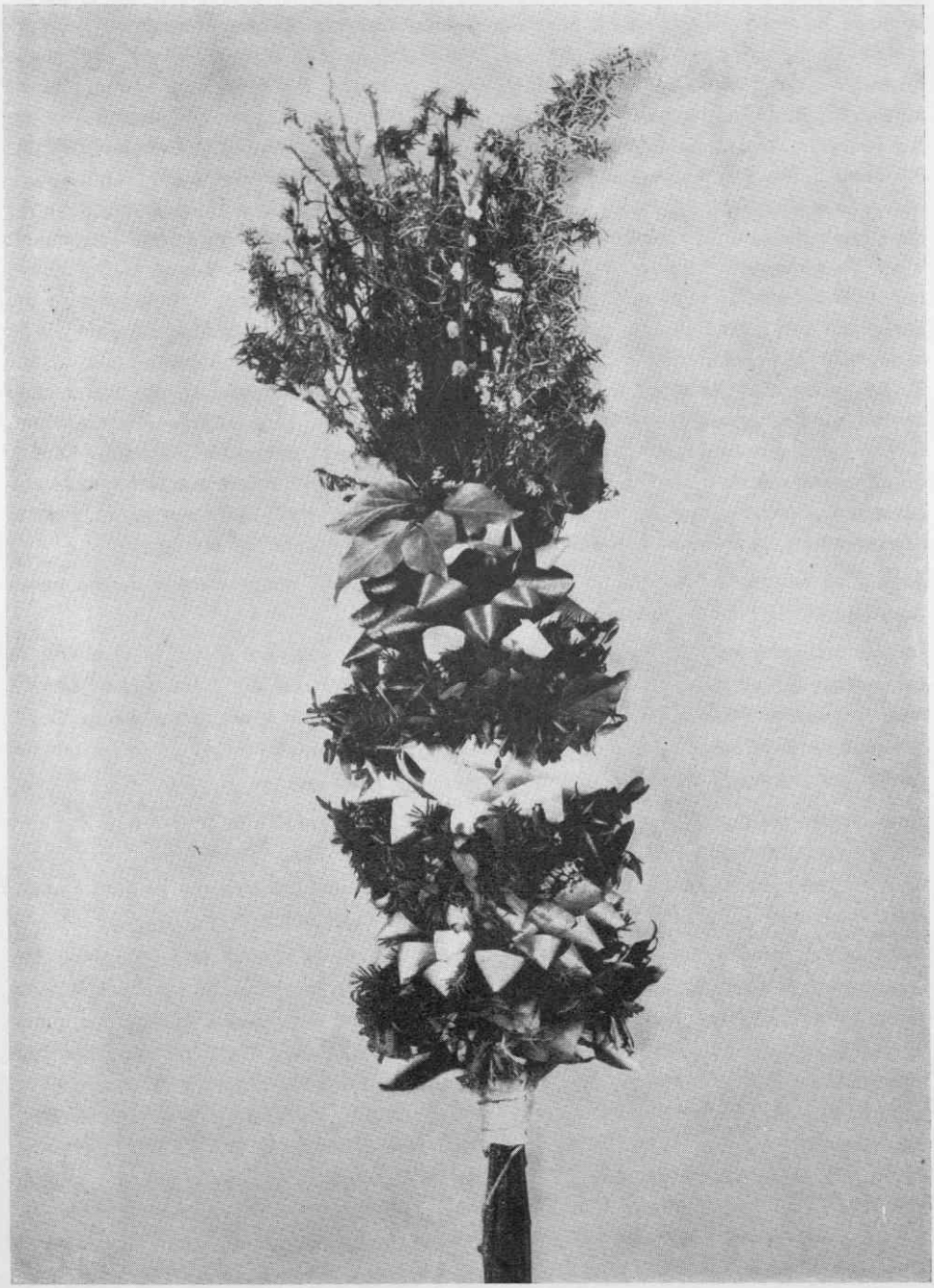

Zusammenfassung

Die Herstellung von Palmbuschen in der Umgegend von Ljubljana

Die Autorin stellt ein charakteristisches hausbetriebenes Kleingewerbe vor — die Anfertigung von sog. Palmbuschen in der Umgebung Ljubljanas. Es ist entstanden und emporgekommen in einem wirtschaftlich passiven Gebiet, welches die Ansiedlungen Orlje, Podmolnik, Češnjice, Zagradišče, Sadinja vas, Sostro, Zadvor und Bizovik umfaßt, alle an die letzten Ausläufer des Unterkrainer Hügellandes gedrängt. Die Bewohner waren bis vor kurzem Kleinbauern, Häusler, Tischler, Maurer u. a. Gewerbsleute, und vorwiegend Arbeiter der Fabrik in Vevče, und Eisenbahner. Sie hatten größtenteils zahlreiche Familien, und das Einkommen des Familienvaters reichte nicht einmal für die dringendsten Lebensbedürfnisse. Es war also die Frau oder Mutter gezwungen, eine zusätzliche Einkommensquelle für die Unterhaltskosten der zahlreichen Familie zu finden. Daher nutzte man jede Gelegenheit eines Verdienstes, wo immer sie sich bot. Die Stadt Ljubljana und ihre weitere Umgebung benötigten »Palmbuschen« für die kirchliche Feier des Palmsonntags. Das ließen sich die Einwohner von Podmolnik und Orlje in ihrer Not gesagt sein und brachten zur Palmwoche hausgemachte Palmbuschen auf den Markt nach Ljubljana. Diese Ware fand raschen Absatz. Zu Beginn wurden die Palmbuschen (»bútarice«) nach der Überlieferung des heimischen Dorfes angefertigt, ganz aus Efeu, nur mit Frühlingsheiden (Erica Carpea) geschmückt. Solche Palmbuschen waren allerdings nicht genug anziehend, zumal für städtische Käufer. So begannen die Hersteller in die Palmbuschen gefärbte Hobelspäne aus Fichtenholz einzusetzten. Solche Palmbuschen hatten überdies den Vorteil leichterer und längerer Konservierung, konnten demgemäß in größeren Mengen angefertigt werden.

Anfänglich wurden bloß einige Hobelspäne eingesetzt, und später wurden daraus ganze Kränzlein — die Palmbuschen, wie wir sie heute kennen.

Die Hersteller verkaufen ihre Erzeugnisse von alters her auf dem Markt in Ljubljana. In den letzten Jahren hat sich der Verbrauch merklich erhöht und die Palmbuschen werden auch in anderen Städten Sloweniens feilgeboten, besonders in Kranj, Novo mesto, Celje, Jesenice, Vrhnika, Mengeš, Kamnik und anderswo. Vor allem Kranj ist schon seit mehreren Jahren der zweitgrößte Markt für Palmbuschen aus Ljubljana.

Palmbuschen für den Verkauf wurden zuerst in Podmolnik und Orlje angefertigt. Zur Zeit des ersten Weltkriegs verlagerte sich der Schwerpunkt dieser Produktion nach Sostro, welches heute noch der Hauptsitz dieser Tätigkeit ist. Hier hat sich die heutige Farbenzusammenstellung und Gestalt des Palmbuschens herausgebildet.

Bei der Erforschung der besprochenen Tätigkeit haben wir festgestellt, daß bloß die Erwerbsnot die Herstellung der »bútarice« (Palmbuschen) veranlaßt hat. Die Bevölkerung sieht darin vor allem Handelsartikel, die ihr alljährlich im Familieneinkommen einen gewissen Posten eintragen, um die Ausgaben decken zu helfen. Anfänglich brachten die Palmbuschen die Mittel ein, um die einfachsten Lebensbedürfnisse befriedigen zu helfen — Verpflegung, Bekleidung, und Ausgaben für die Schuljugend. Heute blüth das Geschäft und der Erlös bedeutet bereits eine fühlbare Erleichterung. Es werden davon z. B. elektrische Küchenherde angeschafft, Kühlschränke, Fernsehempfänger, Waschmaschinen und Möbelstücke. Solche Hersteller, die Palmbuschen in größeren Mengen erzeugen, verdienen damit sogar bei der Errichtung eines neuen oder beim Umbau eines alten Wohnhauses.

Marija Makarovič

Hlače kmečke moške noše na Slovenskem

Prikaz gradiva

Slika 1. Kranjec, okoli 1800, akvarel iz dela: Hacquet, B. Abbildung, sl. 3

Slika 2. Noša v pokrajini med Dravo in Muro (akvarel neznanega avtorja, okoli 1840)

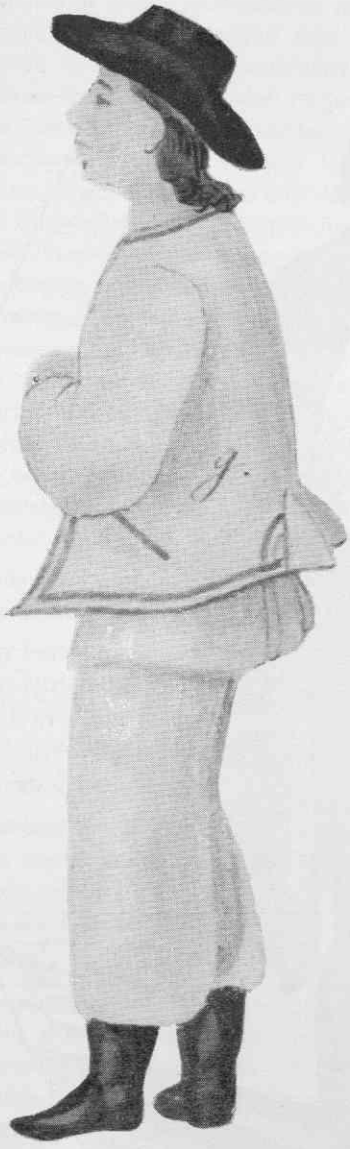

S prispevkom nadaljujem monografsko obravnavanje posameznih kosov slovenske kmečke noše v zadnjem poldrugem stoletju.

Med sestavnimi deli moške noše, ki so še sredi preteklega stoletja zelo očitno razločevali prebivalce posameznih območij med seboj, so tudi različno krojene moške hlače. Podobno kot pri moških srajcah (SE, XVIII — XIX, 1965—1966) skušam na osnovi bogatega, doslej še neobjavljenega arhivskega gradiva iz prve polovice 19. stoletja, nadalje slikovnega gradiva in ustnega izročila ter ohranjenih primerkov podati čim popolnejšo podobo o moških hlačah.

Po drugi strani pa je prav danes, ko si ljudje najrazličnejših slojev krojijo svojo »narodno« nošo po nepristnih vzorih, ker nimajo na voljo ustreznih del, takšno obravnavanje gradiva koristno in upravičeno.

Imena

V zadnjih desetletjih 19. stoletja se je za obravnavani kos moške noše že povsod na Slovenskem, tako pri mlajših kot tudi pri starejših ljudeh, uveljavil izraz hlače. Pri zbiranju gradiva o moških hlačah pa smo v arhivskih in drugih pisanih virih in tudi v ustnem izročilu naleteli še na vrsto drugih ali podobnih poimenovanj, s katerimi ljudje tudi še danes ponekod razločujejo moške hlače starejšega kroja.

V Prekmurju na splošno imenujejo hlače iz platna š ö r k e l á č e. S tem imenom jih razločujejo od današnjih, ožje krojenih hlač iz raznovrstnega industrijskega blaga. Mimo tega poznajo ponekod na Goričkem tudi še ime g á č e in p l e t e n í c e[1], na Dólinskem je pogostejši izraz b r g é š e, b r g ü š e, b r e g ú š e, na Bizeljskem b e l e g á t e[2]. Podobno po-

[1] Terenski zapiski (odslej TZ), Marija Makarovič za Prekmurje, 1963, št. 2, Urbas Tončica, št. 1 — Fanči Šarf, kartotečni listi.

[2] TZ, Makarovič, 1963 za Gorenjsko in Dolenjsko.

znajo v Beli krajini bragéše, bragúše, bregéše in gaće[3].
Platnenim hlačam so rekli v Brkinih prteníce[4], podobno na Tolminskem[5], to so hlače narejene iz prta-platna.[6] Na Cerkljanskem je znan izraz platníce in prteníce[7]. Prténe hlače na Vojskem in Črnem vrhu, puatnéne hlače ali gate in svice (iz svitice) v Turjaški okolici.[8] Svítice v Vipavski dolini in v okolici Velikih Lašč,[9] na Pohorju hódne hlače, bíze in behéte na vzhodnem Štajerskem,[10] s čimer so prav tako mišljene široke platnene hlače.

Dokolenske ali dolge hlače iz irhovine in blaga imenujejo na Gorenjskem huáče in na Primorskem hláče, v tržaški okolici tudi bregúše[11] in brgéše.[12] Pri nadrobnejšem opredeljevanju vrste blaga, iz katerega so hlače narejene, imenujejo na Gorenjskem irhaste hlače vedno jérhaste huáče,[13] v Bohinju írharce,[14] in v Ratečah írhaste hlače.[15] Enako jim pravijo v Vipavski dolini, na Črnem vrhu pa jérhajce, na Cerkljanskem tudi gámsarce in v Trenti jírhice.[16] V Savinjski dolini so to hlače jírhnice in v Trenti jírhice[16] v okolici Gornjega grada kot na Gorenjskem, v Slovenskih goricah irhice in irhače okoli Rogatca.[17] Na Dolenjskem jih imenujejo irhaste, jérhaste hlače in irhovke.[18]

Stanko Vraz je zapisal 1838. leta, da se imenujejo prebivalci celjskega okrožja Kranjci, to je vsi tisti, ki nosijo ozke, kratke hlače.[19] Ugotovitev Stanka Vraza, ki se naslanja na kroj moških hlač, povsem drži. Hlače, ki so jih nosili v tem času v tem panonskem oblačilnem območju, so vedno dolgo, ohlapno krojene iz nebarvanega domačega platna, tako za pražnjo kot vsakdanjo obleko. Hlače alpskega in primorskega področja so krojene precej ožje, do pod kolen.[20]

Mimo tega so nosili v 19. stoletju v panonskem in mediteranskem območju ponekod tudi bele in temne, dolge in prilež-

[3] Marta Ložar, Slovenska ljudska noša, Narodopisje Slovencev II, 1952, str. 208.
[4] TZ, Ložar, Brkini 1955 in sicer v vaseh Materija, Hrušica, Podgrad, Misleče in Tatre.
[5] Pleteršnik Anton, Slovensko-nemški slovar, 1895, str. 357.
[6] Ivan Štrekelj, Iz besednega zaklada narodnega, LMS 1892.
[7] TZ, Ložar, Cerkljansko, 1954.
[8] TZ, Boris Orel, Turjak, 1950.
[9] TZ, Pavla Štrukelj, Rašca, 1960 in Fran Erjavec, Iz potne torbe, I, LMS 1875, str. 191.
[10] Josip Pajek, Noša štajerskih Slovencev, Zora V, 1876, str. 143.
[11] Za izraz bregúše glej Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar 1894, str. 54, in TZ, Makarovič za navedene kraje, 1950—1963.
[12] TZ, Makarovič, o. c.
[13] TZ, Makarovič, Gorenjsko, 1950—1960 (Poljanska in Selška dolina, Moravče, Jesenice in Jezersko z okolico).
[14] TZ, Anka Novak, Gorenjsko (Bohinj), 1961.
[15] ista, Rateče.
[16] TZ, Ložar, Trenta, 1952.
[17] TZ, Makarovič, Št. Lenart v Slov. Goricah, 1964 in Pleteršnik, o. c., str. 296.
[18] TZ, Jernej Šušteršič, Šmarje Sap, 1949 — Fanči Šarf, Mokronog, 1951, Šentjernej, 1952 — Makarovič, Novo mesto z okolico, 1965.
[19] Stanko Vraz, pismo Šafariku z dne 24. februarja 1838, objavil Ivan Kunšič, Doneski k zgodovini književne zveze med Čehi in Slovenci III, Zbornik matice slovenske, 1899, str. 96 — Ložar, o. c., str. 167.
[20] Na podlagi krojev poglavitnih kosov moške in ženske noše razločujemo v 19. stoletju tri glavne skupine noš, ki so razširjene pretežno na alpskem, primorskem in panonskem območju, med katerimi pa ni ostrih meja. Za določnejše opredeljevanje navadno uporabljam poimenovanje oblačilno območje.

Slika 3. Viničan (akvarel Kurza von Goldensteina, 1838)

ne suknene hlače ob hladnejših dneh. Ljudsko izročilo pa dopolnjuje, da so revnejši v zimskem času oblačili po dvoje belih pa tudi temnejših platnenih hlač.[21]

Arhivski in drugi pisani viri

V arhivskih in drugih pisanih virih 19. stoletja se pri opisih kmečkih noš moške hlače pogostokrat omenjajo nadrobneje. Podatki, ki jih v naslednjem navajamo po kronološkem zaporedju za posamezna območja, nas dokaj določno poučujejo o različnih vrstah blaga, iz katerega so bile hlače izdelane, in njih vlogi.

Tako so 1810. leta nosili v Studenicah pri Slovenski Bistrici »kratke, črne usnjene hlače in kratke črne hlače iz hodničnega platna«,[22] dve leti kasneje so sporočili iz Fale pri Mariboru, da »nosijo tam kmetje kratke irhaste hlače«,[23] »črne usnjene hlače« se omenjajo istočasno za Rogatec[24], za Konjice pa »hlače iz kozlovske kože in črnega lodna.«[25]

Popisovalec kmečke noše za ormoški okraj je navedel 1813. leta, da »nosijo moški poleti hlače, breguše, iz grobega lanenega platna, bele barve, urezane na ogrski način, ohlapne, segajoče skoraj do gležnjev. Ob nedeljah in praznikih oblečejo premožnejši hlače iz boljšega blaga; pozimi si moški oblečejo dvoje hlač, ene vrh drugih. Nekateri nosijo tudi suknene hlače bele ali modre barve po ogrskem načinu.«[26] Za Slivnico na Pohorju se omenjajo 1814. leta »kratke hlače iz belega platna, lodna, rjave raševine ali črnega lanenega platna, največkrat pa črne hlače iz kozje kože.«[27] Mimo tega je poročevalec še navedel, da »nosijo dolge hlače le dninarji in posli, ki jih kupijo pri starinarju v mestu.«[28] Leto kasneje so sporočili iz mariborske okolice, da

[21] TZ, Makarovič za Gorenjsko, Dolenjsko in Prekmurje in Góth'sche Serie (odslej G. S.), Friedau 1813, Sch. 21/287.
[22] G. S. Studenitz, 1810, VIII, Schuber 33/1157.
[23] isti, Faal, 1812, Sch. 9/230.
[24] isti, Roitsch.
[25] isti, Gonobitz.
[26] isti, Friedau, 1813, Sch. 21/287.
[27] isti, Schleinitz, 1814, Sch. 31/1038.
[28] isti.

nosijo moški »pozimi hlače iz sukna ali usnja, poleti iz barvanega domačega lanenega platna. Najemniki nosijo kratke, usnjene hlače ali črne iz lanenega blaga.«[29]

Po Košičevem sporočilu so v drugem desetletju prejšnjega stoletja nosili v Prekmurju »vsi hribovski prebivalci (razen najrevnejših) pozimi nepodložene modre hlače (ravninski prebivalci redkeje).«[30]

Skoraj v istem času so nosili prebivalci Ptujske okolice široke platnene hlače.[31] Za Ščavničarje in Murske Polanjce je zapisal Vraz, da »nosijo platnene breguše, ob prazničnih dneh, kadar se mladi Ščavničarji in Murski Polanjci praznično oblečejo, nosijo fine breguše.«[32]

V arhivskem gradivu iz leta 1838[33] imamo podatke o blagu, iz katerega so bile izdelane moške hlače, za najrazličnejše okraje in gospostva. Tako so v stiškem gospostvu nosili »kratke hlače, skoraj vedno iz črnega kozlovskega usnja.«[34] »Kratke prtene, pa tudi črne usnjene hlače« so oblačili v gospostvu Ruperč-vrh.[35] »Črne hlače iz kozlovskega usnja, včasih tudi črne platnene hlače«, so nosili v trebanjskem gospostvu,[36] v glavni občini Šentjernej pa »črne barvane in do kolen segajoče hlače iz kozlovskega usnja.« V občini Čatež so nosili moški v poletnem času prtene hlače, v zimskem pa hlače iz belega sukna z rdečo ali modro progo.[37] Za glavno občino Kostanjevica se omenjajo večinoma kratke, nekoliko čez kolena segajoče hlače iz domačega črno barvanega platna, ki so bile za vsakdanje dni, in hlače iz črnega kozlovskega usnja za nedelje in praznike. V istem arhivu je za prebivalce na ravnini med Krškim, Krško vasjo in Kostanjevico, navedena le splošna pripomba, da »nosijo zgolj platno«,[38] iz česar se da sklepati na nošo platnenih hlač, kar potrjujejo tudi drugi viri iz tega območja. Istodobno arhivsko gradivo poroča za primorsko gospostvo Postojna, »da nosi-

Slika 4. Noša v pokrajini med Ljutomerom in Ormožem (akvarel Karla Mayrja, 1876)

[29] isti, Marburger Kreis, 1815, s. n.
[30] Ivan Čaplovič, Croaten und Wenden in Ungarn, Pressburg 1829, IV, Kleidung, str. 75—76.
[31] Saria Balduin, Narodopisno iz Simon Povodnega dela »Bürgerliches Lesebuch«, Etnolog V/VI 1933, str. 255.
[32] Vraz, o. c. str. 97.
[33] V Arhivu Slovenije v Ljubljani so v fasciklih takoimenovanega »prezidialnega arhiva« iz leta 1838 ohranjeni zapisi, ki vsebujejo tehtne podatke o noši.
[34] Arhiv Slovenije (odslej A. S.) v Ljubljani, fasc. 1516/28.
[35] A. S., fasc. 1516/19.
[36] isti, 19.
[37] isti, 616.
[38] isti, 616.

Slika 5. Prekmurski Slovenec, konec 19. stoletja

jo kratke črnousnjene ali suknene hlače, rjave ali sive barve, ki se zapenjajo na kolenih s svetlimi gumbi ali zaponkami«;[39] za Bistro so sporočene prav tako črnousnjene hlače,[40] na Vipavskem pa so nosili »kratke usnjene hlače, včasih tudi, toda poredko — iz raševine ali črnega platna,«[41] v župniji Senožeče in Hrenovice »črnousnjene hlače zapete na kolenih z gumbi, ki so prevlečeni z usnjem, podvezane hkrati z usnjenimi trakovi,«[42] v idrijskem gospostvu pa »kratke hlače iz kozlovskega usnja, lodna pa tudi črnega platna.«[43] V popisu noše snežniškega gospostva na Notranjskem je navedel poročevalec, da »skoraj vsi moški nosijo kratke, črne usnjene, nekateri tudi bele volnene kratke hlače.«[44] Za Prem in okolico pa so navedene »tesne dolge hlače iz belega lodna.«[45]

Za slovensko in avstrijsko koroško ozemlje se v arhivskem gradivu iz leta 1838 omenjajo naslednji podatki o moških hlačah: za občini Zgornje in Spodnje Jezersko »hlače iz sivega lodna, tako kratke kot dolge, za praznike kratke črne hlače iz kozlovskega usnja s črnimi koščenimi gumbi,«[46] v gospostvu Kapla so nosili »kratke hlače iz sivega lodna z belimi kovinskimi gumbi, obšite s svilo raznih barv.«[47] V beljaški občini so oblačili kratke usnjene (irhaste) ob kolenih s traki ali gumbi opremljene hlače ali pa so hodili v kratkih ali do peta segajočih (dolgih) hlačah iz grobega sukna ali lodna. »Po nadaljnji popisovalčevi pripombi so loden izdelovali prebivalci sami iz ovčje volne.«[48] V gospostvu Dobrla ves so nosili »črne raševinaste ali platnene kratke hlače s kopčicami in trakovi, mnogi tudi take hlače iz ovčje ali kozje kože,«[49] v pliberškem gospostvu pa »kratke sive lodnaste hlače.«[50] Na Zgornji Beli so izdelovali hlače večinoma iz sivega lodna, le boljši, meščanski stan je nosil hlače iz sukna.[51] »Kratke, suknene ali usnjene hlače« so nosili v gospostvu Rožek, iz Osoj pa so sporočili, da so ne-

[39] isti, 1512/775.
[40] isti, 912.
[41] isti, 973.
[42] isti, 715.
[43] isti, 541.
[44] isti, 546.
[45] isti, 278.
[46] isti, fasc. 7176/629.
[47] isti, fasc. 7176/629.
[48] isti, 17.
[49] isti, 835.
[50] isti, 683.
[51] isti, 18.

koč nosili lodnaste ali črne usnjene hlače iz kozlovine.«[52] Poročevalca iz Šmohorja in Podkloštra pa sta opisala kot edino zanimivo še ohranjeno starejšo kmečko nošo moško nošo Ziljanov, ki »nosijo kratke črne usnjene hlače iz kozlovskega usnja, deloma tudi dolge hlače.«[53] Podobne podatke o moških hlačah imamo tudi v drugih pisanih virih iz prve in deloma tudi še iz druge polovice 19. stoletja. Ker se večidel ponavljajo in v ničemer ne izpolnjujejo predstav o moških hlačah, jih navajam le deloma.

Za Krupo v Beli krajini sporoča Heinko 1842, da »hodijo moški pozimi v dolgih, ozko prilegajočih se hlačah iz belega domačega sukna, ki so na stranskih šivih in spredaj pošite z modrimi vrvicami.«[54] Isti avtor omenja za kostanjeviški okraj, da »nosijo moški pozimi bele, dolge suknene hlače, ki so ob šivih okrašene z rdečimi ali modrimi obšivki. Poleti pa nosijo platnene hlače.«[55] V istem času so na Krškem polju poleti in pozimi, za pražnje in delovne dni hlače široko krojene iz grobega domačega platna.[56] V Boštanju, Trebnjem, Žužemberku in Šentrupertu ter v okoliških vaseh pa so nosili v istem času kratke, ozke usnjene ali grobe, črne platnene hlače.[57]

Prav tako so še v sredini preteklega stoletja nosili v Zavrču pri Ptuju široke lanene ali konopljene hlače (breguše)[58] V Šmarju pri Jelšah in v Slivnici so oblačili »dolge lanene črno barvane hlače«[59] enako tudi v Tinjah in Belih vodah na Štajerskem.[60]

Po opisih noš z Gorenjskega so v okolici Smlednika nosili v štiridesetih letih 19. stoletja »kratke dokolenske hlače, bodisi iz domačega platna ali rjavega sukna (mezlana)«,[61] prav tako tudi v Bohinju.[62] Medtem ko pripominja članek pri opisu moške noše iz Krakovega, da »nosi irhaste hlače, iz črnobele jelenove ali telečje kože (irha, irhovina).«[63]

Slika 6. Moški iz okolice Brežic (akvarel Karla Russa, 1810)

[52] isti, 958.
[53] isti, 9 in 28.
[54] Heinko, Skizzen aus Krain, Carniolia V, 1842, str. 221.
[55] isti, str. 217.
[56] isti, str. 213.
[57] isti.
[58] G. S. Sauritsch. 1843. Sch. 31/1014.
[59] G. S. St. Marein 1846, Sch. 22/679.
[60] isti, Teinach 1843, s. n. in Wiswasser, Sch. 36/1281.
[61] Kordeš, Sitten der krainischen Culp-Bewohner VI, 1844, str. 40.
[62] isti, 248.
[63] isti, str. 144.

Slika 7. Moški s Prema (akvarel Kurza vod Goldensteina, 1838)

Za Vipavsko moško nošo navaja Kordeš, da »oblačijo hlače iz črnega lanenega cvilha,«[64] s čimer dopolnjuje že omenjeno, nekaj let starejše arhivsko gradivo.
Cenilni komisar Petz prav tako omenja 1844. leta, da nosijo Ziljani črne, kratke hlače.
Za prebivalce od Kostanjevice na Dolenjskem do Jesenic velja sporočilo iz leta 1845: »ako še tako jako burja s snegom veje in mete, nema vendar mož druzih hlač, ko pertnjene svitice, ki jih okoli nog omota in v škornjice obuje.«[66]
Za sosednje Belokranjce onkraj Gorjancev pa na kratko, vendar zelo opredeljivo sporoča Kobe, »da vsi nosijo bele po madžarsko krojene hlače.«[67]
V Novicah je 1848. leta Caf zelo natančno opisal obleko pravih »Pesničarjev« na Štajerskem. Iz popisa povzemamo, da so tamkajšnji moški nosili behete in dolanjščice, ki niso bile preveč košate, vendar so segale precej čez kolena in so bile izdelane iz domačega platna.[68]

Tudi v Poljanski dolini v Beli krajini so nosili v sredini 19. stoletja »poleti gače (spodnje hlače), pozimi pa bele suknene hlače iz debelo tkanega sukna.«[69]
Neznan članek je sporočil 1853. leta, da je videl pri procesiji v špetrski fari na Beneškem moške, ki so imeli »brgeške kratke do kolena iz črnega sukna.«[70] Nekaj let starejše sporočilo ponovno omenja, da nosijo Vipavci »črne hlače do kolen, irhaste ali hodne.«[71]

Sredi preteklega stoletja je mimo blaga, iz katerega so izdelovali moške hlače, neznan avtor v Novicah opisal tudi druge krojne značilnosti hlač pri tržaških okoličanih. Vendar velja ta opis za nekoliko starejše obdobje, torej pred sredo 19. stoletja. Članek pravi: »hlače so nosili črne suknene, ki pa so jim segale le do kolen; bile so široke in na vsaki zunanji strani zdolaj razklane skoraj več ko za en palec. Zarobljene so bile z rudečim suknom, spredaj so imele dva žepa (aržeta), ravno tako zarobljena, pa zraven še

[64] isti, 352.
[65] Petz, cit. po Mia Brejčeva, Slovenske narodne noše na Koroškem, Etnolog V, 1933, str. 7.
[66] Delimarič, 1845, str. 15.
[67] Kobe, Beli Kranjci unkraj hribov Gorjancev in Kočevarjev ob reki Kolpi od Metlike do Osilnic, 1847 Novice V, str. 164.
[68] Caf, Novice 1848, str. 173.
[69] Korban Ivan, Kratek ozir na Poljance, Slovenija 1849, str. 260.
[70] Bčela, Procesija v šentpeterski fari, 1853, str. 103. Za opozorilo se zahvaljujem Živi Grudnovi.
[71] Kociančič Stijepan, Zgodovinske drobtinice po Goriškem nabrane leta 1853 ŠP IV, 1855, str. 367.

okinčana z rumeno svilo, kakor sta bili okinčani tudi obedve zunanji strani na dolgo, namreč od vsakega drugih dveh ondašnjih žepov doli do precepa (to je do mesta, kjer so razklane),«[72] Veliko bolj redkobesedno opisuje mandrjersko moško nošo Župančič, ki pripominja »široke črne brguše segajo moškim le do kolena in mahajo sem ter tja.«[73]

Precej skromnejša so poročila o moških hlačah na Gorenjskem, dopolnjuje pa jih bogato slikovno gradivo in ohranjeni primerki moških hlač, ki potrjujejo, da so Gorenjci nosili v prvi polovici prejšnjega stoletja »kratke hlače iz mezlana ali jerhovne, za vsak dan tudi črne prtene. Pri straneh na stegnih so bili tudi žepi.«[74] Iz druge polovice prejšnjega stoletja imamo na voljo precej pogoste opise štajerskih noš. Tako poroča glede Haložanov članka v Novicah, da so »dolge hlače ali bolje po sarah hlače pridobitev naših dni. Navadno se vidijo breguše, segajoče do polovice golnic, pozimi pa hlače v sare.«[75]

Za okolico Ormoža poroča Pajek, da nosijo hlače do pet in jim pravijo, če so narejene iz platna, »breguše«,[76] prebivalci Slovenskih goric nosijo hlače iz kozje ali jelenove kože, ob delovnih dneh pa modre hlače. Pohorci pa dolge hlače iz sivega lodna, večinoma ob straneh z gumbi, kot jih nosijo zgornji Štajerci.[77] Isti avtor omenja, da so Savinjčani nosili v prejšnjih desetletjih ob delavnikih platnene hlače, ki so bile modro, črtasto ali črno barvane, »okoli leta 1850 pa tudi irhaste hlače, možje in fantje ob praznikih in delavnikih, ki so bile na zunanjih šivih okrašene z voskom. V hlačah sta bila običajno dva žepa, na strani ob bedru je bil tretji ozek žepič, v njem so ob praznikih nosili vilice, nož in še kaj.«[78]

Iz kasnejših opisov noš je pomembno še Kovačičevo poročilo za moško nošo v okolici Poljčan, po katerem so nosili »bregeše, ki so jih barvali in so se morale lepo svetiti, segale so do kolen in so bile

Slika 8. Mokričan (akvarel Nikole Arsenovića, 1875)

[72] J. G. V. Nošnja Slovencev tržaške okolice. N XXII, 1864, str. 50.
[73] Župančič, Potovanje po Istri, SG X, 1867, str. 121.
[74] Novice, 1853, str. 350.
[75] Raič Ivan, Iz Haloz, Novice XIX, 1861, str. 10.
[76] Pajk Josip, o. c., str. 91.
[77] isti.
[78] isti l. c.

Slika 9. Smledničan (akvarel Kurza von Goldensteina, 1838)

na koncu hlačnice 4 prste široko prerezane. Ob gornjem prerezu je bila prišita ‚pulka' (štirioglat, precej velik kos hodnika), nanjo so bile pripete ruče, ki so jih zadaj pripenjali z gumbi, ki so bili sešiti iz platna.«[79] Za okolico Ljutomera pa navaja Kovačič, da so v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja nosili »široke breguše (tudi malo krajše in ožje kot Hrvati), spodaj navadno brez resic »zabrnkov«.[80]

Za Prekmurje opisuje moške hlače Novak kot »široke bele hlače«, tudi »brgeše, brgüše«, ki so imele spodaj »zabrnke«.[81]

Slikovni viri

Arhivski in drugi viri nam dajejo, kot smo spoznali, zelo številne podatke o moških hlačah, njih blagu, barvi in deloma tudi kroju ter vlogi bolj ali manj za vsa pomembnejša območja. Večji del teh podatkov moremo vsaj za nekatera obdobja primerjati tudi z istočasnim slikovnim gradivom, ki sicer v manjši meri, toda veliko nazorneje predstavlja ta del moške noše. Tako lahko ugotovimo v slikovnem gradivu za prvo polovico 19. stoletja bele platnene hlače v upodobitvah moških noš panonskega območja, in sicer pri moškem iz Poljanske doline v Beli krajini,[82] Osilnice, okolice Kočevja in Vinice (sl. 3),[83] ter pokrajine med Dravo in Muro (sl. 2).

Pastirja v platnenih hlačah iz okolice Brežic je upodobil v začetku prejšnjega stoletja Karl Russ, iz pokrajine med Ljutomerom in Ormožem pa v sedemdesetih letih 19. stoletja Karl Mayr sl. 4). To so po vsej verjetnosti tudi edine, časovno pristne upodobitve moških belih platnenih hlač s tega območja. Risba prekmurskega Slovenca iz konca prejšnjega stoletja (sl. 5) je namreč po vsej verjetnosti že deloma rekonstrui-

[79] Kovačič Fran, Stara narodna noša okoli Ljutomera, ČZN XVII, str. 32.
[80] isti.
[81] Novak Vilko, Lan in njegovi izdelki v Slovenski krajini, ČZN XXXI, 1936, str. 37.
[82] Platnene hlače, zataknjene v škornje, nosi tudi moški, ki je verjetno prav tako iz Poljanske doline (po opombi dr. Borisa Orla). Goldensztinov akvarel za Korytkovo zbirko Slowianszyzna, št. 33.
[83] isti, sl. 47 in 63.

rana, to je iz Šantlovega akvarela Metličana že povsem razvidno. Isto velja tudi za eno izmed starejših fotografij viniške moške noše.

V panonskem in mediteranskem območju so nosili v zimskem času bele suknene hlače, to potrjuje že navedeno gradivo. V starejšem slikovnem gradivu nosi bele suknene hlače zimsko opravljeni moški iz okolice Brežic (sl. 6), moški iz Poljanske doline, Gribelj,[84] in Prema (sl. 6). Gradivo iz leta 1838 dopolnjujejo Arsenovićevi akvareli moških noš, kjer so naslikane suknene bele moške hlače pri fantu iz Metlike, Mokric (sl. 8), s Krasa[85] in Sežane.[86]

Poleg belih platnenih in suknenih hlač panonskega in mediteranskega tipa so v slikovnem gradivu še v večjem številu izpričane večidel do pod kolen segajoče temne suknene ali usnjene hlače alpskega območja. Tako jih nosi moški z Gorenjskega v obeh Hacquetovih delih (sl. 8). Temne, dokolenske hlače so večkrat izpričane na slikah na steklu, na panjskih končnicah, na freskah, nadalje na votivnih podobah, na primer z Blečjega vrha, na Trebelnem itd.

Temne, črne ali rjave platnene, suknene ali irhaste hlače je naslikal Goldenstein pri vseh moških nošah z Gorenjskega in Primorskega. Tako jih nosi moški iz Bohinja, Smlednika (sl. 9), iz okolice Polhovega Gradca in ljubljanske okolice, nadalje moški iz Škofje Loke (sl. 10), Ziljske doline, Vipave in Svetega pri Komnu (sl. 11).

Enako so razvidne dokolenske hlače pri moškem z Idrijske ceste,[87] obiskovalcu Planinske jame,[88] in še na številnih drugih krajinskih upodobitvah slikarjev 19. stoletja. Tako nosi eden izmed dveh moških, ki stojita v pokrajini Begunje na Gorenjskem, podkolenske hlače, medtem ko ima drugi že dolge hlače. V hlače enakega kroja sta oblečena tudi tržaška okoličana,[89] in moški

Slika 10. Škofjeločan (isti)

[84] isti, sl. 43.
[85] Arsenovičev akvarel.
[86] isti.
[87] Goldenstein, I. pol. 19. stol. akvarel, Narodni muzej, Ljubljana.
[88] isti.
[89] Barvni bakrorez, Slovenski etnografski muzej v Ljubljani.

Slika 11. Moški iz Svetega pri Komnu (isti)

v škedenjski noši, ki ga je prav tako skiciral slikar Langus (sl. 12). Barvni bakrorez neznanega avtorja iz prve polovice 19. stoletja, ki predstavlja tržaškega okoličana, nam dovolj nazorno predočuje ta del moške obleke, ki je sicer tudi v muzejskih zbirkah ohranjen le v rekonstrukcijah (sl. 13).

Tudi iz druge polovice 19. stoletja je na voljo dokaj upodobitev moških podkolenskih hlač, če le opomnimo nekatere, ki jih je podal slikar Arsenović: moški iz Ptuja (sl. 14), mož iz Vipave in z Gorjanskega na Krasu,[90] moški s Proseka itd. Zelo dobro so razvidne hlače omenjenega kroja pri moškem iz Savinjske doline in Konjic.[91]

Številne druge upodobitve moških hlač v delih naših slikarjev in vedute raznih krajev z mimogrede upodobljenimi osebami pa v ničemer, razen glede zemljepisne razširjenosti, ne dopolnjujejo naše predstave o obravnavanem delu moške noše.

Ustno izročilo

Podatke o moških hlačah, ki so za nekatera območja pomanjkljivi, v precejšnji meri dopolnjuje ustno izročilo. Tako so nosili v Brkinih nepobarvane »prtenice«, zlasti poleti ob košnji in drugih težjih delih,[92] predvsem za spodnje pa tudi letne hlače so rabili v Trenti in na Kobariškem nebarvane »brgešine«.[93] Na Vipavskem in Cerkljanskem so nosili počrnjene platnene hlače,[94] črne pa tudi bele hlače so nosili na Vojskem, v turjaški okolici, na Pohorju, v Loški dolini na Notranjskem ter v šentjernejski okolici, kjer so jih še v začetku našega stoletja nosili starejši moški z Ostroga, ker so bili v tej vasi, kot pripominjajo ljudje, zelo varčni.[95] Prav tako so nosili na Kra-

[90] Zavoljo slikarjeve površnosti so posamezni deli noš slabše ugotovljivi.
[91] Obe upodobitvi je naslikal slikar Mayr okoli 1870.
[92] TZ, Ložar, Brkini 1955.
[93] isti, Trenta, 1952, Kobariško 1951.
[94] isti, Cerkljansko 1954 in Makarovič, Vipava 1958.
[95] TZ, Makarovič za navedene kraje v letih 1959—1964.
[96] isti, Sežana in Kras, 1962.

su v sežanski okolici rjavo in črno barvane platnene hlače.[96] V okolici Trsta so starejši moški še pod konec stoletja nosili ob delavnikih kratke, ob kolenih razklane hlače, krojene iz modrega bombažnega blaga, »plavine«, ob nedeljah pa hlače enakega kroja iz črnega svetlečega se sukna, »spana«.[97]

Bele hlače iz hodnika so nosili v Solčavi poleti ob delavnikih.[98] Prtene hlače črne barve so oblačili ob delavnikih v Ratečah in okoliških vaseh, v moravški dolini so nosili poleti tudi dolge, bele platnene hlače, podobno se spominjajo ljudje za Mengeš in okolico.[99]

Iz gornjih omemb v ljudskem izročilu povzemamo, da nošnja naravnega, nebarvanega platna ni bila strogo omejena samo na panonsko območje, temveč je bila deloma v navadi tudi v drugih območjih, tako v alpskem kot v mediteranskem. Seveda je bila veliko manj splošna. Bistvena razlika pa je predvsem v namenu in rabi. V panonskem območju so namreč nosili v 19. stoletju bele platnene hlače ob delavnikih in ob nedeljah, v alpskem pa le poleti ob delovnih dneh, praznične platnene hlače so bile krojene do kolen in vedno barvane v temno. Ker se v virih opisuje in upodablja večidel le praznična noša, je razumljivo, da je veljalo glede razširjenosti belih platnenih hlač povsem drugačno mnenje, ki pripisuje oblačila iz nebarvanega platna le Belokranjcem, Prekmurcem in vzhodnim Štajercem, dasiravno Valvasor še konec 17. stoletja piše, da nosijo Gorenjci »poleti bele ali črne hlače.«[100]

Vsekakor je bilo domače platno, barvano ali v naravni barvi, vsaj do sredine prejšnjega stoletja v vseh treh oblačilnih območjih blago, ki so ga najbolj uporabljali za izdelovanje moških hlač.

Drugo blago, iz katerega so izdelovali predvsem zimske hlače in ga omenjajo viri še vse 19. stoletje, je bilo domače sukno. Sukno je bilo v tem času bodisi stkano samo iz volnenih niti in so ga v

Slika 12. Moški iz Škednja (iz Langusove skicirke)

[97] isti, Mačkolje 1967.
[98] Franc Kotnik, O narodni noši v Savinjski dolini, ND XVIII, 1926, str. 174.
[99] TZ, Makarovič za navedene kraje, 1959—1964.
[100] Valvasor J. W., Die Ehre des Herzogthums Krain, Nürnberg 1686, str. 279.

Slika 13. Tržaški okoličan, prva polovica 19. stoletja

tem primeru imenovali »sukno« ali »loden«, ali pa je bilo v enakem razmerju mešano z laneno nitjo in ga imenujejo »raševina, ras, resovina« in mezlan (prim. it. mezzalana).[101] Ljudsko izročilo dopolnjuje podatke v arhivskih in drugih virih v tem, da so nosili sukno predvsem premožnejši, medtem ko so se revnejši oblačili v platno in polsukno.

Hlače iz domačega sukna nosijo danes le še nekateri starejši moški v Ratečah in okolici,[102] in posamezni gospodarji na Pohorju,[103] (sl. 15), kjer prevladuje raševina. Prav zavoljo velike trpežnosti se je domače sukno obdržalo v kmečki noši veliko dlje kot domače platno, ki je veliko bolj grobo in za hlače po današnjih izjavah kmečkega ljudstva povsem neprimerno.

V ljudskem izročilu je nadalje spomin na nošo irhastih hlač (prim. lat. hircus) še zelo živ, ker so jih ponekod na Gorenjskem in na Dolenjskem nosili starejši moški še v 20-ih letih našega stoletja. Na Primorskem, v Vipavski dolini so nosili premožnejši irhaste hlače iz jagnečje kože, barvane v črno, na Črnem vrhu in na Vojskem so bile narejene iz kozlovine, na Cerkljanskem pa zvečine iz gamsove kože.[104] V Mengšu in okolici so bile najbolj upoštevane hlače, krojene iz »kozine« in »ovčine«.[105] V okolici Šmarja na Dolenjskem so premožnejši nosili tudi svetle hlače iz jelenove kože.[106]

Mimo omenjenih vrst blaga, ki jih izpričuje raznovrstno gradivo, se v ljudskem izročilu spominjajo tudi hlače iz neobdelane ovčje kože, »kožušne hlače, pri katerih je bila kožuhovina na notranji, koža pa na zunanji strani. Nosili so jih konec stoletja v Brkinih in v vaseh nad Kostanjevico na Krki.[107]

V tržaški okolici so izdelovali hlače za praznje dni iz tankega črnega sukna. Ob koncu stoletja, ko so hlače starejšega kroja že skoraj opustili, jih tu in tam izdelujejo tudi iz bombažnega blaga, »cajga, cvilha in plavine«, ki so na deželi še da-

[101] Raševina, ras, resovina in mezlan imajo za podlogo laneno nit, votek pa je domača volnena preja.
[102] TZ, Novak, Rateče 1964.
[103] TZ, Makarovič, Vitanje, 1964.
[104] TZ, Makarovič za Vipavo, Vojsko in Črni vrh in Ložar, Cerkljansko.
[105] Jagodic Marija, Narodopisna podoba Mengša in okolice, 1958, str. 90.
[106] TZ, Šušteršič, Šmarje Sap, 1948.
[107] TZ, Ložar, Brkini in Kostanjevica.

nes zelo priljubljeni za delovne hlače. Pražnje hlače pa so izdelane običajno iz volnenih in polvolnenih blag v temnejših barvah. Edino mlajši moški in moški srednjih let oblačijo v poletnem času za pražnje dni hlače, krojene iz svetlejšega blaga (sl. 16).

Slika 14. Moški iz Ptuja (akvarel Nikole Arsenovića, 1875)

Poglavitni kroji

O kroju moških hlač dajejo omenjeni arhivski in drugi pisani viri razmeroma malo določnejših podatkov, prav tako tudi glede okraševanja in pritrjevanja hlač; to v nadaljnjem navajamo po ohranjenih primerkih, po podatkih v slikovnem gradivu in po izročilu.

Dolge platnene in suknene hlače ter priležne in ohlapno krojene podkolenske hlače iz usnja ali blaga pripadajo po svoji temeljni izvedbi štirim temeljnim krojem, ki so bili istočasno razširjeni po posameznih območjih.

Hlače, krojene iz belega domačega platna, kakršne so nosili v Beli krajini, v Prekmurju in na vzhodnem Štajerskem, se razločujejo med seboj le deloma po širini in dolžini hlačnic ter nekaterih, skromnejših načinih okraševanja. Na splošno so hlačnice rezane iz dveh ravnih kosov blaga, ki sta do koraka sešita skupaj (sl. 17). V prekmurskih vaseh, ki so bližje madžarski meji, so nosili, verjetno že pod madžarskim vplivom, dokaj široke hlačnice, kjer je merila polovica tudi po 50 cm. »Brgüšnice ali láčnice goriškega območja so bile na splošno nekoliko ožje od onih z ravenskega in dolinskega, med 38 in 45 centimetri.

Iz starejšega in mlajšega slikovnega gradiva ni razvidna določnejša širina hlačnic. Vidijo pa se resice, ki so prišite na spodnji rob tako pri moškem iz Poljanske doline, kot pri moškem iz Vinice (sl. 3),

Slika 15. Moški s Pohorja (fotoarhiv SEM, 1963)

Starega trga ter pokrajine med Dravo in Muro (sl. 2). Istočasno se v ljudskem izročilu omenjajo tudi samo zarobljene hlače brez resic, kar potrjuje tudi slikovno gradivo, kjer imata oba moška, prav tako tisti iz pokrajine med Dravo in Muro kot moški iz Prekmurja, hlače brez resic.[108] Resicam pravijo na vzhodnem Štajerskem zábrnki, enako v Prekmurju, kjer poznajo še izraz ódločke[109] in cémpre.[110] V kostanjeviški okolici so resice cófe (nem. die Zopf) in cóte (nem. die Zotte), v Beli krajini, na Bizeljskem pa fránže (nem. die Franse).[111]

Rob prazničnih hlač so ponekod krasili, kot pričajo ohranjeni primerki, s skromnim vezenjem. Najenostavnejši okras je bil ažur, izvezen v isti barvi tik nad resicami, ki so včasih prišite tudi v dveh ali treh vrstah. Pri belokranjskih hlačah je vezenje izvedeno v tehniki prešivanja z modro nitjo. Muzej hrani tudi primer moških hlač (SEM 5632), ki imajo na spodnjem robu vezenino iz vejic in luknjic in izvirajo iz Bele krajine. Na splošno pa so tako okrašene moške hlače precej osamljene.

Bele platnene hlače celotnega panonskega območja so imele med hlačnici v koraku všit kvadraten kos platna, ki hlače v koraku razširja in ga imenujemo v Prekmurju gáčnik ali gačnjek,[112] grot v kostanjeviški okolici, na Bizeljskem štos (nem. die Stoss), gnézdo v Poljanski dolini,[113] in tur na Vinici.[114]

V pasu se platnene hlače preprosto zadrgnjo s platnenim trakom, žn (o) uro (nem. die Schur,), fujtažom ali motvozom, kot pravijo v Beli krajini, v Prekmurju je poznan izraz hláčnjek.[115] Trak se vpelje skozi dvojni rob, frášo, kar velja za Prekmurje in vzhodno Štajersko. Z njim tudi zadrgnejo hlače in zaveżejo spredaj, kjer je približno petcentimetrski razporek. Zategnjene hlače so se tako močno nagubale, nagrbale, zato v Prekmurju takšnim hlačam še danes šaljivo pravijo hlače na tristo grb.[116]

[108] Lahko da jih je slikar izpustil, ker je tudi sicer površno upodobil nošo. To so akvareli v Korytkovi zbirki, št. 66—68.
[109] TZ, Makarovič, Prekmurje (Selo, Kuzma). Glej tudi Pleteršnik, o. c. str. 773, »odloček«.
[110] isti in Pleteršnik, o. c., str. 77, cemper, éra, das Bischen.
[111] TZ, Makarovič, Bizeljsko 1962.
[112] TZ, Urbas, Šarf, Prekmurje v letih 1958 do 1963.
[113] TZ, Ložar, Kostanjevica, 1956 — Bizeljsko in Poljanska dolina pa Makarovič, 1962 in 1964.
[114] Ložar, o. c., str. 209.
[115] TZ, Makarovič, Prekmurje in Bela Krajina, 1958, 1962.
[116] TZ, Makarovič, Prekmurje, 1962. Pogosto pripominjajo, da so takšne hlače ožulile do krvi.

Na Bizeljskem in v okolici Kostanjevice so hlače zapenjali spredaj z gumbom. V tem primeru se je razporek nekoliko povečal, del hlačnice z gumbico pa so kar prekrižali čez drugega in zapeli na gumb.[117]

Enako krojene hlače so blačili v hladnejših dneh čez spodnje za zgornje hlače predvsem revnejši. Premožnejši so nosili suknene.

Na splošno so platnene hlače nosili čez škornje, le moški iz Poljansk doline, kot ga je upodobil okoli leta 1838 Goldenstein, ima hlače zataknjene za škornje.

Nekakšna kombinacija med platnenimi in irhastimi hlačami so hlače iz Slovenskih goric, ki so krojene iz belega platna, podobno kot belokranjske in prekmurske hlače, in se prav tako zavezujejo spredaj s trakom, imajo pa večji razporek spredaj, ki ga zakrivajo s platnenim našitkom štirioglate oblike, kot ga poznajo irhaste hlače, s podaljškom za zapenjanje v pasnem delu. Kot pripovedujejo ljudje, so takšne hlače nosili okoli 1880. leta in so jih opustili med prvo svetovno vojno.[118]

Nebarvane, pogosteje pa v črno obarvane hlače, ki jih omenja ustno izročilo nekajkrat za nošnjo alpskega območja kmalu po sredini 19. stoletja, so se od panonskih razlikovale v naslednjem: predvsem so bile hlačnice ožje krojene, zgoraj pa narejene na kvadraten kos blaga, v a u t a r o (nem. das Falltor), proti koncu pa pod vplivom sodobnejših dolgih hlač, vedno na razporek, ki so ga začenjali po tedanji šegi zapenjati z gumbi. Za sredino prejšnjega stoletja se tako krojene hlače omenjajo tudi še kot pražnje, kasneje pa so to le še delovne hlače, in so na primer na Kobariškem in v Trenti le še oblačilo revnejših.[119]

Nedvomno so se tako krojene hlače, ki so po vipavskih[120] zahtevkih morale segati čez sredino meč, zgledovale že po dolgih hlačah, ki so tisti čas prihajale v modo tudi na deželi. Po drugi strani pa so predhodnice dolgih hlač, ki so jih začeli proti

Slika 16. Drašičan (isti, 1966)

[117] TZ, Ložar, Kostanjevica 1956 in Makarovič, Bizeljsko, 1962.
[118] TZ, Makarovič, Šetareva, Št. Lenart, Benedikt, 1964.
[119] TZ, Ložar, Kobariško 1951.
[120] TZ, Makarovič, Vipava, 1958.

Slika 17. Kroj moških hlač iz Bele krajine, EM 307 (risala Anica Jerančič)

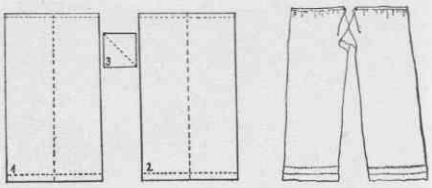

Slika 18. Kroj moških hlač iz Bele krajine (Lokvice), EM 968 (risala Anica Jerančič)

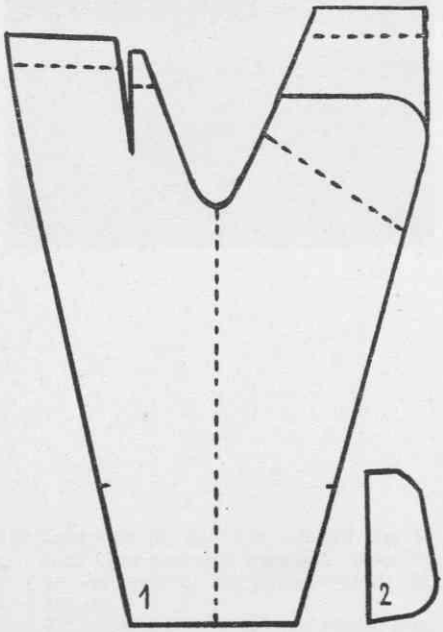

koncu stoletja splošno nositi tudi na kmetih in so bile narejene iz najrazličnejšega blaga. Ob koncu stoletja so tako krojene hlače nosili le še posamezni starejši in storokopitnejši možje.

Bele suknene hlače panonskega in mediteranskega oblačilnega območja so na poseben način ozko krojene in imajo spodaj na hlačnicah še razporek, ki ga spenjajo s škabicami, da se tako hlačnice nog tesno oprijemajo (sl. 18). Čez šive in ob zgornjih robovih so navadno v ravnih črtah in osmičastih zavojih našite vrvice, ki se po pokrajinah v barvi razločujejo. V arhivskem gradivu in drugih virih poročevalci večkrat poudarjajo, da nosijo Belokranjci »bele, po madžarsko krojene hlače«,[121] kar potrjuje tudi kasnejše ljudsko izročilo in slikovno gradivo, ki prikazuje moškega iz Poljanske doline v noši iz prve polovice in Viničana iz druge polovice 19. stoletja.

Enako krojene suknene hlače so sporočene tudi za premsko gospostvo v letu 1838, po ljudskem izročilu pa še za Kobariško, Kras in deloma za Vipavsko dolino.[123] Že starejše gradivo nadalje omenja, da so bile suknene hlače okrašene z raznobarvnimi volnenimi obšivki, ki so bili kot potrjuje slikovno gradivo, modre barve in pošiti v stranskih šivih ter spredaj. Tako so okrašene tudi hlače iz Metlike,[124] ki sodijo md redko ohranjene primerke te vrste.

Za drugo polovico prejšnjega stoletja se omenjajo v alpskem območju prav tako dolgo krojene hlače iz sivega, rjavega in črnega sukna, raševine ali mezlana, ki so jih nosili še na Kobariškem, v Trenti, Brkinih, na Kobanskem in na Pohorju. Kroj teh hlač ustreza današnjim, to potrjujejo tudi primerki hlač, ki jih še nosijo nekateri gospodarji na Pohorju. Da jih ločijo od drugih dolgih hlač, imenujejo te hlače »résnate ali lódnaste hlače« na Pohorju, »rášeune hauče« na Babnem polju, »hlače iz rášoune« v okolici Mokronoga ter »ráševke« v Loški dolini, »mezalanarce« na

[121] Kobe, Beli Kranjci unkraj hribov Gorjancev in Kočevarjev ob reki Kolpi od Metlike do Osilnic, N V, 1847, str. 164 in Kordeš, o. c. str. 222.
[122] A. S. fasc. 1512/278.
[123] TZ, Makarovič in Ložar za navedene kraje.
[124] Zbirka Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani.
[125] TZ, Makarovič in Ložar za navedene kraje.

Črnem vrhu, »bregeše iz mužalajna« na Kobariškem itd.[125]

Irhaste hlače sestoje iz dveh proti kolenu zožujočih se hlačnic, ki imata na vsaki strani razporek z gumbi, zaponci ali trakovi za zapenjanje ali zavezovanje. Zgoraj so hlače delane na pas. Najznačilnejša krojna označba teh hlač je, da so kratke, nekako do pod kolen segajoče, in imajo pravokotno zaobljen kos blaga, ki je rezan na vrhu hlač iz istega blaga z namenom, da pokrije hlačni razporek. Ta del se zapenja na pas z gumbom, ki sta prišita levo in desno, po eden na vsaki strani. Pod pasom, na sprednji strani, so vodoravno vrezani žepi, navadno podloženi, enako kot hlače, z grobim domačim platnom (sl. 19).

Najpogostejši naziv za omenjeni četverokotno ali pravokotno zaobljeni kos blaga na Gorenjskem in Dolenjskem je »vávtara ali bávtara. Na Cerkljanskem imenujejo ta del pokróu, v idrijskih hribit tabélca (nem. das Täfelchen), v Vipavski dolini prtíhl (nem. das Vortuch), v Trenti dóuri in dúrca v Ratečah, v Bohinju ploh in v Tržaški okolici portéla.[126]

Dolžina teh hlač, ki jo povzemam po številnih muzejskih primerkih, se giblje med 60 do 70 centimetri, torej nekako do pod kolen. Primerek hlač z Vipavskega (SEM 7321), je nekoliko daljši, sicr pa so enako krojene.

Hlače se na strani zapenjajo z gumbi, roženimi ali medeninastimi (SEM 7744) ali kar z zaponcem (SEM 30), to lahko ugotovimo tudi že v starejšem gradivu.[127] V nekaterih primerkih je med razporek všit podolgovat kos blaga, ki hlačnici razširja, traka, ki sta ob razporku prišita, se prekrižata in zavežeta okrog noge, blago se naguba in s tem stisne hlačnici. Način pritrjevanje hlačnic je nazorno prikazal Goldenstein pri moškem iz Bohinja.

Kot suknene hlače, tako so tudi irhaste zvečine skromno okrašene. Okraševanje je izvedeno na dva načina: z okrasnimi ši-

Slika 19. Kroj moških hlač z Gorenjskega, EM 2394 (risala Anica Jerančič)

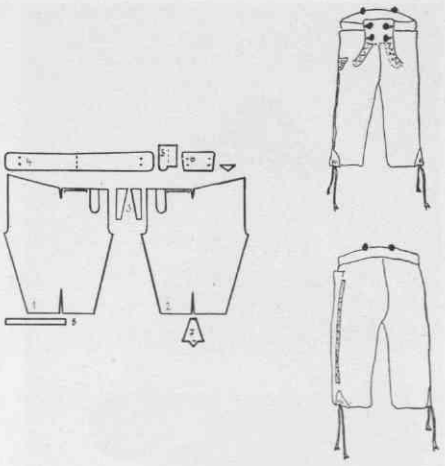

Slika 20. Kroj moških hlač s Primorskega, EM 6303 (risala Anica Jerančič)

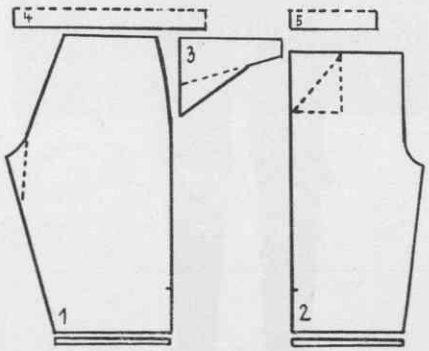

[126] TZ, Ložar, Makarovič in Novak za navedene kraje.
[127] A. S.

Slika 21. Moški iz Vipave (akvarel Nikole Arsenovića

vi in z vezenjem. Šivi so prešiti na robovih tako, da se vidi zunanji rob spodnjega belega usnja, s tem je podobno kot pri moških in ženskih kožuhih dosežen skromen krasilni učinek. Hlače s takšnimi robovi ima oblečene moški iz Škofje Loke (sl. 10). Dobro se vidijo beli robovi hlač na panjski končnici Boj za moške hlače (SEM 2352). Najbolj nazorno pa izpričujejo ta način okraševanja muzejski primerki, med njimi hlače iz okolice Kamnika iz sredine prjšnjega stoletja, ki so na vseh robovih šivane z okrasnimi šivi (SEM 1638).

Pražnje hlače in hlače premožnejših, kot dopolnjuje ustno izročilo, so bile na v a v t a r i in na prednjem delu hlačnic na levi in desni strani vezene. V slikovnem gradivu iz leta 1838 so samo enkrat upodobljene z vezenino pri moškem iz ljubljanskega predmestja Krakovo.[128] Okraševanje hlač se nadalje omenja tudi v drugih virih. Na upodobitvah iz druge polovice 19. stoletja je Arsenović pri obeh fantih iz Vipave in ljubljanske okolice zelo očitno naslikal napačni ornament, ki ga je povzel po hlačah panonskega območja.[129]

Krojači so vezli hlače večidel z dobro povoščenim rjavim ali črnim lanenim sukancem, v mokronoški okolici so jih vezli z ravnobarvno volno. Okraski so večidel šivani tako, da med šivoma ustvarjajo plastični rob, ki še poveča krasilnost tega dela hlač (sl. 23—26).

Podobno kot irhaste hlače so krojene tudi hlače Istranov in tržaških okoličanov. Večji razloček kažejo le širše in ohlapno spuščene hlačnice (sl. 20).

N a r a m n i c e

Na podlagi skromnega gradiva lahko spoznamo, da so si posamezni moški pritrjevali irhaste hlače z naramnicami. Tako

[128] Goldenstein, sl. V, objavljena v Carniolii, 1844.

[129] Akvarela v arhivu Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani.

omenja Hacquet za Gorenjce, da »nosijo mnogi naramnice (hlazhar).«[130] Opis velja za istočasno upodobitev moškega, kjer so razvidne zelenkaste, precej široke naramnice s prečnim delom na sprednji strani (sl. 1). Naramnice je prav tako upodobil Goldenstein pri moškem iz Smlednika, zanje je nekaj let kasneje navedel Kordeš, da so »mnogobarvne naramnice (gavtra, prerámnik) domače izdelave. [131]. Pri opisu moške noše iz Bohinja (sl. 9) pa isti določneje navaja, da so »naramnice, gautre, večidel zelene barve in volnene, često tudi iz svilenega blaga in podložene s platnom.«[132]

Nošnja naramnic je razvidna na Wagnerjevi risbi »Pogled na Tržič« iz sredine prejšnjega stoletja [133] in iz istočasne upodobitve kmečke noše slikarja Tavčarja,[134] ki so krojene enako, kot navaja Hacquet. Navedeni viri so skorajda edini, ki izpričujejo nošnjo moških naramnic, glede katerih pripominja poročevalec iz Postojne v letu 1838, da »nosijo kmetje hlače navadno brez naramnic, bržkone zato, ker naramnice kmalu povzročajo kmetu težave pri hoji, stoji in pripogibanju.«[135] Podobno poudarja tudi kasnejše ljudsko izročilo, ki navaja za te vrste naramnice na Gorenjskem naziv áštržle in na Dolenjskem ávštržle (prim. bav. halster), na Koroškem pa háčer.[136]

Veliko bolj splošne so postale proti koncu preteklega stoletja platnene domače ali kupljene raztezljive naramnice, ki so jih začenjali nositi moški že k sodobnejšim, dolgim hlačam. Zlasti starejši moški jih uporabljajo še danes. Za te vrste naramnic je skoraj povsod po Sloveniji razširjen izraz »hozentregarji« (iz nem. die Hosenträger). Mlajši pa si običajno pritrjujejo hlače s pasom, usnjenim ali tudi elastičnim.

Slika 22. Moški z Dolenjskega (ex voto z l. 1804, Vesela gora pri Šentrupertu)

[130] Hacquet, o. c. str. 35.
[131] Kordeš, o. c. str. 4.
[132] isti, str. 248.
[133] Slikal Wagner, okoli 1840.
[134] Slikal Tavčar, cit. po Mohorič, 1957, str. 252.
[135] A. S., fasc. 1512/775.
[136] TZ, Vran, Koroška, 1952.

Slika 23. Ornamentika z moških hlač (EM 6049)

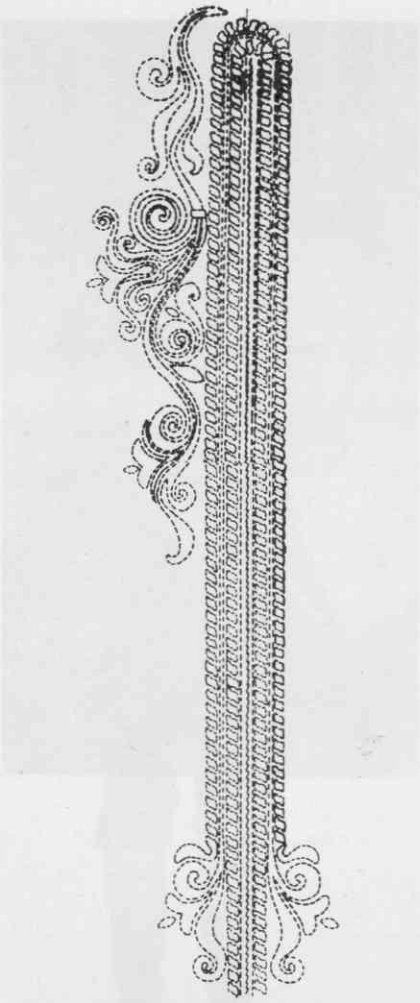

Pasovi

Bolj okrasnemu kot praktičnemu namenu so rabili moški pasovi, ki so se nosili do sredine 19. stoletja predvsem v alpskem in panonskem območju. Tako so si na alpskem območju ovijali moški okrog pasu svetle, približno ped široke svilene ali volnene pasove. Oba moška, fant in starejši možak, ki sta upodobljena na Hacquetovih delih (sl. 1),[137] nosita takšen pas. Pri opisu moške noše z Gorenjskega je navedel Hacquet, da »nosijo tam, kjer se nehajo naramnice, moder volnen, večkrat ovit pas (Pâs).«[138] Tudi moška prosilca z votivne podobe na Blečjem vrhu nosita moder pas, enako moški iz Savinjske doline in Vesele gore (sl. 22).

Ljudsko izročilo teh pasov ne spominja več, ker so že v prvi polovici 19. stoletja začeli izginjati iz kmečke noše, po drugi strani pa, kot nam pričajo opisi tedanjih noš, na splošno niso bili nikdar v rabi. Tudi v muzejskih zbirkah so takšni pasovi le malokrat ohranjeni. Zato je dragocenejši Erjavčev opis, po katerem je »opasíca moški pas, nekaka dolga ozka ruta, rdeča ali višnjeva, kakršne so nekdaj nosili stari možje, da so se ‚opasovali' z njimi.«[140]

V prvi in tudi še v drugi polovici 19. stoletja (danes pa le še ob posebnih priložnostih) so v Beli krajini opasovali moški zvečine rdeče usnjene in tkane pasove. Po Goldensteinovi upodobitvi iz leta 1838 nosita rjav usnjen pas moška iz Osilnice in Gribelj, medtem ko imajo vsi trije moški iz Poljanske doline, opasane raznobarvne volnene tkane pasove, ki so merili v dolžino približno dva metra, kot povzamemo po ohranjenih primerkih v muzejih. Iz Bele krajine izvirajo prav tako rdeči usnjeni, dvojno krojeni moški pasovi, ki so okrašeni z luknjicami. Ne tkani ne usnjeni pasovi se danes ne nosijo več, opasujejo jih le še k narodni noši.

[137] Hacquet, o. c.
[138] isti, 1801, str. 35.
[139] Cit. po Geramb, Steirisches Trachtenbuch, 1933, sl. 147—148. Verjetno pa je slikar nošo že rekonstruiral, ker se v tem času svileni pasovi najbrž niso več nosili.
[140] Erjavec Fran, Iz potne torbe, LMS 1875, str. 162.

II

Povzetek in primerjave

Iz bogatega gradiva o moški noši 19. stoletja lahko spoznamo, da so moški na Slovenskem nekako do sedemdesetih let prejšnjega stoletja nosili hlače štirih temeljnih krojev, ki so bili pretežno omejeni na posamezna območja, čeprav meje med njimi niso bile tako ostre.

Tako so dolge in široko krojene, navadno do sredine meč segajoče hlače iz belega domačega lanenega, redkeje konopljenega platna nosili v Prekmurju, na vzhodnem Štajerskem in prek Bizeljskega tudi še na Krškem polju, nekako do Kostanjevice, ter v Beli krajini.

Platnene hlače so nosili poleti tako za delovne kot za pražnje dni, predvsem revnejši so jih nosili tudi pozimi. Posebej za Krško polje velja, da so vsi kmetje oblačili pozimi in poleti hlače iz grobega domačega platna. Posamezni premožnejši kmetje so nosili ob praznikih hlače iz boljšega, tanjšega platna, ki so ga v Beli krajini proti koncu stoletja ponekod zamenjali z bombažnim platnom.

Prileţno krojene dolge hlače iz belega sukna so oblačili v zimskem času v Beli krajini in v Brkinih. Poleg belih so v ormoškem okraju nosili tudi enako krojene modre hlače, hlače iz modrega sukna pa so nosili tudi na Goričkem v Prekmurju.

Malo čez kolena segajoče, precej prileţno krojene hlače so nosili na Gorenjskem, Dolenjskem, Koroškem, Notranjskem, na Štajerskem (razen na vzhodu) in na Primorskem (razen v Istri in tržaški okolici). Za navedena območja se zvečine omenjajo hlače, krojene iz črnega, največkrat kozlovskega, pa tudi ovčjega, telečjega in jelenovega usnja. Medtem ko so v omenjenih območjih nosili tako krojene hlače čez vse leto, pa velja za mariborsko okolico, da so nosili irhaste, usnjene hlače predvsem pozimi, poleti pa hlače iz črno barvanega sukna in domačega lanenega platna, prav tako črno barvanega. Na Pohorju so oblačili tudi hlače iz belega platna in rjave raševine. Za snežniško gospostvo in za komensko na Krasu pa so značilne kratke, prileţne bele suknene hlače. Iz podatkov, čeprav maloštevilnejših, pa nadalje lahko sklepamo, da so nosili iz domačega platna, sukna in raševine krojene hlače za vsak dan, ob nedeljah in praznikih pa usnjene hlače. Posebej za kostanjeviški okraj velja, da so nosili usnjene hlače le ob nedeljah.

Prav tako malo čez kolena segajoče in ohlapno krojene hlače so nosili v slovenskem delu Istre in v tržaški okolici, iz črnega pa tudi temno modrega platnenega ali bombažnega blaga za delovne in iz črnega sukna za pražnje dni.

Ob teh v temeljnih krojih različnih hlačah pa se kaţejo kot predhodnice dolgih hlač tudi že dolge hlače, ki so bile na Pohorju krojene po gornještajerski šegi. Dolge hlače so nosili tudi v Ziljski dolini. K dolgim hlačam sodobnejšega kroja pa moramo končno prišteti tudi hlače, krojene na vavtaro iz Slovenskih goric, kakršne so bile v navadi proti koncu prejšnjega stoletja.

Če primerjamo kroj prekmurskih platnenih hlač z madţarskimi, vidimo, da je v temelju enak, večje razlike so le v dolţini in širini hlačnic. Predvsem so nosili Madţari v istem času precej krajše hlače z dokaj širšimi hlačnicami. Opazimo pa, da so domačini v vaseh ob madţarski meji, na primer na Kobilju, nosili tudi precej širše krojene hlače.[141]

Sklepi z resicami prav tako niso posebnost našega panonskega območja. Resice so izpričane na številnih upodobitvah sosednjih madţarskih noš iz prve polovice 19. stoletja, pa tudi še na hlačah iz druge polovice, ki so se ohranile v zbirki muzeja v Murski Soboti.[142]

[141] TZ, Makarovič, Prekmurje, 1958.

[142] Ljudje večkrat pripominjajo, da so se nosili kot Vougri.

Slika 24. Ornamentika z moških hlač (EM 7061)

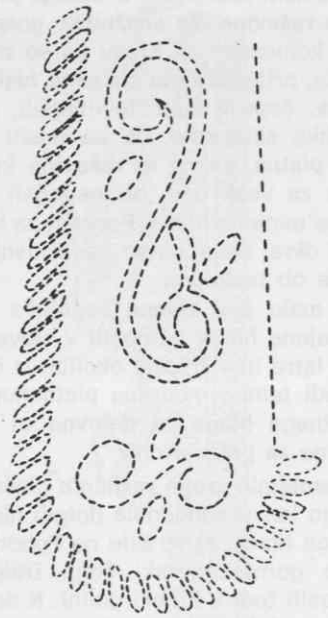

Belokranjske platnene hlače ustrezajo glede širine in dolžine ter vezenega okrasa sosednjim hrvaškim moškim hlačam,[143] kjer so bile v navadi še v začetku 20. stoletja. Predvsem si nekateri Belokranjci v prvi polovici 19. stoletja podobno kot Hrvatje [144] zatikajo platnene hlačnice v škornje, kot je razvidno iz upodobitve dveh moških iz Poljanske doline.

Bele suknene in modre hlače panonskega območja so izpričane nadalje v madžarski noši 19. stoletja povsem enakega kroja in okraševanja,[146] tako kot v noši zagorskih Hrvatov[146]. Enako krojene bele suknene hlače iz rjavega domačega sukna so nosili še konec preteklega stoletja istrski Hrvatje.[147] Zanimivo pa je, da so tako krojene hlače oblačili edinole v Brkinih nekako do Prema, škedenjska, to je brška in mandrijerska moška noša poznata ohlapne, do podkolen segajoče hlače (sl. 12. 13).

Tudi pri Čehih, Slovakih in južnih Poljakih opazimo iste krojne poteze platnenih in suknenih hlač[148] obenem z enakim načinom oblačenja zunaj škornjev ali v njih.[149] Platnene, suknene in irhaste podkolenske hlače imajo v kroju, barvi in uporabi blaga svojega najbližnjega vzornika na sosednjem avstrijskem štajerskem ozemlju. Slednje pa izpričuje v prvi polovici 19. stoletja precej več medsebojnih razločkov v širini in dolžini hlačnic, barvi, okraševanju itd.,[150] ti razločki postajajo na nemškem ozemlju še opaznejši. Vendar tudi tu na primer v južno tirolski moški noši vidimo našim irhastim hlačam povsem sorodne primerke[151], ki so jih prekupčevalci verjetno tudi prinašali naravnost v naše kraje.

Glede nadkolenskih hlač, pri katerih se vidijo prosta kolena, meni avstrijski nošeslovec Geramb, da so zašle na štajersko ozemlje v prvem desetletju preteklega stoletja s Salzburškega, kjer je bila taka noša zelo razširjena.[152] V starejšem slovenskem gradivu takšne hlače skorajda niso izpričane,[153] uveljavijo se šele proti

143 Primerjaj Marijana Gušić, Tumač izložene gradje, 1955, sl. 1, str. 26.
144 Kirin, III, sl. 2, 3 itd.
145 Maria Cresz, Ungarische Bauerntracht, Budapest 1957, št. 30 itd.
146 Primerki v zbirkah Etnografskega muzeja v Zagrebu.
147 Primerjaj akvarel Arsenovića.
148 Bogato primerjalno gradivo v delu: Nosalova Viera, Ludovy odev v Helpe a v Pohorelej, Bratislava, 1956 — Drahomira Stranska, Lidove kroje v Československu, Praha, s. a. —
149 Markov 1955, glej Kmet iz Myslave na Slov. po upodobitvi iz leta 1816, sl. 143, 157 itd.
150 Geramb, o. c. str. 326, sl. 103, 85, 191 itd.
151 Helm, 1932, sl. 56.
152 Geramb, o. c., str. 326.
153 Navadno se vidijo le gole noge in sicer šele pod kolenom, to je mogoče pri kasnejših posnemanjih kmečke noše zavajalo.

koncu 19. stoletja, tedaj jih oblačijo v »narodno nošo« oblečeni ljudje različnih slojev in stanov. K tem hlačam nosijo moški tudi že dolge bele spodnjice. Vsekakor pa velja, da naša kmečka noša 19. stoletja ne pozna tako krojenih hlač, in določneje hlač, ki bi se nosile skupaj s spodnjimi hlačami. Pozna pa jih narodna noša, prikrojena po starejših in tujih vzorih za najrazličnejše priložnosti.

Vidnejši gornještajerski uvoz so tudi zeleni obšivki na dolgih suknenih hlačah, ki so jih začeli nositi na stranskih šivih hlačnic proti koncu prejšnjega 19. stoletja v goratejših območjih Slovenije.

V zahodnoevropski moški noši so oblačili kratke dokolenske hlače (culottes) do francoske revolucije. Revolucionarni meščani so oblekli dolge hlače, čeprav ne za dolgo.[154] V »cesarski« Franciji so začeli spet uradno uvajati dokolenske hlače. Vendar se v dvajsetih letih 19. stoletja, ko »se na dvorih še nosijo kratke hlače, uveljavljajo na ulici dolge. Te meščanske dolge hlače so najbolj očitna razlika med moško modo empira in bidermajerja.[155]

V naši kmečki moški noši so tedaj modni tokovi precej zamudniški, čeprav ne tako močno kot v prejšnjih stoletjih.[156] Rokoko je s prileţnimi ozko krojenimi hlačami nedvomno nekoliko vplival tudi na širino naših moških podkolenskih hlač, ki so postale v začetku prejšnjega stoletja očitno ožje, to je opazil tudi Hacquet, ko je zapisal, da »nosijo Kranjci tako ozke (tesne) hlače slabega kroja, da komaj pokrijejo zadnjico.«[157] Empir pa podaljšuje vsaj ponekod tudi moške hlače, segle so precej čez pas, čeprav so tovrstna pričevanja skromnejša tako v rokopisnem[158] kot v slikovnem gradivu.

Noša dolgih hlač se je začela v alpski noši le počasi uveljavljati in je postala šele sredi druge polovice 19. stoletja splošnejša; nato se je pod konec stoletja razširila na celotno ozemlje, za delovne in pražnje dni. Vendar tudi takrat, kot še danes lahko opazimo, da si zatikajo moški ob de-

Slika 25. Ornamentika z moških hlač (EM 6193)

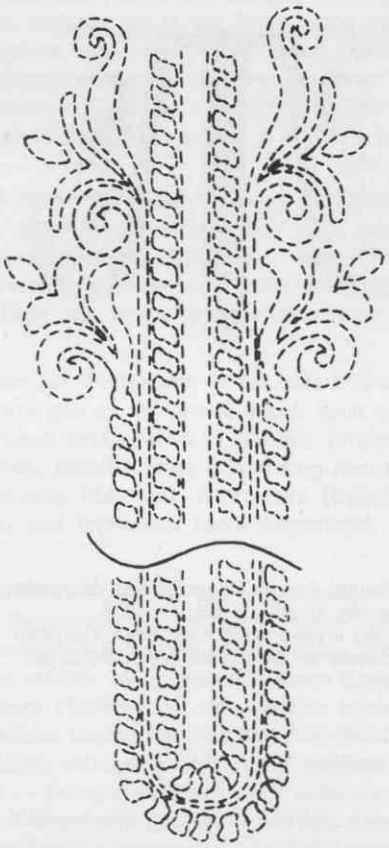

[154] Hottenroth Max, Trachten, Stuttgart 1884, str. 188.

[155] Branko Rudolf, Maske in časi, 1955, str. 157.

[156] Angelos Baš, Noša v poznem srednjem veku in 16. stoletju na Slovenskem, 1959, str. 56.

[157] Hacquet, o. c., str. 35.

[158] Tako so sporočili leta 1846 iz Šmihela pri Mozirju, »da segajo moške hlače od kolen do pod pazduhe«; to je tudi edino poročilo te vrste (G. S. Sch. 24/721).

Slika 26. Ornamentika z moških hlač (EM 6049)

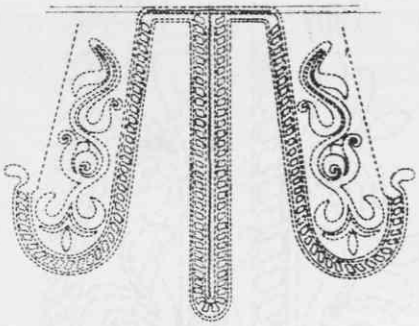

lavnikih dolge hlače za škornje; s tem še vedno izpričujejo privrženost kratkim dokolenskim hlačam, ki so bile za kmečki način dela veliko primernejše. Ta način nošenja dolgih hlač je razširjen tudi v panonskem, manj v mediteranskem območju, kjer sodobno krojene dolge hlače ne pomenijo v bistvu večje spremembe, ker so enako dolge kot nekdanje platnene in suknene. V zvezi s tem je prav zanimiva ugotovitev zgodovinarja Krempla, ki je že 1845. zapisal: »V zadnjih letih so prostrane do pet hlače (pantalon) tudi pri nas navadne postale. Pantalon hlače so nič drugo, kak naše dolenske breguše.«[159] Čeprav so se današnje kmečke in meščanske hlače glede na kroj enake, so vendarle vidni nekateri razločki: kmečki moški razen mlajših še vedno nosijo široko, ravno krojene hlačnice, ki so pri delovnih hlačah običajno brez spodnjega roba. Predvsem v hribovitejših območjih nosijo takšne hlače tudi fantje.[160] Prav tako pa hodijo na deželi poleti v kratkih hlačah edinole otroci in mladi fantje, starejši moški nikdar.

[159] Krempl Anton, Dogodivščine štajerske zemle, Gradec 1845, str. 235.
[160] Tako v vaseh pod Krvavcem, Gorjanci, Idrijski in Črnovrški hribi, Pohorje.

Zusammenfassung

Die Hose der männlichen Bauerntracht in Slowenien

Aus dem reichhaltigen Material über die Männertracht im 19. Jahrhundert geht hervor, daß in den slowenischen Ländern etwa bis zu den Siebzigerjahren des vorigen Jahrhunderts Männerbeinkleider in vier Grundformen getragen wurden, die in der Hauptsache auf einzelne Gebiete beschränkt waren, obzwar dazwischen keine scharfen Grenzen bestanden. So wurden lange, weite Hosen aus weißem hausesponnenem Flachsleinen, seltener Hanfleinen, im Prekmurje (Transmurland), im Oststeirischen und über Bizeljsko hinüber auch noch auf dem Krško polje getragen, etwa bis nach Kostanjevica, sowie in der Bela krajina (Weißen Mark).

Leinenhosen wurden sommers sowohl als Arbeits-wie als Festkleidung getragen, und armere Bauern trugen sie selbst im Winter. Vor allem für das Krško polje steht fest, daß dort sämtliche Landleute winters und somers Hosen grobem Hausleinen trugen. Einzelne vermögende Bauern kleideten sich sonn- und feiertags in Hosen aus besserem, dünnerem Leinen, welches in der Bela krajina gegen das Ende des Jahrhunderts stellenweise durch Baumwollleinen ersetzt worden ist.

Anliegende lange Hosen aus weißem Tuch wurden zur Winterszeit in der Bela krajina und in den Brkini getragen. Neben weißen Beinkleidern gab es im Ormož Bezirk auch ebenso geschnittene blaue Tuchhosen; und blaue Tuchhosen fanden auch in Goričko (Prekmurje) Gebrauch. Nur wenig über das Knie hinabreichende, ziemlich enge Hosen trug man in Gorenjska (Oberkrain), Dolenjska (Unterkrain), Koroška (Kärnten), Notranjska (Innerkrain), Štajerska (Steiermark, außer im Oststeirischen) und Primorska (dem Küstenland, außer in Istrien und der Triester Umgebung).

In den genannten Gebieten sind meistens Lederhosen belegt, u. zw. aus Ziegen-, Schaf-, Kalbs- und Hirschleder. Doch während solche Beinkleider in den angeführten Gebieten jahraus jahrein getragen wurden, ist für die Mariborer Umgebung festzustellen, daß dort weißlederne Hosen vor allem im Winter getragen wurden, im Sommer hingegen Hosen aus schwarzgefärbtem Tuch und aus harsgesponnenem Flachsleinen, desgleichen schwarzgefärbt. Auf dem Pohorje trug man auch Hosen weißem Leinen und aus braunem Rasch, und in den Herrschaften Snežnik und Komen auch kurze anliegende Hosen aus weißem Tuch. Auf Grund von — allerdings weniger zahlreichen — Belegen läßt sich noch annehmen, daß Hosen aus Hausleinen, Tuch und Rasch mit der Alltagstracht gebraucht wurden, sonn- und feiertags hingegen Lederhosen. Vor allem für den Bezirk Kostánjevica gilt, daß Lederhosen nur sonntags getragen wurden.

Desgleichen nur wenig über die Knie reichende, jedoch losegeschnittene Hosen trug die männlichte Landbevölkerung im slowenischen Anteil Istriens und in der Triester Umgebung, u. zw. aus schwarzem oder dunkelblaumen Leinen oder Baumwollstoff an Werktagen, und aus schwarzen Tuch an Feiertagen.

Neben diesen in ihren Schnittmustern verschiedenen Hosen treten, als Vorläufer langer Hosen, auch schon lange Beinkleider auf, die auf dem Pohorje nach ober steirischer Art zugeschnitten wurden. Lange Hosen wurden auch im Zilja (Gail) tal getragen. Zu den langen Hosen neueren Schnittes wären schließlich auch die Hosen mit rechtekigem Hohenlatz in den Slovenske gorice zu rechnen, wie sie gegen das Ende des 19. Jahrhunderts im Gebrauch waren.

Der Schnitt der Leinenhosen im Prekmurje ist im Grunde derselbe wie jener der magyarischen Hosen. Größere Unterschiede gibt es nur in der Länge und Breite der Beinkleider. Vor allem trugen die Magyaren zur selben Zeit beträchtlich kürzere Hosen mit viel weiteren Beinlingen. Es steht aber fest, daß in den Dörfern an der ungarischen Grenze, z. B. in Kobilje, die Einheimischen einigermaßen weitere Hosen trugen.

Der Abschluß mit Fransen ist ebenfalls keine Besonderheit unseres pannonischen Bereiches. Fransen sind auf zahlreichen Abbildungen benachbarter magyarischer Trachten aus der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts belegt, und auch noch bei Hosen aus der zweiten Hälfte dieses Jahrhunderts, aufbewahrt in der Sammlung des Museum von Murska Sobota.[142]

Die Leinenhosen der Bela krajina entsprechen in ihrer Breite und Länge sowie in ihrer Zierstickerei den Männerhosen im benachbarten Kroatien, wo solche noch zu Beginn des 20.20. Jahrhundertsim Gebrauch waren. Vor allem stecken wiele Männer in der Bela krajina in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts, ähnlich wie die Kroaten, die Leinenhosen in die Stiefel, wie auf der Abbildung zweier Männer aus dem Poljanatal in der Bela krajina zu sehen ist.

Die weißen und blauen Hosen des pannonischen Bereiches sind ferner in der magyarischen Tracht des 19. Jahrhunderts belegt, im Schnitt und in der Verzierung völlig gleich der Tracht der Kroaten im Zagorje. Ebenso geschnittene Hosen aus hausgesponnenem braunem Tuch haben noch gegen Ende des 19. Jahrhunderts die Kroaten in Istrien getragen. Es ist interessant, daß so geschnittene Hosen einzig in den Brkini (ungefähr bis Prem) getragen wurden; die Männertracht von Škedenj (Servola), d. i. um Bregherum, und jene der Mandrieri« kennt lose Kniehosen.

Auch bei den Tschechen, Slowaken und südlichen Polen sind dieselben Schnitte der Leinen- und Tuchhosen zu sehen, gleichzeitig auch dieselbe Art des Tragens außerhalb der Stiefel oder darin.

Die Leinen-, Tuch- und Weißlederhosen haben in Schnitt, Farbe und Stoffverwendung ihr nächstes Vorbild in der benachbarten österreichischen Steiermark, wo es allerdings in der ersten Hälfte de 19. Jahrhunderts beträchtlich mehr Formen in der Weite und Länge der Beinlinge, in Farbe, Verzierungen u. s. w. gibt, Verschiedenheiten, die auf österreichischem Gebiet noch merklicher werden. Dennoch finden sich auch dort, z. B. in der Südtiroler Tracht, mit unseren Weißlederhosen durchaus verwandte Fälle, die wahrscheinlich von Händlern unmittelbar in unsere Gegenden gebracht worden sind.

In unserer ländlichen Tracht (und das gilt natürlich auch für Männerhosen) sind die Modeströmungen erst mit einiger Verspätung wirksam wenngleich nicht so sehr verspätet wie in früheren Jahrhunderten. Das Rokoko hat mit seinem enganliegenden Hosenschnitt zweifellos einigermaßen die Weite unserer Männer-Kniehosen beinflußt, die zu Beginn des vorigen Jahrhunderts ganz offenbar enger geworden sind. Das Empire vieder hat die Beinkleider nach oben verlängert, so daß sie im Alpenbereich stellenweisse hoch über die Hüften emporreichten.

In der Alpentracht machte der Gebrauch langer Hosen nur langsame Fortschritte und wurde erst nach der Mitte des 19. Jahrhunderts allgemein; beim Übergang in das 20. Jahrhundert breitete er sich sowohl in der Alltags- wie in der Festkleidung aus.

Im Schnitte gleichen zwar unsere heutigen bäuerlichen Beinkleider den städtischen, doch gibt es noch einige Unterschiede: Landbewohner (mit Ausnahmen der Jugend) tragen immer noch weite, geradegeschnittenen Hosen, die bei der Arbeitskleidung gewöhnlich ohne Umschlag sind. Besonders in Gebirgsgegenden tragen auch Burschen solche Hosen, Heute noch gehen auf dem Land im Sommer nur Kinder und Knaben in kurzen Hosen, erwachsene Männer niemals.

Pavla Štrukelj

Obrt in drugi viri za preživljanje pri Ciganih v Sloveniji

Slika 6. Brusač Andrej Cener, Pušča — Murska Sobota

V poglavju, priobčenem v pričujoči številki SE, navajamo obrti in druge vire, ki so rodovno značilni, pomembni, in s katerimi se resnično preživljajo Cigani v Sloveniji. Pripominjamo, da je prispevek le kratek odlomek obsežnega dela v rokopisu.[1] Zato nismo upoštevali drugih podatkov, ki bi se lahko opirali na to poglavje. To so npr. številne anekdote, omembe o Ciganih v spisih naših pisateljev in pesnikov, ali nekateri arhivski podatki, ki obravnavajo probleme zaposlovanja Ciganov ali njihove poklicne sposobnosti. Prav tako nismo uvrstili na to mesto nekaterih sprememb v njihovem družbenem življenju; iz njih je razvidno, da si posamezni pripadniki ciganskega rodu iščejo še drugih možnosti in priložnosti za preživljanje, ne moremo pa tega obravnavati kot redni vir preživljanja. Vse te podatke vsebujejo druga ustrezna poglavja.

Vire preživljanja pri naših Ciganih smo razdelili na obrti in druga opravila. Same obrtne dejavnosti pa smo razvrstili predvsem glede na njih nastanek in označbo posameznih ciganskih rodov, ki so se naselili v naših krajih in jih prav ti poklici uvrščajo v posebne skupine. Zato se ukvarjamo najprej z obrtmi, ki segajo v čas, ko so se pojavili na naših tleh prvi ciganski naseljenci. Te nazorno prikazujejo značilne poklice, katerih so se Cigani najprej oprijeli in se z njimi tudi pričeli preživljati tako pri nas kakor v raznih deželah po Evropi. Kasnejši poklici so odsev življenja, ki ga je pričel živeti naseljeni ciganski človek v okolju, kjer si je moral poiskati še drug vir preživljanja. Raziskovanja, ki smo jih opravili na tem področju, so pokazala vrsto opravil, nedvomno pomembnih pri vseh skupinah Ciganov v Sloveniji.

Vsi podatki so bili zbrani na terenu v ciganskih naseljih in taboriščih na Dolenjskem, v Prekmurju in na Gorenjskem. Dajalci podatkov med Cigani, ki smo jih obiskali, so bili številni in jih posamezno ne navajamo; nekateri teh so omenjeni na ustreznih mestih v prispevku. Terensko gradivo je v SEM.

Kovači

Preprosta kovaška obrt je pri Ciganih ena najstarejših obrtnih dejavnosti, ki so jo le-ti najverjetneje prinesli že iz svoje prvotne domovine Indije. Prav ti poklici so omenjeni že v najstarejših znanih poročilih o Ciganih-kovačih. S kovaškim delom so se Cigani ukvarjali na svoji selitveni poti iz Indije najprej v Perziji, nato v Mali Aziji in kasneje v vseh evropskih deželah do danes. Block[2] poroča, da je težko najti romunsko vas, ki ne bi imela naseljenega Cigana kovača ob robu vasi. Enak pojav Ciganov kovačev zasledimo v vseh drugih balkanskih deželah. O srbskih Ciganih pravi Đorđević[3], da se jih v Srbiji največ ukvarja s kovaško obrtjo in da opravljajo

[1] Obravnavana tema o obrtni dejavnosti pri Ciganih v Sloveniji je del monografije, ki jo avtorica pripravlja za tisk. Gradivo je vzeto iz doktorske disertacije, v kateri je obsežena celotna kultura Ciganov v Sloveniji in nakazani problemi asimilacije slovenskemu prebivalstvu.

[2] Block Martin, 1936: Zigeuner. Ihr Leben und ihre Seele. Leipzig. Str. 102—103.

[3] Đorđević Tihomir, 1933: Naš narodni život, knj. 7. Beograd. Str. 17—19.

to delo samo Cigani. Filipović[4] je ugotovil, da se le še neznaten del črnih visočkih Ciganov preživlja s kovaško obrtjo.

Cigani na Dolenjskem, ki izvirajo iz obmejnih hrvaških ciganskih plemen, pripadajo skupini kovačev. Iz tega ciganskega rodu so začele posamezne družine potovati tudi po slovenskih vaseh in so se preživljale večinoma s kovaškim delom. Predvsem so bila stalnejša prebivališča ciganskih družin v Beli krajini in drugod po Dolenjskem tesno povezana z njihovim kovaškim delom. O pojavu prvih družin iz rodu Ciganov kovačev govorijo tudi rojstni zapisi ciganskih otrok, ko je pri njihovih očetih, če so opravljali kovaški poklic, pripisano »Zigeuner Schmied« — Cigan kovač. Najstarejša taka opomba, kolikor je dosedaj znana, je bila zapisana v Črnomlju leta 1834 pri Matiji Hudorovcu.[5] Za njim so bili do začetka 20. stoletja vpisani še tile Cigani kovači: leta 1868 Pavel Hudorovič v Hrastu pri Vinici; leta 1869 je vpisan ponovno v Ziljah, leta 1875 v gozdu pri Slamni vasi.[6] Leta 1869 je v vas Grabrovec prišel kovač Mihael Hudorovič iz kraja Plemenitaž na Hrvatskem ter se leta 1874 preselil v Rosalnice. Leta 1870 se je pojavil iz Vrbovskega kovač Georg Udurovič v Slamni vasi. Leta 1873 je Vincenc Brajdič opravljal kovaško obrt v Rajnušah, leta 1877 se je preselil v Mokro polje.[7] Leta 1875 se je ustavil kovač Juraj Hudorovič v gozdu pri Svržakih blizu Metlike.[8] Leta 1882 je v Šahnu pri Kočevju omenjen kovač Johan Hudorovič, ki se je v teh krajih mudil še leta 1903.[9] V Podzemlju se je leta 1883 pojavil kovač Franc Hudorovac.[10] Kovač Johan Brajdič je leta 1884 omenjen v Šentjerneju. Istega leta je vpisan kovač Franc Brajdič v gozdu pri Gor. Gradišču v šentjernejski okolici;[11] leta 1885 Georg Hudorovac pri Dobličah; leta 1886 Josef Kovačič v Mihovcu; leta 1888 Anton Brajdič v gozdu pri Dol. Mohorovec; leta 1889 Martin Hudorovac pri Kanižarici; leta 1891 Nikolaj Hudorovac v Preloki; leta 1894 Jožef Hudorovac v Krupi; leta 1895 Andrej Hudorovac pri Čudnem selu in leta 1910 Matija Brajdič v gozdu pri Potočni vasi.[12]

O omenjenih Ciganih kovačih v Beli krajini in po Dolenjskem bi menili, da so se v 19. stoletju in še v 20. stoletju ukvarjali z večino kovaškega dela na tem koncu Slovenije. Belokranjski kmečki gospodarji pač niso bili preveč zahtevni in natančni glede kovaških izdelkov, ker so uporabljali pri svojem delu bolj preprosta orodja in priprave. Belokranjci so govejo živino le redko podkovali. Obenem pa vemo, da so se tudi Cigani tega dela ogibali in redko podkovali kakšno govedo ali konja. Druge železne izdelke, ki jih je potreboval kmečki človek, so znali Cigani dobro izdelati. Trdina[13] omenja, da so izvrstni kovači in da bi se lahko s tem delom preživljali, če bi si le omislili dobro orodje. Z dosedanjim orodjem morejo izdelati ali popraviti samo kako lopato, motiko, srpico in drugo preprostejše orodje in priprave.

[4] Filipović Milenko S., 1932: Visočki Cigani. Etnološka Biblioteka 16. Zagreb. Str. 11.
[5] Rojstna matična knjiga (okrajšano RMK) Črnomelj od leta 1808—1836.
[6] RMK — Vinica 1862—1906.
RMK — Preloka 1839—1900.
RMK — Metlika 1860—1879.
RMK — Metlika 1860—1879.
[7] RMK — Šentjernej 1831—1884.
[8] RMK — Metlika 1860—1879.
[9] RMK — Kočevje 1870—1909.
[10] RMK — Gradac 1871—1885.
[11] RMK — Šentjernej 1831—1890.
[12] RMK — Prečna 1890—1916.
[13] Trdina Janez, 1957: Zbrano delo, knj. 10. Ljubljana. Str. 33.

Ciganska kovaška obrt na Dolenjskem je bila v preteklosti tesno povezana s prekupčevanjem konj in s tolčenjem kamenja na cesti. Vse tri pridobitne dejavnosti so se med današnjimi Cigani nekoliko omejile. Znani Cigani kovači so danes: Janko Hudorovac, Rosalnice; Mate Hudorovac, Coklovca gozd pri Semiču; Janko Hudorovič, Željne pri Kočevju in Martin Brajdič, Šmihel pri Novem mestu.
Mimo teh je še nekaj Ciganov-kovačev, ki se s kovaštvom ne ukvarjajo dosti, imajo pa še kovaško orodje doma.
Cigani kovači delajo in popravljajo tale kmečka orodja: motike, stare ali nove; kose, pri teh popravijo brado, ker se navadno večkrat zlomi; črtalo pri plugu; pri sekirah popravijo izrabljeno rezilo; železne vile, dleta, kosirje (pralice), vinjeke; klepec za klepanje kose; verige, zobe pri brani, razne dele pri vozu in kladiva za drobljenje kamenja.
Cigansko kovaško orodje obsega:
1. K l a d i v a ; Cigani mu pravijo b a t i k e , s v i r i. Kladiva so različne velikosti in jih uporabljajo pri raznih večjih in manjših delih.
2. K l e š č e , cigansko k l i š č e. Če imajo ciganski kovači večjo delavnico, uporabljajo klešče raznih velikosti.
3. T e ž k o k l a d i v o , imenovano m a c o l a[14]. To orodje rabi kovač za tolčenje razbeljenega železa.

[14] Pleteršnik M., 1894: Slovensko-nemški slovar, A—O, I. del. V Ljubljani. Str. 539.

Slika 1. Martin Jurkovič, kovač, Šentjernej na Dolenjskem

4. V zbirki kovaškega orodja je več vrst dlet, sekač in luknjač ali prebijač.
5. Starejši kovači, ki so naseljeni že dolgo let, so si oskrbeli tudi stiskalo na vijak, to je t. i. š r a u f š t o k. Ta priprava kovaču omogoča boljšo obdelavo predmeta, tako lahko ga trdneje privije in ga veliko laže brusi.
6. Poglavitno kovaško orodje je n a k o v a l o, cigansko m o n i ali a m b o s (to ime so si prisvojili iz nemščine). Po velikosti ločimo dvoje nakoval: majhno nakovalo, ki ga kovač zabije v zemljo, ter veliko, ki je nasajeno na lesenem podstavku ali večjem tnalu in je navadno postavljeno stalno na istem prostoru v kovačnici.
7. M e h, cigansko p i š ó t, kovač izdela sam. Ta priprava za pihanje ognja je ovalne oblike, proti prednjemu koncu se hitro zožuje. Meh sestavljajo tri lesene ovalne deske: zgoraj, v sredini in spodaj. Te deske dajejo mehu obliko. Na zgornjo in spodnjo osnovno ploskev je okrog in okrog pribita usnjena koža. Ta usnjeni del se pregiba, zato mora biti napravljen iz več kosov; naguban je kakor harmonika. Najboljše usnje za meh daje kozja koža, obrnjena z dlako navznoter. Spodnji leseni del ima izvrtano luknjo za dovajanje zraka. Prednji del je zožen najprej v širšo leseno cev, nato v ozko pločevinasto okroglo cev, ki vodi skozi v i g n j o v žerjavico.

Tudi oglje, cigansko a n g a r a, si ciganski kovač pripravi sam. Postavi si kopo blizu doma ali celò na dvorišču. Zložena je iz daljših polen, nametanih v krogu do vrha. Ogenj zakuri v notranjosti kope, nad ogenj pa doda še nova polena. Drva počasi gorijo in se spreminjajo v velika goreča polena, ki ne smejo pogoreti v navadno drobno žerjavico. Še preden se to zgodi, mora kovač politi gorečo kopo z

Slika 2. Notranjost kovačnice, Janez Hudorovac, Semič — Bela krajina

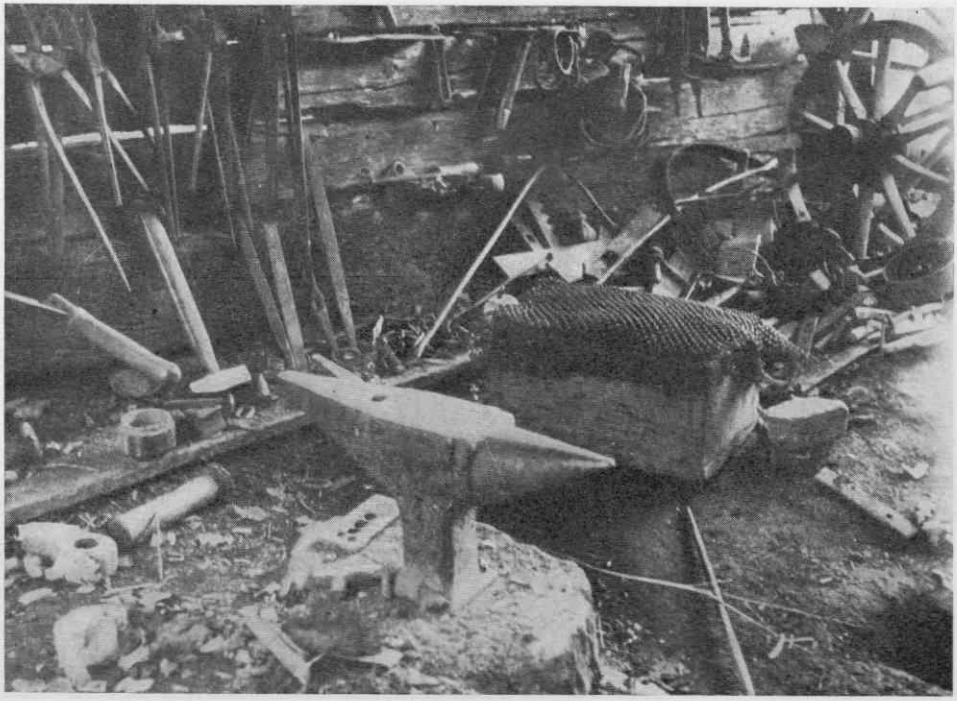

vodo, da ogenj ugasne in se goreča polena ohladijo. Vroče oglje pograbi z grabljami na kup in ga pusti čez noč napol v zemlji; po vrhu ga pokrije z listjem, da oglje postane trše, to poveča njegovo kvaliteto pri gorenju. Cigan napravi majhno kopo, zato je oglje hitro kuhano. Ker ciganski kovač noče imeti oglja v zalogi, ga pripravlja vedno sproti. Kako in kje bo dobil les za kopo, se Cigan nikoli ne vprašuje. Navadno si napravi hišo ob robu gozda in blizu vasi. Drva za oglje si nabere v gozdu, ki mu je najbližji. Kdaj pa kdaj so Ciganu pomagali dobiti drva celó kmečki gospodarji. Cigani so že v preteklosti delali oglje najraje iz slivovega lesa, ker je baje najboljši. Zato se je večkrat zgodilo, da je kmečki gospodar, če se mu je kakšno slivovo drevo posušilo, povedal Ciganu, da je drevo posekal. — Danes delajo Cigani kovači oglje najpogosteje iz bukovih in kostanjevih drv; v nujni potrebi pa uporabijo vsak les, ki jim je na voljo.

Kovaško delo potujočega Cigana se nekoliko razločuje od dela naseljenega Cigana. Ko se tak potujoči kovač nekje ustavi, si postavi šotor v taborišču in namesti vse priprave za kovanje. Najprej napravi na določenem mestu jamico v zemljo, natrosi nekaj oglja vanjo in zakuri. Zraven postavi meh, ki razpihuje ogenj, in nakovalo. Meh namesti med dve palici z rogovilami na zgornjem koncu; na njiju je položena palica. Zadnji del meha stoji približno meter visoko od tal, vzdiguje ga dolga palica, privezana na meh. Palica je prislonjena na nakovalo, da kovač sam razpihuje ogenj. Meh se s prednjim koncem poševno nagiba k ognjišču. Cev iz meha je izpeljana do ognja skozi odprtino v i g n j e , to je stene iz blata, visoke približno dvajset centimetrov in polkrožne oblike.

Slika 4. Prižgana kopa za oglje, Janko Hudorovac, kovač, Rosalnice pri Metliki

Ime vignja, ki pri dolenjskih Ciganih pomeni blatno majhno steno pri ognjišču, razlaga Pleteršnik[15] s pomenom ognjišče, vigenjc. Omenja tudi cigansko besedo »vigna, vignja«, kar označuje ognjišče in kovačnico. Isti pomen ima tudi madžarska beseda »vihnye, vinnye«.
Ognjišče, kjer gori ogenj, imenujejo dolenjski Cigani j e ž a , torej ne vignja. Navadno kuje ciganski kovač pri nakovalu sedé, čepé ali klečé.
Naseljeni ciganski kovač ima bolje urejeno kovačnico. Imenuje jo k o v a č e n c a. V svojem ciganskem narečju dolenjski Cigani nimajo posebnega izraza za njo. Sedanje ime za kovaško delavnico so privzeli najverjetneje šele v naših krajih, medtem ko so svoj izraz za kovača imeli že pred naselitvijo: v ciganskem jeziku mu pravijo h a r č i.
V kovačnici ima Cigan postavljen meh in ognjišče na višjem podstavku, približno meter od tal. Ognjišče je napravljeno na štirih stebričih. Zgornja ploskev je zidana. Sredi nje je majhna vdolbina za ogenj. Meh je v zadnjem delu ognjišča postavljen tako, da njegova cev sega skozi vignjo do žerjavice. Dolga palica za stiskanje meha je obrnjena proti ognjišču, da kovač sam goni meh. Včasih so to delo opravljale ženske. Gonilno palico za razpihavanje žerjavice imenujejo p u h a l o. Nakovalo je pri naseljenih Ciganih veliko večje in težje. Postavljeno je na tnalu, visoko od tal, da kovač ob njem kuje stojé.
Kovaška obrt je v družini strogo patriarhalna. Za umrlim starim kovačem opravlja njegovo delo naprej eden izmed članov družine, toda v drugem kraju. Po davni šegi

[15] Pleteršnik, 1895, P—Ž, II. del, str. 768.

Slika 3. Kovaški meh z vignjo, Janko Hudorovac, Rosalnice pri Metliki

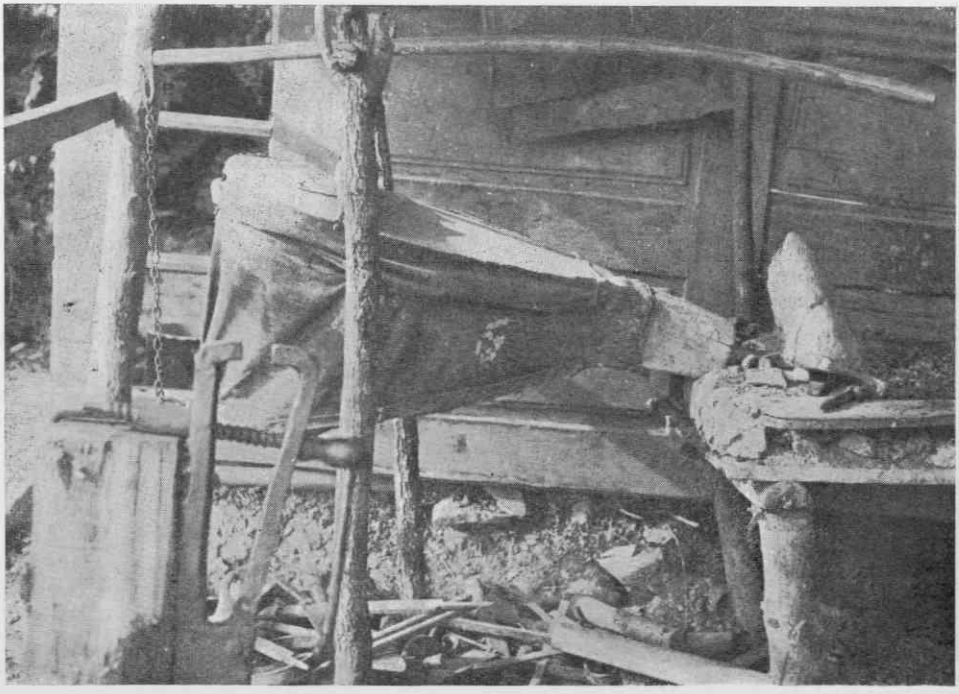

Ciganov iz rodu kovačev je prepovedano vsako bivanje ali kovaško delo na tistem mestu, kjer je umrl prejšnji kovač. Bivališče in kovačnico morajo po njegovi smrti uničiti, sežgati. Zgodi se, da se bolnik boji takega uničenja imetja še v času njegove bolezni. Zato največkrat izrazi željo in prošnjo, da bi tega ne naredili v zadnjih trenutkih njegovega življenja, temveč naj kovačnico podrejo šele po njegovi smrti. Še zlasti pomembna so verovanja o kovaškem orodju. Kovaška obrt nasploh zbuja pri ciganskih družinah spoštovanje in ugled. Posebno orodju pripisujejo veliko veljavo in pomen; z njim so namreč v zvezi nekatere prepovedi, ki jih morajo upoštevati posebno ženske. Pred vsem drugim je nakovalo najpomembnejše v kovaški delavnici. Na nakovalo sme kovač položiti samo kladivo, nikakor pa ga ne sme polivati z vodo. — Ženski je strogo prepovedano sedeti na nakovalu. Še posebej so pozorni, da ga ženska nima priložnosti prekoračiti; to velja tudi za klešče, kladivo in konjsko opremo. Če bi ciganska ženska to napravila, kovač ne bi imel sreče pri delu. Prav tako mislijo, da kovač ne bi imel sreče, če bi otrok nakovalo zmočil s svojo vodo ali ga še onečedil z blatom. Taka verovanja glede kovaškega orodja so znana med ciganskimi kovači še danes. Spoštujejo jih prav tako kakor njihovi predniki in jih varujejo kot rodovno izročilo in skrivnost.

Slika 5. Ignac Baranja, kovač, Mali Šalovci, Prekmurje

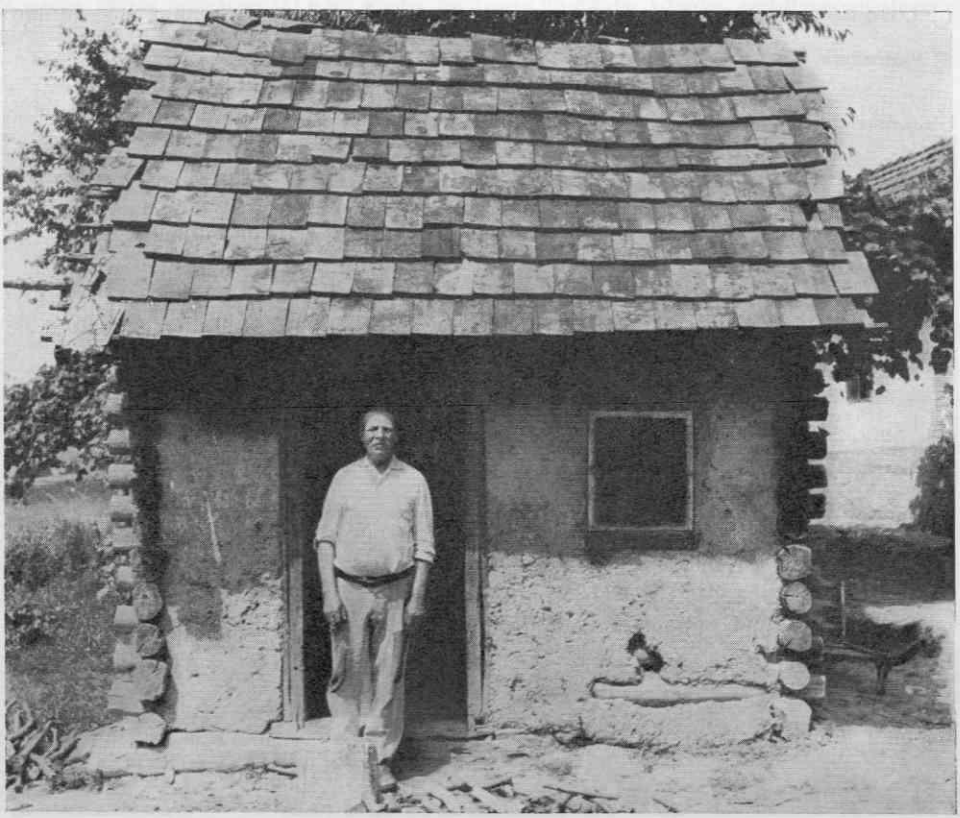

V Prekmurje se je naselila z Madžarskega manjša skupina Ciganov kovačev. Ti so bili prvi naseljenci blizu vasi, kjer so si postavili koče in kovali ter popravljali poljedelsko orodje okoliškim kmetom. Tako je bil Cigan kovač prvi naseljenec v Černelavcih in prav tako na Pušči, v največjem prekmurskem ciganskem naselju. V Gornjih Črncih živi Jože Baranja, star že 80 let, ki se spominja, kako sta z očetom kovala verige, žeblje, zobe pri brani in popravljala razno kmečko orodje. Tudi v Vadarcih so bili Cigani kovači; delali so verige in jih nosili prodajat v Gradec.

V Šalovcih ima starejši Cigan kovačnico, ki v njej še kuje. Kovaške obrti se je naučil pri očetu. Poleg drobnega orodja ima še tele priprave: mehova, ki sta precej manjša, kakor je npr. meh dolenjskega Cigana kovača. Oblika in konstrukcija kovaškega meha je pri obeh ciganskih rodovih ista. Ognjišče je vzdignjeno od tal. Nakovalo je veliko, težko približno osemdeset kilogramov, ter postavljeno na podstavek. — Tudi v Sotini je še kovač, ki kuje in popravlja kmečko poljedelsko orodje. To je Jurij Šarkezi, ki se je priselil iz Monoštra. Kovaška dela zna opravljati tudi Jože Šarkezi v Serdici.

Omenjeni Cigani kovači so v Prekmurju edini, ki se še ukvarjajo s to obrtjo. V splošnem pa so kovaško delo precej opustili, predvsem mladi, ti menijo, da je to manjvredno opravilo.

Svedrarji — limarji

V skupino svedrarjev — limarjev sodi rod Olahov v Dolgi vasi pri Lendavi. Živijo ločeno od drugih prekmurskih Ciganov in se z njimi skoraj ne družijo. Njihove rodovne posebnosti so vidne v mnogih rečeh; med drugim moramo omeniti tudi izdelovanje svedrov in jih prav zaradi te obrti uvrščamo v posebno skupino. Še v prejšnjem stoletju so moški rodu Olah vsi opravljali to obrt. Današnji rod pa je izdelovanje svedrov popolnoma opustil in se oprijel drugih opravil. Svedre zna delati samo še eden, toda še ta raje potuje poleti z vozom in konjem po Štajerskem in Hrvaškem ter pobira cunje in staro železo. Organiziral si je trgovino z raznimi podjetji, ki jih po dogovoru oskrbuje s takim materialom. Mimo tega napravi na takem potovanju tudi kak sveder, ker nosi orodje s seboj. To so: klešče, cigansko k l j a š t e ; kladivo, cig. č o k a n o ; meh, cig. p i š o t ; nakovalo, cig. k o v a n c a ; pila, koks, jeklo in majhen meh. To je tako imenovani taborski meh. Priprava je majhna, ima štiri noge in je postavljena na pol metra visokem podstavku; sredi tega napravi kovač ogenj, ki ga razpihuje tako, da postavi pod njim meh na nožni pogon.

Izdelki te obrti so svedri raznih velikosti. Sami Cigani pravijo svedru v svojem narečju s v r d a l o. V ciganskem jeziku pa pomeni sveder sviri, boldini.[15a]

[15a] Uhlik Rade, 1947: Srpskohrvatsko-ciganski rečnik. Sarajevo, str. 156.

Brusači — žlajfarji in dežnikarji

O posebni skupini Ciganov brusačev na Dolenjskem ne moremo govoriti, ker jih nimamo. Raziskane rodovne skupine tega dela ne opravljajo. Zabeležili smo sicer brusača v Željnah, vendar se je priselil z Gorenjskega iz rodu Rajhardov. Brusi nože in druga rezila ter popravlja dežnike.
Z izdelovanjem in popravljanjem kotlov se dolenjski Cigani prav tako ne ukvarjajo. Zato je podatek Stanka Vurnika v Stanojevićevi enciklopediji[16] precej dvomljiv. V starejši literaturi, v kateri so Cigani v Sloveniji kakorkoli omenjeni, nikjer ne zasledimo kotlarjev.[17]

Delo brusačev ni naporno, pač pa je združeno s potovanji po bližnjih in daljnjih krajih. Prekmurski ciganski brusači so potovali po vsej Sloveniji. V svoje stalno bivališče so se vračali šele po treh ali štirih mesecih. Navadno je spremljala brusača žena, kar je bilo zelo pomembno za njuno delitev dela. Mož je brusil ali popravljal dežnike, žena pa je zbirala predmete, ki so jih ljudje dajali v popravilo, in skrbela za hrano. Po vaseh so posebno v preteklosti težko pričakovali ciganskega brusača, ker ni nihče drug znal tako dobro brusiti. Nekateri vaščani so mu kar sami

[16] Vurnik Stanko, 1925: Cigani. St. Stanojević: Narodna enciklopedija, knj. I. Zagreb, str. 383.
[17] Trdina, 1957, str. 5—51.
Ogrin Franjo, 1922: Slike iz Belokrajine. Ljubljana, str. 30—37.

Slika 7. Brus gorenjskih Ciganov Rajhardov — Rečica pri Bledu

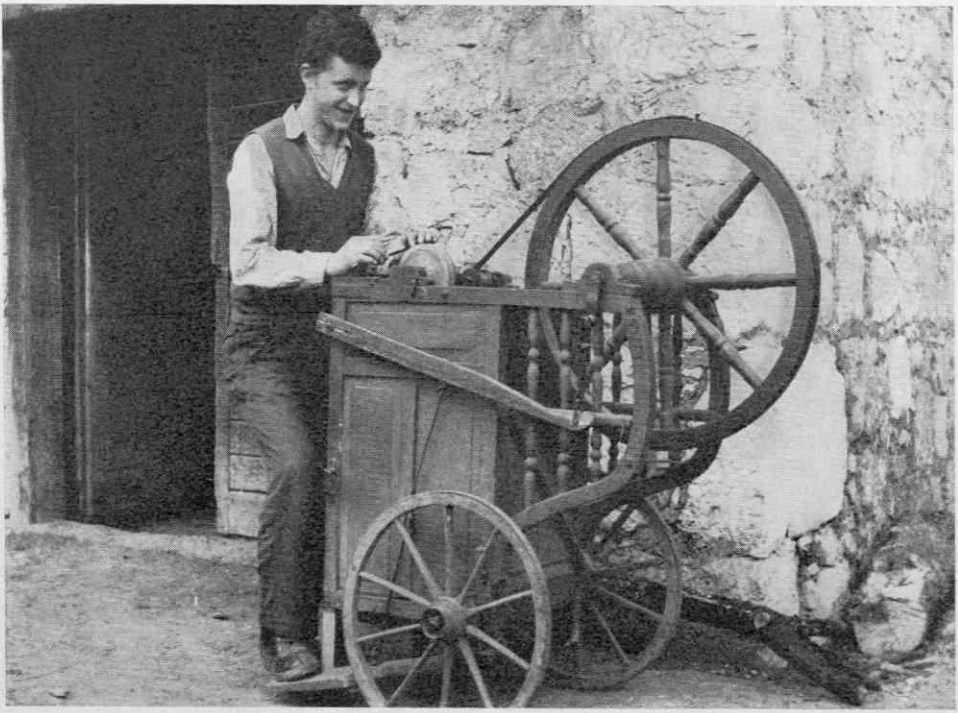

prinašali izrabljene nože in polomljene dežnike. Ciganski brusač je poleg tega tudi popravljal in krpal kuhinjsko posodo.

Današnji Cigani, kolikor se še ukvarjajo s tem delom, so prav tako spretni in pravi mojstri pri tem opravilu. Pri delu se navadno namestijo na dvorišču, na vrtu, sredi vasi ali na ulici z orodjem zraven sebe. Lonce in sklede krpajo z aluminijevo ploščo. Pri tem delu potrebujejo le kladivo in žebljičke. Cigan posodo najprej pregleda in ji odmeri krpo iz aluminijaste plošče; to prebode, vtakne vanjo žebljiček ter ga zakuje v pripravljeno aluminijasto ploščico, ki jo položi na poškodovani del posode. Žebljiček mora zakovati na obeh straneh aluminijaste krpe. Če je luknja v posodi večja, dá aluminijasto zaplato na zunanjo in notranjo stran, jo zakuje in potolče ob robovih. Cigan ima za brušenje nožev, škarij in britev brus na kolesih, da z njim lahko potuje. Pred nekaj desetletji so bili brusači premožnejši, saj so brus prevažali na vozu s konjem. To je bilo zelo ugodno za daljša potovanja po Sloveniji, predvsem iz ene pokrajine v drugo. Nekateri Cigani so hodili brusit tudi po Avstriji. O današnjih brusačih vemo, da so taka dolga potovanja precej opustili. Starejši brusači ostajajo doma in opravljajo svojo obrt le še po bližnjih vaseh in v Murski Soboti. Na Pušči živi samo še en brusač, ki potuje poleti skoraj po vsej Sloveniji.

Pri svojem delu uporablja brusač dokaj preprost brus. Njegovo orodje je napravljeno kot pokončen zaboj, ki ima spredaj dve nogi, zadaj dve večji kolesi. Ob straneh sta pritrjeni dve daljši ročici. Kadar brusač premika brus, prime za ročici, vzdigne z njima prednji del in premika pripravo na kolesih naprej. V zadnjem delu je pri vrhu brusa nataknjeno veliko leseno kolo, ki je vezano z jermenom na brusni kamen. Na drugi strani kolesa mora biti na palici pritrjena pločevinasta posoda za vodo, da se z njo poliva brusni kamen. Prednji del lesenega zaboja zapirajo vrata. V notranjosti hrani brusač vse potrebno orodje in material, ki ga potrebuje pri delu. Brus izdela mizar, ki ga včasih po želji naročnika tudi nekoliko okrasi. To so sicer redki primeri, vendar jih tu in tam vidimo. Ponavadi je brus okrašen na prednjem delu, kjer so vrata. Motiv si izmisli mizar; morebiti predstavlja le okrasne vijuge, ali stilizirane rastlinske liste, cvetove in kroge.

Na zadnjem delu brusa imajo nekateri brusači pritrjeno tudi desko z brusačevim imenom. Brušenje rezil ni zahtevno delo, saj vse delo lahko opravi brusač sam. Pri delu drži predmet v rokah in brusi, z nogo pa poganja brus.

Za popravljanje dežnikov potrebuje Cigan najmanj orodja. S seboj nosi nekaj sukanca, krpe, žico in klešče.

Gorenjski Cigani se tudi nekoliko ukvarjajo z nekaterimi storitvenimi obrtmi. Najbolj znani so kot brusači in dežnikarji. Z brusom, imenovanim š l a j f c a j g o, potujejo po Sloveniji, predvsem po Primorskem. Brusijo nože, škarje, britve in drugo orodje. Brus je na kolesih, da ga lahko premikajo. Po ustnem pričevanju starejši brusači brusov še niso imeli na kolesih, vse priprave za brušenje so nosili v leseni pripravi na hrbtu.

Brus današnjih ciganskih brusačev na Gorenjskem ima skoraj enako obliko kakor brus prekmurskih Ciganov. Tudi ta brus je nekoliko olepšan, seveda po zaslugi izdelovalca mizarja. Pri vseh opazimo profilirane stebriče ob straneh. Veliko kolo, ki ga brusač vrti z nogo, obrača brusni kamen. Za brušenje raznih rezil ima brusač različne brusne kamne. Tako ima npr. poseben kamen za škarje, drugačnega za nože in britve. Poleg tega uporablja še polirno okroglo ploskev, kos polsti in smirkov prah.

Jože Rajhard iz Podkočne ne uporablja starega brusa na kolesih; kupil si je namreč ročni brus, katerega vrti z roko. Ta brusač poleti še stalno potuje z vozom in konjem po Sloveniji.
Gorenjski ciganski brusači popravljajo tudi dežnike. Material, ki ga potrebujejo pri tem delu, kupijo. Orodje je enako kot pri prekmurskih ciganskih dežnikarjih. V zadnjem času se s tem delom veliko več ukvarjajo kakor z brušenjem rezil.

Mazači ilovnatih in cimpranih hiš

Med poklici, ki so jih Cigani opravljali na Madžarskem, je omenjeno v poročilih tudi mazanje blatnih sten pri preprostih lesenih hišah.[18] S tem delom so se ukvarjali predvsem tisti Cigani, ki niso bili godbeniki. Večje število Ciganov — mazačev hiš se je naselilo tudi v Prekmurju. Zato zasledimo v prejšnjem stoletju po Prekmurju veliko delavcev iz te ciganske skupine. Po ustnem pričevanju je bil neki Cigan Balaš znan v Prekmurju kot izvrsten mazač blatnih sten pri hiši. Prekmurski kmečki ljudje so za to delo redno najemali Cigane, ki so včasih težko opravili vsa naročena dela v dogovorjenem času. Nekateri kmečki gospodarji so Ciganom dajali celó aro, samo da so jim prišli naredit. Mnogokrat se je zgodilo, da mazač še ene hiše ni končal, ko je imel že delo za več drugih.
Pri mazanju hiš je bil Cigan zaposlen ves dan, hrano pa mu je žena prinašala na stavbišče. Cigani so mazali zunanje in notranje stene hiše in strop na podstrešju, ciganske žene pa so mazale notranjost kmečke peči.
Za mazanje je bilo potrebno najprej pripraviti blatno zmes, ki jo Cigani imenujejo č i k. Pravijo, da je najboljša zemlja za blatno malto tista, ki jo zrine iz svojih podzemeljskih rovov krt na površino. Če mazač take zemlje ne more dobiti, potem nakoplje navadno zemljo, ki je v bližini gradbišča. V pripravljeno zemljo zameša zrezano žitno slamo in nekaj vode. Cigan mora snov mesiti z golimi nogami toliko časa, da drobno zrezane slame ni videti nikjer na površini blatne zmesi. Dobro premešano blatno malto si Cigan znosi k hiši in jo prične nametavati na steno. Meče jo z roko in istočasno steno gladi z leseno ovalno desko, imenovano t i b l o. Tako mazač omeče vse štiri stene zunaj in znotraj. Nazadnje mora ometati še tla, imenovana p l a f o n , na podstrešju. Pri kmečkih hišah, posebno še pri ciganskih, je bil ta blatni omet velikega pomena. Z blatnim ometom so hišo zavarovali pred zamakanjem, ker je bil strop napravljen zgolj iz lesenih desk; po drugi strani je bila tako ometana hiša tudi toplejša.
Ciganske žene so še v bivši Jugoslaviji hodile v kmečke hiše mazat peči znotraj. Za to oblogo peči je bila potrebna blatna zmes iz zemlje in drobnih plev. Vso to mešanico je Ciganka še dobro premešala in si napravila blatno malto. Potem je zlezla v peč in vzela s seboj luč in malto, da je z njo premazala vso notranjost peči. Za opravljeno delo je ponavadi dobila jesti in piti ter nekaj moke, masti, mesa in drugih kmečkih pridelkov.
Prekmurski Cigani so danes mazanje hiš popolnoma opustili. To delo opravljajo le takrat, kadar si sami naredijo leseno hišo.

[18] Dery Gyula, 1908: A Ciganyok Europaban. Budapest, str. 46.

Pomembna je tudi ugotovitev, da Cigani, ki so opravljali mazanje ilovnatih sten, sestavljajo posebno skupino. Cigani sami menijo, da so najbolj zaostali med njimi. Značilno je, da se je tudi prekmurski domačin ogibal tega dela. Čeprav je to delo tako umazano, so ga Cigani radi delali, ker so veliko zaslužili.

Drobilci kamenja

Ročno drobljenje kamenja je delo, ki so se ga dolenjski Cigani oprijeli še v prejšnjem stoletju. Gramoz so tolkli tudi kovači, kadar niso kovali. V prvih desetletjih 20. stoletja so ljudje menili, da znajo Cigani samo kamenje tolči. V tistih letih je bilo opravljenih več zapovrstnih akcij, da bi Cigane naselili v določenih krajih. Zato so posebno v tridesetih letih našega stoletja tedanja glavarstva in občine na Dolenjskem pospeševale in iskale Ciganom delo v kamnolomih. Tako je npr. novomeško glavarstvo izdalo uradni razglas občinam, naj sporoče kamnolome iz svojih krajev. Značilno je tudi, da so popisi Ciganov v tistih letih vsebovali njih poklice. Popisovalci so napisali skoraj v vseh primerih samo en poklic in sicer: delavec, tolče gramoz. O delu Ciganov v kamnolomih je iz teh časov več podatkov. Na območju Ruperč vrha je leta 1927 in 1928 drobilo kamenje več ciganskih družin. Naslednje leto (1928) je bilo več ciganskih družin Brajdič in Hudorovac zaposlenih pri podjetniku Meglič-Andoljšku, ki je trgoval z gramozom v dolenjski Nemški vasi.[19]
Zaposlenost Ciganov v kamnolomih je bila le začasna. Sámo delo je terjalo, da so Cigani kraje večkrat menjavali. Tako so se morali prav zaradi tega seliti iz kraja v kraj. Kadarkoli so se dogovorili za tako delo z delodajalcem, je odšla vsa družina v tisti kraj in si postavila šotor v najbližjem gozdu.
Leta 1928 so Cigani na območju občine Toplice napravljali gramoz v Uršnih selah, Gor. Gradišču, Strmovljah in Vavti vasi. Bilo je zaposlenih okrog 53 Ciganov. To so bili povečini Brajdiči; iz drugih rodbin so bili le pociganjeni Jakob Rataj in tri žene iz rodu Hudorovac. Isto leto so Cigani pripravljali gramoz tudi v Črmošnjicah. Občinsko pot Ribnik-Črmošnjice je popravljalo 21 Hudorovcev s svojimi otroki.[20]
Gramoz so Cigani napravljali tudi v Prečni. Iz tega kraja so se večkrat selili v občino Toplice, seveda samo začasno, da so lomili in tolkli kamenje za posipanje cest. Leta 1930 so zaslužili po 40—60 dinarjev na dan. Ostali so na delu toliko časa, kolikor jim je dovolila pristojna občina s pogodbo. Leta 1930 je poročal cestni nadzornik za Novo mesto II, da je zaposlil v kamnolomu »Poganci«, ki je bil last Josipa Matka iz Gotne vasi, 27 Ciganov Brajdičev z otroki in ženami. Cestni nadzornik za Novo mesto I je imel zaposlenih 23 Ciganov na cesti Nemška vas—Kačje ride.[21]

[19] Popisi Ciganov: br. 1260 — 27. 10. 1927 (Ruperč vrh);
br. 1194 — 26. 9. 1928 (Ruperč vrh);
Poročilo župana Trebnje — 28. 9. 1928. (Arhiv o Ciganih, Dolenjski muzej, Novo mesto).
[20] Popisi Ciganov: br 1879 — 27. 11. 1928 (Toplice);
br 1657 — 28. 11. 1928 (Črmošnjice); (Arhiv o Ciganih, Dolenjski muzej, Novo mesto).
[21] Popisi Ciganov: št. 57 — 20. 8. 1930 (Novo mesto I);
št. 49 — 20. 8. 1930 (Novo mesto II);
in popisni listi Ciganov do l. 1935 (Arhiv o Ciganih, Dolenjski muzej, Novo mesto).

Nekatere občine niso mogle zaposliti Ciganov v kamnolomih, vendar so na poziv glavarstva iz Novega mesta le iskale take kraje, kjer bi mogli pridobivati gramoz. Tak kraj je bil npr. kamnolom pri Otočcu; menili so, da bi imela ena ciganska družina vse leto delo pri gramozu. Tako je občina priporočila Miha Jurkoviča, ki je že napravljal gramoz v tem kraju.
Leta 1931 so Cigani v občini Toplice bolj ali manj stalno pripravljali drobno kamenje za posipanje cest v kamnolomu Strmole, ki ga je prodajal Matija Kren iz Vavte vasi. V tem kamnolomu so bili zaposleni Cigani že dalje časa, vendar so se jih ljudje branili, ker niso bili pristojni v ta kraj. Cigani so napravljali gramoz tudi pri vasi Gorenja Straža in še v nekaterih drugih manjših kamnolomih.
Dolenjski Cigani so pri tolčenju kamenja in pripravljanju gramoza resnično dobri delavci. Delo sicer ne zahteva veliko zmožnosti, vendar je potrebna neka spretnost s kladivom; drobilec mora namreč kamen razdrobiti hitro in brez večjega napora. Poglavitno in edino orodje je kladivo, ki mora biti jekleno. Če uporablja drobilec kladivo pri delu že dalje časa, postane odebeljeno na konceh. Cigani uporabljajo za drobnejše kamenje manjše kladivo; za debelejši gramoz je večje in težje kladivo, ki ga imenujejo m a c o l a. Cigani kupijo macolo le redkokdaj, ker jo zna izdelati vsak ciganski kovač.
V ciganski družini tolčejo kamen moški in ženske ter napol odrasli otroci. Ker so kamnolomi v raznih krajih, precej oddaljenih med seboj, je ciganska družina večkrat daleč od svojega bivališča. Zato se Cigan, ki prevzame tako delo, navadno s svojo družino začasno odseli; le najpotrebnejše imetje naloži na voz, vpreže konja in se odpelje na delo.

Slika 8. Cigan iz rodu Hudorovič v Kočevju drobi gramoz

Današnji mlajši rod Ciganov delo v kamnolomih in na cesti odklanja, ker misli, da je manjvredno; drugi poklici in zaposlitve v tovarnah pomenijo Ciganu večjo vrednoto in boljši položaj v naši družbi. Nekateri ciganski starejši gospodarji delo na cesti tudi opuščajo, ker so si kupili par dobrih konj in voz; gramoza ne pripravljajo več, temveč ga le vozijo. V Beli krajini sta znana dva prevoznika Cigana. Miha Hudorovac živi v Dobravicah, Luka Hudorovac pa v gozdu ob poti, ki pelje v Lokve pri Črnomlju.

Pletarji

Obrtna dejavnost pletarjev je med današnjimi Cigani razmeroma mlada; razvila se je le v nekem naselju. Iz raziskanih podatkov sicer vemo, da so pletli posode že prvi ciganski naseljenci še v tisti dobi, ko so se priseljevali z Madžarskega. Bilo je nekaj pletarjev v teh krajih, toda ne veliko. Po ustnem pričevanju je znano, da je živel v Borejcih neki Ignac Cener, ki je pletel košare kmetom. Kaj več podatkov o tej obrtni dejavnosti v 19. stoletju ni bilo mogoče dobiti.

O pletarski obrti pri Ciganih v Borejcih vemo šele po drugi svetovni vojski, ko se je tega dela oprijelo več Ciganov v tem naselju in v Vanči vasi. Cigan, ki živi v tem naselju, se je naučil pletenja, ko je prebijal kazen v zaporu. Ko se je vrnil, je naučil še druge. Pletarji iz omenjenih ciganskih naselij pletejo za podjetje Agromerkur v Murski Soboti. Cigani pletejo košare zelo spretno in hitro. Lažja dela, kakor je pripravljanje šib in začetek osnove posode, opravljajo ženske.

Pletejo: košare za perilo, »peskè« — to so košare za pse; in košarice za cvetlične lončke. V zadnjem času izdelujejo »balone« za velike okrogle steklenice, kovčke za šampanjec in košarice za majhne pse.

Balone pletejo iz zelenih vrbovih šib, kovčke za šampanjec iz šib in viter. Za te izdelke so šibe očiščene in skuhane, ker jih šele take lahko uporabijo za pletenje. Košarice za pse delajo iz oguljenih kuhanih šib. Za vse izdelke imajo na voljo modele, razen za balon, ta model so si Cigani napravili sami.

Pletar potrebuje za začetek pletenja vrbove šibe in sicer dvakrat po štiri ali enkrat štiri in enkrat tri. Te šibe so nekoliko daljše, kakor je njihova navadna dolžina, potrebna za stranično pletenje. Dno plete pletar brez modela. Najprej razcepi štiri šibe v sredini in skoznje potegne pravokotno nanje druge tri. Tako napravi križ iz uporabljenih šib. Potem razkriža sredino z dvema šibama in napravi tako imenovano srce. Te temeljne šibe sedaj nekoliko upogne in jih razporedi kot sončne žarke. Na izdelano osnovo plete od leve proti desni tako, da postavlja eno šibo zgoraj, drugo spodaj; pri vsaki osnovni šibi doda novo in veže drugo z drugo. Okroglo dno je tako veliko, kakor ga je pletar določil s pripravljeno osnovo. Okrog dna splete z dvema šibama še rob, ki z navzkrižnim pletenjem dokončuje zadnjo vrsto.

Preden pletar začne plesti valjaste stranice, mora nastaviti močnejše šibe, ki oblikujejo pokončno podlogo. Te šibe imenujejo š t a f e l n e in jih je osemindvajset. Štafelni morajo biti močni, zato uporabi pletar zanje šibo amerikanko ali konopljenko. Spodnji rob okroglih stranic napravi s tremi ali štirimi šibami. Če plete s tremi, potem pretika dve zunaj, eno znotraj. Če pa ima štiri šibe, plete z dvema zunaj in

Slika 9. Rudolf Horvat, pletar, Vanča vas, Prekmurje

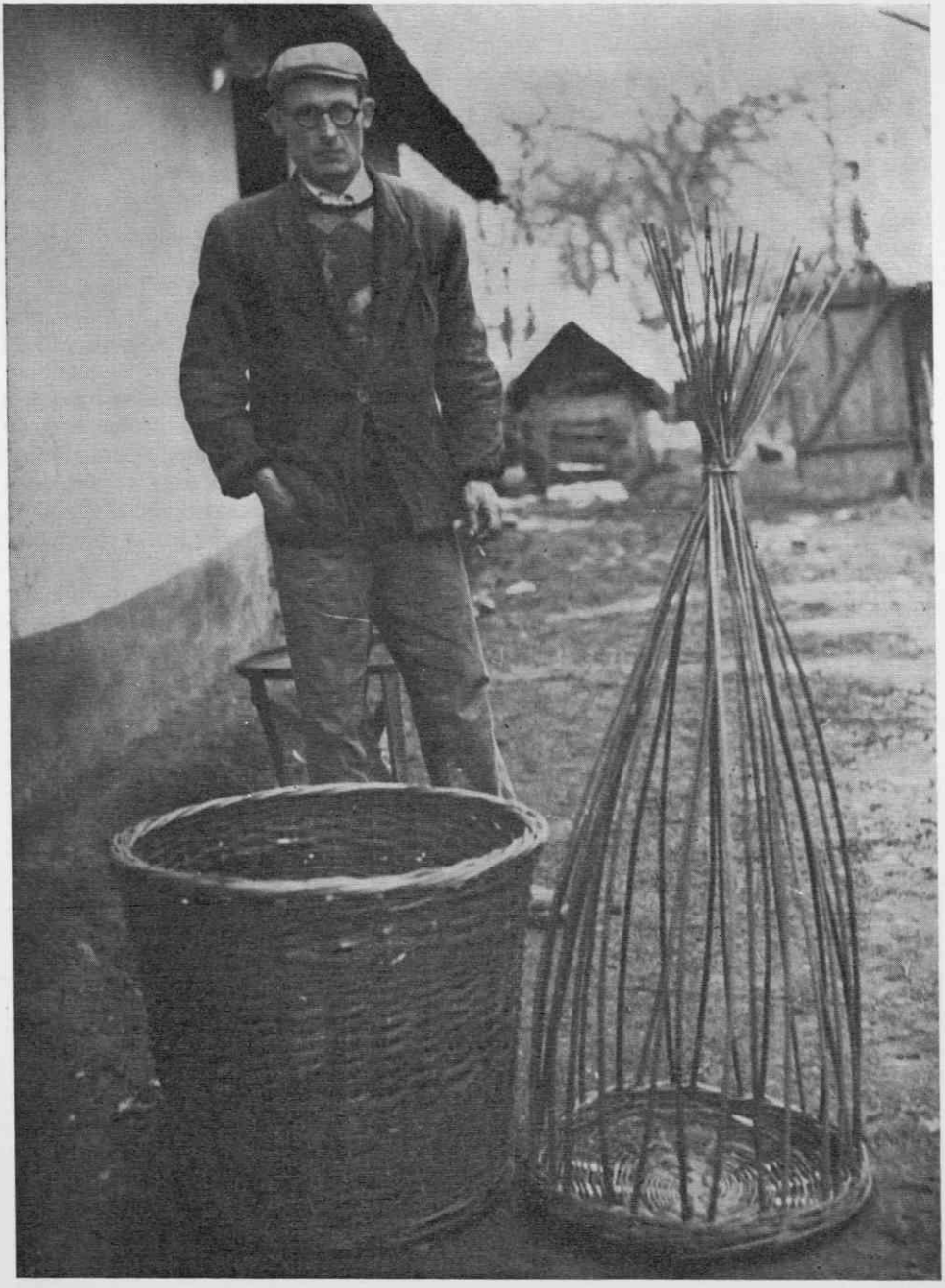

z dvema znotraj. Ko pride štirikrat okoli, sklene rob, nato vstavi model. Stranice plete z eno ali več šibami. Če plete z eno šibo, jo vtika pri vsaki pokončni šibi, ovija jo izmenoma zunaj in znotraj. Če jemlje po dve šibi, ju vtika pri vsaki pokončni šibi, nato ovije, potem plete poševno. Če hoče pletar plesti stranice v vodoravni smeri, mora vtikati šibe drugo za drugo, prejšnje pa istočasno ovijati za dve do tri pokončne osnove naprej in jih skleniti. Plete od leve proti desni. Blizu vrha uporablja tanjše šibe, ker z njimi dokončuje stranični valj. Najprej napravi spodnji rob — k i m o. Vrhnji rob konča s štafelni, ki so ostali višji, kakor je pleteni balon. Posoda ima dva ročaja, narejena prav na vrhu roba.

Pokrov balona se plete na isti način, vendar po modelu. Spodnji rob pokrova je ojačen enako kakor rob balona. Baloni so navadno visoki po pol metra; zgornji premer je 52 cm, spodnji 42 cm. Višina pokrova je 32 cm; širina spodnjega roba 46 cm. Orodje, ki ga pletar uporablja pri pletenju, je: kladivo, škarje za obrezovanje šib in šilo, ki z njim pripne dno na desko v začetku pletenja.

Kovčki za šampanjec so veliki 32 × 16 × 9,5 cm. Tehnika pletenja je ista in vrsta šib tudi, le da mora te kuhati dve uri in jih oguliti.

Košarice za pse so polkrožne oblike. Po desetih centimetrih pletenja križa štafelne, da dobi prazne kvadrate kot okras. Rob je enak kot pri balonu. Dolžina košarice je 42 cm, širina 30 cm, višina 20 cm.

Prekupčevalci konj

V 19. stoletju so se dolenjski Cigani močno ukvarjali s prekupčevanjem konj po semnjih. Tako so bili nekateri med njimi znani po vsem Dolenjskem. Celo v matičnih knjigah so imeli zapisan ta poklic. Cigan Vincenc Brajdič je imel v matični knjigi leta 1888, ko je bil vpisan kot oče otroka Polaviusa, zapisano označbo »Zigeuner, Pferdehändler«.[22]

Trgovina s konji je Ciganom prinašala precej dobička, ker so Cigani največkrat kupili mršavega, povrhu navadno tudi starega in izčrpanega konja; plačali so zanj zelo malo denarja. Podnevi so imeli takega konja v taborišču, ponoči pa so ga gonili na pašo v deteljo ali v žito, ki je pripadalo kakšnemu bližnjemu kmetu. Ker so konja tako dobro hranili, je kmalu postal živahnejši in seveda bolj rejen. Po nekaj mesecih so ga lahko prodali za lepe denarje. Navadno je Ciganov konj imel še kakšno hibo ali bolezen. Te so prekupčevalci hitro odpravili, bolezen pa vsaj začasno ozdravili; ob kupčiji je bil konj videti zdrav. Tudi nadušljive konje so Cigani kupovali in jih prodajali naprej kot zdrave. Tak sposoben vrač je bil Cigan kovač v Svržakih nad Metliko, ki je predvsem odpravljal konjem naduho. Kolikor smo mogli raziskati, je omenjeni kovač resnično zdravil nekatere lažje bolezni pri konjih.

[22] RMK — Šentjernej 1883—1899.

Te podatke pa obravnavamo v drugem poglavju. Omeniti pa moramo še sposobnost teh konjskih prekupčevalcev, kako spretno so znali zamenjavati svoje konje za druge, boljše in mlajše.[23]
Cigani, ki so imeli svoje konje, so bili stalno pod nadzorstvom oblasti. Ne samo to, celo preganjali so jih zaradi konj, tako avstrijske oblasti v 19. stoletju, kakor glavarstva v bivši Jugoslaviji. Pogosto se je namreč dogajalo, da so Cigani prodajali ukradene konje. Z odredbo kr. b. uprave v Ljubljani je bilo dne 22. oktobra 1931[24] odrejeno, da naj orožniki bolje nadzirajo živinske potne liste Ciganom in jim zaradi veterinarskih in policijskih vzrokov prepovedujejo voditi njihove konje na sejmišča. Z drugo odredbo z dne 8. junija 1935[25] so bili ponovno določeni predpisi o izdajanju živinskih potnih listov Ciganom.
Med današnjimi dolenjskimi Cigani je znanih le še malo konjskih prekupčevalcev in prav tako malo lastnikov konj. Splošno znan je Franc Hudorovac, invalid iz prve svetovne vojske, v Drenovcu pri Vinici, ki s konji še prekupčuje. V enem letu tri do štirikrat zamenja ali proda in spet kupi drugega konja. Kupuje starejše konje, jih pase ob njivah kmečkih gospodarjev, in ko so dovolj rejeni, jih proda. Pozimi je glede prehrane konja teže. Tedaj Cigan največkrat zapreže voz, se z njim odpelje do bližnjih kmetij in prosi gospodarje za krmo.

Godbeniki

Kot skupino godbenikov omenjamo na tem mestu le Cigane na Gorenjskem. O njih namreč vemo, da so se posebno v prejšnjem stoletju preživljali z igranjem na glasbila. Prvi v Kropi naseljeni Cigan Rajhard je bil godbenik, igral je na gosli. Godbenik je bil seveda tudi njegov sin in drugi iz tega rodu, ki so se priselili v naše kraje. Večinoma so Cigani igrali gostom po gostilnah in jih zabavali s pravo telovadno igro na instrumentu. Žene teh Ciganov so bile prav tako godbenice. Tako je bila žena Rajharda Vilibalda v Kranjski gori znana umetnica na kitari, ki je vsepovsod spremljala svojega moža, mojstra z basom.
Po drugi svetovni vojski se je število Ciganov na Gorenjskem zelo zmanjšalo, s tem pa tudi število godbenikov. Današnji ciganski rod Rajhardov sicer kaže veliko zanimanje za glasbo, vendar se ne preživlja z igranjem. Nekateri med njimi igrajo na kitaro in harmoniko, toda le za svojo zabavo. Napeve jemljejo, kakor druga slovenska mladina, iz zabavne glasbene zvrsti.
Nekaj posameznikov med gorenjskimi Cigani si je izbralo še drug vir preživljanja, ki jim daje skromne dohodke za življenje. To je zabavni program; obsega pa večidel le vrtiljak. Tak lahek način pridobivanja dohodkov z zabavo na vrtiljaku je zelo značilna poteza Ciganov na Gorenjskem. Med drugim jih uvrščamo v skupino z

[23] Orel Boris, 1948: Terenski zapiski Škocjan—Turjak (Arhiv SEM, Ljubljana).
[24] Odredba kr. b. upr. dr. b. v Ljubljani: Cigansko vprašanje II, No 21708/2 — 22. 10. 1931. (Arhiv o Ciganih, Dolenjski muzej, Novo mesto).
[25] Odredba kr. b. upr. dr. b. v Ljubljani: Cigansko vprašanje II, No 14566/26 — 8. 6. 1935. (Arhiv o Ciganih, Dolenjski muzej, Novo mesto).

Slika 10. Brata Rajhard iz Rečice pri Bledu

najbolj gosposkimi navadami med vsemi ciganskimi skupinami v Sloveniji. Odklanjajo vsa težka dela, kot so npr. tista, pri katerih je treba uporabiti kramp in lopato, ali dela na polju. Opravičujejo se, da težkih del ne morejo opravljati. Najraje bi se oprijeli lahkih poklicev, predvsem takih, pri katerih se ne bi umazali pri delu in se telesno utrujali. Zato so se, ker se ne ukvarjajo več z igranjem, po drugi svetovni vojski oprijeli zabave z vrtiljakom. Posebno znana je družina Rajhard iz Kranjske gore; z vrtiljakom je nekaj let potovala po Primorskem, potem pa se je naselila v Postojni.

Druga opravila

Po vsem svetu so Cigani znani, da beračijo. Sami o sebi pravijo, da »fihtajo«, berači pa »petlajo«. Ta razlika pomeni Ciganom predvsem to, da niso berači. Zato »fihtanje« pojasnjujejo kot gmotno podporo domačinov, ki naj bi jo jim prebivalci v okolici dolžni dajati. Menijo namreč, ker nimajo zemlje ali drugih večjih dohodkov, da so vsekakor opravičeni prositi pri premožnejših domačinih.

Ko omenjamo to njihovo značilno opravilo, etnično pomembno, mislimo predvsem na njihove žene. Ciganke hodijo navadno okoli prosit z otrokom v naročju in z »mažo« (bisago), cigansko g o n ó , na hrbtu. Če je ženska že starejša ali nima svojih otrok, vzame s seboj tujega otroka. Ciganske žene odhajajo beračit že zjutraj in se navadno šele kasno popoldne vračajo z naprošeno hrano in obleko. Beračijo od zgodnje mladosti do smrti. Beračenje opazimo celó pri tistih ciganskih družinah, pri katerih je družinski poglavar zaposlen.

Ciganke pripisujejo beračenju velik pomen. To je popolnoma razumljivo, saj tako največkrat priskrbijo hrano družini. Svojo sposobnost uveljavljajo z besedami in z vztrajnostjo, kakor hitro prestopijo prag kmečke hiše. Izredno zanimivi pogovori med Ciganko in kmečko gospodinjo so znani iz prvih desetletij našega stoletja. Ciganka je navadno najprej povedala dolgo molitev, ki je zadevala vse hišne prebivalce. Ob tej prošnji je še posebej poudarjala, da želi srečo in blaginjo v hiši. Trdina[26] omenja, da je poznal Ciganko, ki je imela pripravljeno molitev za vsako hišo in gospodinjo. O neki drugi ženi je mož Cigan rekel, ker je vsakokrat veliko naberačila, da je več vredna kakor trije grunti zemljišča.[27]

Prizor v kmečki hiši poteka približno takole: Ciganka pride v hišo skoraj neslišno s svojo značilno hojo, daje videz skromnosti; stoji ali se usede k peči in moli. Iz hiše ne odide toliko časa, dokler ne dobi darov, in sicer vsaj treh reči. Če pa na poti sreča kmečkega ali mestnega človeka, ga navadno ustavi in prosi za denar. Svojo prošnjo utemeljuje z navedbo, da potrebuje za bolnega otroka milo ali mleko ali kaj podobnega.

Z beračenjem in s priskrbovanjem hrane za vsak dan posebej spominjajo današnji Cigani na svoje prednike v Indiji, ki so bili povečini le zbiralci; to so, kakor lahko

[26] Trdina, 1957, str. 29.
[27] Vrtec 73, Ljubljana (1942/43), št. 4, str. 51.

Slika 11. Cigani v Dobrovniku, Prekmurje, delajo brezove metle

opazimo, mnogi njihovi nasledniki v raznih deželah po svetu. Poudarjamo, da je to njihova rodovna značilnost. Cigani zbirajo pri kmečkih in meščanskih prebivalcih denar, hrano, oblačila in druge uporabne predmete. Cigan gleda domačine kot premožne ljudi, ki so mu dolžni pomagati. Sebe ocenjuje v deželi kot človeka, ki ničesar nima, ki ima pravico do beračenja in se lahko okorišča s pridelki in podporo domačina. Glede tega kažejo Cigani v resnici parazitski odnos do neposrednega proizvajalca v okolju, kjer prebivajo.

Prav tako so izvirni Cigani kot zbiralci, kadar govorijo o predmetih, ki so jih »našli«. Pomen te besede seveda Cigani svojevrstno pojasnjujejo. Popolnoma razumljivo se jim zdi, da poberejo predmet, če ga vidijo ležati in njegovega lastnika ni v bližini. Največkrat so to: poljedelsko orodje, kokoši, sadje, kosi obleke ali kaka domača žival.

Značilen pridobitni vir Ciganov je tudi napovedovanje sreče z roke in iz kart. To je izredna zmožnost, ki so jo ciganske žene znale uveljavljati že na Daljnjem vzhodu. V raznih deželah po Evropi je bilo vedeževanje ciganskih žena eden poglavitnih pridobitnih virov, ki jim je prinašalo veliko denarja in gmotnih dobrin. Posebno v prejšnjem stoletju so se Ciganke na Dolenjskem ukvarjale z vedeževanjem. Napovedi o sreči so utemeljevale še z raznimi čaranji, katerim so ljudje največkrat verjeli. V polstoletnem razdobju do današnjih dni pa so Ciganke na Dolenjskem veliko spretnost vedeževanja bolj in bolj opuščale. Tako so najnovejša raziskovanja na terenu pokazala, da ciganske žene danes na tem območju ne napovedujejo več sreče iz kart.

Nekatere ciganske žene v Beli krajini se ukvarjajo še z nekaterimi deli, ki jim je potrebna ročna spretnost. Na Novi cesti pri Metliki npr. zna delati starejša Ciganka rože iz papirja; na ovsenih klasih pa ovija zrna z raznobarvnimi kositrnimi listi. Take umetne cvetlične šopke prodaja ljudem v okolici.

Žene prekmurskih Ciganov tudi beračijo. Navada je bila in je še danes, da hodijo Ciganke beračit zjutraj. Ko se odpravljajo iz svojega naselja, pravijo: »Žav te kudulinel« — gremo prosit.« Pred nekaj desetletji so imele navado, da so jemale s seboj košaro iz protja, ki so jo zavezale v rjuho. Otroci so bili stalni spremljevalci matere ali sosede. Če so imele dojenčke, so jih navezale na hrbet; košaro so nosile na roki. V košari je imela Ciganka več manjših vrečic, da je vanje dajala moko, mast, kruh, krompir in drugo. Prekmurski domačini so navajeni pogostih obiskov ciganskih žena v svojih hišah. Če zagledajo Ciganko s košaro in otroki, obvestijo druge v domači hiši z besedami: »Že pá ide Ciganíca po petli.«

V današnjih dneh beračijo Ciganke na deželi najraje takrat, ko kmetje koljejo prašiče; tedaj prosijo za koline. Poleti ob mlatvi ne pozabijo priti po pogačo. — Ciganke iz Lendave so dan za dnem »na terenu« — prosijo pri kmečkih družinah v okolici. Vračajo se navadno okrog poldne ali še kasneje. Tedaj pripravijo glavni obrok jedi. Še preden začnejo kuhati, se vsa družina zbere okoli matere, da bi videli, kaj je prinesla.

Raztresenost ciganskih naselij v Prekmurju ali medsebojna oddaljenost posameznih skupin na Dolenjskem kažeta značilno razdelitev ozemlja, kjer posamezne skupine lahko beračijo. Vendar Cigani v Prekmurju, če so si prisvojili predmet na nedovoljen način, tega niso nikoli napravili blizu svojega bivališča, temveč v oddaljenem kraju. Drugačni so glede kraje Cigani na Dolenjskem: tuj predmet si prilastijo tudi v neposredni bližini svojega bivališča, toda po dejanju se takoj premaknejo v drug kraj. Znano je tudi, da so bile v posameznih ciganskih naseljih v Prekmurju pred nekaj

desetletji organizirane skrivne družbe, ki so jim prisojali tatvine in vlome. V takih skupinah so bili le taki Cigani, ki so se pravzaprav izrodili ciganskemu življenju in so namenoma škodovali civilizirani družbi in jo izkoriščali. Zato se ti ciganski moški tudi niso hoteli zaposliti, ker so se vsaj nekaj časa laže in bolje preživljali s tatvino. Ženske so medtem beračile po vaseh. Tako so bili ti Cigani organizirani v času madžarske oblasti v teh krajih in v bivši Jugoslaviji. Znanih je bilo nekaj primerov še po drugi svetovni vojski.

Na nedovoljen način prisvojeno blago so Cigani znali dobro skriti. Táko skrivno mesto je bilo največkrat v gozdu. Ukradeno blago so zakopali v zemljo in ga dobro zasuli. Pogosto so nad skritim zakladom zakurili ogenj, ker pogorišče ni bilo nikomur sumljivo. Kot skrivno znamenje so v bližini skrivališča zasekali drevo. Drugi razpoznavni znaki so bili taki, da so se z njimi obveščali. Tako je npr. Cigan blizu svojega bivališča posvetil z lučjo, da ne bi tovariš, ki je sodeloval v akciji, prinesel blaga iz skrivališča domov. Predvsem pomembna so bila skrivna imena, npr. Ronga, Hopi, Lenci, Gronfula, Poci, Gegalo, Lukač. Če so orožniki kdaj slišali tako ime in spraševali po krivcu, ga niso našli. V časih, ko so Cigani tako kradli, so bila ta imena tajna.

Danes je marsikatero izmed njih znano, ker takih ali podobnih skrivnih družb ni več. Vedeževanje iz kart je bilo med Cigani v Prekmurju močno razširjeno že od začetka njihovega prihoda na to območje. Danes se je število ciganskih vedeževalk skrčilo in se jih samo še nekaj ukvarja s tem opravilom. To so predvsem starejše ženske, vendar pazijo, da jih oblasti ne zalotijo pri delu. Karte dobivajo večidel iz Nemčije; slike predstavljajo razne figure in življenjske dogodke v barvnem tisku. Pojasnila slik so pisana v petih jezikih. Nekatere Ciganke, ki ne znajo brati, tolmačijo karte, kakor se jim zdi, da slike pomenijo. Še po drugi svetovni vojski je živela v Černelavcih devetdesetletna Ciganka, ki je vedeževala iz kart; bile so že stare, oguljene in strgane. Ko iz teh ni mogla več pripovedovati, si je naredila nove iz navadnega papirja ter nanje napisala neke številke. Ljudje so ji veliko zaupali in verjeli v njene napovedi.

Med naseljenimi prekmurskimi Cigani se naseljenci v Dobrovniku nekoliko razločujejo od drugih Ciganov. Predvsem so zaposleni in tudi okoli svojega doma obdelujejo kos zemlje. V zadnjih letih so se oprijeli tudi izdelovanja brezovih metel. S tem delom so zaposlene ženske in otroci. Brezove metle delajo spomladi, ko je breza najbolj primerna za obdelovanje. Delo je preprosto. Poglavitno je, da dobijo srednje velike veje. Spodnji del take veje morajo oguliti in porezati odvečne vejice. Ko je takih vej dovolj, jih zvežejo. Spodnji oguljeni del prevežejo na več mestih z žico, gornjega z divjo trto.

Žene Ciganov na Gorenjskem beračijo kakor pri drugih ciganskih skupinah. Pravijo, da morajo hoditi okrog, ker imajo to v krvi in se tej sili ne morejo upreti. Posebno starejše ženske stalno obiskujejo vasi in prosijo za hrano, obleko in denar. Tudi pri tej ciganski skupini govorimo, kako si radi prisvojijo tuj predmet, ali kakor sami pravijo, da ga »najdejo«. Iznajdljivi so predvsem pri kraji kokoši. Na najrazličnejše načine znajo privabiti žival in jo dobiti. Ena takih sredstev je npr., da Cigan vrže med kokoši zrno, privezano na nitki. Ko kokoš pozoblje zrno, Cigan povleče z nitko kokoš k sebi. Cigani tudi radi skrivaj pobirajo poljske pridelke kakor krompir, fižol in druge sadeže. Kmečki gospodarji prav zaradi tega ne marajo, da bi jim pomagali pri delu na polju.

V tej ciganski skupini se žene še danes veliko ukvarjajo z vedeževanjem iz kart. Ta opravek je največkrat povezan z drugim delom. Tako npr. ko Cigan brusi v vasi, žena prosi in pripoveduje srečo. Na Jesenicah, kjer je veliko sezonskih delavcev, hodijo Ciganke k njim prvega in petnajstega v mesecu in jim vedežujejo iz kart.

Mešanje kart, delitev teh na posamezne kupčke, prenašanje kart iz enega kupa na drugega, razlaganje slikanih figur zbuja Ciganki misli, ki jih s spretnostjo vse logično poveže v verjetne dogodke; ti naj bi se uresničili tako, kakor jih je napovedala. Pri takem vedeževanju vedno obravnava ljubezen, srečo, domnevne sovražnike in še nekatere težave, ki so pogostne v človekovem življenju. Cigani so dobri poznavalci ljudi. Predvsem pri preprostih ljudeh kmalu spoznajo njihove težave in želje za boljšo prihodnost. Tako znajo z izbranimi besedami in z razlago kart pričarati človeku zaželene bodoče dogodke.

Pregled obrti pri Ciganih

Kovaško delo je ena najznačilnejših ciganskih obrtnih dejavnosti. Cigani so bili spretni obdelovalci železa še v Indiji, svoji prvotni domovini. Najstarejša poročila in znani viri, ki govore o prvih selitvah Ciganov na evropsko celino, omenjajo tudi Cigane kovače. Iz 14. stoletja imamo podatek, da so bili Cigani kotlarji na otoku Krfu.[28] Posebej moramo omeniti pleme Ras-Sediya, katerega člani so po poklicu kovači in še danes na zelo preprost način izdelujejo nakit.[29] Ti Cigani poznajo enako tehniko kakor nomadski kovači v centralni Aziji, ki so spremljali tatarske čete na pohodih. V vzhodni Evropi so Cigani-kovači najbolj znani v Romuniji, na Madžarskem in v Srbiji. Delijo se v več skupin z raznimi imeni, npr. zlatari, aurari, rudari[30], popravljavci posod, podkovski kovači in kovači za izdelovanje in popravljanje poljskega orodja ter žebljarji. Na Sedmograškem so kovači najštevilneje zastopani na desnem bregu Tise; kovači žebljarji so se naselili v pokrajini na severu dežele.[31]

Največ ciganskih družin, katerih poglavarji so bili po poklicu kovači, se je naselilo v Prekmurju in na Dolenjskem. O njih bi menili, da so bili nosilci obrti, ki so v prejšnjem stoletju nedvomno koristili kmečkim gospodarjem v omenjenih pokrajinah. Uvrščamo jih v skupino kovačev za izdelovanje in popravljanje poljskega orodja.

Kotlarji so potujoči Cigani; potujejo povsod po deželah, kjer prebivajo. Dežnikarji, ki so v Prekmurju obenem tudi popravljavci posod, so na Madžarskem pripadali plemenom Gurvar, Fodozovo in Kolompar.[32] Zadnja skupina Kolompar je naseljena najbliže jugoslovanski meji v Prekmurju.

[28] Clébert Jean Paul, 1961: Les Tsiganes, Paris, str. 132.
[29] Clébert, 1961, str. 133.
[30] Clébert, 1961, str. 134.
[31] A Magyarorazágban cigányösszeir ás eredményei, 1895, str. 83—85.
[32] Erdös Kamill, 1962: Femmüves ciganyok. A Neprajzi Muzeum Evkönyve, XLIV, Budapest, str. 290—291, 305.

V zahodni Evropi so prav tako naseljeni Cigani kovači, vendar pravo kovaško in podkovsko delo opuščajo, zato pa popravljajo kotle in cinijo posodo. Na jugovzhodu Evrope je skupina Ciganov kovačev še danes zelo upoštevana. Omenimo naj Cigane kovače v Srbiji. Ukvarjajo se z raznim kovanjem, npr. kot »klinčari«, ki delajo žeblje za konjske podkve; kot »burgijaši«, ki izdelujejo svedre; kot »kotlari«, ki izdelujejo ali samo popravljajo kotle, in drugi.[33]

V 19. stoletju so se nekateri Cigani na južnoslovanskih tleh oprijeli novega dela, to je pripravljanje gramoza na cestah. Taki spretni delavci za drobljenje kamenja so hrvaški Cigani. Iz tega rodu so se nekatere družine, ki so se naselile na slovenski strani, tudi v naših krajih oprijele tolčenja kamenja. Tako je raziskano, da so Cigani, ki so pripravljali gramoz, med gradnjo belokranjske železnice veliko zaslužili.

Mazači ilovnatih hiš so bili pri nas Cigani v Prekmurju. S tem delom so se ukvarjali že na Madžarskem, kjer prebiva velika skupina takih blatarskih delavcev. Znano je tudi, da znajo Cigani na Hrvaškem in v Bosni delati domove iz ilovnate zmesi.
Pletarska obrt je pristno cigansko delo. V Romuniji so cela naselja, kjer pletejo moški in ženske ciganskega rodu. Ta obrtna dejavnost je tudi zelo razširjena med Cigani v Franciji, Španiji in Angliji. V Prekmurju so se je Cigani oprijeli precej kasno, šele po drugi svetovni vojski.

Cigani kot prekupčevalci konj so znani v raznih deželah po Evropi. Taki trgovci so bili madžarski Cigani Lovari in Cigani v Angliji. Trgovina s konji je posebno cvetela med nemškimi Cigani na sejmih v Šleziji, Hessenu, Meklenburški, Pomorjanskem, Hannovru ter med Cigani v Franciji in Španiji. S trgovanjem s konji so se dolenjski Cigani ukvarjali predvsem v 19. stoletju.

Eden najznačilnejših virov za preživljanje pri Ciganih sploh je beračenje. Mnogim Ciganom pomeni to opravilo prav poklic. Že prvi njihovi predniki, ki so se pojavili v Evropi, so se preživljali z beračenjem. Danes je glede beračenja v raznih evropskih državah nastalo precej sprememb, predvsem pri naseljenih ciganskih skupinah. Večinoma beračijo nomadske ciganske skupine. V Srbiji je dolgo veljalo ljudsko mnenje, da je cigansko beračenje božje prekletstvo nad Cigani. V srednji in zahodni Evropi državne oblasti prepovedujejo Ciganom beračiti, ker hočejo, da si tudi Cigani služijo kruh z delom.

Vedeževanje ciganskih žena je razširjeno po vseh evropskih deželah; prav tako je pomemben vir za preživljanje ciganske družine. Naseljeni Cigani to opravilo polagoma opuščajo, posebno žene zaposlenih. V Sloveniji se danes ukvarjajo z vedeževanjem iz kart večinoma starejše Ciganke, teh pa je le še majhno število.

Cigani so spretni zbiralci »najdenih reči«, ki so trenutno brez lastnika; po njihovi presoji jih lahko poberejo in odnesejo s seboj. Táko najdbo pojasnjujejo Cigani tudi z besedami, da gredo pobrane in vzete reči ali živali »same z njimi«. Ta način pridobivanja gmotnih dobrin je lasten ne samo Ciganom v Sloveniji, temveč vsem ciganskim skupinam v evropskih deželah.

[33] Đorđević, 1933, str. 20.

Slika 12. Brusač iz rodu Rajhardov, Kamna gorica pri Kropi

Summary

The Gypsies in Slovenia and Their Trades and Other Sources of Livelihood

The subject treated, i. e. the crafts among the Gypsies in Slovenia, is part of a monograph being prepared by the authoress for the press. The material has been taken from a thesis comprising the entire Gypsy culture in Slovenia and indicating the problems of the Gypsies' assimilation to the Slovene population.

The chapter published by the authoress deals with the crafts and other sources of livelihood with Slovenia's three groups of Gypsies. In the first place the smith's trade is treated, the oldest known gipsy trade. In Slovenia the smiths Gypsies were the first to settle near villages or to travel from place to place, and only at times they stopped in some place were they proposed to do forging work for a given time. From 19th century many birth certificates of Gypsy children have been preserved whose fathers were registered as »Gypsy smith«. This is a very important statement: In that period in all Slovene regions the number of smiths Gypsies was considerable. At present their number has rather much diminished and only few of them are left. They mainly make and repair agricultural tools, various parts of farm-carts, and make stone-breaking hammers. Their tools are simple and bear Gypsy names, sometimes Slovene names too. Mythical beliefs about blacksmith's implements are still alive and maintained as tribal characteristics and mysteries.

Drill-making, another old gipsy trade, is at present dying out; only one Gypsy is left that carries on this trade, but only occasionally.

Knife-grinders Gypsies have been known in two groups. This work, too, is only performed by elderly Gypsies. They use a simple machine for grinding but is very interesting device. These grinders Gypsies also repair umbrellas.

An important category of Gypsies earn their living by coating clay— and log — houses with loam or clay. In north-eastern Slovenia the peasants regularly hired Gypsies for such work, and the Gypsies used to coat the external and internal walls of any wooden house, and the ceilings in the lofts. The women of this group coated the interior of the baking-ovens. The preparing of the loamy mixture was a very dirty work. Here again we have to stress that this work is not any more performed by Gypsies for the neighbouring farmsteads; they only coat their own houses with loam mortar. The so-called »muddy« workers were a particular category of Gypsies, looked down upon by the other tribes.

In 19th century and especially in the first decades of the 20th century, a category of Gypsies in south-eastern Slovenia was breaking stones on the roads. The communities regularly employed these Gypsies in quarries and road-building. Both the authorities and the population were convinced that Gypsies are good for nothing but breaking stones. Hence at various censuses Gypsies were frequently registered as »workers« and »stone-breakers«. Yet their occupation in quarries was just temporary, as their work compelled them to change the places and to permanently move elsewhere. Gypsies are actually good at making road-gravel. This work is not particularly exacting, yet wants a certain skill with the hammer. This occupation was performed by the blacksmiths, too, when they had nothing to forge. In a gipsy family stones are broken by adult men and women, and by adolescents. Today's Gypsy generation, especially the young, refuses to work in quarries and on roads, believing that this work is inferior to other jobs. Some of them, especially elderly Gypsies, have abandoned this work as they have bought a pair of horses and prefer to cart gravel than to break it.

Basketry is done just by a few Gypsy families. This craft has evolved among today's Gypsies only in a certain village, after the Second World War. Various wicker-work is plaited there; many patterns of baskets are known.

Musicians are the fewest among all categories of Gypsies in Slovenia. In the 19th century there were much more of them. Professional musicians Gypsies have dispersed about various places of entertainment, where they play in bands; others have remained in gipsy villages but do not play frequently any more. They have also abandoned their former typical gipsy way of performing, and taken to modern light music. Some of the Gypsies in Slovenia run merry-go-rounds, and also wander from place to place, preferring major villages, where they can earn their living.

There are some other activities of the Gypsies, and they are rather manifold. A part of the blacksmiths Gypsies has more or less abandoned this trade and taken to horse-dealing at country fairs. Some of them were so known about the surroundings country that their trade, when their children were issued birth certificates, was registered as »Gypsy horse-dealer«. Today there are nearly not any more, chiefly because the authorities prohibited them this trade, as frequently Gypsies had been selling stolen horses.

As has been the custom with all gipsy tribes all over the world, the Gypsies in Slovenia are also practising mendicity, especially their womenfolk. The way of the mendicity is very characteristical for gipsy people.

Finally the Gypsies in our country make a living by telling fortunes by palmistry and cards. Gipsy women very soon become aware of naïve people's troubles and their yearning for a better future. With selected words and through interpreting the cards they know how to buoy a simple person up with false hopes.

Vsi foto posnetki: Pavla Štrukelj

Vitomir Belaj

O starosti slovenskih mlinov na veter

Vetrne mline na Slovenskem poznamo po zaslugi prof. Franja Baša, ki jim je posvetil posebno razpravo že leta 1928.[1] Prof. Baš je dognal, da so mlini na veter pri nas doma na vzhodnem Štajerskem z jedri v Prlekiji in v okolici Boča, pozneje pa da so se razširili še na Dravsko polje in osrednje Slovenske gorice.

Čeprav je vzhodna Štajerska zemljepisno gledano samo najjužnejši del razsežnega področja vetrnih mlinov, ki sega čez Madžarsko, Gradiščansko in Moravsko v velike severnoevropske nižave, je vendar (po Bašu) štajerski mlin na veter — kot sestavni del klopotca, oziroma kot naprava ki je nastala po njegovem zgledu — avtohtoni izraz vzhodnoštajerske pokrajine in njenega prebivalstva.[2] Podlago za tezo o avtohtonosti mu je dalo ime. Starejši imeni sta »žrmlje« in »klopotec«, »mlin na veter« pa je v rabi samo tam, kjer je nastal po 1. svetovni vojni. Sam klopotec naj bi bil razširjen samo v pomurskih in podravskih vinogradniških goricah; sosednji Nemci so ga prevzeli z imenom vred.[3] Časovno je mline na veter lahko sledil le do sredine 19. stoletja.

Šele Rajko Nikolić se je leta 1955. znova lotil mlinov na veter, tokrat v jugoslovanskem okviru. V svoji razpravi »Vetrenjače u Jugoslaviji«[4] je uporabil tudi gradivo, ki ga je objavil F. Baš, le da se je (upravičeno) kritično lotil teze o avtohtonosti. Le-te po Nikoliću ne bo mogoče sprejeti, čeprav ne zanika možnosti samostojnega nastanka posameznih konstruktivnih prvin.

Danes mlinov na veter ni več. Zato so tudi podatki, ki se še dajo dobiti na terenu, izredno skopi in ne prinašajo ničesar novega. Tem dragocenejši je zato lahko star arhivski podatek, pa čeprav gre samo za naključno omembo.

Leta 1525. je Hypolita roj. Polhaim, vdova po Kašparju Stubenbergu, dala izdelati inventar gradu Vurberk, ki nam v podrobnosti ponazarja ureditev in življenje v poznogotskem fevdalnem gradu ter je zato prvovrsten kulturnozgodovinski vir. Popisan je inventar ne le gradu samega, temveč tudi gospodarskih poslopij in pristav. Med predmeti, ki so bili shranjeni v zgornji kašči, Im oberen kasten, najdemo med drugim: ... 1 eysneyer schragen zu ainer windmull.. 1 železni podstavek za vetrni mlin.

Ta podatek, objavljen že leta 1914,[5] a doslej prezrt, je premaknil zgodovino mlinov na veter v Sloveniji za več kot 300 let nazaj. Dejstvo, da se mlin na veter omenja v graščinskem inventarju, nam morda kaže na rahlo sled o izviru te naprave. Morda so ob graščinah imeli prve vetrne mline, izdelane po zahodnoevropskem vzoru, individualni kmetje pa so si to idejo prilastili in si izdelali napravo po izkušnjah, ki so jih že imeli pri klopotcih in žrmljah. Toda ob tako skromnem podatku je to lahko le domneva.

[1] Franjo Baš: Vetrenjače u Sloveniji. Glasnik etnografskog muzeja u Beogradu III (1928.), str. 66.

[2] »Kao sastavni deo klopotca, odnosno po ugledu na njega, i vetrenjača je autohton izraz istočno-štajerske oblasti i njenog stanovništva.« Vetrenjače u Sloveniji, str. 71.

[3] V pismu R. Nikoliću l. 1954. obj. v Radu vojvođanskih muzeja 4, Novi Sad 1955, nota 22. na str. 110. Tu moramo dodati, da je klopotec znan ne samo na vzh. Štajerskem, temveč po vsem panonskem delu Hrvaške, ponekod v Vojvodini, na Madžarskem ter celo pri Romunih. Podrobnejša razširjenost in izvir klopotca še nista raziskana.

[4] Rajko Nikolić: Vetrenjače u Jugoslaviji, Rad vojvođanskih muzeja 4, Novi Sad 1955., str. 97.

[5] Dr. J. Loserth: Das Archiv des Hauses Stubenberg (Supplement II.) v Beiträge zur Erforschung steirischer Geschichte XXXVII-XL, Graz 1914, str. 123.

Vsekakor pa se mlin na veter s slovenskega vidika lepo včlenja v kompleks prvin, ki so skozi stoletja vdirale iz osrednje Evrope čez zahodnopanonski prostor v severovzhodno Slovenijo.[6]

[6] V. Belaj: Neki etnološki problemi sjeveroistočne Slovenije, referat na XI. posvetovanju jugoslovanskih etnologov v Zenici 1969 (v tisku).

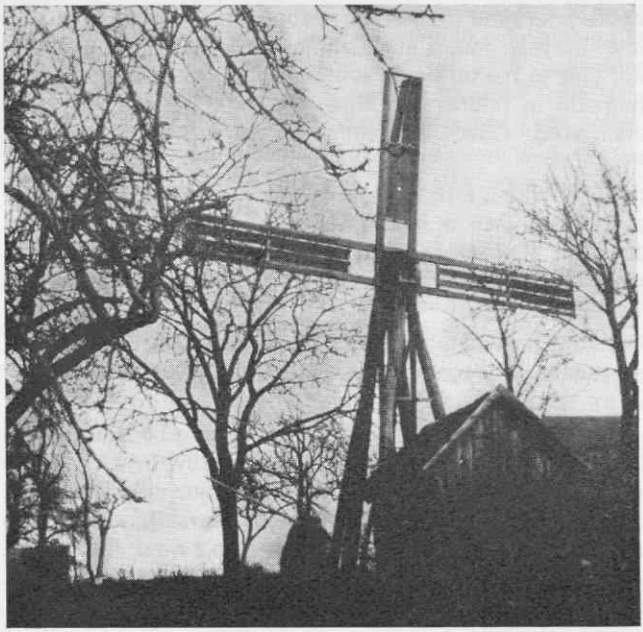

Mlin na veter
Križni vrh pri Poljčanah.
Foto: B. Kuhar, 1964

Zusammenfassung

Über das Alter des slowenischen Windmühlen

Anläßlich seiner Zusammenfassung der bisherigen Abhandlungen über Windmühlen auf slowenischem Boden weist der Autor auf einen bisnun unbeachteten Archivbeleg aus dem Jahr 1525 hin. Damals wurde das Inventar des Schlosses Vurbek aufgenommen; das Verzeichnis der im oberen Speicher verwahrten Gegenstände enthält u. a. »1 eysneyer Schragen zu ainer Windmull«.

Dieser Vermerk bezeugt, daß auf slowenischem Gebiet Windmühlen bereits früh im 16. Jahrhundert bekannt waren, und läßt die Vermutung zu, daß die slowenischen Bauern diese Erfindung aufgenommen und sich eine solche Vorrichtung mit Hilfe ihrer bei Klappermühle und Handmühle gemachten Erfahrungen angefertigt haben.

Radoslav Hrovatin

Primer kontaminacije v metriki ljudske pesmi

Za sodobno življenje na Slovenskem je značilno notranje preseljevanje prebivalcev iz ene pokrajine v drugo in to rahlja lokalno izročilo posameznega območja. Ta proces sta omogočila zboljšanje prometnih zvez in industrializacija; oboje pospešuje omenjeno prelivanje. V dobi socializma ta proces vse bolj narašča, začel pa se je že pred več stoletji in je napredoval zlasti po letu 1848, to je po tako imenovani »zemljiški odvezi kmetov«, ko je pričel kapitalizem močneje segati tudi na naše podeželje.

Ves omenjeni proces odseva tudi v razvoju transformacije stvaritev v naši folklori. Na področju pesemske ustvarjalnosti je v procesu transformacije zlasti zanimiv pojav svojevrstnega spajanja različnih metričnih struktur v istem tekstu in v melodijah različnega metruma.

Od časa velikih socialnih pretresov ob koncu srednjega veka, ki so dosegli vrhunec v kmečkih puntih, so se večali stiki slovenskega ljudstva s prebivalci srednje in zahodne Evrope. Kot posledica tega sožitja so pozneje v slovenskih ljudskih pesmih nastale različne oblike metričnih struktur. Med njimi sta nastali tudi dve značilni strukturi vrstic in sicer tako imenovani »alpski poskočni stih« (132/131) in »nibelunški« ali »primitivni aleksandrinski stih« (1222/1221). Vrstici se med seboj razlikujeta po zlogovni strukturi metričnih stopic. Alpski poskočni stih je sestavljen iz trozložnih, nibelunški pa iz dvozložnih stopic. Vendar imata vrstici tudi mnogo skupnega. Naj navedemo naslednje skupne značilnosti:

1. V obeh metričnih strukturah se pogosto pojavlja heterosilabičnost. To pomeni, da za nobeno teh vrstic ni značilno stalno enako število zlogov. Torej ne pripadata silabični metriki.

2. Namesto stalnega števila zlogov pri petju v obeh primerih nastopa stalno enako število glavnih metričnih akcentov teksta, ki jim ustrezajo glavni metrični akcenti v ritmu melodije. V obeh obravnavanih metričnih strukturah se namreč pri petju v vsakem delu distiha kaže po dvoje glavnih metričnih akcentov. Torej gre v teh primerih za akcentsko in ne za silabično metriko, kot smo deloma ugotovili že na drugem mestu.[1] Tema dvema akcentoma se torej podreja različno število zlogov v posamezni vrstici.

3. Naslednja skupna značilnost obeh metričnih struktur je, da stoji ob koncu prve polovice distiha vedno ženski konec z akcentom na predzadnjem zlogu stiha, ob koncu druge polovice distiha pa moški konec z akcentom na zadnjem zlogu stiha. To daje distihoma tudi značaj heterometričnosti v tekstu.

4. Vsaka polovica distiha ima na začetku običajno enozložno anakruzo, včasih pa tudi dvozložno anakruzo. Pri petju se more to zgoditi celo v sredini posamezne polovice distiha.

5. Pri petju se po dva distiha združujeta v eno melostrofo. Zaradi tega označujejo mnogi strokovnjaki to pesniško obliko za četverovrstično; to velja predvsem za »alpsko poskočno kitico«.

Naštete podobnosti obeh obravnavanih pesemskih vrstic so glede na navedene družbene procese omogočile svojevrstno oblikovno transformacijo posameznih pesmi zaradi simbijoze teh po izviru različnih metričnih struktur v isti stvaritvi na osnovi akcentske metrike s heterosilabičnostjo.

[1] Radoslav Hrovatin, Problemi zapisovanja in metrike slovenskih ljudskih pesmi (Slovenski etnograf XV, Ljubljana 1962, str. 205-222).

To sožitje se kaže tako v melodijah z dvodelno metrično ureditvijo kakor tudi v melodijah s trodelno metrično ureditvijo.
Za ponazoritev navedenega smo izbrali dva primera ljudskih pesmi, ki ju je zapisal na Slovenskem pred l. 1890 znani češki etnomuzikolog Ludvik Kuba.
I. Prvi primer »Eno petje sem slišal...«[2] (Glej note št. 1.)[3] je koledniška pesem, ki je bila zapisana v Komnu na Krasu v Slovenskem Primorju med Trstom in Gorico. Melodija tega primera je v 2/4-skem taktu:

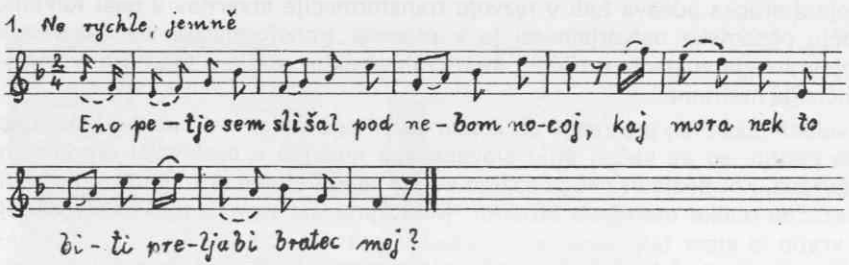

2/4 Eno petje sem slišal -2 3 2
pod nebom nocoj, 1 3 1
kaj mora nek to biti, 1 2 2 2
preljubi bratec moj? 1 2 2 1
Le hitro gor ustani, 1 2 2 2
dokler še ni dan, 1 3 1
poslušaj angelce, 1 3 2
ne bodi tak zaspan. 1 2 2 1
Tam u štalci na slamci -2 3 2
Mesija leži, 1 3 1
velika ljubezen 1 3 2
iz srca gori. 1 3 1

[2] Ludvík Kuba, Slovanstvo ve svých zpévech. Kn. VII. Pisné slovinské, št. 6. Pardubice 1890.
[3] V notnem zapisu je ritem označen tako, da ustreza metriki teksta prve kitice. Vendar so s črtkastimi loki označene tudi možnosti ritmičnih in melodičnih figuracij v preostalih kiticah.

V prvi kitici tega primera sestavljata prvi vrstici distih alpske poskočnice z dvozložno anakruzo na začetku prvega stiha. Druga dva stiha sestavljata nibelunški distih.
V drugi kitici ustrezata druga in tretja vrstica alpski poskočnici, prva in četrta vrstica pa nibelunškemu stihu.

Tretja kitica pa je vzorec alpske poskočnice z dvozložno anakruzo na začetku prvega stiha.

Stalna heterosilabičnost teksta se v melodiji 2/4-skega takta prilagaja z ritmično figuracijo ali z združevanjem sosednjih tonov v melodične figure.

2/4-ski takt te melodije je značilen za notranji pas Slovenskega Primorja. Tržaška luka je že od sredine XVIII. stoletja pritegovala delovno silo vseh slovenskih pokrajin in tako so se na tem območju spajali raznovrstni vplivi, ki so bili podlaga za sožitje dveh različnih metričnih struktur v isti pesmi. Koledniki iz siromašnih krajev, ki so peli navedeno pesem, so pogosto krožili po obsežnem območju in prenašali značilnosti svojega območja v tudi bolj oddaljene kraje. Prav tako leži Komen, v katerem je Kuba zapisal citirano pesem, na prehodnem ozemlju med slovenskimi zahodnimi in vzhodnimi dialekti.

II. Drugi primer »Ne maram za rinko...«[4] (Glej note št. 2.) je zdravica, ki je bila zapisana v Šmihelu pri Novem mestu na Dolenjskem. Melodija tega primera pa je zapisana v 3/8-skem[5] taktu:

Prva kitica teksta v tem primeru ima metrično strukturo alpske poskočnice.

Prva in četrta vrstica druge kitice imata prav tako metrično strukturo alpske poskočnice, druga in tretja vrstica pa metrično strukturo nibelunškega stiha.
Prva in druga vrstica tretje kitice imata metrično strukturo nibelunškega distiha z dvozložno anakruzo na začetku prvega stiha, tretja in četrta vrstica pa pripadata metrični strukturi alpske poskočnice.
Heterosilabičnost teksta se v tej melodiji prilagaja na isti način kakor v prejšnjem primeru, čeprav tukaj tekst izvajajo na melodijo v trodobnem taktu (3/8-ski takt), ki je značilen za petje alpskih poskočnic. Pri ritmični prilagoditvi teksta melodiji je zanimivo, da v nibelunškem distihu dobi dvozložna stopica med glavnima akcentoma v sredini vrstice pravzaprav vlogo dvozložne anakruze, kar je realizirano v melodiji z delitvijo dobe na isti način kakor v predtaktu (Glej 6., 7., 9. in 10. vrstico!).
Ta proces so na območju Dolenjske pospeševali običaji ob trgatvi in drugih sorodnih delih ob pobiranju raznih sadežev. Ob takih prilikah so prebivalci revnejših zahodnih hribovitih krajev prihajali v pomoč na vzhodna rodovitnejša ravninska in gričevnata območja.
Tako smo v obeh primerih, v melodiji v 2/4-skem taktu kakor tudi v melodiji v 3/8-skem taktu, mogli opazovati enak proces preoblikovanja v sožitju in prilagajanju dveh različnih metričnih struktur, ki ju zbližujejo nekatere sorodne poteze, na isti akcentski metrični osnovi v heterosilabičnosti.
Take melodije so v času, ko so prenehali »turški vpadi« in ko se je obnovil promet z vzhodnimi pokrajinami, mogle prehajati tudi v smeri proti Hrvaški.

[4] Op. cit. v opombi št. 2, primer št. 121.
[5] V Kubovi objavi je pomotoma označen 3/4-ski takt.

2. *Vesele*

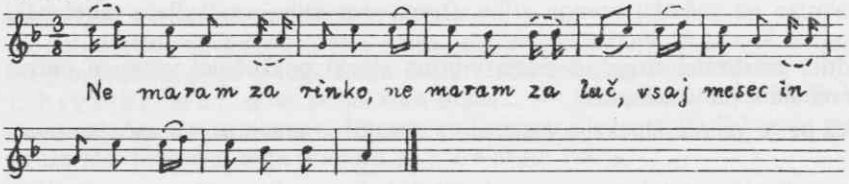

3/8
Ne maram za rinko, 1 3 2
na maram za luč, 1 3 1
vsaj mesec in zvezde 1 3 2
mi svetjo vso noč. 1 3 1

Črnina se barva, 1 3 2
belina rumeni, 1 2-2 1
kedaj ga bova brala – 1 2-2 2
oj, bratec moj ti? 1 3 1

Domo sodčke nabijali, -2 2-2 2
ustavljali lepo, 1 2-2 1
z moštom nalivali, 1 3 2
veselje bo to. 1 3 1

S k l e p : Tako je bilo na dveh primerih pesmi z melodijama v dvodobni in trodobni metrični ureditvi prikazano združevanje različnih metričnih struktur teksta na podlagi akcentske metrike.[6]

Opisani pojav je povzročilo preseljevanje prebivalstva med različnimi dialektičnimi območji. Ta proces je bil zlasti živahen v času »turških« vpadov in po njem na zahodnejših območjih balkanskega polotoka od XV. do XVIII. stoletja. Nadaljevanje procesa preseljevanja je pospešilo prodiranje kapitalizma v našo deželo že v času

[6] Poleg prikazanih metričnih struktur se na podlagi akcentske metrike spajajo tudi druge heterosilabične metrične strukture (Glej op. cit. v opombi št. 1.).

razsvetljenstva v XVIII. stoletju. Splošno družbeno in politično podlago je dobil ta proces zlasti po l. 1848, ko so nove družbene preosnove zajele tudi naše podeželje.

Seveda je treba ta proces opazovati v vsej njegovi zapletenosti in ga bo treba obdelati še ob drugih sorodnih pojavih. Saj so nanj vplivali že običaji letnih dob in običaji pri obdelovanju kmečkih kultur, bodisi da gre še za formalne odseve nekdanje magije, kar kažejo običaji ob koledovanju, ali pa za stvarno razmerje do sveta, kar kažejo običaji ob trgatvi in drugih oblikah pobiranja in shranjevanja kmečkih pridelkov.

Sočasno pa začenjajo delovati druge sile, ki so obravnavanemu pojavu združevanja različnih metričnih struktur v tekstu iste pesmi dale novo smer, kot odsev razvoja, ko so kapitalistični družbeni procesi z nastopom proletariata dobili novo kvaliteto.

S tem mislimo na procese, ki so jih povzročili na podeželju šola in društveno življenje s širjenjem enotne izobrazbe, kar je zmanjšalo razlike med raznimi narečji. Zlasti širjenje pisanih in tiskanih pesmaric je izenačevalo metrične oblike prvotno velikega števila variant iste pesmi, ki je živela na več območjih ali je zajemala celotno slovensko etnično ozemlje. Le-to omogoča prav akcentska metrika s heterosilabičnostjo.

Podobni pojavi so se razvijali še naprej tudi v času narodnoosvobodilnega boja in živijo še danes v sodobni delavski pesmi.

Résumé

Un exemple de la jonction dans le mètre de la chanson populaire

En Slovénie, l'évolution des moyens de transportation, du trafic et de l'industrie en général a exercé une influence sur la migration interne de la population ce qui reflète aussi dans la transformation des produits de la création folklorique. L'auteur démontre ce procès dans le phénomène de la jonction des différentes structures métriques dans le même texte et dans des mélodies de différents mètres.

Dans les exemples cités (Notes n^0 1 et n^0 2), le vers »alpine de danse« (132/131) et le vers »alexandrin primitif« (1222/1221), lesquels on distingue entre eux: celui-ci par des pieds à deux syllabes de celui-là par des pieds à trois syllabes, se conjoinent dans la même strophe par des mélodies du mètre à deux parties (Notes n^0 1) que du mètre à trois parties (Notes n^0 2). Cependant, les structures métriques des espèces des vers différents en traitement ont aussi beaucoup des traits communs: 1^0 l'hétérosyllabisme, 2^0 le même nombre des accents généraux dans le texte que dans la mélodie, 3^0 l'apparition de l'alternative réciproque des cadences »féminines« et des cadences »masculines« dans les vers particuliers du distique, 4^0 les anachruses fréquentes à une ou à deux syllabes au début, parfois même au milieu, du mélovers, et 5^0 la jonction de deux distiques en une strophe à quatre vers pendant le chant.

Les traits communs mentionnés ont rendu possible une transformation spécifique dans la symbiose de différentes structures métriques de la même chanson à l'aide de la métrique à base des accents et à cause des procès sociaux mentionnés au commencement du rapport.

I. exemple: Dans la chanson du jour de l'an »Eno petje sem slišal . . .« (J'ai entendu un chant . . . Notes n^0 1), la jonction du vers »alpine de danse« (1., 2., 6., 7. et 9. — 12. vers) avec le vers »alexandrin primitif« (3., 4., 5. et 8. vers) est démontrée par une mélodie de la structure métrique à deux parties. L'hétérosyllabisme du texte s'accomode à la mélodie de la mésure 2/4 à base de la figuration rythmique ou mélodique.

II. exemple: Dans la chanson à boire »Ne maram za rinko . . .« (Je ne veux pas l'anneau . . . Notes n^0 2), la conjonction du vers »alpine de danse« (1. — 4., 5., 8., 11. et 12. vers) avec le vers »alexandrin primitif« (6., 7., 9. et 10. vers) est démontrée par une mélodie de la structure métrique à trois parties. On peut observer l'accomodation de l'hétérosyllabisme du texte à la mélodie de la méssure 3/8 par la figuration rythmique de l'anachruse à deux syllabes même entre tous les deux accents principaux au milieu du mélovers.

Conclusion: La métrique à base des accents, qui reflète dans la symbiose des différentes structures métriques des textes hétérosyllabiques en traitement, est un produit spécifique des procès sociaux ce qu'on doit traiter évolutivement et complexement. En même temps, des tendances nouvelles se développent dans l'unification des formes métriqus au moyen des recueils de chansons imprimés ou en manuscrits lesquels apparaissent sous l'influence de l'école et des organisations de culture. Dans la suite, ces procès se développent aussi au temps de la Lutte pour la libération nationale et ils apparaissent aussi dans la chanson ouvrière contemporaine.

Zbirke

Bruno Ravnikar

Indonezijska ksilofona v Goričanah

V bogati zbirki predmetov, ki sta jo zakonca dr. Aleš in Vera Bebler zbrala v času svojega bivanja v Indoneziji ter jo darovala Slovenskemu etnografskemu muzeju, sta tudi dve zanimivi ljudski glasbili — ksilofona. Morda inštrumenta sama niti ne bi zbujala tolikšne pozornosti, saj sta izdelana na način, ki je splošno znan, ko ne bi bila uglašena v dveh tipičnih indonezijskih lestvicah, ki sta nam popolnoma tuji. Zato ne bo odveč, če si bomo primerka nekoliko podrobneje ogledali.

Na indonezijskih otokih sta se ohranila vse do današnjih dni dva tonska sistema — slendro in pelog, ki nimata nikakršnih skupnih točk.

Tonski niz slendro teži k pentatonski lestvici enake temperiranosti. Potemtakem je oktava razdeljena na pet enakih intervalov po 240 centov. Temu ustrezni ksilofon ima šest zvenečih kovinskih ploščic, torej nam predstavlja popoln niz pentatonske lestvice slendro z oktavnim intervalom med prvo in šesto ploščico. Meritve frekvenc teh sedmih ploščic so dale naslednje rezultate:

Ploščica	Frekvenca	Razmerje	Centi	Centi (teor.)	Odmik
1.	542 Hz	1,000	0	0	0
2.	625	1,153	245	240	+ 5
3.	715	1,320	480	480	0
4.	830	1,531	735	720	+ 15
5.	925	1,707	923	960	— 37
6.	1095	2,020	1215	1200	+ 15

Razlike izmerjenega tonskega niza od izračunanega za pentatonski niz enake tempiranosti so resnično minimalne. Največja je na peti stopnji, kjer znaša 37 centov. Vsi drugi odmiki pa so pod vrednostjo, ki velja za mejo ločljivosti človekovega ušesa. Statistična disperzija izmerjenih frekvenc od teoretičnih pentatonskih je ± 19 centov. Tonska lestvica slendro je slovesnejša in ji v Indoneziji pripisujejo moški značaj.

Tonski niz pelog teži k heptatonski lestvici enake temperiranosti. Oktava je razdeljena na sedem intervalov po 171,4 centa. Ustrezni ksilofon ima sedem zvenečih kovinskih ploščic, torej predstavlja nepopoln niz heptatonske lestvice pelog brez zadnje ploščice, ki bi morala biti uglašena na oktavo prve ploščice. Meritve frekvenc teh sedmih ploščic so dale naslednje rezultate:

Ploščica	Frekvenca	Razmerje	Centi	Centi (teor.)	Odmik
1.	542 Hz	1,000	0	0	0
2.	600	1,107	176	171	+ 5
3.	655	1,208	328	343	— 15
4.	750	1,384	562	513	+ 49
5.	815	1,504	705	686	+ 19
6.	865	1,596	809	858	— 49
7.	930	1,716	930	1030	— 100

V tem primeru pa so odmiki izmerjenega niza od izračunanega za heptatonski niz enake temperiranosti že nekoliko večji. Največji je na sedmi stopnji s 100 centi, precejšen pa je tudi še na četrti in šesti stopnji z 49 centi. Statistična disperzija izmerjenih frekvenc od teoretičnih heptatonskih je ± 51 centov. Tonski niz pelog je sentimentalnejši in mu pripisujejo v Indoneziji ženski značaj.

Tonska sistema se med seboj toliko razlikujeta, da ne igrajo na obeh sestavih istočasno. Zato srečujemo v indonezijskih hišah glasbila z enim ali z drugim tonskim sestavom. Izbira tonskega sestava je izključno le tradicionalna in nima ne družbenih korenin ne estetske podlage.

Ksilofon iz Balija, Muzej Goričane pri Medvodah

Summary

Two Indonesian Xilophones from the Collection in the Slovene Etnographic Museum at Goričane

The author publishes the results of his measurings, undertaken on two Indonesian xilophones from the collection in the Slovene Etnographic Museum at Goričane. The first instrument is tuned to the pentatonic system called »slendro«, and the second one to the heptatonic system called »pelog«. Both tend to equally tempered scales. By estimation, the first instrument diverges by 19 cents, and the second one by 51 cents.

Polemike

Opomba uredništva

Objavljamo odgovor univ. prof. Richarda Wolframa z Dunaja na polemični članek univ. prof. Vilka Novaka »Slovenci v nemških etnoloških priročnikih«, ki smo ga objavili v rubriki »Polemika« v zadnji številki Slovenskega etnografa. Ta odgovor smo pred objavo posredovali tudi prof. Novaku, ki je nanj napisal svoj odgovor. Tudi tega objavljamo. Uredništvo je sprejelo v vednost razlago prof. Wolframa, da zanj oznaka »windische« ne pomeni drugega kot izraz »Slowenen«. Obenem pa moramo ugotoviti, da ima ta beseda pri nas v Sloveniji še vedno šovinistični prizvok in ji ne moremo odvzeti značaja psovke.
S tem uredništvo tudi zaključuje to polemiko v prepričanju, da bo prispevala po svoje k temu, da bodo v bodoče tudi v tujih etnoloških znanstvenih priročnikih navajali pravilno oznake in etnične termine za Slovence, tudi za tiste, ki živijo izven meja republike Slovenije.

Anmerkung der Redaktion

In dieser Nummer bringen wir eine Replik von Univ. Prof. Dr. Richard Wolfram (Wien) auf den in der letzten Nummer des »Slovenski etnograf« in der Rubrik Polemik veröffentlichen Beitrag von Univ. Prof. Dr. Vilko Novak »Slovenci v nemških etnoloških priročnikih« (Die Slowenen in deutschen ethnologischen Handbüchern). Die Replik ließen wir vor der Veröffentlichung auch Prof. Novak zukommen, der darauf eine Antwort verfasst hat. Die Redaktion nimmt die Erklärung von Prof. Wolfram, die Bezeichnung »Windische« bedeute ihm nichts anderes als der Ausdruck »Slowenen«, zur Kenntnis. Nichtdestoweniger muß aber gesagt werden, daß dieses Wort noch immer einen chauvinistischen Beiklang hat, weswegen sein Schimpfwortcharakter nicht vom subjektiven Ermessen abhängt.
Die Redaktion betrachtet hiermit die vorliegende Polemik als beendet, in der Überzeugung, etwas dazu beitragen zu haben, daß in Zukunft auch in fremden ethnologischen Handbüchern richtige Bezeichnungen bzw. ethnische Termine für die Slowenen, auch für die außerhalb der Grenzen der Republik Slowenien lebenden, verwendet werden.

Zu dem Artikel von Vilko Novak: »Die Slowenen in deutschen völkerkundlichen Handbüchern«

(Slovenski etnograf XX, S. 176 ff.)

Da dieser polemische Artikel in der Hauptsache mich betrifft und gegen einen Ausdruck gerichtet ist, den ich in der »Iro-Volkskunde« (München 1963) verwendete, möchte ich ein Wort über dieses Sammelwerk an sich vorausschicken.
Dieser Band ist alles andere als ein vollständiges und gleichmäßig durchgeführtes Handbuch. Einzelne Völker sind recht ausführlich behandelt, andere, wie z. B. Skandinavien, ziemlich summarisch als eine Gruppe, und viele fehlen überhaupt. Darunter alle west-

Ljubljana

slawischen Völker (Tschechen, Slowaken, Polen), aber auch die Magyaren. Der Beitrag über die Sowjetunion schildert nicht die Volkskulturen dieses Landes, sondern die Stellung der volkskundlichen Forschung der Sowjetunion zur Volkskultur. Die slawischen Völker und auch andere haben also Grund zur Unzufriedenheit, wenn sie eine systematische Darstellung jeder ihrer Volkskulturen erwarten. Eine solche wurde — vielleicht durch den Tod des einen Herausgebers — nicht erreicht. Andererseits hatten die Herausgeber aber auch eine andere Absicht mit ihrem Buch, die im Vorwort erwähnt ist, in den Instruktionen an die Mitarbeiter aber noch stärker hervorgehoben war: Sie wollten nicht den Bestand der einzelnen Volkskulturen in den Vordergrund rücken, sondern die Auseinandersetzung der alten Kultur mit der neuen Zeit und die dadurch hervorgehobenen Veränderungen. Das haben die einzelnen Autoren in verschiedener Weise ausgeführt. Prof. Alois Schmaus z. B., der Münchner Slawist und Balkanologe, schrieb nur einen zusammengefaßten Artikel über Südosteuropa insgesamt, einschließlich Griechenlands. Darin behandelt er hauptsächlichen die heutigen Bewegungsvorgänge in der Volkskultur und die Strukturwandlungen. Das beleuchtet er mit wechselnden Beispielen aus verschiedenen Ländern dieses Raumes, wie es zum jeweiligen Thema gehört. Slowenien fällt dabei tatsächlich fast unter den Tisch. Außer einem Hinweis auf den »grünen Georg« sind es nur einige Erwähnungen, daß in diesem Teilstaat Jugoslawiens die modern-europäische Entwicklung besonders weit vorgeschritten ist. Im übrigen läßt der knappe Raum für die einzelnen Beiträge den Verfassern kaum die Möglichkeit zu einer wirklichen Vertiefung in irgendwelche Sachverhalte.

Wenn Prof. Novak auch einige kritische Worte über die beiden älteren Sammelwerke von Buschan und Bernatzik sagt, so richtet sich seine Polemik doch in der Hauptsache gegen mich. In ihr finde ich einen Vorwurf besonders ungerecht. Seit Jahren bin ich bemüht, mich über die slowenische Volkskultur näher zu unterrichten. Davon zeugen zahlreiche Anfragen meinerseits an die slowenische Akademie der Wissenschaften über slowenische Bräuche und ihre Verbreitung, Bitten um Literaturbeschaffung usf., die alle immer freundlichst erfüllt wurden. Vorwürfe, daß ich entweder unorientiert oder einseitig sei, muß ich deshalb mit aller Entschiedenheit zurückweisen.

Im Grunde habe ich mir den Unwillen des slowenischen Kollegen aber dadurch zugezogen, daß mir bei Südkärnten der Ausdruck »Windische Gruppe« in die Feder kam. Ich muß gestehen, ein Binnenösterreicher steht da fassungslos vor den Emotionen, die durch einen solchen Ausdruck jenseits der Grenze hervorgerufen werden. Denn — und ich möchte doch sehr bitten, daß man das in Slowenien zur Kenntnis nimmt — weder ich, noch irgendjemand den ich kenne, verbindet damit eine herabsetzende Bedeutung. Für uns ist das einfach der alte und immer noch vorhandene Sprachgebrauch. Er kommt — »horribile dictu« — sogar innerhalb der slowenischen Minderheit in Kärnten vor. Wäre es böse gemeint, müßte man sich in Slowenien auch über österreichische Ortsnamen aufregen, z. B. »Windischgarsten« in Oberösterreich, wo ich Ferien zu verbringen pflege und das mir daher ein alltäglicher Ausdruck ist. In Oberösterreich gibt es ferner ein »Windschberg«, »Windischdorf«, im Burgenland ein »Windisch-Minihof« neben einem »Kroatisch-Minihof« usw. Glauben Sie wirklich, daß wir mit all dem eine Beschimpfung verbinden?

Ein Wort zur Sache scheint mir allerdings offenbar dringend nötig. »Venedi«, »Venethi« war der alte Name der Germanen für ein nichtslawisches Nachbarvolk, das in der Gegend der

Lausitzer Kultur lebte. Der Name bedeutet nach R. Much: »die Befreundeten«, also etwas sehr Gutes und Freundliches. Dieses Volk wanderte dann nach Süden ins Venetische ab. Ihr Name aber wurde von den Germanen dann auf die hinter den ursprünglichen Venethi sitzenden Slawen übertragen. Es muß also auch da ein ähnliches Verhältnis geherrscht haben. Seither ist er der germanische und dann deutsche Name für sämtliche Slawen überhaupt, althochdeutsch »Winida«. Die Allgemeingültigkeit geht auch aus dem finnischen »Venâja« (aus älterem »Venädä) für »Rußland« hervor, das die Finnen aus dem Germanischen entlehnten. Von diesem germanischen Namen stammt ebenso die Beichnung »Wenden« für die Lausitzer Sorben und die Spreewälder, wie unser »windisch«. Ein Blick in die magyarischen Wörterbücher zeigt ferner auch dort: »vend« = Wende, wendisch. Und mit »Vend« bezeichnen die Magyaren auch die Bewohner von Prekmurje also eine slowenische Volksgruppe. Es ist dies die mitteldeutsche Lautform, die entweder auf literarischem Wege oder von den mitteldeutschen Siedlern in Nordungarn zu den Magyaren kam. Der Name »Slawen« jedoch ist im Deutschen jung und enstammt literarischer Überlieferung. Es ist bei uns das »Fremdwort«. So viel zum Sprachlichen.

Die slowenische Volksgruppe in Kärnten ist ein diffiziles Problem. Daß sie Eigenentwicklungen durchgemacht hat, wird schwer zu leugnen sein. Bei dem langen friedlichen Zusammenleben mit den deutschen Kärntnern auch ganz verständlich. Ebenso daß es Unterschiede innerhalb dieser Volksgruppe gibt, denen wieder moderne Entwicklungen gegenüberstehen, die in eine vereinheitlichende Richtung gehen. Was ist übrigens so Schlimmes daran, daß sich 5 Dialekte innerhalb der Kärntner slowenischen Volkssgruppe finden und in ihrer Sprache zahlreiche deutsche Lehnwörter? Bei den Kroaten im Burgenland gibt es noch viel mehr und stärker unterschiedene Dialekte und in diesen viele magyarische und deutsche Lehnwörter. Trotzdem regt sich dort niemand darüber auf. Im Burgenland leben Deutsche, Kroaten und Magyaren durchaus friedlich miteinander.

Wenn ich Prof. Novaks Polemik überblicke, so muß ich feststellen, daß sie gegen mich mit Ausdrücken geführt wird, die bei einer objektiven Debatte nicht verwendet werden können. Er unterstellt mir, Chauvinist oder unwissend zu sein, alle Slowenen zu beleidigen, ich habe mein Fach kompromittiert usw. Es sei im Grunde zwecklos, gegen mich und Gleichgesinnte zu polemisieren, womit ich also zu den ganz Verstockten gezählt werde. Ich sehe mich gezwungen dazu unmißverständlich zu sagen, daß diese Einstellung und Ausdrucksweise Prof. Novaks gegen mich falsch, unberechtigt und beleidigend ist. Es fehlt mir wirklich an bösen Absichten. Sollte Prof. Novak, den ich bisher schätzte, dies nicht zur Kenntnis nehmen, würde ich das bedauern. Allerdings würde ich dann auch meinerseits von einer solchen Haltung nicht unberührt bleiben können. Die Ausdrucksweise Prof. Novaks möchte ich nicht mit gleicher Münze zurückzahlen. Denn ich bin jedenfalls kein Chauvinist und habe auch nicht die Absicht, einer zu werden. Vieles in dieser ohnedies schwierigen Welt wäre leichter, wenn man sich vorher — da wir einander ja sogar einmal persönlich begegnet sind — z. B. durch direkte Fühlungnahme von den wirklichen Ansichten und Absichten unterrichtet, ehe man sozusagen gleich »mit Kanonen schießt«.

Richard Wolfram, Wien.

Odgovor prof. R. Wolframu

Zaradi domačih poznavavcev stvari res ne bi bil potreben nikak odgovor na zgornjo repliko prof. R. Wolframa na moj članek v SE XX — treba je le vzporedno brati obe besedili in je vsakomur vse jasno. Na izrečno željo uredništva SE se še enkrat oglašam, čeprav mi ni prav nič za kak besedni boj. Prof. W. je odgovoril tako, da piše obširno o nebistvenih stvareh, s čimer je — po mojem občutku, da mu ne bi spet nehote delal krivico — mojemu očitku skušal odbiti ost ali pa preiti neprijetne stvari. Prvo tretjino odgovora zavzema oznaka namena in značaja priročnika »JRO-Volkskunde«, v katerem je R. W. zapisal obsojene besede o koroških Slovencih. Vse to je po mojem brez zveze z mojim člankom in le dokazuje, kako je navedeno delo res v zamisli in izvedbi ponesrečeno. Gre vendar prav za to, da v njem slovenska celota sploh ni obravnavana, da je pa v drugi zvezi omenjena z neslovenskim imenom in v za nas nesprejemljivi oznaki naša manjšina.

Prof. W. se čuti v mojem pisanju prizadetega, češ da mu očitam, da je neorientiran ali pristranski — menda glede poznavanja slovenske ljudske kulture, o čemer pa nimam dokazov in se tega nisem po nepotrebnem dotikal. Ostanimo pri **stvari!** Zdi se, da R. W. namerno prezira kar sem navajal iz Udetovega spisa in sploh napisal o »Windische« — saj se sklicuje le na svoje znance, ki da ne mislijo pri tem — z njim vred — nič slabega in na »staro . . . jezikovno rabo«.Naj dovoli, da mu ugovarjam! Enako bi mi lahko v znanstveni in sploh javni rabi pisali dosledno o — Lahih namesto o Italijanih, pa tega ne delamo, čeprav imamo vrsto krajevnih imen, tvorjenih iz tega imena in kdaj tudi v pogovornem jeziku govorimo o Lahih. Ne opravičuje pa nikogar »stara raba« itd. izrazov »windisch« itd. v znanosti in javno, vrsta vzrokov, ki sem jih že delno navedel;[1] ker se s táko rabo za razne slovanske narode ustvarja zmeda — enako kot z imenom »Wende«;[2] ker s tem hote ali nehote loči koroške Slovence od njihove narodne celote;[3] ker ima »windisch« prav v tej zvezi in s takim namenom krivičen političen prizvok;[4] ker »domača« raba nekega etničnega termina ni vselej tudi znanstveno upravičena — vzgledov dovolj v Evropi in zunaj nje. — Menim, da to niso neumljive »Emotionen«, če se zamislimo vanje trezno in objektivno, kakor R. W. želi, da bi debatirali. Toda pogoj za to je obojestransko priznavanje dejstev.

Nič mi ne pove sklicevanje, da se uporablja »windisch« — »celo v slovenski manjšini na Koroškem«, ker mi dokazuje več kot 40letna skušnja ,da so ljudje na deželi in v mestu zelo različni, narodnostno različno zavedni in nezavedni, boječi, neinformirani, naivni, v rabi tujega jezika netrdni itd. itd. — in izjavljajo zaradi tega najrazličnejša »dejstva«, ko jim površni ali tendenčni sogovorniki raznih strok sugerirajo marsikaj.

Ne, nisem ne verjel ne trdil, da veže kdorkoli kjerkoli na svetu s krajevnimi imeni »zmerjanje« — vem pa, da so avstrijska krajevna imena, sestavljena z »Windisch« —, zgodovinski spomeniki — žalostnega konca »mirnega sožitja« slovenskega prebivavstva z germanizatorsko večino — in v táko stanje vodi tudi namen, deliti »windische« od slovenskega zaledja. »Ein Wort« o imenih Venedi, Wenden itd. je pravtako zavijanje vstran — že zato, ker sem o tem pisal tudi sam v članku. Velja pa za to isto, kar smo že rekli za »historično« posvečenost besede»windisch«. Le o madž. »vend« — kar sem tudi omenil tam — naj mi dovoli R. W., da povem: tudi ta napačna raba je eden od vzrokov, da sem tako občutljiv in oster v tej zvezi. Sem namreč tam doma in sem o tem že mnogo polemiziral, tudi javno 1942 v peštanski reviji, za kar sem bil obsojen od tedanjih oblastnikov v taborišče in se imam le sreči zahvaliti, da lahko danes še živ polemiziram naprej . . . Ker so nam Madžari vselej dopovedovali, da so »vend« nekaj drugega kot Slovenci itd. ter so nam naše slovensko ime prepovedali uporabljati — zato menda upravičeno odklanjamo isto na Koroškem, ko nam vsiljujejo z istim namenom ime »windisch«.

Veseli nas, da prof. Wolfram sedaj stalno uporablja izraze »slovenska narodnostna skupina na Koroškem« — »slovenska manjšina« in samo želimo, da bi pri tem tudi v bodoče ostal. Bojimo pa se, da se še vedno bistveno razlikujemo v pojmovanju, kakšno je stanje Slovencev na Koroškem, ker R. W. sam priznava, da »so težek problem«, ni nam pa jasno, kaj misli z nadaljnjimi besedami o »posebnem razvoju«, o »razlikah v tej narodnostni skupini« in zlasti o »razvoju ... ki gre v poenotujoči smeri« ,ki je pač posledica »mirnega sožitja z nemškimi Korošci«. Po naše pomeni to pač — ponemčevanje — in izraz tega je tudi namerna raba imena »Windische« —, s čimer se pa etnolog nobenega naroda ne more in ne sme sprijazniti, še manj pa to kakorkoli podpirati.

Vzamemo tudi na znanje izjave prof. W., da ni šovinist, česar mu tudi nisem očital in pričakujemo, da se bo tudi distanciral od njihove napačne in tendenčne terminologije. Zakaj edino to sem odločno zavračal in njegovo omejevanje slovenske kulture na Koroškem na »hišni jezik«, njegovo poudarjanje tujk in seve njegovo nizko število Slovencev. Neinformirani bravec njegovega besedila si bo pač mislil, da je ta »windische Gruppe« na Koroškem neka narodnostno in kulturno nedoločljiva masa, ki komaj še jeclja svoj pradavni jezik in nima v Evropi nikakih bližjih sorodnikov, najmanj pa je deležna tudi kake višje kulture.

Ničesar nisem očital R. W. zaradi števila dialektov — navedel sem le celotno njegovo besedilo o koroških Slovencih. Mislim, da nihče ne more trditi, da sem se uprl taki oznaki koroških Slovencev z očitki, kakršne čuti prof. W., češ da je šovinist in »also zu den ganz Verstockten gezählt werde«. Če sem uporabil »izraze ..., ki jih pri objektivni debati ni moč uporabljati«, moram odgovoriti, da je to pač povzročilo neobjektivno izhodišče te »debate«. Videli smo mnogi za takim izražanjem to, kar v njem v delu avstrijske politične publicistike vedno je. Želimo pa, da se naj avstrijska in vsaka znanost drži v kočljivih narodnostnih vprašanjih objektivnih meril in etničnih terminov, ki so mednarodno veljavni ter edino sprejemljivi. Torej mi naj ne bi smeli biti občutljivi, če doseže táko površno pisanje o Slovencih in Slovanih vrh v naslovu poglavja Passargejeve Geographische Völkerkunde, Berlin 1954, str. 639): Die Slawen, ein Unkraut Europas. — In doslej nisem videl, da bi bil kdo dvignil glas proti takemu pisanju — kako naj ga označimo, da nikogar ne užalimo?

Gotovo nisem imel namena, žaliti prof. Wolframa in če sem zapisal, da z njim nima pomena polemizirati, sem to storil v prepričanju, da je zavestno uporabil izraz »windisch« — in v še tako pomanjkljivi zvezi — v smislu, v kakršnem ga uporablja, Slovencem nenaklonjeni del avstrijske publicistike. Tega namena nisem prisodil prvi tistim, ki take izraze uporabljajo. Ko bi se pa pismeno pogovarjal z R. W. o teh stvareh, bi to ne imelo pravega učinka — saj je zapisal svoje mnenje javno in je prav, da so se ta vprašanja tudi javno razčistila.

Vilko Novak

Antwort auf Prof. Wolfram

Um der slowenischen Kenner der Sache willen wäre bestimmt keine Beantwortung der obigen Replik von Prof. Wolfram auf meinen Artikel im »Slovenski etnograf XX« nötig — es brauchen bloß beide Texte parallel gelesen zu werden — und die Sachlage ist klar. Auf den ausdrücklich geäuserten Wunsch der Redaktion von »Slovenski etnograf« hin melde ich mich erneuert zu Wort, obwohl mir keinesfalls an einem Wortgefecht ge-

legen ist. Prof. Wolfram beantwortet meinen Artikel, indem er ausführlich über unwesentliche Dinge schreibt, wobei er — meines Erachtens, ich betone das, weil ich ihm keineswegs ungerecht werden möchte — versucht hat, meinen Vorwurf zu entschärfen oder unangenehme Sachen zu übergehen. Das erste Drittel seiner Replik ist der Erläuterung der Absicht und des Charakters des Handbuches »JRO-Volkskunde« gewidmet, in dem die anstössigen Worte über die Kärntner Slowenen stehen. All dies hat meiner Meinung nach keinerlei Bezug zu meinem Artikel und beweißt bloß, daß das angeführte Werk in Konzeption und Ausführung verfehlt ist. Es handelt sich eben darum, daß das slowenische Ganze darin überhaupt nicht berücksichtigt ist, daß aber in anderem Zusammenhang die slowenische Minderheit mit nichtslowenischem Namen und mit für uns untragbarer Bezeichnung erwähnt wird.

Prof. Wolfram fühlt sich wegen meines Schreibens betroffen: ich hätte ihm Mangel an Orientierung und Parteilichkeit vorgeworfen — angeblich was das Kennen der slowenischen Volkskultur betrifft — für einen solchen Vorwurf stehen mir keinerlei Beweise zur Verfügung, ich habe dieses Thema auch nicht unnötigerweise angeschnitten. Bleiben wir bei d e r S a c h e! Es scheint, dass R. W. absichtlich das gering schätzt, was ich aus dem Artikel von Ude zitiert und überhaupt über die »Windischen« geschrieben habe — er beruft sich nur auf seine Bekannten, die dabei, so wie er, nichts Böses meinten, und auf den »alten Sprachgebrauch«. Ich erlaube mir ihm zu widersprechen. Mit demselben Recht könnten wir Slowenen in unserem wissenschaftlichen und überhaupt öffentlichen Gebrauch für die Italiener konsequent die Bezeichnung »Lahi« verwenden, doch tun wir dies nicht, trotzdem, daß es eine Reihe von mit diesem Namen gebildeten Ortsnamen gibt und daß in der Umgangssprache oft von »Lahi« die Rede ist. Der öffentliche und wissenschaftliche Gebrauch der Ausdrücke »windisch« usw. kann auf keinen Fall mit »altem Sprachgebrauch« entschuldigt werden; dagegen spricht eine Reihe von schon früher angeführten Tatsachen: 1. entsteht durch diesen Gebrauch für verschiedene slawische Nationen, so wie bei der Bezeichnung »Wende«, nur Verwirrung, 2. werden die Kärntner Slowenen dadurch absichtlich oder unbeabsichtigt wom Volksganzen abgetrennt, 3. ist »windisch« gerade in diesem Zusammenhang und in solcher Absicht mit dem Beiklang eines politischen Unrechts behaftet, 4. braucht der »Hausgebrauch« eines ethnischen Fachausdrucks nicht immer auch wissenschaftlich berechtigt zu sein — wofür es an Beispielen in und außerhalb von Europa nicht fehlt. Ich meine, daß es sich hier nicht um unverständliche »Emotionen« handelt, wenn wir die Sache nur nüchtern und objektiv überdenken, wie auch R. W. zu debattieren wünscht. Doch ist eine beiderseitige Bejahung der Tatsachen Vorbedingung.

Irrelevant ist das Pochen darauf, »windisch« sei sogar in der slowenischen Minderheit in Kärnten gebräuchlich, weil ich aus mehr als vierzigjähriger Erfahrung weiß, daß die Menschen in Stadt und Land sehr verschieden sind, daß sie sich ihrer Nationalität in verschiedenem Maße bewußt oder nicht bewuß sind, daß sie furchtsam, uninformiert, naiv, nicht fest im Gebrauch der Fremdsprache usw. sind — und daß sie, wenn ihnen von oberflächlichen oder tendenziösen Gesprächspartnern verschiedener Fachbereiche Worte auf die Zunge gelegt werden, Verschiedenstes zu erklären im Stande sind.

Nein, ich habe keinesfalls behauptet oder auch nur geglaubt, daß irgendwo in der Welt Ortsnamen als »Beschimpfungen« gelten — doch weiß ich auch, daß die österreichischen Ortsnamen auf »Windisch-« geschichtliche Denkmäler sind, Denkmäler des traurigen Endes jenes »friedlichen Zusammenlebens« der slowenischen Bevölkerung mit der germanisatorischen Mehrheit — und einen solchen Endzustand herbeizuführen ist auch die Absicht derer, die die »Windischen« vom slowenischen Mutterland zu trennen bemüht sind.

»Ein Wort« über die Namen Venedi, Wenden usw. ist eine ebensolche Irreführung — schon deshalb, weil ich selbst schon darüber in meinem Artikel geschrieben habe. Doch gilt in diesem Falle das schon über die »historische Berechtigung« des Wortes »Windisch« Gesagte. Nur auf das ungarische »Vend« — was auch schon dort erwähnt wurde — erlaube ich mir ausführlicher einzugehen: auch dieser falsche Gebrauch ist mit eine Ursache dafür, daß ich in diesem Zusammenhang so empfindlich und scharf reagiere. Ich selbst stamme nämlich von dort, habe über diesen Ausdruck schon viel polemisiert, auch öffentlich — 1942 in einer Zeitschrift in Budapest, was mir von den damaligen Machthabern die Verurteilung zu Konzentrationslager eingebracht hat; nur dem Glück habe ich es zu verdanken, dass ich noch heute lebend weiterpolemisieren kann ... Da uns die Ungarn immer weiszumachen suchten, die »Vend« seien etwas anderes als die Slowenen und da der Gebrauch des slowenischen Namens verboten wurde, deshalb ist es wohl berechtigt, denselben Vorgang in Kärnten, wo in derselben Absicht der Ausdruck »Windisch« aufgedrängt wird, abzulehnen.

Es ist gewiß erfreulich, daß Prof. Wolfram jetzt ständig die Ausdrücke »die slowenische Nationalgruppe in Kärnten«, »slowenische Minderheit« gebraucht und es wäre nur zu wünschen, daß er davon nicht mehr abkäme. Doch befüchte ich, daß weiterhin nicht unwesentliche Unterschiede in den Ansichten über die Lage der Slowenen in Kärnten bestehen werden, da R. W. selbst zugibt, diese seien ein »diffiziles Problem«; es ist uns jedoch ganz klar, was er mit den folgenden Worten über die »Eigenentwicklungen«, die »Unterschiede innerhalb der Volksgruppe« und vor allem mit den »Entwicklungen ... die in vereinheitlichende Richtung gehen«, die eben Folge des »friedlichen Zusammenlebens mit den deutschen Kärntnern sind« meint. Wir fassen das eben als Germanisierung auf und der Gebrauch des Namens »Windische« ist nur ein Ausdruck dieser Tatsache — womit sich jedoch ein Ethnologe irgendwelcher Nationalität weder abfinden kann noch darf, noch viel weniger darf er einen solchen Vorgang unterstützen.

Die Erklärung von Prof. Wolfram, er sei kein Chauvinist, nehme ich zur Kenntnis — ich habe es ihm auch nie vorgeworfen — und erwarte, er werde sich von der falschen und tendenziösen Terminologie in Österreich distanzieren. Denn eben diese habe ich entschieden zurückgewiesen, aber auch sein Beschränken der slowenischen Kultur in Kärnten auf die »Haussprache«, sein Betonen von Fremdwörtern und seine zu niedrig angegebene Zahl der Slowenen. Einem uneingeweihten Leser des beanstandeten Textes wird der Eindruck entstehen, die »windische Gruppe« in Kärnten sei eine national und kulturell undefinierbare Masse, ihrer Ursprache kaum noch mächtig, ohne nähere Verwandte in Europa, nicht im Entferntsten jedoch, daß sie einer höheren Kultur teilhaftig sein könnte.

Ich habe R. W. die Zahl der Dialekte nicht vorgeworfen, sondern bloß den ganzen Text über die kärntner Slowenen zitiert. Ich meine, daß nicht behauptet werden kann, ich hätte die Erörterung der kärntner Slowenen mit derartigen Vorwürfen zurückgewiesen, wie sie Prof. Wolfram herausegelesen hat, mit Vorwürfen, er sei Chauvinist, er könne »zu den ganz verstockten gezählt werden«. Wenn ich »Ausdrücke« verwendet habe, »... die bei einer objektiven Debatte nicht verwendet werden können«, muß ich einwenden, daß dies eben durch den nichtobjektiven Ausgangspunkt dieser »Debatte« verursacht worden ist. Viele von uns hören durch solche Ausdrücke das heraus, was wenigstens in einem Teil der österreichischen Publizistik darin auch enthalten ist. Es wäre wünschenswert, daß die österreichische und jede andere Wissenschaft in Nationalitätsfragen an objektiven Kriterien und Terminen, die international gültig und einzig annehmbar sind, festhält. Man sollte also nicht empfindlich reagieren, wenn z. B. solch oberflächliches Schreiben über die Slowenen und Slawen in der Überschrift eines Kapitels in der Geographischen Völker-

kunde von Passarge, Berlin 1954, S. 639 gipfelt: Die Slawen, ein Unkraut Europas. — Bisher habe ich noch nicht bemerkt, daß irgendjemand gegen solches Schreiben die Stimme erhoben hätte — was steht uns an Bezeichnungen zur Wahl, damit sich niemand beleidigt fühlen würde?

Gewiß war es nicht meine Absicht, Prof. Wolfram zu beleidigen, und wenn ich gesagt habe, mit ihm nicht polemisieren zu wünschen, dann geschah das in der Überzeugung, daß er den Ausdruck »windisch« bewußt gebraucht hat und das im Sinne des den Slowenen abgeneigten Teils der österreichischen Publizistik. Kaum als erster habe ich denjenigen, die sich solcher Ausdrücke bedienen, diese Absicht zugeschrieben. Wenn ich aber mit Prof. Wolfram über diese Sachen bloß korrespondiert hätte, dann bliebe dies ohne rechte Wirkung; da er seine Meinung ja veröffentlicht hat, ist es nur recht, die Frage auch öffentlich zu klären.

Vilko Novak

Beseda ob zborniku Svet med Muro in Dravo

V zborniku Svet med Muro in Dravo (Maribor 1968), ki ga je uredil Viktor Vrbnjak, sta objavljena spis mojega pokojnega očeta, Uvod v zgodovino stanovanjske hiše na Slovenskem, str. 265—286, in moj spis, Hišna notranja oprema podložnikov v ljutomerski okolici v prvi polovici 19. stoletja, str. 130—157, vendar precej drugače, kakor sva ju oddala uredniku. Urednik je ravnal v obeh primerih tako zelo po svoje, da imam za potrebno navesti takšne njegove posege in s tem nakazati omenjenima spisoma pravo podobo.

Spis mojega pokojnega očeta je predavanje, ki ga je imel 1958 pred sodelavci dela, ki je dobilo naslov Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev — agrarne panoge. Predavanje naj bi bilo podlaga za nadaljnjo obdelavo zadevne teme za navedeno delo. Kdaj je oče oddal uredniku Vrbnjaku besedilo predavanja, ki ga je štel, podobno kakor drugi sodelavci navedenega dela, za esej in ga je napisal temu primerno (zato tudi brez opomb), ne vem natančno. Ko je oče 30. aprila 1967 umrl in ko nato v začetku poletja 1967 še vedno ni bilo gotovo, ali bo zbornik Svet med Muro in Dravo izšel, sem uredniku Vrbnjaku ustno sporočil, da bom zavoljo negotove usode zbornika prisiljen umakniti očetov spis in ga poslati uredništvu Časopisa za zgodovino in narodopisje. Ob tem pogovoru sem dobil v roke očetov spis, ki ga je urednik Vrbnjak medtem predelal: osupile so me daljnosežne predelave besedila, ki ponekod niso spremenile le jezika in sloga, temveč tudi vsebino, še bolj pa opombe, ki jih je urednik, čeprav ne morejo soditi k eseju, dodal na svojo roko (ne da bi se bil po mojem znanju kdaj ukvarjal z raziskavami stanovanjske hiše). Vse to sem povedal uredniku Vrbnjaku ob tej priložnosti, pa tudi ob najinem naslednjem srečanju v Mariboru, prav tako poleti 1967. Ko sem takrat ponovno zvedel, da ni gotovo, ali bo zbornik Svet med Muro in Dravo lahko izšel, in ko sem se potem dokončno odločil umakniti očetov rokopis, sem to po dr. Sergeju Vrišerju sporočil uredniku Vrbnjaku in poslal očetov spis uredniku Časopisa za zgodovino in narodopisje Jožetu Koropcu. Ta me je čez čas pismeno zaprosil za povzetek. Sestavil sem ga s pomočjo dr. Sergija Vilfana (ta je potem, ko je moj oče spomladi 1963 neozdravljivo zbolel, prevzel obdelavo stanovanjske

hiše za delo Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev — agrarne panoge) in poslal uredniku Koropcu. Ko pa sem jeseni 1968 dobil v roke zbornik Svet med Muro in Dravo, ki je tedaj vendarle izšel, čeprav z zamudo, ki je menda enkratna pri naših objavah te vrste, nisem mogel verjeti očem: očetov spis je bil tu natisnjen tako, kakor ga je želel objaviti urednik Vrbnjak, in ta je napisai tudi povzetek!

S tem je Vrbnjak šel vse predaleč v naslednjem. Ni mi znano, da bi mu bil moj oče dovolil drugačne predelave besedila, kakor so lahko jezikovni popravki. Kot dedič očetove zapuščine sem se odločil, da naj očetov spis ne izide v zborniku Svet med Muro in Dravo, temveč v Časopisu za zgodovino in narodopisje, in sem to sporočil uredniku Vrbnjaku. Urednik Koropec je uvrstil očetov spis med prispevke za 4. letnik n. v. Časopisa za zgodovino in narodopisje in me na podlagi tega zaprosil za povzetek in ga tudi dobil. Tem dejstvom navkljub sta ukrepala urednik Vrbnjak kakor tudi urednik Koropec. Nobeden od njiju mi ni sporočil, da je sklenil upreti se mojim odločitvam, in tako sta oba ravnala zoper dedičeve zahteve.

Nadalje: če je Vrbnjak v pripisu očetovemu spisu izjavil, da je »bila urednikova volja od vsega začetka, da tekstom sledijo viri in druge opombe« (str. 284), zakaj je potlej očetov prispevek sprejel? Zakaj ni njega naprosil, naj to doda? Nikoli mi ni oče govoril o takšnem načrtu ali o tem, da naj bi to storil kdo drug namesto njega. Ne morem in ne morem razumeti Vrbnjakovega ravnanja, saj je na tem torišču po moji sodbi laik in mu nisem dovolil takšne objave kakor tudi ne objave očetovega spisa sploh, mimo tega, da ni uvidel, da pri očetovem prispevku ni šlo za razpravo, temveč za esej z vsemi ustreznimi značilnostmi. Zato ničesar ne popravi Vrbnjakovo zagotavljanje, da so ga pri sestavljanju opomb »vodili najčistejši nameni« (str. 284).

Zavoljo vsega omenjenega je razumljivo, da bom skušal najti možnost za objavo očetovega spisa v izvirni obliki.

Glede mojega spisa pa tole. Urednik (ali korektor?) ga je predeloval daleč čez mero, včasih pa tudi izrečno samovoljno. Za zgled naj navedem kar prvi stavek. Jaz sem napisal: »Predmet razmeroma redkih dosedanjih obravnav hišne notranje opreme v slovenski etnografiji je pomenilo zvečine ohranjeno predmetno gradivo ali, drugače povedano, predvsem obdobje zadnjega stoletja, medtem ko je bilo znatno manj raziskav, ki so načele starejša obdobja v tem poglavju gmotne omike oziroma zadevno gradivo arhivov in upodabljajoče umetnosti«. Urednik (ali korektor) pa je to predelal: »V slovenski etnografiji doslej ni bilo veliko obravnav o hišni notranji opremi; kar se je raziskovalo, je slonelo na ohranjenem predmetnem gradivu iz 19. stoletja. Razprav iz starejšega obdobja tega predmeta, ki bi sledile arhivalnemu gradivu in upodabljajoči umetnosti,[1] pa je bilo še manj« (str. 130). Naj vsak sam presodi, kje je prava meja. — Tu in tam je zavoljo podobnih predelav trpela tudi vsebina, ki ji urednik (ali korektor) očitno ni bil dovolj blizu. Ob tem je zame nekaj novega, da naj ne bi bilo dovoljeno uporabljati besede, kot so: zavoljo, spričo, zgolj itn., itn,. ki so pri omenjenih predelavah morale izpasti.

In naposled: nemški povzetek spisa je obsegal v izvirniku 7 tipkanih strani, ta pa, ki je objavljen, obsega tiskano stran. Nihče mi ni nikoli sporočil, da je za urednika moj povzetek predolg, in nihče me ni nikoli naprosil, naj ga skrajšam; povzetek je skrajšal nekdo drug, ki pa je bil nedvomno laik, saj je preprosto črtal prav tista izvajanja v mojem povzetku, ki skušajo ugotovljena dejstva razložiti. Vse omenjene predelave, tj. predelave besedila in povzetka, so mi ostale neznane, dokler mi ni prišel v roke zbornik, saj nisem nikoli dobil zadevnega sporočila ali korektur.

Angelos Baš

Zusammenfassung

Zum Sammelband Svet med Muro in Dravo

Die obigen Zeilen korrigieren die Veröffentlichung des Aufsatzes meines verstorbenen Vaters Franjo Baš, Uvod v zgodovino stanovanjske hiše na Slovenskem (Einleitung in die Geschichte des Wohnhauses im slowenischen Volksgebiet), Sammelband Svet med Muro in Dravo, Maribor 1968, S. 265—286, sowie die Veröffentlichung meines Aufsatzes, Hišna notranja oprema podložnikov v ljutomerski okolici v prvi polovici 19. stoletja (Die Hausausstattung der Untertanen in der Umgebung von Ljutomer in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts), ebenda, S. 130—157. — Der Aufsatz meines Vaters erschien nach seinem Tode a. a. O. gegen den Willen des Verfassers dieser Zeilen als Erben. Da dieser Aufsatz noch 1967, d. h. etwa fünf Jahre nachdem er dem Redakteur Viktor Vrbnjak abgegeben worden ist, nicht in Druck ging und da ihn inzwischen der Redakteur auf eigene Faust mit Fussnoten versehen hat, die das Original nicht hat (der Aufsatz ist in Form eines Essays geschrieben), habe ich den Aufsatz dem Redakteur des Časopis za zgodovino in narodopisje, Jože Koropec zugesandt. Jože Koropec bat mich später um die Zusammenfassung des Aufsatzes, die er auch erhielt. Gleichwohl erschien 1968 der genannte Aufsatz ohne meines Wissens im Sammelband Svet med Muro in Dravo, und zwar sowohl mit den Fussnoten, die der Redakteur zusammenstellte, als auch mit seiner Zusammenfassung. Meinen Aufsatz hat der Redakteur (oder Korrektor?) sprachlich weit über das Mass umgearbeitet, wobei jedoch in einigen Fällen der Inhalt zu Schaden kam, da ich von diesem Vorgehen nicht unterrichtet war. Die Zusammenfassung erschien arg gekürzt, wovon ich nicht unterrichtet war bzw. man ersuchte mich nicht, die Zusammenfassung selbst zu kürzen; ausserdem bekam ich keine Korrekturen zur Ansicht. So fehlen in der Zusammenfassung gerade diejenigen Ausführungen, die die festgestellten Tatsachen erläutern sollten.

Poročila

Razstave Slovenskega etnografskega muzeja v letih 1968 in 1969

Razstava »Lončarstvo na Slovenskem«

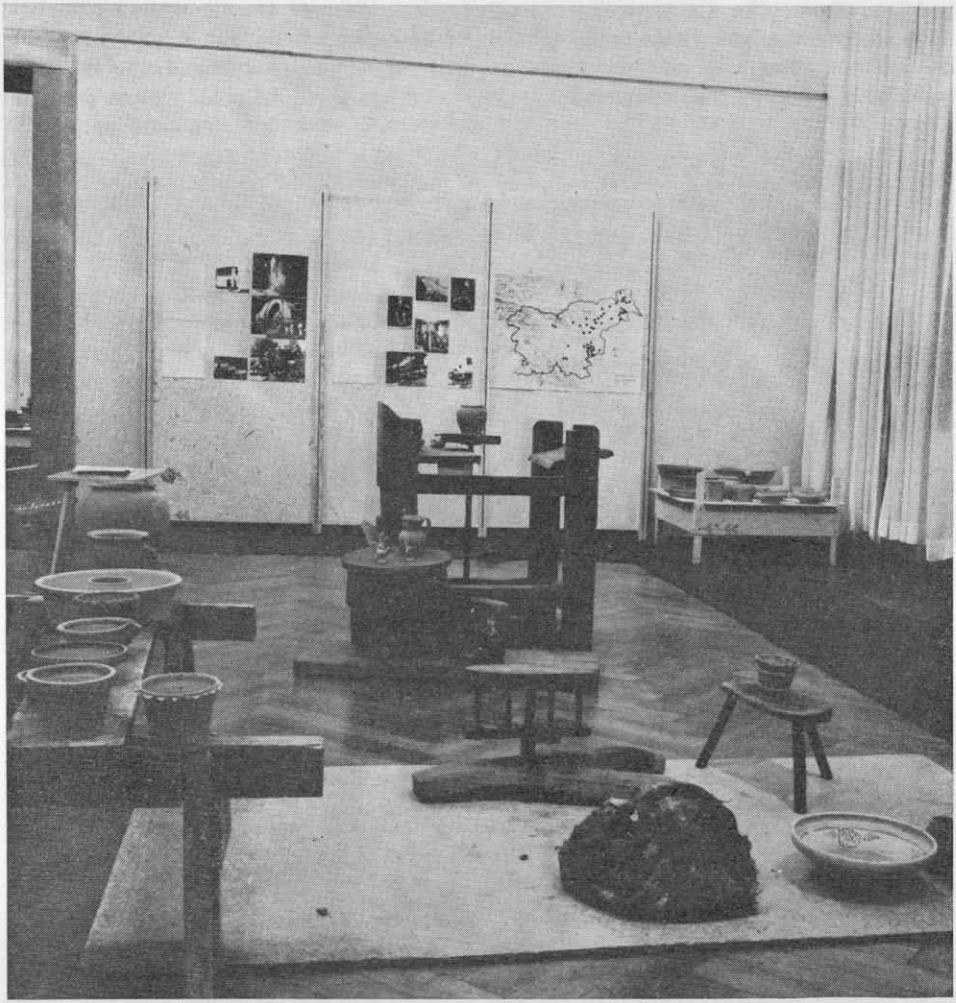

Posnetek z razstave. Foto Srečo Kolar

V Slovenskem etnografskem muzeju je bila od februarja do junija 1968. razstava »Lončarstvo na Slovenskem«, ki je kazala eno izmed najstarejših in nekdaj najbolj razširjenih obrti na Slovenskem. Razstava je zajemala pregled tehnične obdelave in izdelave lončenih predmetov, pregled posameznih posod in izdelkov po funkciji in zgodovinski pregled posameznih delavnic oziroma lončarskih območij na Slovenskem. Razstavo je strokovno pripravila višji kustos Ljudmila Brasova. Ob razstavi je izšel tudi katalog z obsežnim besedilom in mnogimi fotografijami.

Razstavljeni so bili tudi najstarejši zapisi o našem lončarstvu — zapisi v arhivih gornjegrajskega gospostva iz leta 1340, ki omenjajo lončarje ob Dreti. Posebno obilno pa pričujejo o lončarstvu cehovske listine od 16. stoletja naprej. Poznamo lončarske cehe v Ljubljani, Škofji Loki, Kranju, Ljubnem in Celju. Tudi Valvasor omenja vrsto krajev (Dolenjo vas, Nemško vas, Prigorico pri Ribnici, Horjul in Smlednik), kjer je večina prebivalcev lončarila. Leta 1782 pravi Hermann, da nikjer ni toliko lončarejv kot na Kranjskem, najboljšo posodo pa delajo v Komendi.

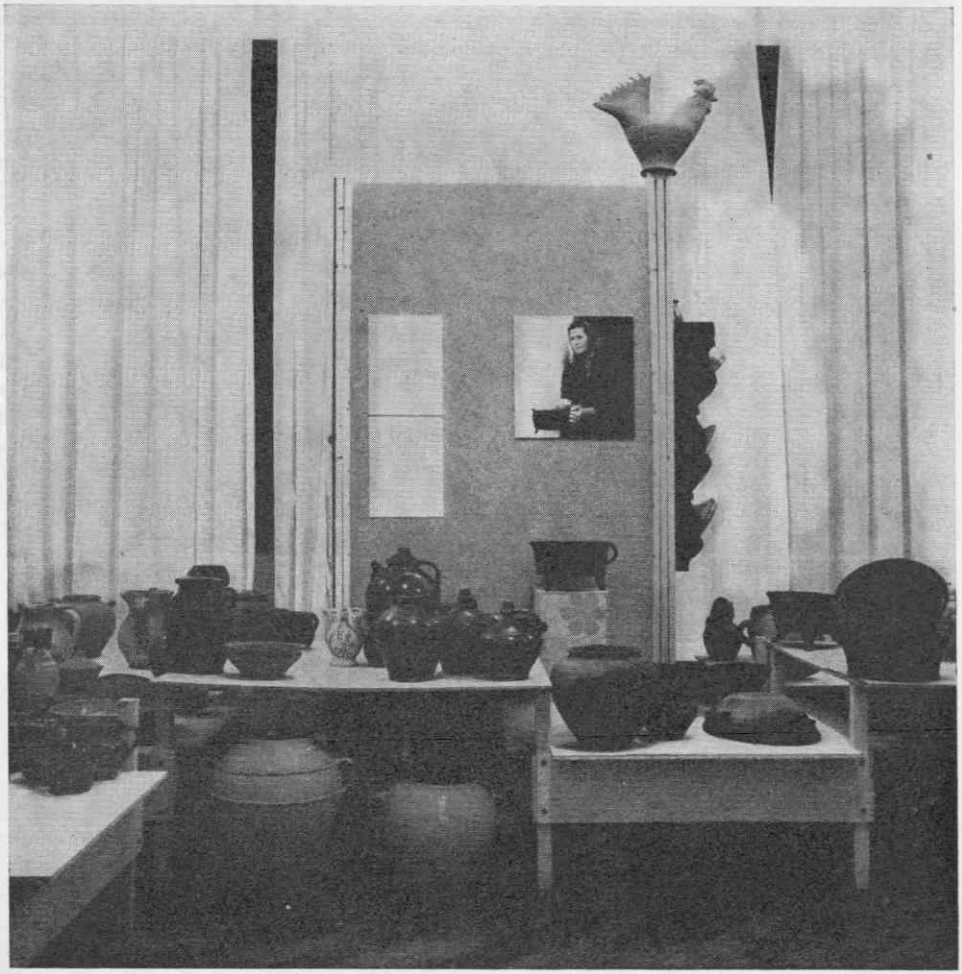

Posnetek z razstave. Foto Srečo Kolar

V začetku 17. stoletja so bili lončarji iz Ljubnega resni tekmeci mestnih lončarjev iz Škofje Loke pri izdelavi žgalnih vrčev za rudnik živega srebra v Idriji. Ob koncu 18. stoletja pa je nov liberalni gospodarski nazor začel razkrojevati cehovske organizacije. Mer-

kantilistična smer državne gospodarske politike ni več podpirala cehov. Na drugi strani pa lončene posode v mestih niso bile več času primerne, ker so bile na voljo že uvožene bakrene, kositrne in fajančne posode. Mestni lončar je zato opuščal obrt. Tako je lončarstvo postalo izrazito domača obrt kot dopolnilna dejavnost kmečkega prebivalstva. S to dejavnostjo so se od vsega začetka ukvarjali predvsem tisti, ki jim premajhna zemljiška posest ni nudila zadostnih sredstev za preživljanje. Poročilo obrtnega inspektorja za leto 1885 omenja, da je bilo tedaj v Komendi še 74 lončarjev. Svoje izdelke so prodajali po Kranjskem, Tirolskem, Koroškem, Primorskem in v Istri. Na Primorsko so vozili predvsem črepnje za peko kruha na odprtih ognjiščih, v Istro pa sklede. Do prve svetovne vojne so redno prodajali v Trstu. Ribniški lončarji pa so krili potrebe zlasti Primorskega in Notranjskega, kjer ni primerne gline za lončarsko oblikovanje.
Po prvi svetovni vojni pa je začela lončarska obrt občutno pojenjavati. Hkrati z industrijskim razvojem je prišla tudi korenita stanovanjska reforma. Stara odprta ognjišča so zamenjavali štedilniki, glinaste lonce pa železni. Poleg teh je začela lončeno posodo nadomeščati tudi pločevinasta emajlirana posoda, ki jo je leta 1894 pričela izdelovati tovarna posode v Celju. Zlasti kmetje v bližini mest in trgov so hitro sprejeli hkrati s štedilniki tudi novo posodo. Odslej je lončarska obrt vedno bolj izgubljala tržišče za svoje izdelke. Število lončarjev se je iz leta v leto občutneje krčilo. Tako je sedaj v vsej Soveniji le še 74 lončarjev, ki zalagajo z lončevino predvsem svojo bližnjo okolico. Tudi ta njihova današnja proizvodnja je bila razstavljena.
Poleg tega, da je razstava pokazala s številnimi značilnimi izdelki našo lončarsko obrt, je bil tudi njen namen, da s prvotnimi ljudskimi oblikami vpliva na sodobno industrijsko oblikovanje in nakaže novo funkcijo lončenim izdelkom v sodobni stanovanjski kulturi.

Slovensko ljudsko kiparstvo

Razstava je bila odprta od 22. januarja do 10. junija 1969. Razstavljeno je bilo gradivo iz bogate zbirke ljudske plastike v Slovenskem etnografskem muzeju, ki obsega nad 350 del in gradivo iz drugih slovenskih muzejev ter iz številnih cerkva. Razstava je prikazala likovno obzorje, okus in predstave o kiparstvu preprostega slovenskega človeka od srede 15. stoletja do današnjih dni. Spodnja starostna meja gradiva je bila določena z nastankom kamnoseškega kiparskega dekorja in preproste gotske plastike v majhnih kmečkih podeželskih podružniških cerkvah, ki so bile namenjene kmečkemu ljudstvu. Temu gradivu je sledila kiparska oprema podeželskih podružničnih cerkva iz 17., 18. in 19. stoletja. Vse do druge polovice 18. stoletja je slovensko ljudstvo doživljalo le cerkveno kiparstvo. V tem času pa se pojavi tudi kiparstvo za kmečke domačije, ki pomeni v zgodovini najštevilnejšo kiparsko proizvodnjo sploh. Razstava je želela orisati značaj ikonografije ljudskega kiparstva in odgovoriti na vprašanje kaj je ljudsko kiparstvo. Ta problem je skušala rešiti z orisom strukturne povezave kiparstva z življenjem ljudstva. V tem okviru je razstava tudi orisala karakteristike ljudskega kiparstva, kakor jih je narekoval socialno splošno neugodni položaj ljudstva, preprostost in cenenost, skromnost dimenzij in izvedbe. Razstava je posebej opozorila na »ljudski« okus v kiparstvu, ki ga je v vseh časih simultano oblikovalo stalno prisotno stilno starejše in modernejše kiparstvo; s tem je bil tudi nakazan temeljni vzrok za nastanek stila, prostora, kakor ga je oblikoval ljudski okus. Razstavo je pripravil znanstveni sodelavec muzeja dr. Gorazd Makarovič. Izšel je obširen katalog razstave.

Z razstave Slovensko ljudsko kiparstvo:
Marija z detetom. Iz hišnega oltarčka
Dolenjska, 19. stol.

Ralo in plug

Razstava je bila odprta od 11. oktobra do 31. decembra 1968. Prikazala in razložila je značilna orna orodja na Slovenskem od zgodnjega srednjega veka do dobe po osvoboditvi. Razstavljeni so bili številni ohranjeni primerki plugov in ral iz zbirke Slovenskega etnografskega muzeja, arheološko gradivo in upodobitve začenši s poznosrednjeveškimi stenskimi slikami in bogato fotografsko gradivo. Razstava je predstavila poglavitno gradivo o ralu in plugu, ki je bilo doslej zbrano pri Slovencih, hkrati pa je dala tudi najpomembnejša spoznanja o tem orodju in njegovemu razvoju do današnjih dni. Razstavo je pripravil znanstveni sodelavec muzeja dr. Angelos Baš. Ob razstavi je izšel tiskani katalog.

Z razstave Ralo in plug: Upodobitev pluga v Hrastovljah 1490

Z razstave Ralo in plug: Upodobitev pluga v Crngrobu sreda 15. stoletja

Kraška hiša

To je bila prva razstava v ciklu razstav o slovenski hiši, s katero namerava muzej v nekaj letih predstaviti slovensko ljudsko arhitekturo z vseh področij Slovenije. Razstava je prikazala razvoj arhitekture na naši kraški zemlji in je opozorila na likovne zakonitosti v kmečkem stavbarstvu na slovenskem Krasu. Nakazala je tudi odnos med visoko in ljudsko arhitekturo ter ugotovila, da je tu razlika le v stopnji bogastva in v dognanosti oblik in da gre v obeh primerih za identično funkcionalno oblikovno izhodišče. Razstava je opozorila tudi na negativne pojave današnjega časa, na uničevanje izvirne kraške arhitekture. Prikazala je tudi vse značilne predmete notranje hišne opreme s konca prejšnjega stoletja. Tako kot kraška arhitektura tudi oprema hiš z naglo modernizacijo izgublja svojo značilno podobo. Razstavo sta pripravila dr. Ivan Sedej, konservator Zavoda za spomeniško varstvo SRS in Fanči Šarf, kustos Slovenskega etnografskega muzeja. Ob razstavi smo izdali katalog z obširnimi povzetki v italijanščini in angleščini.

Razen teh večjih razstav je bilo v letu 1968—1969 še v muzeju v Ljubljani in v ostalih muzejskih postojankah Slovenskega etnografskega muzeja ter na gostovanjih v številnih krajih

Slovenije, v Beogradu, Subotici, v Trstu in Gorici (Italija) v Baslu in Auvernieru v Švici, Ingelheimu in Münchenu v Zah. Nemčiji in v Gradcu (Avstrija) 26 občasnih razstav.

Hiša v Žirjah. (Foto F. Šarf)

Zusammenfassung

Die Ausstellungen des Slowenischen Volkskundemuseums in den Jahren 1968 und 1969

Das slowenische Volkskundemuseum veranstaltete in den Jahren 1968 und 1969 30 Ausstellungen, und zwar in eigenem Haus, in den Depandancen des Museums, in einigen slowenischen und jugoslawischen Städten und im Ausland (in Italien in Triest und Görz, in der Schweiz in Basel und Auvernier, in Westdeutschland in Ingelheim und München und in Österreich in Graz). Folgende Ausstellungen verdienen besonders erwähnt zu werden: die Töpferei in Slowenien, Arl und Pflug, volkstümliche Plastik Sloweniens und das Karsthaus.

Naši jubilanti

Vilko Novak šestdesetletnik

Slovenski etnolog Vilko Novak je 28. aprila 1969 stopil v svoje šestdeseto leto.* V srednji vrsti slovenskih etnologov lahko z zadovoljstvom zre na svoj dosedanji življenjski opus. Zastavljene delovne naloge mu črtajo nadaljnjo znanstveno pot.

Življenjska usoda našega jubilanta je poskrbela, da ni ostal priklenjen samo na svojo rodno Panonijo. Srednješolska služba ga je privedla tudi k podnožju naših gorá. Vzljubil jih je in s tem tudi način ljudskega življenja, ki je zanje značilen. Med tema dvema tečajema — Prekmurjem in Gorenjsko — se giblje njegovo znanstveno delo, a široko razpeti lok njegovega znanstvenega dela mu je odprl tudi pogled v bistvo in ustroj naše ljudske omike. Tako se je razvil v etnologa velikega formata, ki čuti tudi pomen soseščine in potrebo medsebojnih stikov z njo. Takšen je danes na čelu naše stolice za etnologijo.

V njegovih mladih letih naše vseučilišče take stolice še ni imelo. Vilko Novak se je vpisal na slavistiko. Pridobljeno znanje je hotel obrniti v prid svojemu rodnemu Prekmurju. Njegova prva dela so zato usmerjena v prekmursko književnost — enako se je zanimal za Küzmiča ali Košiča kakor za svojega vrstnika Miška Kranjca.

Njegov slavni rojak Avgust Pavel, ki je deloval med Ogri, ga je opozoril na hvaležno polje etnologije. Tako so v desetletju pred drugo svetovno vojsko začeli izhajati Novakovi prispevki o etnologiji Prekmurja, ki so prinašali mnogo dotlej neznanega gradiva iz območja šeg življenjskega cikla: rojstva, ženitovanja, smrti. Toda medtem ko se je pred vojsko le redko spustil na področje gmotne omike, so ga po vojski zamikala predvsem nekatera njena poglavja: prehrana, vinogradništvo, lončarstvo. Zdaj so zagledale beli dan tudi razprave iz gmotne omike slovenskega alpskega sveta: tkalstvo in suknarstvo, pašne služnostne pravice, planšarstvo in gorsko pastirstvo sploh. Gospodarstvo, zlasti živinoreja, sta zdaj, se zdi, glavni torišči zanimanja Vilka Novaka.

Povsem naravno je, da si je skušal etnolog takega koncepta že zavoljo pedagoških obveznosti na vseučilišču (od 1948 asistent, od 1955 docent, od 1966 izredni profesor, a že od 1957 predstojnik stolice) priti na jasno o bistvenih stvareh etnologije, predvsem o strukturi naše ljudske omike. O tem vprašanju je razpravljal nekajkrat (1951, 1952, 1958) in s tem nadaljeval svoje že pred vojsko zastavljene teoretične raziskave (1940—1941: Kaj bo s slovenskim narodopisjem?), ki jih je z novimi pogledi nadaljeval po vojski (1956: O bistvu etnografije in njeni metodi). Prav tako je Vilko Novak živo občutil tudi nujo bibliografije, ki je temelj vsakega znanstvenega raziskovanja, in se ni ustrašil s tem delom zvezanih naporov.

Potrebe pedagoške prakse na eni strani in slaba obveščenost naše javnosti na drugi sta botrovali naposled dragocenemu priročniku, orisu »Slovenska ljudska kultura« (1960). Delo v strnjeni obliki informira, povzema stare izsledke, dodaja nove in se po svoji usmerjenosti (Richard Weiss!) uvršča med najsodobnejša dela te vrste.

Že od nekdaj se Vilko Novak zaveda važnosti vzajemnih stikov. Hvaležni smo mu za posredovanje dognanj sosednje ogrske etnologije in za njegovo posredovanje naših dosežkov našim sosedom, zlasti Ogrom. Več kakor pietetno delo je izdaja »Slovenskih ljudskih pesmi« (1967) v ogrskem prevodu Avgusta Pavla in s preglednim uvodom o slovenskem ljudskem pesništvu (v obeh jezikih).

Šestdesetletnica ni nikakršna cenzura v delu in življenju Vilka Novaka. Zato vemo, da nam bo dal še vrsto drugih svojih velikih tekstov. Naše najboljše želje ga spremljajo pri tem.

Niko Kuret

* Nadrobne bibliografske navedbe mi je prihranil Angelos Baš s svojim orisom jubilanta v »Panonskem zborniku« (Maribor 1966) 350—353.

Résumé

Vilko Novak — sexagénaire

Vilko Novak, professeur titulaire á la chaire d'ethnologie de l'Université de Ljubljana, vient de fêter son soixantième anniversaire. Originaire de la partie pannonienne de la Slovénie, il a enrichi nos connaissances sur le folklore et l'ethnographie de son pays, mais il est devenu spécialiste aussi de la culture pastorale des Alpes Slovènes. On lui doit, au surplus, des études précieuses sur la théorie et sur les méthodes de l'ethnologie. Il a publié enfin, un précis de l'ethnologie slovène (Slovenska ljudska kultura, 1960).

Rajniki

Franjo Baš kot etnograf

Ker so biografski in bibliografski podatki obsežno in izčrpno izšli v Baševem zborniku (ČZN V (XL)/1969, str. 5—126, kjer je med drugimi članek N. Kureta o Baševem pomenu za etnografijo), povzemamo tu le najbolj suha biografska dejstva:

Franjo Baš se je rodil 22. januarja 1899 v Kamenčah v Savinjski dolini. Ljudsko šolo je obiskoval v Braslovčah, gimnazijo v Celju in Kranju, tam je — po triletni prekinitvi zaradi vojne službe in ujetništva v prvi svetovni vojni — maturiral 1920. Zgodovino in geografijo je študiral na Dunaju (m. dr. pri etnologu M. Haberlandtu) in v Ljubljani, kjer je diplomiral 1925. Poučeval je v Mariboru na klasični gimnaziji in nato na učiteljišču, obenem pa je v okviru mariborskega Zgodovinskega društva skrbel zlasti za arhivalije, dokler ni bil 1932 postavljen za arhivarja banovinskega arhiva v Mariboru. Na tem mestu je Baš skrbel tudi za razvoj pokrajinskega muzeja v Mariboru in si je posebno prizadeval, da bi se mariborski grad namenil muzeju in arhivu; to je 1937 tudi dosegel. Odtlej pa skoraj do okupacije je bil zaposlen z restavratorskimi deli na stavbi, s postavitvijo razstav in namestitvijo arhiva. Medtem je 1939 postal predsednik Zgodovinskega društva v Mariboru in urednik Časopisa za zgodovino in narodopisje. Potem ko je okupacija pretrgala to dejavnost, potem ko je Baš do 1947 obnovil in dopolnil muzejske razstave in ko je med letoma 1945 in 1949 sodeloval tudi pri akcijah za vrnitev kulturnega premoženja, ki so ga bili odpeljali okupatorji, je 1950 nastopil delo v Ljubljani. Dve leti je bil šef odseka za muzeje, spomeniško varstvo in likovno umetnost na ministrstvu za znanost in kulturo, 1952 pa je postal ravnatelj malo prej ustanovljenega Tehniškega muzeja. V pokoj je stopil v začetku leta 1963, kmalu nato je izgubil zaradi kapi dar govora in umrl 30. aprila 1967 v Ljubljani.

Navedbe posameznih Baševih del v tem spominskem članku ne podajajo celotne bibliografije Baševega etnografskega opusa, temveč naj v nekakem širšem izboru predvsem dokumentirajo podobo, ki jo želimo dati o Bašu kot etnografu. To je tem bolj upravičeno, ker je medtem izšla izčrpna bibliografija: I. Žmavc-Baranova, Delo profesorja Franja Baša, ČZN V (XL)/1969, str. 36—71; avtorica mi je prijazno omogočila uporabo te bibliografije že pred izidom, za to se ji toplo zahvaljujem.

•

Pisati o Franju Bašu kot etnografu pomeni iztrgati iz njegovega obsežnega življenjskega opusa del, ki je z neštetimi vlakni povezan s celoto, skoraj kakor da bi odrezali ud od živega telesa. Baš je predmet svojih raziskovanj vedno opazoval v vseh njegovih zgodovinskih povezavah in je bil pri tem hkrati geograf, arheolog, zgodovinar in etnograf. Prav tako so mu bili teren, arhivski viri, muzejski predmeti in tisk delovni pripomočki, ki jih je vse obvladoval enako spretno. Kakor je bilo pač potrebno glede na obravnavani predmet, je znal pritegniti k razlagi vse, kar je moglo prispevati k večji nazornosti in prepričljivosti. Zato etnograf Franjo Baš ni samostojna oseba — je vedno neločljivi del vsestransko usmerjenega bistrega opazovalca Franja Baša, vajenega obravnavati vsako posameznost v širšem okolju in v razvojni povezavi. Najbrž ni pretirano trditi, da je bil Baš po tej svoji značilni usmerjenosti — na katero je gotovo vplivala prav mariborska službena doba, ko je njegovo delovno mesto arhivarja zahtevalo celega, na vse plati razgledanega in agilnega človeka — nekak samorastniški prednik danes modernih tokov v družbenih vedah, ki si prizadevajo za kompleksno obravnavanje zgodovinskih pojavov. Tako se je Baš po mojem mnenju motil, če je proti koncu svojega znanstvenega delovanja nekam samokritično trdil, da je po »delovni metodi pozitivist«[1], pri tem pa najbrž pod pozitivizmom poenostavljeno razumel golo deskriptivno nizanje detajlov. Čeprav se je Baš v splošnem držal omejenih tém in mu je sinteza za široka geografska ali snovna področja ležala kvečjemu v esejistični obliki, nikoli ni obdeloval detajlov zaradi detajlov, temveč jih je vedno opazoval v njihovi vzročni povezavi. Pojavov ni samo opisoval, temveč jih je predvsem razlagal, in to vseskozi življenjsko, nikdar papirnato ali shematično. Svoja opazovanja je razvrščal, kakor mu je nareko-

[1] J. Glaser, Franjo Baš, ČZN V (XL)/1969, str. 33.

vala snov, včasih tudi kakor so mu prihajale domislice. Razmišljal je sproti ob svojih opazovanjih, bolj spontano kot sistematično. Kdaj govori geograf, kdaj arheolog, kdaj zgodovinar in kdaj etnograf, tega se Baš sam najbrž ni vedno spraševal (in se tudi ni bil dolžan spraševati), pokazal pa je nazorno, kako rodovitna more biti povezava več strok v eni osebi. Prav zaradi teh in takih značilnosti svojega dela je mogel slovensko vedo obogatiti z neštetimi dognanji, ki bi jih drugače usmerjen raziskovalec utegnil prezreti.

Ker je torej Baševo etnografsko delo neločljiv del celotne Baševe ustvarjalnosti, bi bilo v nasprotju z njegovim delovnim načinom, če bi hoteli predstaviti etnografski del njegove bogate bibliografije kot nekako samostojno in zaokroženo celoto. Vprašanje, kaj nam Franjo Baš pomeni kot etnograf, moramo zato usmeriti in ga s tem nekoliko zožiti na vprašanje, kako je sam pojmoval etnografijo in kako je to pojmovanje uveljavil v praksi. Če pri tem prakso postavljamo na drugo mesto, to ne izključuje znatnih vplivov Baševega praktičnega dela na njegovo teoretično misel.

*

Prav zato, ker je bil Baš v prvi vrsti praktik, so njegovi — večinoma nekam mimogrede navrženi — teoretični pogledi zaradi svoje življenjskosti posebno zanimivi. Že zgodaj je opozoril na potrebo po »metodični jasnosti, na pomanjkanju katere naše narodopisje tako zelo trpi«.[2] Sam je kmalu nato zapisal, da je »narodopisje veda, ki uporablja gradivo, pridobljeno ali ugotovljeno med ljudstvom, katerega tok kulture še ni niveliziral«, kar naj pomeni, da ta veda raziskuje tradicionalno kulturo.[3] V tem pomenu pojmovani etnografski predmeti so se ohranili predvsem po dveh poteh — gospodarski (npr. hiše raznih vrst, orodje) ali kultni.[4] Pri takih predmetih se mu je zdelo »narodopisno« poglavitno vprašanje, odkod so se razvili[5], pozneje pa je predmet moderne etnografije v sedanjosti iskal v tem, da ji »pomenijo vsa torišča od naselij pa tja do zadnjih odtenkov ljudske kulture sredstvo za ugotovitev ljudskih karakteroloških lastnosti.[6] Težko pa bi bilo trditi, da je Baš s tem zavestno in dokončno razglasil skupinsko psihologijo kot zadnji smoter etnografije, čeprav bi ta stavek dobesedno lahko razumeli v tem pomenu. V teh, iz starejših spisov nabranih mislih tiči opredeljevanje »narodopisja« po predmetu (tradicionalna in ne nivelizirana kultura); konkretni predmet opazovanja pa je treba razložiti razvojno, to je zgodovinsko, in sicer ob usmeritvi v razlago sodobne psihe opazovane skupine ljudi.
Ponekod zasledimo rahla znamenja bolj formalističnega pojmovanja vede, za katero je Baš čedalje bolj uporabljal naziv etnografija. Če je z besedo »etnografsko ralo« hotel označiti ralo, ugotovljeno na terenu,[7] bi mu bila etnografija veda o zbiranju terenskega gradiva. Morda je bila tako mišljena tudi trditev, da je šteti etnografijo za »osrednjo viroslovno disciplino« gospodarske zgodovine.[8] Toda vse kaže, da Baš stvari le ni tako poenostavljal. V. Gerambu je štel v zaslugo, da je »prvi bližnji etnograf, ki je začel tudi zgodovinsko ob-

[2] (Nekrolog) Dr. Stanko Vurnik, ČZN XXVII/1932, str. 47—49; citat je na str. 49.
[3] (Ocena) Jeraj Josip, Naša vas . . ., Ljubljana 1933 — ČZN XXIX/1934, str. 81—82.
[4] Deset primerov ohranjevanja narodopisnega blaga, ČZN XXIX/1934, str. 163—164.
[5] Izvor prekmurskih cehov, Odmevi II/1931, str. 51—58.
[6] O karakterologiji prebivalstva v Štajerskem Podravju, ČZN I (XXXVI)/1965, str. 163—175, citat je na str. 163.
[7] Pripombe k požigalištvu, SE VI—VII/1953—54, str. 83—102, zlasti str. 96.
[8] Delo Zgodovinskega društva v Mariboru, SE II/1949, str. 114—115; k temu B. Grafenauer, O arheologiji in zgodovini, ZČ V/1951, str. 164[5] in ponovno F. Baš, Kašte na Dobrovljah, SE V/1952, str. 18—43 + IV pril., zlasti str. 41.

ravnavati pridobitve ljudske kulture«.[9] Zgodovinska obravnava je v tej zvezi le način obravnave (tudi z uporabo arhivskih virov), predmet etnografije pa je slej ko prej ostala »ljudska kultura«.

Da je Baš v bistvu ostal pri opredeljevanju etnografije po predmetu, kažejo tudi njegove kritične pripombe k Narodopisju Slovencev, ko je npr. v njem pogrešal obravnavo ljudske umetnosti in karakterologije, ko je delo »zaradi omejevanja narodopisja na vaško ali bolje kmečko kulturo« obzirno označil kot »delni« priročnik, in ko je menil, da »bo morala naša etnografija urediti svoje razmerje tudi do ljudske kulture izven kmečkega življenja«.[10] Še bolj se je o teoretičnih vprašanjih razpisal v oceni, napisani za strokovno revijo.[11] Zasnovo mojega članka (ki se ni omejeval le na kmečko okolje) je uporabil za namig, kako težavno ali nemogoče je v zgodovini ločiti visoko in ljudsko kulturo. Razločevanju med visoko in ljudsko kulturo se je uprl predvsem toliko, kolikor naj bi ljudska kultura po nekih mnenjih hranila znake prvotnega ljudstva in kolikor naj bi bila poglavitna značilnost ljudskega vsakdanjega življenja skupnost v prostoru in času. Taki nazori so mu »zgodovinski ostanek racionalizma in prirodne filozofije ter baroka«. Etnologija je »dognala, da statičnega prvotnega in prednarodnega ljudstva ... ni«. »Z istovetenjem pojmov ljudstvo in narod je narodopisje postalo veda o narodnih jezikovnih, materialnih in duhovnih bitnostih, ki so ali ki so bile narodu in njegovim sestavinam lastne, se pravi iz materialnih potreb in duhovnega doživljanja skupne ... Z iskanjem vzročnih zvez med posameznimi pojavi pa se je narodopisje uvrstilo med zgodovinske vede, kjer mu pripada nadvse pomembna funkcija hrbtenice za kulturno zgodovino, da posreduje sedanjosti spoznavanje, razumevanje in doživljanje množičnih pridobitev iz preteklosti in sedanjosti.« — Posamezne veje etnografije se povezujejo z matično stroko, sintetični pregledi kulturnega razvoja pa z zgodovino. »Z iskanjem zvez med kulturnimi pojavi pa je narodopisje rodilo tako imenovano zgodovinsko narodopisje ...« Tudi »ljudska kultura je družbena nadstavba« in »predstavlja sestavino družbenih dejavnosti, ki jih more vzročno dognati z zadostno in kritično pripravljenim gradivom samo zgodovinska analiza.« — Jasna in nedvomna je pri tem zahteva po povezavi posameznih strok etnografije z matičnimi vedami, celote pa z zgodovino. Prav tako je Baš jasno postavil zahtevo po razširitvi etnografije na neruralna okolja; iz tega logično izhaja njeno vraščanje v kulturno zgodovino sploh. Jasno je tudi, da je Baš ostal pri tem, da je pojmoval etnografijo kot vedo o ljudski kulturi, le da je zavračal prvotnost te kulture in da je dvomil o tem, da bi se mogla vedno razločevati od visoke kulture. Z opombo »kaj je ljudstvo, o tem med etnografi še ni soglasja«, je nakazal precejšnjo ohlapnost pojma ljudske kulture, ki ga pa na tem mestu ni skušal po svoje opredeliti. Ali bi bil še naprej podpisal svojo nekdanjo opredelitev z znamenjema neniveliziranosti in tradicionalnosti? Če bi bil ostal pri njej — in najbrž je še naprej tako mislil — potem je bilo Baševo pojmovanje etnografije med najbolj določnimi, kar jih je bilo kdaj zastopanih v slovenski etnografski literaturi. Če pa te opredelitve ne bi bil ponovil, potem se je to pot ustavil pred problemom, ki ni delal preglavic samo njemu.

Naj bo že kakor koli — praktik Baš je v številnih priložnostnih pripombah natresel dosti teoretičnih misli, ki naj ne gredo v pozabo, ker so vredne tehtnega premisleka.[12] To velja tudi o nekaterih nadaljnjih načelnih pogledih.

[9] (Nekrolog) Viktor Geramb, SE XI/1958, str. 220—221.
[10] (Ocena) Narodopisje Slovencev, drugi del, Ljubljanski dnevnik 19. 4. 1952, str. 4.
[11] (Ocena) Narodopisje Slovencev, I. ... II. ..., ZČ VIII/1954, str. 230—232.
[12] Obrobno: Ko je historično razlagal krajevna imena, je dodal: »Šegava imena spadajo zaradi domačih odnosov med sosednimi selišči že v narodopisje«; Nekaj o krajevnih imenih iz gospodarstva, Ljudska uprava III/1950, str. 445—454. Razmerja med sosednimi selišči naj bi bila torej sama po sebi narodopisna téma.

O tem, da bi etnografija v vseh svojih predmetih opazovanja odkrivala tipične razločke med narodi, je Baš upravičeno dvomil. Spočetka je sicer menil, da v Slovenskih Goricah »nastopijo Slovenci s karakterističnim tipom viničarskih selišč«,[13] pozneje pa podobnih formulacij ni več uporabljal. Ko je Geramb menil, da je narodnost podlaga za ločitev noš v slovenskem delu pokrajine, ki je izoblikoval lastno nošo, je Baš pripomnil, da bo treba k temu zavzeti stališče[14], kar je verjetno razumeti kot pridržek. Že prej je svoje splošno gledanje na zvezo med etnografskimi pojavi in nacionalnimi specifičnostmi zelo jasno formuliral takole: »Predstavitelji in nosilci kulturnih dobrin so kulturno-geografske enote, večji ali manjši kulturni kraji, ki pa niso istovetni z narodi.[15] To je pozneje posebej poudaril glede orodja: »Uporabnih orodij ni mogoče opredeljevati po stilno zgodovinskem razvoju in prav tako ne za določene etnične, temveč le za ergološke skupnosti.«[15a] Baš je posamezne pojave rajši videl v njihovih otipljivih in ne v idealiziranih zvezah.

Tako se tudi ni ogreval za razne »narodne motive« in tudi v ljudski umetnosti ni videl kake samostojne kategorije. Po njegovem naj bi se sicer razločevali narodni, ponarodeli in industrijsko nastali motivi, toda postavil je vprašanje, kaj je slovenski narodni motiv. Tako npr. pri hiši dekoracija ni izraz umetnostnih čutov, temveč posledica človekovega gospodarskega stanja.[16] — Ljudska umetnost je po Bašu »derivat sodobnih monumentalnih kultur in umetnosti, ki so se po sebi lastnem primitivizmu in konservativnosti prilagodile zemljepisnemu, kulturnemu in antropološkemu položaju posamezne pokrajine in v njej bivajočega človeka. Pri nas na Slovenskem se je ta diferenciacija izoblikovala v alpskem, sredozemskem in nižinskem spodnjepanonskem tipu.« »Oficielna« kultura je na kmete najmočneje vplivala v dobi baroka na alpskem ozemlju, zato je »zadobila naša alpska ljudska umetnost baročni izraz.«[17] Tudi ti Baševi pogledi so realistični, izhajajo iz otipljivih vzročnih zvez in so daleč od vsakega idealiziranja.

Podobno, kot se je zavzemal za povezavo posameznih etnografskih strok z matičnimi vedami, je tudi o položaju ljudske umetnosti menil: »Umetna obrt, ljudska umetnost in oblikovanje so tako povezane, da gre dejansko za eno samo kulturno zvrst.«[18]

Kakor v svojih razpravah Baš tudi kot muzealec — in kot predavatelj muzeologije na ljubljanski filozofski fakulteti — ni bil samo etnograf; etnografijo je povezoval tudi z drugimi strokami. Tako je razstavil etnografsko plastiko v zvezi z razstavo historične umetnosti, uporabnostne predmete pa je v svojem poročilu o mariborskem muzeju obravnaval po vrstah materiala (les, glina, kovina) in po regijah.[19] Vodilna misel pri novi postavitvi Pokrajinskega muzeja v Mariboru mu je bila »vključiti posamezni predmet v njegovo organsko okolje, torej v situacijo, v kakršni je eksponat nastal ali v pokrajino, v kateri je vršil svojo kulturno funkcijo.« Táko zamisel je označeval kot ideal »situacijske skupnosti«, ki se mu je približal v etnografski razstavi s sklenjenimi vrstami, npr. od kodelje do platna na

[13] (Ocena) Südsteiermark . . ., Graz 1925 — GV II/1926, str. 49.
[14] (Ocena) Geramb Viktor, Steirisches Trachtenbuch, Graz 1935—1939 — ČZN XXXV/1940, str. 108—110.
[15] (Ocena) Anton Melik, Kozolec na Slovenskem . . ., Ljubljana 1931 — ČZN XXVI/1931, str. 280—285.
[15a] Kot v opombi 34.
[16] (Ocena) Karlovšek Jože, Slovenska hiša, Ljubljana 1927—28 — ČZN XXIV/1929, str. 120—123.
[17] Styriacus (Bašev psevd.), Važno narodopisno poglavje, ženska domača obrt na Mariborskem tednu, Mariborski »Večernik« Jutra, 17. 8. 1934, str. 3.
[18] Anketa o ljudski umetnosti, umetni obrti in oblikovanju, (Bašev odgovor), Arhitekt št. 5/1952, str. 35—36.
[19] Etnografska razstava v Pokrajinskem muzeju v Mariboru, SE II/1949, str. 116—121.

statvah.[20] V skladu s svojo zahtevo po razširitvi etnografije na nekmečke plasti prebivalstva je izdelke in predmete ptujske meščanske obrti obravnaval kot etnografsko zbirko Mestnega muzeja v Ptuju (čeprav ta muzej tedaj posebne etnografske razstave ni imel). Prav tako je v skladu s svojo zamislijo zgodovinske etnografije in raziskave po arhivskem gradivu poudaril pomen ptujskega arhiva za etnografijo,[21] Gerambu pa je štel v zaslugo, da je v graškem etnografskem muzeju »posrečeno strnil sistematično razstavno metodo s kulturnozgodovinsko.«[22]

Izmed Baševih splošnih pogledov, ki imajo svoj posebni pomen zlasti za etnografijo in ki se jih je v svojem delu tudi držal, naj bosta tu omenjena še dva. Pozitivno je vrednotil, da je neki avtor prikazal razmere v nekem okolju na podlagi življenja večine prebivalstva in ne samo posameznikov.[23] Zato pa ni bil zadovoljen, če so v delu nekega drugega avtorja zaradi rousseaujevskega gledanja prihajala »premalo do izraza temna vprašanja iz naše vasi.«[24]

Pregled nekaterih Baševih načelnih pogledov lahko končamo z njegovo ugotovitvijo, da je življenjski nivo kmeta (tj. materialni in duševni konzum) »posledica njegovega zgodovinskega razvoja in pa kulturno-zemljepisnih prilik, v katerih živi.«[25]

To formulacijo bi lahko smiselno uporabili kot vodilni motiv za večino Baševih razprav, v katerih je predmete svojega opazovanja kolikor mogoče zajemal v vsej njihovi široki vzročni povezavi.

•

Doslej navedena pojmovanja etnografije so večinoma izbrana iz kratkih priložnostnih člankov in poročil; izrečena so bila večkrat kot domislice ali razmišljanja, redko programsko, vendar v resnici prevevajo vse Baševo delo. Široko, lahko bi rekli kulturnozgodovinsko pojmovanje etnografije prihaja praktično do veljave že v Baševih bibliografskih pregledih.[26]

Njegovi regionalni in krajevni opisi so čedalje bolj[27] značilni po združevanju geografskih, zgodovinskih in — navadno na koncu, kot nekaka rezultanta navedenih — etno-

[20] Pokrajinski muzej v Mariboru, ZČ II—III/1948—49, str. 178—183. Na področje etnografije sega tudi poročilo Etnografska zbirka muzeja v Krškem, SE II/1949, str. 122—125.

[21] Etnografska zbirka Mestnega muzeja v Ptuju, SE II/1949, str. 122; prim. tudi Mestni muzej v Ptuju, ZČ II—III/1948—49, str. 183—187.

[22] Kot v opombi 9.

[23] (Ocena) Jurančič Josip, Iz šole za narod, Ljubljana 1930 — ČZN XXVI/1931, str. 286—287.

[24] Kot v opombi 3.

[25] Življenjski nivo kmeta, Socialni problemi slovenske vasi I, Ljubljana 1931, str. 115—122.

[26] Slovenska narodopisna bibliografija za leto 1929 — ČZN XXV/1930, str. 227—241; ... za leto 1930 — ČZN XXVI/1931, str. 227—251; ... za leto 1931 — ČZN XXVII/1932, str. 205—220; ... za leto 1932 — ČZN XXIX/1934, str. 171—197.

[27] V prvih opisih te vrste prevladujeta geografija in zgodovina, npr. Maribor I. Historično-geografski razvoj, GV II/1926, str. 59—72, 139—153; II. Geomorfološke razmere, GV III/1927, str. 1—18. Še v prvem članku o Prlekiji (gl. op. 29) je etnografski opis zelo kratek. Dosti bolj stopa v ospredje v razpravi Narodopisni položaj Slovenske Krajine, Slovenska krajina, Beltinci 1935, str. 108—115, kjer Baš izhaja iz tega, da »vsaka kulturna enota ... nosi vedno in povsod pečat zemlje, na kateri nastaja in se razvija« in si postavlja »cilj ... uveljaviti ... kulturne dobrine, ... katere živijo v naših pokrajinah«. Koncept je v precejšnji meri karakterološki, npr. ko na str. 113/114 srečujemo ugotovitev, da Prekmurec »predstavlja tip nižinskega človeka ...« Doneski k zgodovini Gornjegrajskega, ČZN XXXIII/1938, str. 1—16, 65—86, 129—146, so pisani predvsem po arhivskih virih in je pri njih posebno težko slutiti, kaj je Baš pri tem štel za etnografijo. Nedvomno pa je etnografski zadnji del teh Doneskov od str. 143 naprej, kjer daje na terenu ugotovljene podatke o lončarjih. Pri tem ne opisuje toliko tehnike kot obliko izdelkov.

grafskih podatkov.[28] Kako se je Baševo zanimanje pri regionalnih opisih postopoma usmerjalo v etnografijo, kažejo deloma njegove obravnave Prlekije. Spočetka je etnografski opis zasnovan še zelo rudimentarno,[29] nato prihaja bolj v ospredje človek in podoba njegovega življenja,[30] pa tudi psiha prebivalstva.[31] Zanimanje za psiho je doseglo vrhunec v Baševem (tik pred okupacijo spisanem in šele veliko pozneje objavljenem) regionalno-karakterološkem delu, v katerem primerja ljudski značaj prebivalstva dveh štajerskih regij, ene gorate in ene nižinske.[32]

Pravkar navedena razprava je posebno pomembna zato, ker pojasnjuje, kako si je Baš praktično zamišljal karakterologijo (ki jo je v Narodopisju Slovencev pogrešal) kot del etnografije. Tudi kako je treba razumeti in razlagati ljudski značaj, je tu zelo jasno povedal: »Ljudski značaj ni ... samo posledica zgodovinskih in geografskih vplivov pokrajine na človeka, temveč je tudi reakcija človeka na vse te vplive.« Ugotavlja ga po raznih gledišćih: oblike vernosti, družabnost (tudi pravdarska strast, preživitkarstvo), življenjska pot, socialni razločki, skupnostni čut, lepotni čut, petje, vaški grbi, ljubezensko življenje, narodnostno življenje.

Podobno kot v splošnih regionalnih opisih se Baševo zanimanje za zvezo med kulturnozgodovinskimi pojavi in okoljem kaže v tistih delih, ki obravnavajo posamezne snovne skupine etnografije.

Morda tudi pod vplivom svojega muzejskega dela se je Baš kot zgodovinar in kot etnograf v posebno veliki meri posvetil raziskovanju materialne kulture.

Smisel za konkretne predstave o gospodarskem življenju je kot drugod pokazal tudi pri obravnavi agrarnih tehnik, zlasti požigalništva na Slovenskem. Ko je izrekel dvom o tem, da bi bilo požigalništvo v zgodnjem srednjem veku pri Slovencih imelo prevladujoč pomen, je ta dvom oprl npr. na račun, po katerem je požigalništvo zahtevalo tridesetkrat toliko dela kot oranje enake površine. Menil je, da so Slovenci poznali po naselitvi hkrati orno in kopaško poljedelstvo, požigalništvo pa da je ostanek kopaštva.[33] — Dragocen prispevek k preučevanju poljedelskih orodij je dal zlasti s tem, da je orisal vrste motik in njihovo razširjenost na Slovenskem.[34] — Tehniko napajanja travnikov z regulacijo dotoka in odtoka vode (»izgoni«) na Dravskem Polju je izrecno štel za narodopisno temo.[35] Mlini na veter, ki jih je opisal za Vzhodno Slovenijo in jim določil verjetno dobo nastanka,[36] nas že vodijo na prehodno področje med agrarnim gospodarstvom in obrtjo.

[28] Npr. Vzhodna Koroška, Turizem in gostinstvo II/1948, str. 217—220; Kóbansko, Turistični vestnik II/1954, str. 4—5 (»Kóbansko je še podoba slovenske preteklosti«); Ljudje in ljudska kultura v spodnji severovzhodni Sloveniji, Rad kongresa folklorista Jugoslavije u Varaždinu 1957, Zagreb s. d., str. 47—62; Spomeniško Pomurje, Zbirka predavanj slovenskih konservatorjev in muzealcev na posvetovanju ... 1956 ..., Murska Sobota s. d., str. 13—16.

[29] Prlekija, GV IV/1928, str. 106—110.

[30] Prleki, Ilustracija III/1931, str. 170—171.

[31] Npr. že pri razlagi vaških grbov iz vesele in bahate psihe Prlekov; Vaški grb v Noršincih pri Ljutomeru, ČZN XXV/1930, str. 218—225. Prim. tudi Narodopisni položaj Slovenske Krajine (op. 27).

[32] Kot v opombi 6.

[33] Kot v opombi 7.

[34] Karta motik na Slovenskem, SE VIII/1955, str. 93—108.

[35] Izgoni na Dravskem polju, ČZN XXXII/1937, str. 225—340.

[36] Vetrenjače u Sloveniji, Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu, III/1928, str. 66—76.

Izmed tém o razvoju o b r t i — meja med gospodarsko zgodovino, pravno zgodovino in etnografijo je tu posebno nedoločna — je Baša večkrat zanimalo cehovstvo, posebno podeželsko.[37] Tudi najbolj vsakdanji izdelki so se mu zdeli vredni obravnave, kot je npr. o čutarah[38] ugotovil, da so bile lesene čutare domače najbrž na Pohorju, v Prlekiji pa so bile uvožene, doma so tu izdelovali glinaste. Z nadaljnjimi prispevki k neagrarni proizvodnji stopamo zopet v neko mejno področje — to pot med etnografijo in zgodovino tehnike. Saj bi že glede slovenske peči[39] smeli premišljati o tem, koliko ni tudi predmet etnografije. Vendar bi nas obravnava tehniških predmetov na tem mestu pripeljala predaleč.

Še naprej se gibljemo na področju materialne kulture, ko moremo glede n o š opozoriti, da je Baš tudi to témo obravnaval brez kakršne koli romantične sentimentalnosti. Pohvalno je o štajerski knjigi noš ugotovil: »Metodično so izločeni vsi predsodki in neutemeljene osnove, s katerimi zlasti naša javnost pod vplivi romantike tako rada gleda in ceni ljudsko nošo in njene sestavine.«[40] Podobno kot smo prej nasploh registrirali glede ljudske umetnosti, je tudi »oficielno« slovensko ljudsko nošo razlagal kot barokizirano alpsko nošo, ki je dosegla svoj uradni položaj pod vplivom urbanizacije podeželja in pod vplivom slovenskega romantičnega izobraženstva. Zato je bil tako glede ljudske noše kot glede ženske domače obrti za ohranitev stikov s pokrajino in za razločevanje po antropogeografskih enotah, torej proti razširjanju alpskih motivov na vso Slovenijo[41] Ni pa ostal samo pri obrobnih pripombah, temveč je tudi sam dal zgled historične obravnave noš.[42]

V zelo številnih obravnavah človeških b i v a l i š č se je Baš posebno mojstrsko izognil deskriptivnemu formalizmu, saj je skušal vsako posameznost razložiti predvsem funkcionalno. Hišo je treba po njegovem mnenju razvijati iz selišča,[43] ta pa »so po svojem nastanku izraz človekovega razmerja do narave . . ., so posledica človekovega dela.« Odločilni pogoji za nastanek naselij so zlasti prostor, kultura tal in voda. »Nastanek vasi je bil pogojen po naturalnem, nastanek mest pa po denarnem in blagovnem gospodarstvu.«[44] Krajevna imena »so nastajala in nastala v zvezi s človekovim življenjem na njegovi zemlji.«[45]

Baševo prvo obsežnejše in najbolj poglobljeno delo o kmečki hiši je obravnava hiše (hrama) na Kóbanskem. Kot centralno točko vsake kmečke hiše je Baš že tedaj označil ognjišče. Po Schmidovih arheoloških najdbah na Pošteli in po lastnih opazovanjih hiš na terenu je postavil tole razvojno črto: prvotno ognjišče (»zid«) v stanovanjskem prostoru so vzdignili, pod njim pa namestili vdolbino, v kateri so pekli (»pečko«). Nazadnje so v stanovanjskem prostoru postavili razen ognjišča še peč in tako je nastala v historični dobi ugotovljena dimnica, ki je geografsko vmesni tip med južnoevropsko kaminasto in vzhodnoevropsko hišo. Ker naj bi bila torej dimnica prvotno imela samo ognjišče (»zid«), ki se je čez pečko

[37] (Najpomembnejši prispevek): Cehovsko tkalstvo v Dravski Dolini, SE III—IV/1950—51, str. 159—179 + 1 pril.; prim. tudi Izvor prekmurskih cehov, Odmevi II/1931, str. 51—58 (cehi med vojskama kot poklicno nevezane pogrebne in cerkvene bratovščine so ostanek obrtnih cehovskih organizacij); Geschichtlicher Überblick auf Maribors Gewerbe, Mariborer Zeitung 23. 1. 1938, str. 4 (o mariborskih cehih).

[38] O čutari, ČZN XXXV/1940, str. 112.

[39] F. Baš-C. Rekar, Slovenska peč, Ljubljana 1954.

[40] (Ocena) Mautner Konrad in Geramb Viktor, Steirisches Trachtenbuch I (1—4), Graz 1932—34 — ČZN XXIX/1934, str. 83—84. Prim. tudi op. 14 in tekst pri njej.

[41] Kot v opombi 17.

[42] Prispevek k zgodovini naših moških noš. SE II/1949, str. 48—54.

[43] (Ocena) Karlovšek Jože, Slovenski domovi — ČZN XXXIV/1939, str. 235—236.

[44] Nekaj o rasti naselij na Slovenskem, Ljudska uprava IV/1951, str. 128—137.

[45] Delo, navedeno v op. 12.

dopolnilo s pečjo, in ker je tloris starejših dimnic kazal podobnosti s keltskimi ali ilirskimi, je Baš sklepal, da je kóbanski »hram« nastal iz predzgodovinske hiše, le da so prizidave v drugi polovici 18. stoletja in v 19. stoletju zabrisale prvotni tloris.[46] Kmalu nato je tezo o kontinuiteti hiše na Slovenskem postavil v še splošnejši obliki,[47] posebno ko je zavzemal stališče do Vurnikove obdelave alpske hiše. Ob tej priložnosti je tudi sprejel Gerambovo razlago pajštve iz kopalnice (Badestube), pa tudi Vurnikovo opredelitev sloga slovenske alpske hiše kot kmečkega baroka. Pripomnil pa je, da zgodovinska stran v razvoju hiše še ni načeta in da bo treba koordinacije več strok.[48]

O dimnici je Baš rad razmišljal še pozneje in zanjo odkrival vedno nove, lapidarne opredelitve: »Dimniška kultura je gozdarska kultura avtarkičnega hribovskega kmeta, ki je s svojim posestvom v veliki meri hkrati producent in konsument...«[49] Pri dimniški kulturi na Pohorju in na Kóbanskem: »Umetnostna stremljenja ne pridejo do izraza, ker pač tega ni dopuščal večinoma zadimljeni dom in pa letno opravilo v gozdu.«[50] Nekoliko drugače kot v prej navedenem mestu iz razprave o kóbanskem hramu je Baš pozneje opredelil dimnico kot strnitev vzhodne peči z avtohtonim vzhodnoalpskim ognjiščem.[51]

Kar zadeva tehniko graditve, se je po Baševem mnenju ljudsko stavbarstvo razločevalo od obrtniškega predvsem po materialu: lesena hiša je izvirna, zidano postavlja obrtnik.[52]

Predvsem kmečki hiši je posvečen pregledni esej o zgodovini stanovanjske hiše, nastal kot pripravljalni elaborat za geslo o kmečkem domu v agrarnem delu publikacije o gospodarski in družbeni zgodovini Slovencev. Ta esej je tem bolj dragocen, ker Baš sam ni več utegnil izdelati rokopisa za članek sam. Čeprav esej ni izšel v popolnoma izvirni obliki, vsebuje vrsto temeljnih pogledov na zgodovino hiše, pa tudi program, po katerem naj bi se hiša raziskovala analitično po posameznih strokah z namenom, da se doseže sinteza vseh izsledkov.[53]

Skladno z Baševim pojmovanjem etnografije se njegove raziskave hiše niso omejevale le na kmečko hišo. Meja med etnografijo, gospodarsko in socialno zgodovino ter zgodovino stavbarstva se je pri tem upravičeno in nujno povsem zabrisala. Med Baševa klasična dela spada gotovo v prvi vrsti razprava o kroparski hiši, v kateri je ob stanovanjski kulturi med drugim plastično prikazal način življenja železarskih delavcev: »Stanovanjska enota ni bila soba, temveč miza v enem kotu in je posamezna rodbina v sobi sestavljala svoje omizje ali tako imenovani kruh.« Železarske družine so spale v podstrešnih kamrah, kuhale največ v sami kovačnici.[54] Ko je ob drugi priložnosti podal kratek — predvsem tehnološki — opis gorenjskega žebljarstva, je znal tudi s tem opisom nazorno povezati stanovanjsko kulturo.[55] S podobnimi prijemi kot kroparsko je obdelal tudi rudarsko hišo v Idriji in jo opredelil kot poseben funkcionalni tip, ki se razločuje od okoliškega kmečkega tipa škofjeloško-cerkljan-

[46] Kóbanski hram, ČZN XXIII/1928, str. 17—42.
[47] Kot v opombi 16.
[48] (Ocena) Vurnik, S., Kmečka hiša Slovencev na južnovzhodnem pobočju Alp... — ČZN XXV/1930, str. 249—252.
[49] Vzhodna Koroška (gl. opombo 28), str. 219.
[50] Kot v opombi 19. O dimnici tudi: Vrabec, J. (Bašev psevd.), Dravčarjeva dimnica, Varstvo spomenikov IV/1951—52, str. 74—84.
[51] Uvod v zgodovino stanovanjske hiše na Slovenskem, Svet med Muro in Dravo, Maribor 1968, str. 265—286.
[52] Kot v opombi 16.
[53] Kot v opombi 51, zlasti str. 266. O razvoju hiše nasploh: Pogled v preteklost stanovanjske hiše na Slovenskem, Arhitekt št. 23/1958, str. 4—6.
[54] Iz zgodovine hiše v Kropi, ZČ VI—VII/1952—53, str. 619—649; citat je s str. 626.
[55] Žebljarstvo na Gorenjskem, Rad kongresa folklorista Jugoslavije, Bled 1959, Ljubljana 1960, str. 19—22.

ske hiše. Z darom za opazovanje je znal izluščiti in funkcionalno utemeljiti posebnosti rudarske hiše.[56]

Vajen opazovati posamezne predmete v njihovi funkcionalni povezavi, se Baš ni mogel omejevati samo na hišo, ne da bi bil obenem ali posebej obravnaval tudi pohištvo. Rad je poudarjal razvojno linijo od tesarskega k obrtniškemu (in zato motivično manj avtohtonemu) mizarskemu — sprva obenem slikanemu — pohištvu in tudi tu našel za posameznosti izvirne razlage: Kuhinjska omara je »po svojem nastoju na zunaj zaključen skledník in deloma tudi žličnik«, nadaljnja razvojna stopnja pa je omara za obleke.[57] Ker je imel prvotno skrinjo za tesarski izdelek, je videl v njej enak konstrukcijsko-gradbeni razvoj kot pri stanovanjskem ali gospodarskem poslopju.[58] Posebno tesno je povezal zgodovino pohištva z zgodovino stavbarstva, s tlorisi hiš in sploh stanovanj, ko se je podrobneje lotil pohištva v Podravju in Pomurju. Za neko skupino pohištvenih kosov je npr. uvedel izraz »dimniško pohištvo«; zgodovinska kuhinja z odprtim ognjiščem mu je prostor za prvo pohištvo in njegovo izhodišče; za najstarejše pohištvene pridobitve šteje peč, mizo, klop in skrinjo. Pomembnejša oprema se je mogla razviti šele z nastajanjem svetle in zidane razsvetljenske hiše. Za Bašev način izražanja je značilna formulacija, po kateri je posteljo »obrtno stilno mizarstvo in slikarstvo oblikovalo iz tesarske klopi, zidarske peči in domače mizarske krušne kadunje«.[59]

Baš pa se ni omejeval le na obdelavo človeškega bivališča v ožjem pomenu besede, temveč se je začel zgodaj ukvarjati tudi s celotnim stavbnim kompleksom domačije, torej tudi z gospodarskimi poslopji. Tako je obdelal gospodarska poslopja v Savinjski Dolini in se pri tem posebej vprašal, kakšen vpliv je pri njihovem razvoju imela hmeljarska kultura. Morda nekoliko poenostavljeno je menil, da je hlev v širšem pomenu besede v hribovju poleg hiše edini sestavni del kmetije, v dolini pa je kmetija enota treh poslopij, ker se hiši in hlevu pridružuje kozolec, ki se je razvil iz ostrvi, izpopolnjenih v lese. (Za posebno vrsto kozolca je registriral izraz plašivec.) Tak sestav poslopij se je v dolini dopolnil s prizidki, namenjenimi sušenju hmelja.[60] Melikovemu delu o kozolcu je dodal nazorno funkcionalno razlago in bogate terminološke dopolnitve. Pri razlagi za pojav in razširjenost kozolca je posebno podčrtal, da je pri tem vplivala gospodarska usmerjenost pokrajine, kjer ni prevladovala živinoreja.[61] Prvotno omejitev kmetije na dva do tri objekte je Baš pojasnil in s tem razširil z razpravo o kaštah, pri katerih je videl sociološko in psihološko enotnost s hišo. Temeljito je sicer zajel le majhen del območja Savinjske doline, segel pa je z razlago tudi nekoliko širše: nastanek kašt je postavil v visoki ali pozni srednji vek, njihov nadaljnji razvoj pa je pripisoval zlasti fiziokratizmu. Kot pri hišah je tudi ob kaštah poudaril potrebo po uporabi arhivskih in terenskih virov, prav tako pa po sodelovanju z jezikoslovci.[62] Medtem ko se je Baševo sodelovanje pri agrarnem delu akademijske gospodarske in družbene zgodovine Slovencev pri hiši ustavilo ob pripravljalnem elaboratu, je gospodarska poslopja obdelal v obliki, ki je že precej ustrezala zamislim publikacije. Čeprav je bilo treba rokopis pred natiskom zaradi poenotenja celote še nekoliko redigirati (po mož-

[56] Rudarska hiša v Idriji, SE X/1957, str. 29—48.
[57] Kot v opombi 19; citat je s str. 117; prim. delo v opombi 16, zlasti str. 121.
[58] (Ocena) Moser Oskar, Kärntner Bauernmöbel, SE III—IV/1951, str. 447—448. Prim. tudi delo v naslednji opombi, str. 53.
[59] Kmečko pohištvo v Podravju in Pomurju, SE XII/1959, str. 29—58.
[60] Gospodarsko poslopje v Savinjski Dolini (Vpliv hmeljske kulture na njegov razvoj), ČZN XXIV/1929, str. 71—90.
[61] Kot v opombi 15.
[62] Kašte na Dobrovljah, SE V/1952, str. 18—43 + IV. pril., zlasti str. 41, 24, 40.

nosti s premiki ali z izpuščanjem posameznih pasusov), je ostal v bistvu Bašev in bo pod njegovim imenom v kratkem izšel posthumno.[63]

Zakaj se je Baš tako temeljito posvetil prav stavbarstvu, nam morda deloma pojasnjuje njegovo pojmovanje arhitekture: »Po svoji vsebini in zgodovinskem razvoju je arhitektura gonilna sila za vse panoge umetnosti, ki hkrati z arhitekturo napredujejo ali zastajajo in padajo.« Vse druge umetnosti »postanejo brez arhitekture muzejski ... eksponati, kar pa bi smel biti njihov namen šele potem, ko so opravile določene jim življenjske naloge.«[64]

Kakor Baš nikjer ni pozabil na gospodarsko-zgodovinsko razlago preučevanih pojavov, tako je imel — zlasti pri obravnavi stanovanjske kulture — posluh tudi za socialnozgodovinsko plat. Včasih pa je sploh segel iz meja materialne kulture tudi v socialno kulturo. Ob vaškem grbu v Noršincih je zbral vrsto pravno-etnografsko zanimivih podatkov.[65] Pri družinskih zadrugah je poudaril njihov širši, ne le na rodbinsko pravo omejeni pomen,[66] in je tudi sicer poročal o kaki socialnozgodovinsko pomembni publikaciji.[67] Tu pa smo zopet na mejnem področju, s katerega je le še korak v dogodkovno zgodovino.[68]

Kot smo že opazili, se je Baš tako s svojimi teoretičnimi mislimi kot tudi pri obravnavanju noš ali obrtnih izdelkov včasih približeval ljudski umetnosti. Stilno ga je ta malo zanimala, bolj je opazoval njeno zvezo z življenjem. O slikah na steklo je vedel povedati, da so vsaj po Medžimurju in Podravju splavarji raznašali koroške, piskrovezi pa slovaške.[69] Ko je prvič navedel to ugotovitev, je obenem glede keramike opazil, da so v vzhodnih delih Slovenske Štajerske izdelovali iz gline predmete, ki so jih na Pohorju in na Kóbanskem izdelovali iz lesa.[70] Tudi glede ljudske umetnosti je opozarjal na kompleksnost komponent, ki so vplivale na ornament kot narodopisno tvorbo.[71] Ko je premišljal o sodobnih problemih umetne obrti, je menil: »Iz obrtnega izdelka bosta ustvarila umetnino samo umetnika projektant in kreator, le redko en sam.«[72] Razločevanje med umetno obrtjo in ljudsko umetnostjo mu je bilo »deloma socialno pogojeno, predvsem pa zgodovinsko iz časov organizirane cehovske obrti in neorganizirane domače, zlasti hišne umetnosti.«[73] Ni pa se ogreval za to, da bi umetno obrt nadomestilo industrijsko oblikovanje.[74]

Naj tudi ne ostane neomenjeno, da je Baš vedno, kadar je bila priložnost, našel toplo besedo za žive ali umrle sodelavce tudi na področju etnografije in da je znal njihovo delo v

[63] Gospodarska poslopja, Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, Zgodovina agrarnih panog I, Ljubljana 1970 (v tisku), str. 597—612.
[64] Anketa o nekaterih aktualnih vprašanjih naše arhitekture, Arhitekt št. 3/1952, str. 22—23.
[65] Delo, navedeno v op. 31.
[66] (Ocena) Seljačke obiteljske zadruge I. Zagreb — SE XV/1962, str. 273.
[67] (Ocena) Marentič Janez ing., Slovenska vas pod kapitalističnim jarmom, Ljubljana 1957, SE XI/1958, str. 222.
[68] Npr. Fabius (Bašev psevd.), Delavske razmere v Mariboru začetkom ustavne dobe, Koledar Cankarjeve družbe 1937, str. 50—61; dalje npr. K zgodovini narodnega življenja na Spodnjem Štajerskem (Slomškov spomenik v Mariboru) — ČZN XXVI/1931, str. 28—88.
[69] (Ocena) Kus-Nikolajev Mirko, Migracioni putevi seljačkih slika na staklu ... — ČZN XXXIII/1938, str. 225.
[70] Job (Bašev psevd.), Razstava slik na steklo in domače keramike na Mariborskem tednu, Piramida I/1936, str. 155—156; prim. tudi tekst zg. pri op. 38.
[71] (Ocena) Karlovšek Jože, Slovenski ornament, Ljubljana 1935 — ČZN XXXIII/1938, str. 60—61.
[72] Ob razstavi »Doma«, Arhitekt št. 2/1952, str. 38—40.
[73] Kot v opombi 18.
[74] Pripombe k anketi o umetni obrti, Naši razgledi I/1952, št. 20, str. 23—24.

kratkih potezah izvrstno označiti.[75] Tako nam je Baš sporočil m. dr. zanimivost, da je arheolog Walter Schmid že zgodaj opozoril na pomembnost panjskih končnic.[76]
Pregled Baševih etnografskih del bi se mogel na mejnih področjih z drugimi vedami — in prav na teh se je Baš vedno najrajši gibal — razširjati še v vse smeri,[77] saj smo na teh straneh le zelo bežno pregledali nekatera izmed njegovih številnih del, s katerimi je segal na najrazličnejša znanstvena področja. Nalogi, orisati vse Baševo etnografsko delo, pa smo se morali že vnaprej odpovedati. Zato naj bo tu le še izražena želja, da bi se iz Baševih številnih večjih ali manjših objav v primerni redakcijski montaži izdali njegovi izbrani etnografski spisi. Težave, ki bi jo postavljala omejitev na etnografijo, bi se najbolje izognili z nekoliko širšim konceptom.

*

Splošni oznaki Baševega etnografskega dela, ki sem jo skušal podati v uvodu in ki se nam je — vsaj tako upam — potrdila ob pregledu njegovih teoretičnih misli in praktičnega dela — je treba ob sklepu dodati še dve značilnosti, na kateri smo mimogrede tudi že naleteli. Posebno v skupini razprav in člankov o hiši smo mogli že opaziti Baševo nagnjenje k temu, da bi slovenski kulturni razvoj povezal s predslovensko kulturo. To svoje prepričanje o kulturni k o n t i n u i t e t i — ki pri nas ni prav pogosto — je nakazal tudi v drugih zvezah, npr. glede stiskalnic (preš) v vinogradniškem Podravju in Pomurju (vendar »preko fevdalnega uvoza«).[78] Kontinuiteto je zasledil tudi v ljudski prehrani, npr. v ječmenovem močniku Noričanov, ki da je bil »sličen današnjemu ričetu ali ješprenju, ki je potemtakem najstarejša domačinska jed na Slovenskem«.[79] Nekoliko obsežneje je svojo kontinuitetno tezo postavil ob razpravljanju o požigalništvu.[80]

Nadaljnja značilnost Baševega pisanja je sicer formalna, a se v njej posebno nazorno kaže nagnjenje k lapidarnemu, izvirno nazornemu, včasih že kar nekoliko bizarnemu i z r a ž a n j u. Primerom, na katere smo že naleteli (npr. zveza kuhinjske omare s sklednikom ali žličnikom), naj dodamo še tega ali onega: »Srednjegorsko Podravje je kot celota alpska gozdna promenada«;[81] Kučnico označuje Baš za »slovenski Rubikon« in v Pomurju nadomeščajo mestne trge — mlake z vodo.[82] »Stanovanje je mirujoči tečaj v gibanju človekovega življenja«; štedilnik pa »pridobitev železniške dobe«.[83] Ta način izražanja daje posebno Baševim poznejšim delom svojevrsten kolorit.

Izvirni stil je ena izmed lastnosti, po katerih je bil pokojni Franjo Baš izvrsten in nazoren pripovedovalec v pisavi in govoru. Nekateri avtorji se pri pisanju izražajo drugače kot govore, Baš pa je pisal in govoril na podoben način — s široko razgledanostjo, živo in zanimivo. Tako je tudi v osebnem stiku z okolico znal pritegniti svoje sobesednike. To ni bilo soodločilno le pri njegovih velikih organizatorskih uspehih (mariborski muzej, tehniški

[75] Dr. Stanko Vurnik — ČZN XXVII/1932, str. 47—49; Dr. Niko Zupanič, Naši razgledi 29. 12. 1956, str. 592; Niko Zupanič, Etnološki pregled III/1961, str. 138—141; prim. tudi op. 9.
[76] Walter Schmid, SE III—IV/1951, str. 386—387; tu tudi o paleoetnografiji.
[77] Npr. Moderno preseljevanje narodov na Balkanu, GV II/1926, str. 47—48 (poročilo o knjigi A. Pallisa).
[78] Drugo v op. 20 navedeno delo, zlasti str. 123.
[79] Kot v op. 25, str. 117.
[80] Kot v op. 7, str. 96—98.
[81] Prvo v op. 28 navedeno delo.
[82] Zadnje v op. 28 navedeno delo, zlasti str. 3 in 4.
[83] Pogled v preteklost . . ., kot v op. 53.

muzej), temveč mu je omogočilo tudi uspešne stike na terenu, bodisi da je nastopal kot individualni raziskovalec, bodisi da je vodil terensko delo mariborskega muzeja. In ko sem se s tem ob pregledu Baševega pojmovanja etnografije dotaknil tudi njegove zmožnosti do komuniciranja z okolico, naj mi bo ob koncu dovoljena tudi ugotovitev osebnega značaja. Franja Baša ne pogrešamo samo kot znanstvenika, ki bi nam bil znal še veliko povedati; kdor ga je osebno poznal, ga pogreša tudi kot človeka.

Sergij Vilfan

Zusammenfassung

Franjo Baš als Ethnograph

Franjo Baš (1899—1967), der als Geograph und Historiker unter anderen M. Haberlandt zu seinen Lehrern zählte, war in Maribor als Mittelschulprofessor und seit 1932 als Archivar tätig, wobei ihm auch die Betreuung des Museums zufiel. Es gelang ihm, 1937 das Gebäude der Burg für die Zwecke des Archivs und Museums zu gewinnen und bald auch baulich instandzusetzen. Besonders nach dem zweiten Weltkrieg machte er sich durch seine vorbildliche Aufstellung des Museums verdient. Von 1950 bis 1963 nahm er in Ljubljana leitende Stellen im slowenischen Museumswesen ein und war der erster Direktor des Technischen Museums Sloweniens.

Diese Laufbahn wirkte sich auch auf seine vielseitige wissenschaftliche Tätigkeit aus, in welcher die Volkskunde eine wichtige Stelle einnimmt, jedoch selten scharf von anderen wissenschaftlichen Disziplinen getrennt auftritt. Baš liebte es, die Gegenstände seiner Untersuchungen in womöglich weiten historischen und kulturgeographischen Zusammenhängen zu beobachten (wie er sich ja auch als Museologe für die Darstellung der Gegenstände in ihrer »Situationsgemeinschaft« einsetzte). Er betrachtete die Volkskunde als Wissenschaft über die — jedoch nicht als urtümlich aufgefaßte — Volkskultur, die er nicht nur auf die Bauernkultur begrenzte, und die er als das historisch zu analysierendes Rückgrat der Kulturgeschichte bezeichnete. Kulturgeschichtliche Einheiten unterschied er scharf von nationalen Gruppen.

Seine Darstellungen einzelner slowenischer Regionen sind von diesen Ansichten geprägt und gehen öfters in die Charakterologie der Bevölkerung ein. In seinen Einzeluntersuchungen befaßte sich Baš vorwiegend mit der materiellen Kultur und hat insbesondere einige grundlegende Arbeiten über das Haus (nicht nur das Bauernhaus), den Hausrat und die Wirtschaftsgebäude in Slowenien verfaßt. Nicht selten vertrat er den Gedanken über die Kulturkontinuität seit vorrömischen und römischen Zeiten.

Kratice

ČZN — Časopis za zgodovino in narodopisje
GV — Geografski vestnik
SE — Slovenski etnograf
ZČ — Zgodovinski časopis

Vsa v opombah navedena dela so Baševa, razen če ni iz same navedbe drugače razvidno.

Knjižna poročila in ocene

Katarina Kobe-Arzenšek: Sitarstvo na Gorenjskem
Publikacije Tehniškega muzeja Slovenije, št. 13, Ljubljana 1967, str. 1—96

Avtorica daje zgoščen zgodovinski oris značilne, do nedavnega zelo živahne dejavnosti na Gorenjskem. Sitarstvo je bilo skraja domača obrt kmečkega prebivalstva.

Mestni in okoliški sitarji pa so se vključevali kot drugi obrtniki v cehovske organizacije. V tej obrti poznamo že v 16. stoletju obliko založništva. Domači kajžarji in gostači so prevzemali od trgovca-založnika surovino in njemu oddajali svoje izdelke v prodajo. Merkantilistična politika je založništvo zelo pospeševala. V okolici Kranja so se kmalu izoblikovala prava kapitalistična podjetja.

O sitarstvu na Sorškem polju pričajo listine iz 16. stoletja. Nedvomno pa je, da je to starejša dejavnost. O izvoru sitarske dejavnosti in njenem začetku na Kranjskem so mnenja še deljena. Tako nekateri trdijo, da so sitarsko obrt zanesli k nam nemški kolonisti freisinških in briksenških škofov, drugi pa menijo, da je sitarska obrt prišla iz Italije. To trditev opirajo na zgodovinske vire, ki namreč često poročajo o živahni trgovini s siti z italijanskimi mesti Verono, Rimom, Neapljem in z drugimi. O sitarstvu v 17. stoletju poroča tudi Valvasor, v 18. stoletju pa Hermann.

Žimo so dobivali sitarji iz Bavarske, Češke, Moravske, Šlezije, Poljske, Ogrske, predvsem pa iz Rusije.

Avtorica v publikaciji skrbno opisuje tudi delovni postopek pri izdelavi sit. Ta obsega dva dela, pripravo žime in tkanje sit. Navaja tudi vsa domača imena posameznih zvrsti sit, po velikosti, gostoti mreže in vzorcih.

Med drugim avtorica navaja tudi najpomembnejše trgovske in založniške družine iz Stražišča in drugih večjih središč, ki so imele največ zaslug za razvoj sitarske obrti na Gorenjskem. Posamezni podjetniki so s svojimi izdelki sodelovali na razstavah v Celovcu, Gradcu in v Ljubljani.

V 19. stoletju se je s sitarsko panogo ukvarjalo 176 družin, ki so jih posamezni podjetniki zalagali z žimo.

Zaradi zaščite gmotnih razmer sitarjev so leta 1907 ustanovili sitarsko in žimarsko zadrugo, ki je v prvi vrsti skrbela za nakup surovin in za stalno prodajo izdelkov.

Med nenehnim pojemanjem v letih po drugi svetovni vojni je okoli leta 1954 sitarska obrt popolnoma zamrla. Zadnji udarec ji je zadala uporaba cenenega umetnega vlakna — najlona. Čeprav je bilo sitarstvo omejeno zgolj na kranjsko okolico, mu odmerjamo precejšen gospodarski pomen, ki ga je imelo zlasti v 17., 18. in v 19. stoletju. Trgovina je mnoge sitarje obogatila, da so se dvignili v meščanski stan in so se uveljavljali tudi v političnem in kulturnem življenju.

V zadnjem poglavju publikacije se avtorica dotakne tudi socialnega položaja sitarjev. Ugotavlja, da so sitarji pripadali najrevnejšemu družbenemu sloju — kajžarjem, kar je značilno tudi za lončarje, sodarje, rešetarje, izdelovalce slamnikov, čipk in druge.

Bolj natančnega prikaza socialnega gibanja med sitarji — utemeljuje avtorica — pa ni bilo mogoče podati, ker so v DAS-u številne listine založene, objavljeni urbarji pa puščajo sitarstvo ob strani.

Ljudmila Bras

Etnografija Pomurja I. Pomurska založba, Murska Sobota, 1967, str. 192

Pri Pomurski založbi v Murski Soboti je v letu 1967 izšla »Etnografija Pomurja I« kot prva izmed publikacij v okviru sistematičnih objav o ljudski kulturi v Pomurju. Uvodno besedo je napisal zdaj že pokojni profesor Franjo Baš, zatem pa si sledijo prispevki osmih različnih avtorjev. Matija Maučec analizira v prispevku »Kmečka hiša in njena funkcija v Prekmurju« (str. 9—42) prekmursko hišo skozi stoletja, v katerih sta se njena podoba in funkcija pod vplivom zgodovinskih in družbenih dogajanj, gospodarske in kulturne dejavnosti ter ne nazadnje prirodnega okolja, nenehno spreminjali. Gre za prikaz prekmurskega doma vse od stalne naselitve panonskih Slovencev na današnjem ozemlju pa do danes. Na koncu spregovori avtor še o ciganskih domovih v osrednjem ciganskem naselju Pušči pri Murski Soboti.

Študija Fanči Šarfove »Žetev in mlatev v Prekmurju« (str. 43—66), ki temelji skoraj izključno na terenskih podatkih, je naše prvo nadrobno pisano poročilo o obeh opravilih na širšem zaključenem področju. Prav zato je še posebej zanimiva prostorska in časovna opredelitev vrst in funkcije uporabnega orodja, odnosi med ljudmi in sama organizacija dela, na katero so vplivali socialni, zgodovinski in drugi činitelji. Avtorica nas seznani z vrstami žitaric v Prekmurju, s pripravami in potekom žetve in mlatve, s samim opisom in značajem žetvenega in mlatilnega orodja ter s pojavi, ki žetev in mlatev spremljajo.

Prispevek Vlaste Koren »Kmečko vinogradništvo v vzhodnih Slovenskih goricah« (str. 67—106) je le povzetek iz zbranega obsežnega gradiva o kmečkem vinogradništvu v Prlekiji, v katerem obravnava avtorica le-to z vidika materialne, socialne in duhovne ljudske kulture.

V naslednji študiji »Ženska pokrivala v Prekmurju v 19. in 20. stol.« (str. 107—118) razpravlja Marija Makarovič o vrsti, funkciji in načinu pokrivanja glave prekmurske žene v preteklem in v 20. stoletju ter o razmerah, ki so v večji ali manjši meri vplivale na spreminjanje in opuščanje določenih oblik pokrival. Našteva material izdelave in tehnične elemente vezenja ter poudarja podobnost v načinu zavezovanja peče tudi pri drugih slovanskih ljudstvih.

Angelos Baš se v razpravi »Prekmurski pozvačin« (str. 119—142) loteva vprašanja izvora in začetnega namena pozvačinskega običaja v okviru ženitovanjskih šeg, ki je še danes ohranjen v Prekmurju in na vzhodnem Slovenskem Štajerskem. Na podlagi opisov nekaterih domačih in tujih piscev in z nadrobno obravnavo vabovca 20. stoletja v določenih slovenskih regijah skuša najti primeren odgovor o nastanku posameznih prvin in ugotavlja nekatere skupne poteze pri vabljenju slovenskega, srbskega, madžarskega ter češkega in slovaškega snubača. V samem Prekmurju razlikuje več oblik vabljenja z različnimi prvinami starejšega ali mlajšega izvora, kjer gre predvsem poudariti okraševanje moškega z vsemi mogočimi okraski in rekviziti (zlasti zelenje, rože, trakove, peresa, palico in čutaro ter skrb za dobro razpoloženje prišteva med najstarejše prvine).

Zmaga Kumer ugotavlja v zbranem gradivu »Prekmurske pripovedne pesmi« (str. 143—157) s tematskega vidika številne pripovedne pesmi mitološkega, legendarnega in ljubezenskega značaja ter tekstovne tipe pesmi o družinskih odnosih. Glede izvirnosti je mnenja, da večina prekmurskih ljudskih pesmi po tematiki ali vsebini ni domačega izvora. Po primerjanju posameznih primerov opozarja na spremembe od drugod prinešenih pesmi tako glede tematike kot motivike in ugotavlja, da je pri teh dostikrat motivika izvirna, tematika pa enaka kot pri drugih narodih. Dalje navaja nekaj zbirk in publikacij s prekmurskimi primeri pripovedne pesmi.

Doslej smo imeli o prekmurskih okrašenih jajcih zbranega le nekaj nesistematičnega gradiva, zato je pričujoča študija Nika Kureta »Reménke, remeníce« (str. 159—172) toliko bolj zanimiva. Pisec nas seznani z vlogo jajca v prastarih bajeslovnih predstavah in z njegovo kasnejšo krščansko simboliko, skratka z njegovo tipiko, ornamentiko in tehnološkimi značilnostmi. Poudarja, da so v ornamentalnem okraševanju jajca posebej za Prekmurje zanimive arhaične prvine z geometričnimi, figuralnimi in rastlinskimi motivi, da pa so v primeri z belokranjskimi pisanicami remenke primitivnejše, revnejše in barvno enoličnejše.

Gradivo Ladislava Vörôša »Pripovedna pesem madžarske narodnostne skupine v Prekmurju« (str. 173—192) zajema del avtorjeve rokopisne zbirke ljudskih pripovednih pesmi madžarske narodnostne skupine v Prekmurju in nekaj že objavljenih primerov. V njem skuša pisec podati približno podobo ljudskih balad, njihovo tematiko, obliko in izvor. Opozarja na enako in podobno motiviko pri sosednjih Maržarih, katerim pripisuje izvor ljudskih balad njihove manjšine v Prekmurju in jih povezuje z ostalimi slovenskimi in drugimi evropskimi pesmimi.

Barbara Plestenjak-Jemec

Dva popravka

Poznavanje razvoja naše stroke tudi doma — je žal med nami tako nepopolno, da stalno najdemo kak nepotreben dokaz za to. Ker zaman čakam kake ocene »Etnografije Pomurja I«, M. Sobota 1967 (uredili F. Baš, B. Horvat, B. Kuhar, Š. Sedonja, V. Koren), ki bi mogoče tudi to popravila, je le treba povedati, da je že čas, da ne zatajujemo več — Jožefa Košiča, ki je za Jána Čaploviča napisal obširen spis o prekmurskih Slovencih.* Matija Maučec namreč v spisu o prekmurski hiši obširno navaja iz Čaplovičeve knjižice Croaten und Wenden itd., ne da bi omenil, da je ta spis o prekmurskih Slovencih v resnici Košičev. Tega seve tudi Ložar ni videl že npr. v Etnologu IV kjer na str. 142 Avgust Pavel pove, da »Csaplovics János priobčuje ... malone v vsem obsegu »resnično vzorno etnografsko« razpravo, katere prva poglavja so že nekaj let prej izšla v Kedveskedöju izpod peresa Jožefa Kossitsa (beri Košič) ...« itd.

Da je ta spis resnično Košičev, torej potrjuje Čaplovič sam v izvirni madžarski izdaji, v nemškem prevodu pa pove le, da mu je spis poslal »ein Wende ... geistlichen Standes«. Vse to sem navedel že v SE II, 101, ponovno pa v SE XIII, 232—233, kjer je povedano še kaj o Košiču. Sicer je pa Šlebinger v SBL že pravilno prisodil avtorstvo Košiču.

»Narodopisni biser o gorički hiši ...« imenuje M. Maučec (19) »Čaplovičev etnografski opis Hrvatov in Vendov (Slovencev)« — vrnimo tedaj to pohvalno oznako Košiču, ki mu jo je dal že Čaplovič sam, čeprav se je nedosledno podpisal na delo tudi le — sam. In še to: Maučec pravi, da ta spis »visoko cenijo tudi etnografi sosednih narodov« — da, toda tam vedo, da je avtor spisa Košič — glej npr. Zs. Bátky, A magyarság néprajza I, Budapest 1941, 166, I. Tálasi, Néprajzi életünk kibontakozása, Budapest 1948, 5.

Pri nas pa je bil prezrt prej navedeni Pavlov spis v seznamu literature o stavbah v Narodopisju Slovencev I, kjer je naveden marsikak anonimen člančič. In če ne beremo ne

Etnologa, ne Slovenskega etnografa, pišemo in ocenjujemo pa stvari kljub temu — tedaj pride do takih hudih napak, ki nam niso v čast.
Kako istega Košiča obravnavajo tudi na drugem mestu, dokazuje npr. Panonski zbornik, M. Sobota 1966, kjer dva avtorja navajata dve različni, napačni letnici Košičeve smrti (str. 102: 1863; — str. 139: 1829).
V istem Panonskem zborniku je še hujša napaka, da je na str. 138 objavljena slika, ki naj bi kazala Štefana K ü h a r j a , rojenega 1882 v Bratoncih in umrlega prav tam 1915 — tistega, ki je v treh letnikih ČZN objavil Narodno blago vogrskij Slovencov in mnogo drugega. Kdor o tem Štefanu Küharju kaj piše, mora vedeti, da je umrl kot študent in bi moral poznati številne objave o njem, kjer so tudi njegove slike. Tu objavljena slika pa kaže duhovnika in sicer tudi Štefana Küharja, župnika v Beltincih. O obeh je Slovenski biografski leksikon že pred štiridesetimi leti natanko poučil vsakogar.
V istem zborniku najdemo na str. 319 omenjenega beltinskega župnika Štefana Küharja in ob njem opombo 26, da je on v ČZN objavil prej navedeni prispevek, kar je pravtako narobe.

Vilko Novak

* Op. ured. Ker imamo šele sedaj možnost, da objavimo poročilo o »Etnografiji Pomurja«, ki pa tudi ne popravlja napako Jožefu Košiču, objavljamo še dopolnilni popravek prof. Novaka o tej knjigi in o Panonskem zborniku.

Vera St. Erlich: U društvu s čovjekom.
Tragom njegovih kulturnih i socijalnih tekovina. Zagreb 1968, str. 401

Naslov dela se ponavlja kar na treh prvih listih, z notranje strani drugega lista pa je videti, da je knjiga iz nekake serije »Socijologija«, ne da bi bilo to določno označeno. Kakor vidimo že v naslovu in ponaslovu, tako je vse delo pisano poljudno — včasih preveč —, večkrat bolj reportažno kot publicistično. Pač po vzoru velikega dela literature, ki jo navaja — psihološko-sociološko-funkcionalistične ameriške etnologije. Ta pa se tam imenuje tudi socialna (ali kulturna) antropologija, zato se ti izrazi nedosledno mešajo tudi v tem delu. Že na začetku pove avtorica, da »nazivi 'socijalna antropologija' ili 'socijologija' nisu osobito važni, mogli bi se zamijeniti i drugim nazivima«. In v naslednjem odstavku izvemo po domače, da »knjižničari imaju mnogo glavobolje kad kategoriziraju knjige iz socijalnih nauka« — ker »mnoge studije mogu biti s jednakim pravom uvrštene među djela antropologije, etnologije, socijologije, socijalne psihologije . . .«, zato bodo njeno delo »vjerojatno . . . uvrstiti ili u odio etnologije ili atropologije« (7).
Knjižničarji so res upravičeno v zadregi, če se avtorji sami tako igračkajo s pojmi in jim jasnost »ni važna«. Avtorica, ki pravi prav tu, da je njena knjiga »nastala od mojih predavanja socijalne antropologije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu za studente socijologije«, ni postavila svojega programa »o razlikama u ciljevima i metodi između pojedinih socijalnih nauka« na začetek, kot bi pričakovali, marveč govori o tem »u posljednjim poglavljima«. Pri vsem tem nas zanima, kako opravičuje zagrebška filozofska fakulteta in posebej njen sociološki oddelek ta svoja posebna predavanja pomožne honor.

moči, ki imajo tako elastičen naslov in se morejo imenovati »tudi« etnologija, katera se na isti fakulteti že davno predava.

V Evropi smo končno le prišli do neke jasnosti in doslednosti v rabi raznih imen za našo znanost, čeprav avtorici tudi to ni jasno in nasproti dejanskemu stanju trdi: »Tako razlikujemo, na primjer, u zemljama njemačkog jezika »Volkskunde« — nauku o vlastitom narodu s fokusom na tradicionalnim običajima i folkloru — od »Voelkerkunde« — nauku o svim ostalim narodima . . .« (345). Od kod ima take definicije?

Poglejmo si knjigo na kratko, ker bi za njeno nadrobno oceno bilo potrebno preveč prostora in ker avtorica ne navaja rada strani, s katerih je kaj prevzela pri tujih avtorjih, bi bilo kontroliranje njene »strogo naučne« (kot piše na ovitku knjige) metode skoro nemogoče — bilo bi pa zelo potrebno, kot bomo še pokazali.

V prvem delu »K u l t u r a« (11—143) obravnava v 13 kratkih poglavjih etnološko, arheološko in drugo gradivo — po vzoru ameriške literature — z namenom, da bi prikazala nekak razvoj kulture v drobcih od fosilnega človeka do črne kave od 2.—3. pop. (52) — toda pri tem upošteva »uglavnom . . . one zajednice koje su živjele ili žive izvan kruga mašinske civilizacije . . .« — poleg neevropskih »plemen« še »seljačke zajednice u Evropi (i neke u Latinskoj Americi) . . .« (7—8). Pri polovici teh poglavij je objavila še »dodatek« — krajši prevod iz tujih avtorjev ali odlomke iz domačih, ki ilustrirajo avtoričino pripovedovanje, razdrobljeno v krajše sestavke, v katerih se meša snov iz vseh delov sveta z domačo, balkansko. Druga značilnost njene metode je, da v teh podpoglavjih stalno navaja predvsem tuje avtorje (z letnico v oklepaju, ki kaže na delo, katero je v seznamu na koncu knjige, a brez navedbe strani, tako da si kontrole ne moreš privoščiti), bodisi da dobesedno (? — vsaj narekovaji bi kazali na to) navaja odlomke iz njihovih del, ali se le sklicuje nanje, npr. »Kroeber tvrdi . . .« (83) itd. Zelo pogosto pa jih označuje z »glasoviti.«

Toda kako je taka metoda nevarna, naravnost nedopustna in menda ne znanstvena (kljub trditvi založbe na ovitku!), naj pokaže en primer iz dela, ki ga tudi drugi nekoliko poznamo, saj gre za mogoče najpomembnejšega ameriškega teoretika in raziskovalca, ki se nanj avtorica tolikokrat sklicuje: za priročnik A. L. Kroeberja, Anthropology . . . 1948. Erlichova je v zadnjem poglavju ves odstavek »Odnos između kulture i društvene zajednice« (str. 140) formulirala tako: ». . . (ponoviti je treba navedeni napis) prof. Kroeber (1948) je ovako izrazio: »Kulture su produkti ljudskih društava; ona djeluju pod utjecajem kulture koju su preuzela od predašnjih društava. Socijalna zajednica i kultura jesu kao dvije stranice jednog papira. Svakoj kulturi automatski odgovara jedna društvena zajednica. Kad ne bi bilo ljudske zajednice, ne bi bilo kulture, i obratno, kad ne bi bilo kulture, čovječanstvo bi bilo jedna od životinjskih vrsta.«

Po vseh dosedanjih utrjenih navadah v znanstveni tehniki pomeni v narekovajih navedeno besedilo dobeseden navedek (citat) iz nekega avtorja. K temu sodi seve tudi navedba strani, na kateri je navedeno besedilo bilo objavljeno. Ker E. te strani iz Kroeberjeve knjige ne navaja, si moramo poiskati v njej to mesto z daljšim ali krajšim trudom. No — takega besedila v navedeni knjigi — ni. Zato moramo sklepati, da je E. neupravičeno postavila v narekovaj prirejeno, skrajšano besedilo, ki je v K. knjigi na str. 267 pod naslovom: »117. Kultura in družba« ter bi se v slovenskem prevodu glasilo: »Kulture so produkti človeških družb, ki delujejo pod vplivom kultur, izročenih jim od prejšnjih družb. Ta opis ilustrira ozko povezanost (ali: sorodnost, razmerje-relation) kulture in družbe: ti dve se dopolnjujeta (ali: sta nasprotka = counterparts) kot dve stráni lista papirja. Vsaki posebni kulturi nujno in avtomatično ustreza tudi posebna družba: hotentotski kulturi hotentotska narodnost, kitajski kulturi kitajski narod (people). Dokaj prazno je

razpravljati o tem, katera od teh dveh faz ali aspektov je primaren. Očitno je: ko bi ne bilo ljudi in zato ne družb, ne bi moglo biti niti kultur. Toda pravtako, ko bi ne bilo kultur, bi človeštvo bilo komaj ena od vrst surovih živali.«

E. nikjer ni označila — kot je pač redna in poštena navada pri citiranju — s pikami ali drugače, da je nekaj izpustila. Kako samovoljno je spreminjala tudi ohranjene besede, more vsakdo primerjati in videti. Toda kljub temu je zavedla bravca v prepričanje, da je to dobeseden navedek iz Kroeberja. — Če v K. knjigi na str. 10 pogledamo podobno mesto o razmerju med kulturo in družbo, najdemo tam še bolj nazorno primero s karbon papirjem: temna stran je kultura, čista pa družba. — Ne moremo se znebiti prepričanja, da bi npr. anglist (vsekakor zagrebške fakultete . . .) mogel napisati seminarsko nalogo, v kateri bi primerjal angleški pisane navedke z njihovimi prevodi v tej knjigi. V opomin bodočim podobnim kompilatorjem!

Predaleč bi vodilo tudi, ko bi hoteli poiskati in navesti vse stvarne napake v tej knjigi, take kot npr. »Australopithecus«, južni čovjek« (13) — kako potem imenuje E. Pithecanthropusa?! Grš. pithekos je še vedno — opica! »bumerang. To je kolac . . .« (26); ». . . Osmanlije, koji vuku lozu s Arapskog poluotoka« (39) — pravilen podatek daje vsak leksikon ali celo učbenik zgodovine . . .; — ali je to novo dognanje? Hrvaščina ni čisto trdna, saj ji je npr. »Bronca je spoj bakra i kositra (! = zveza, prav zlitina, hrv. slitina, smesa, 46); »novčanice« so ji »kovani novac« (46, v dobi brona!); pri oznaki razvoja alfabeta zvemo, da so »piktografi« — »sličice« bili podlaga »i za pismo Azteka i Inka« torej so tudi stenografi — pisava (47). Višek je menda, ko »primitivnim religijam« postavlja nasproti — »monogamne religije« (118), kar je le nenavaden lapsus (saj menda je?) za — monoteistične religije . . . Ker je tujih imen kar preveč, so tudi napake v njih pisanju, kot Bogoras (ki ga ni v kazalu), Carlton Coon, Ratcliffe-Brown . . Pri vseh takih površnostih se nehote spomnimo na »drastične izraze«, ki jih našteva za oznako človeka: » . . . iracionalne želje i nade, iluzionističke aspiracije« (11), da navedemo le milejše.

Pod mnogimi lepimi naslovi in podnaslovi, povečini s tujkami (Dinamizam kulture, Kulturni kontakti i akulturacija, Stilovi kulture itd.) slišimo marsikaj iz življenja tu in tam, toda k a k š n a je ta kultura, o tem zelo pristransko. Snovno življenje je pritegnjeno v prazgodovini, potem so pa pomembna le »verovanja i vraćanja« — »ekstrahumani i humani aspekti kulture« in namesto, da bi avtorica na začetku tega dela jasno povedala, kaj ji pomeni kultura in kaj hoče obravnavati, je natresla na koncu šest »definicij« kulture anglosaških avtorjev (kajpada, saj drugod ne vedo, kaj je kultura).

V drugem delu » S o c i j a l n a s t r u k t u r a « (147—342) so na podoben način »obdelana« vprašanja družine, rodu, ženitve, ljubezenskih odnosov, slojev, spola in starosti, šeg, norm, prava itd. To je najobsežnejši del knjige, toda njegov velik del sestavljajo »dodatki« raznih domačih in tujih avtorjev. »Razpravljanje« sámo pa obstoji iz dobesednih (?) ali obnovljenih navedkov iz anglosaških avtorjev o življenju neevropskih ljudstev; domače razmere pa opisuje na podlagi del etnologov, navaja iz časnikov, ljudskih pesmi, iz zasebnih pisem itd., družinske razmere pa je ponekod raziskovala sama. Tako tega ameriškega funkcionalističnega kalupa ni bilo težko napolniti, toda zato vse deluje zelo razblinjeno, neenotno — pri kompilaciji tako heterogene snovi drugače tudi ni mogoče.

Tretji del » N a u k a o č o v j e k u « (345—378) je najkrajši in bi ga pričakovali na začetku knjige kot teoretično izhodišče za njeno razpravljanje. Ta del nas mora tudi najbolj zanimati, saj prvo njegovo poglavje Etnologija i antropologija skuša na svoj način seznaniti s to znanostjo. Ko označi etnologijo, pove v oznaki »antropologije« — o kateri izvemo na začetku tega poglavja, da je to angleški izraz za etnologijo —, da je njena prva disciplina socialna ali kulturna antropologija, kar »ustreza približno etnologiji« (346). Ne more-

mo soglašati s trditvijo »področje (etnologije) obsega vse narode, toda v nekih deželah, vštevši Jugoslavijo, je zanimanje etnologov osrejeno na tradicionalno kulturo v lastni deželi« (345). O tem se je treba poučiti na naših fakultetah, ne pa mogoče tudi — v Enciklopediji Jugoslavije (glej 345, kjer je le-ta narobe imenovana), iz katere je avtorica zajela »del podatkov o etnologiji v jugoslovanskih področjih«.

Potem ko je hudo skopo in nepopolno — pod naslovom »Počeci i porivi nauke o čovjeku« ter »Struje i smjerovi rane antropologije« označila razvoj etnologije v najožjem smislu — v nasprotju s svojo oznako na str. 345, sledi pol strani poglavja Objekti antropologije i etnologije (352-2), kjer zopet meša oba izraza, v celoti pa slabo ponovi, kar je o stvari obširneje povedala že na str. 345-6. Na treh straneh izvemo v poglavju »Etnologija na slavenskom jugu« za celim uvodnim odstavkom (tu beremo tudi: Interes za narodni život, tradicionalne običaje i folklor . . .) o Karadžiću (omenjen je bil tudi v prejšnjem poglavju!) — v poglavju U Hrvatskoj: »Značajno je djelo Valvasor: »Dika Vojvodine Kranjske» . . . s mnogo umjetničkih bakroreza i crteža« (352) — ne da bi bilo povedano, v kaki zvezi je Valvasor s Hrvati. Tako je bil vsaj omenjen, ker v zaglavju »U Sloveniji« — ki ga ni! — ne bi bil mogel biti. Vendar pa Slovenci trdno oklepamo to hrvaško poglavje — proti naši želji . . .—, ker se zadnja stavka v njem glasita: »U Sloveniji je mnogo decenija naročito zaslužan bio Matija Murko, od kraja 19. stolejća nadalje. U Ljubljani je bila osnovana i katedra za fizičku antropologiju, koju je vodio profesor Božo Škerlj do svoje prerane smrti prije nekoliko godina«. Tako — sledijo Srbija, Črna gora, Bosna in Hercegovina in za sklep daljši odstavek o tem, koliko »etnološko-antropološkega« gradiva je nakopičenega v izdajah hrvatskih in srbskih znanstvenih ustanov, kaka škoda je, da . . . itd.

Spričo pomanjkanja podobne potrebne nam literature je velika škoda, da obravnavano delo ni boljše in da je v marsikaterem pogledu naravnost slabo. Po vzoru mnogih podobno zasnovanih ameriških del je imela avtorica gotovo dober namen. Toda ni se dovolj zavedala — se nam zdi — da je težko obvladati toliko različnih znanosti, ki jih druži v ameriški etnologiji le tradicija zaradi zgodovinskih naključij v enotno znanost — če sploh to velja. Evropski primeri pričajo drugače. Avtorica tudi ni nikjer zavzela jasnega lastnega stališča do značaja in sestava ameriške antropologije ter ni povedala, kako jo je želela prilagoditi našim razmeram.

To knjigo v slogu kramljanja, sestavljeno skoro iz samih citatov in tujih odlomkov bi mogoče priporočili kot pomožno čitanko, ko bi ne bili prepričani, da bo z nejasnimi, zmedenimi teoretičnimi trditvami ter s publicističnim slogom in pojmovanjem odvračala kandidate znanosti od pravega pojmovanja znanosti, etnologije posebej, od znanstvene metode, znanstvenega sloga in načina dela. Sicer pa menda avtorica s slovenskimi bravci ne računa — razen »u Hrvatskoj«.

Vilko Novak

Pavla Hočevar, Pot se vije, Spomini.
Založništvo tržaškega tiska v Trstu, 1969, str. 164

Založništvo tržaškega tiska v Trstu je izdalo zanimivo knjižico spominov »Pot se vije« izpod peresa Pavle Hočevarjeve, dolgoletne kulturne in politične tržaške delavke.

Pavlo Hočevarjevo, ki je na Dolenjskem preživela svojo prvo mladost in kot učiteljica tam nastopila prvo službo, je življenje vodilo naprej v Belo krajino in v Trst; tam je doživela prvo svetovno vojno, zlom avstro-ogrske monarhije, italijansko okupacijo Primorske in prvih 10 let fašizma. V tem času je službovala na Ciril-Metodovi šoli v Trstu, bila urednica mesečnika »Ženski svet« in sodelavka mnogih ženskih organizacij na Tržaškem. Njena dejavnost, predvsem dejavnost Slovenke, fašističnemu režimu ni ugajala, zato jo je prisilno izselil v Jugoslavijo, to pa ni moglo preprečiti njenega sodelovanja s tržaškimi Slovenci.

Avtoričin namen je, da bralcu vsa ta obdobja in doživetja v njih, predvsem življenje tržaških Slovencev v času fašističnega režima, prikaže čimbolj zvesto in objektivno.

Opisovanje svoje poti začenja s prvimi spomini na otroštvo, ki ga je preživela na Dolenjskem, zato je razumljivo, da je prav to obdobje dokaj narodopisno obarvano in za etnologe še posebej zanimivo. Med drugim ga spremlja strahovanje otrok z bajnimi zlimi bitji (coprnice, pipani, môra, brezglavi možje) in razna čarovna dejanja ter obrazci, ki so jih ljudje izgovarjali v svojo obrambo. Sledi opis cerkvenih in letnih praznikov v rojstni vasi Male Lašče (cvetne nedelje, velike noči, božiča, sv. Miklavža, kresnega večera, v Beli krajini Zelenega Jurija) ter običajev in dejanj, ki le-te spremljajo, življenjskih (rojstvo, krst) in družabnih običajev (vaške matere in mame) ter živahne trgovine z živino, lesom, žganjem, maslom, jajci, kokošmi in podobnim, ki so jo vodili vaščani s Trstom, Čičarijo, Reko in Oglejem.

Zanimiv je avtoričin spomin na sezonske prodajalce kostanja, limon in pomaranč, ki so hodili na Dunaj (med drugimi tudi njen oče), in na priložnostne gozdne delavce, ki so odhajali v hrvaške in bosenske gozdove.

Iz časa prvega službovanja omenja takrat še vedno rabljene krplje dolenjskih šolarjev in nekaj malega tudi belokranjsko narodno nošo. V tržaško dobo sodijo opažanja pretresljivih družbenih razmer pred prvo svetovno vojno, ko so mlade vipavske in posoške kmetice odhajale za dojilje v Egipt.

Na koncu nas seznanja še s sestavljanjem etnografskih kart v okviru drugih priprav slovenskega učiteljstva v Trstu (ob njegovi zasedbi) za pariško mirovno konferenco, in z nemirno svetovno popotnico Almo Karlinovo, raziskovalko neznanih ljudstev.

B. Plestenjak-Jemec

Ivan Ivančan — Zvonimir Lovrenčević, Narodni plesovi Hrvatske 3,
Prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb 1969, 186 str.

Nova izdaja hrvaških ljudskih plesov je zagledala luč sveta kot sad sodelovanja dveh znanih avtorjev, od katerih moramo šteti dr. Ivančana med najbolj plodne jugoslovanske publiciste s področja ljudskega plesa, Zvonimira Lovrenčevića pa za dobrega poznavalca materialne in duhovne ljudske kulture iz okolice Bjelovara. Za to področje predlagata avtorja (tudi že sicer rabljeno) ime Bilogora, po istoimenski planini, in uporabljata to ime tudi za podnaslov svoje izdaje.

V obširnem uvodu opisujeta avtorja predvsem bilogorski živelj. Čeprav živijo v tem nekdaj graničarskem kraju tako Hrvatje kot Srbi, so razlike med njimi malenkostne. Večje raz-

like prinaša šele dejstvo, da živijo na južnih obronkih Bilogore štokavci, medtem ko so prebivalci preostalega večjega dela Bilogore kajkavci. Razlika med enimi in drugimi je podana zelo nazorno in zanimivo z opisom svatbenih običajev v kajkavski vasi Jakopovac in v štokavski vasi Klokočevac. V obeh primerih sta svatbena običaja pisano prepletena s pesmijo, igrami in plesom, kar naj bi bilo zlasti koreografom hvaležen pripomoček pri odrskem postavljanju ljudskega plesa.

Avtorja domnevata, da je bilo petje tudi na tem območju najstarejši način spremljave plesa. Šele kasneje se pojavita kot spremljevalni glasbili tambura-samica in dude-meh. Zlasti slednji je postal priljubljen in ni manjkal na nobeni svatbi; v letih pred drugo svetovno vojno pa se mu pridružijo še gosli. Šele kasneje se udomačijo godalni godčevski sestavi, združeni včasih s cimbalami in redkeje s klarinetom; njim pa sledijo znani tamburaški sestavi. Danes tudi tukaj plese marsikje že spremlja harmonika.

Izmed plesov opisujeta avtorja ples našemljenih plesalcev na svatbi ter spretnostne plese žensk s polno steklenico na glavi in moških prek palic prekrižanih na tleh. Obširno so opisani običaji in elementi, ki so v tesni zvezi z ljudskimi plesi Bilogore in nam uspešno približujejo prebivalce tega področja.

Izmed 96 zapisanih plesov iz Bilogore objavljata avtorja v posebnem delu knjige 24 najbolj značilnih. Po plesni obliki jih razvrščata v sedem skupin: 1. Odprta kola (Nijemo kolo, Tronjak, Izvir voda izvirala, Taraban), 2. Zaprta kola (Oj divojko Podunajko, Pasem konja kraj mjeseca, Duri mila, Skupljajte se djevojčice, Svi mi vele da sam iz Kapele, Ja posijah lan, Djevojčica vodu gazi, Sam se Ivo po moru vozio, Slavuj viče), 3. Kola s plesalcem ali parom v sredini (Mlada sneša kolo vodi, Kukuvačica zakukuvala, Bimberanje), 4. Plesi v četverkah (Kozatuš, Staro sito, Dudaška kara, Severinski drmeš), 5. Plesi v trojki (Coprnice), 6. Plesi v dveh vrstah (Naše kolo veliko) in 7. Plesi v parih (Eja, dunda, eja; Drmeš). Ta razvrstitev ima po Sachsu kronološki značaj, saj sega od najbolj preprostih oblik odprtega kola do najvišje razvojne stopnje plesa v parih. Ravno parni ples »Eja, dunda, eja« pa je zanimiv tudi za nas, saj ga avtorja primerjata s črnomaljskim kolo-mostom.

Kot smo že vajeni v izdajah dr. Ivančana, je vsak ples podrobno opisan s kinetogramom, simboličnim sistemom dr. Žganca, in z besednim opisom. Nekaj risarskih spotikljajev v kinetogramih ne kvari razumljivosti opisa in nikakor ne zmanjšuje vrednosti tega vzornega koreološkega dela. Z izdajo ljudskih plesov Bilogore smo ponovno obogateni s publikacijo, ki jo bodo lahko uspešno uporabljali tako etnokoreologi za svoje primerjalne študije, kot tudi koreografi folklornih skupin. Slednji bodo morda pogrešali edinole priredbe za tamburaški zbor, kakršne so bile dodane prvima dvema knjigama.

Bruno Ravnikar

Wolfgang Emmerich, Germanistiche Volkstumsideologie.
Genese und Kritik der Volksforschung im Dritten Reich.
Volksleben, 20. Band. Tübingen 1968, 368 strani.

Namen te knjige je »ostreje in jasneje videti, kje (nemška) etnologija danes je in kje naj bi bila«; šele njen drugotni namen »je retrospektivno-historičen«. Ob tem razume pisec s pojmom ideologija »iz svojega ekonomskega interesa in interesa politike moči

izvirajoče prikrivanje lastnega miselnega stališča zlasti meščanskega razreda, pri čemer je ta ideološka nastavba vzročno determinirana z družbeno podstavo.«

Zasnova knjige je torej dovolj jasna, in takšna je po veliki večini tudi njena vsebina ali njen kritični del. Okvir resda presega meje etnologije, saj je predmet raziskave ustrezno vprašanje v germanistiki in ne le v etnologiji; vendar je treba upoštevati, da se je štela pri Nemcih etnologija vse v leta med svetovnima vojskama v poglavitnem za načelno sestavino germanistike (do 1932 so imeli v Nemčiji za etnologijo samo en ordinariat, in sicer v Hamburgu, od 1923, in pa en ekstraordinariat, v Dresdnu, od 1926; šele s prihodom nacistov na oblast je bilo ustanovljenih nekaj nadaljnjih etnoloških ordinariatov in institutov); in vse do današnjega dne so ostali zadevni študijski načrti na zahodnonemških univerzah v marsičem neredko na nakazanih tirih. Spričo tega meje te etnološke raziskave niso preširoke, tako so začrtane pač predvsem zato, da omogočijo zadosti obširno utemeljene izsledke.

Potemtakem pomeni Emmerichova knjiga večidel strnjeno zgodovino o predmetni usmeritvi nemške etnologije glede na njene ideološke značilnosti. Deloma izvira ta podoba neposredno izpod piščevega peresa, deloma pa je povzeta, ustrezno omenjeni zasnovi knjige, po drugih raziskovalcih nemške germanistike v širšem pomenu. Poglavitni sta poglavji o ideoloških opredelitvah predmeta v nemški etnologiji, se pravi t. im. ljudstva, v času pred 1933 in v tretjem rajhu. Tu so izrečene prenekatere bistre in pretehtane sodbe o temeljnih prvinah v razvoju nemške etnološke vede, ki vsebujejo prav tako posamezna kritična napotila za današnje etnološko delo pri Nemcih. (Ob teh sodbah se še posebno vidi potreba po podobnem preučevanju tudi pri nas.) Med najbolj poučna izvajanja v knjigi sodijo pretres germanistično-etnoloških raziskav bratov Grimm, označba Riehlovih etnoloških pogledov in rasne ideologije in pa celotno poglavje o ljudstvu in jeziku v raziskavah tretjega rajha. Naj bo, pars pro toto, navedena ena sklepnih misli: »'Ljudstvo' je postalo v razvoju nacionalistične in končno nacionalnosocialistične ideologije zdaleč najpogosteje uporabljan termin. Beseda ljudstvo je izražala vse pozitivne poglavitne moči v nacionalnem in socialnem pomenu, pri čemer je bila tendenca, ta pojem ne vedno dlje razčlenjevati in razjasnjevati, temveč ga, nasprotno, napraviti nerazločnega ... Tako je postal pojem ljudstvo najpozneje v tretjem rajhu neke vrste ‚totalni' pojem ... in razglašen za vseobsegajoče bistvo ... A iracionalno-skrivnostni ton, ki je sugeriral ljudstvo kot neizmerljivo veličino s skoraj metafizičnim, sakralnim značajem, nikakor ni izginil« tudi po 1945.

Če je Emmerich tako prešel od kritike ideologije o ljudstvu v nemški etnologiji k snovanju drugačnih pogledov na etnološko vedo, se to dejanje razume samo po sebi, saj bi sicer ostala kritika zgolj pri zavrnitvi starih prvin, ne bi pa vsebovala namesto teh novih. Čeprav spričo naslova knjige kajpada v zadnjem poglavju ni pričakovati kakega novega teoretičnega sistema, pa ta sklepni del vendarle premalo pove. Misel, da »'ljudstvo' ni tip, ki bi lahko zanesljivo obsegal neko socialno ali etnično členitev« in da je se je treba »pojmu ljudstvo ... za znanstveno delo načelno odpovedati«, je namreč le eno od zgoščenih spoznanj, ki izhaja iz vseh prejšnjih poglavij; to velja v bistvu prav tako za predlog o drugačnem (nemškem) imenu za vedo. Prav v sklepno poglavje se uvršča edinole naslednja konstruktivna sodba: veda naj se imenuje kulturna antropologija ali kulturna sociologija, in sicer naj bo to »socialna veda« (Sozialwissenschaft), ki »raziskuje funkcijo kulturnih dobrin vseh vrst pri oblikovanju socialnih odnosov« ali »kulturo kot socialni fenomen«. Če je ta misel, ki je tu navedena malone v dobesednem obsegu, vse, kar ima pisec povedati kot svojo opredelitev etnologije, potem kaj takega pač ne more zadoščati ali prepričati, posebej še ne glede na obsežno zasnovo knjige in nadrobna izvajanja v njenem težiščnem, kri-

tičnem delu. Vsekakor pa je omenjena opredelitev etnologije zelo mikavna pobuda za diskusijo.

Angelos Baš

Herbert Schwedt, Kulturstile kleiner Gemeinden.
Volksleben, 21. Band. Tübingen 1968. 174 strani.

Naslov knjige terja pripombe: pisec nikjer neposredno ne opredeljuje kulturnega stila, temveč ga v prvi omembi zgolj navaja v narekovajih, brez vsakršne razlage, pa tudi v nadaljnjih izvajanjih ne ravna kaj drugače. Razlago kulturnega stila, kakor ga pojmuje Schwedt, je mogoče zaslediti le posredno. Namen knjige je namreč »poizvedeti za gibali in funkcijo življenja v okviru šeg in tudi poskusiti odkriti njegove zakonitosti«. Pojem ‚življenje v okviru šeg' nadomešča Schwedt včasih z 'javnim, kulturnim življenjem'; nekje tudi pravi, da je namen raziskav, kakršna je njegova, »pojasniti obliko in gibala javnega kulturnega življenja v kmečkih občinah.« Tako je resda posredno razložil ‚kulturni stil', vendar je takšna razlaga nesprejemljiva. Saj nikakor ni mogoče enačiti kulturnega stila z življenjem v okviru šeg, to pa zopet ni isto ko javno kulturno življenje, ki ga prav tako ne moremo istiti s kulturnim stilom. Naslov knjige torej zavaja k precej večjim pričakovanjem, kakor jih izpolnjuje vsebina. V resnici gre samo za obravnavo življenja v okviru šeg, in to v zvečine kmečkih naseljih. Precenjevanje obravnave je razvidno tudi iz piščeve trditve, da »pomeni življenje v okviru šeg centralni aspekt ljudskega življenja (in ... rabi tu za spoznave o nekaterih determinantah današnje vaške kulture«). Zavoljo takšne enostranske usmeritve je imel Schwedt za prikladno »samo tu in tam načeti jezik ali območja materialne kulture«.

Ko smo tako določili dejansko zasnovo knjige, si ne moremo kaj, da se ne bi ustavili tudi ob uvodnih izvajanjih, ki utemeljujejo etnološko raziskovanje vasi. V njih je glede na različne poglede o tem, kaj naj raziskuje etnologija v vaseh, vprašanje napačno zastavljeno. Ne gre za to, ali naj etnologija raziskuje vasi ali ne, temveč za to, ali je lahko vse, starejše kakor tudi novejše, življenje v vaseh predmet etnologije, ali pa naj bodo to edinole ostanki iz časov pred industrializacijo. Schwedt, ki ni opredelil ne predmeta v etnološki vedi ne pojma ljudstvo (ali ljudska kultura ali ljudsko življenje), ostaja ta odgovor dolžan, etnološko raziskovanje vasi skuša utemeljevati skoraj eadem re.

Ne glede na te pripombe pa je treba reči, da je sicer vsebina knjige poučna in se ponaša z nekaterimi pomembnimi spoznanji. Po omenjenih vodilih so raziskane občine deželnih okrajev Tübingen in Ulm. Za te kraje je pisec ugotovil posamezne »majhne kulturne prostore«, nato pa še »osrednje kraje« (Zentralorte), njihove zvrsti in mero šeg v njih. Osrednje kraje je nadrobneje ponazoril s posebno upodobitvijo enega od njih, Hirrlingena pri Tübingenu; predstavil je zlasti njegovo družino, sosesko, starostne združbe in društva. Drugi del knjige izpolnjuje obdelava oblik in izrazov krajevne zavesti, ki sestoji iz dveh podpoglavij: 1. krajevna zavest in družbena diferenciacija in pa 2. krajevni stiki. Ob tem naj bodo posebej omenjene ugotovitve o spremembah in družbenih sporih in pa o družbenih odnosih v starih vaseh in v podeželskih osrednjih krajih.

Gradivo je zbral Schwedt v letih 1964, 1965 in 1966 s pomočjo študentov etnologije v Tübingenu. Izkušnje pri tem zbiralnem delu so mu narekovale vrsto dognanih misli in napotkov za etnološko terensko delo; spopolnil jih je še z nekaterimi ustreznimi sklepi sociologov. Izsledki iz zbranega gradiva so, kolikor lahko presoja slovenski poročevalec, ki pozna obravnavano ozemlje samo z nekaterih ekskurzij, vredni upoštevanja, saj slonijo na zadosti obsežnih pričevanjih o življenju v okviru šeg, ki jih je znal pisec, kot je podoba, pravilno prerešetati, pa tudi narediti iz njih razmeroma zgovorne in vabljive sklepe. Ob tem pa smo zopet pri gornjih kritičnih pripombah ali, bolj naravnost, pri vprašanju. ali je mogoče skoraj samo z gradivom o življenju v okviru šeg obravnavati npr. družbene spore in družbene odnose tolikanj plodno kakor še z zadevnim gradivom iz širšega gospodarskega življenja. Ne glede na tehtnost Schwedtovih odkritij sodimo, da na vprašanje nikakor ni mogoče odgovoriti pritrdilno. Z drugimi besedami povedano: oporečna zasnova se je natančno pokazala v izvedbi raziskave. Mimo vsega tega pa velja delu priznati, da je v marsičem z uspehom oralo ledino, v marsičem pa dopolnilo žetev drugih.

Angelos Baš

Utz Jeggle, Judendörfer in Württemberg.
Volksleben, 23. Band. Tübingen 1969, 361 strani

Delo obravnava razvoj družbenih razmerij med Judi in kristjani v württemberških t. im. judovskih vaseh, tj. v tistih, v katerih so živeli tudi Judje, in sicer zlasti od njihove emancipacije 1828 naprej. A tudi za prejšnjo dobo zajema knjiga precejšen skupek razmerij med Judi in kristjani v Württembergu. Čeprav se je začelo število württemberških vaških Judov v drugi polovici 19. stoletja postopoma zmanjševati, jih je ostalo vse do prihoda Hitlerja na oblast vendarle precej, saj je živela 1932 v vaseh še zmerom petina Judov v Württembergu (1832 je bila to dobra devetina). Po drugi svetovni vojski jih je ostalo zunaj mest le še toliko, da jih je mogoče prešteti na prste.

V württemberških vaseh so se pričeli naseljevati Judje konec 15. in v začetku 16. stoletja. O njihovih natančnejših odnosih s kristjani pa govorijo viri povečini šele od 18. in posebno od 19. stoletja naprej; to so najprej pisani viri, ki jih dopolnjujejo v drugi polovici 19. in 20. stoletju pričevanja ustnega izročila. Dobo pred emancipacijo leta 1828 je lahko raziskal Jeggle samo na podlagi pisanih virov; tem izvajanjem gre oporekati glede pritegnitve podatkov o zakonodaji; teh dokaj pogrešamo, saj zvemo premalo o pravnem položaju Judov. Sicer pa se ponuja vtis da je izluščil pisec iz dosegljivega gradiva vse omembe vredne izpovedi o izbranem vprašanju: obdeluje ločnice v vaseh, pravno diskriminacijo (žal, kot rečeno, premalo natančno in jasno), versko zaničevanje, položaj Judov kot parijev, nato sinagoge in življenje v njih, šole, družbeni profil, skupinsko povezanost, zatem trgovino in obrt, narodni ponos, oblike sodelovanja in naposled spore (naraščanje prebivalstva, gospodarske spore in preganjanja Judov 1819). Mimo vprašanja, ali je razporeditev izvajanj v tem prvem poglavju najprimernejša ali ne, naj pribijemo, da je temeljna odlika tega kakor tudi naslednjih poglavij ta, da je znal Jeggle s pridom razložiti karakterološke značilnosti württemberških vaških Judov, kolikor tu ne gre za izkrivljene

sodbe pri krščanskem prebivalstvu, v poglavitnem kot skorajda edine mogoče ustrezne posledice zapostavljanja in zatiranja ali, drugače povedano, kot poteze, ki so bile potrebne za življenjski obstoj.

Času po emancipaciji 1828 je namenjen poglavitni del knjige. Najprej razčlenjuje pisec zadevni zakon iz 1828, potem njegove učinke (judovske pridržke in nasprotovanja, spremembe na kulturnem torišču, novo ureditev verskega življenja in poskuse sprememb v gospodarski dejavnosti); sledijo izvajanja o nasprotjih med vrednotnimi predstavami pri Judih in pri kristjanih, in sicer o delu, trgovini, življenjskem stilu (žal je ta pojem tu zgolj soznačnica za hud mixtum compositum), zemlji in o mestni kulturi v vaškem območju, nadalje izvajanja o nesoglasjih, natančneje o nasilju in pa o revoluciji in emancipaciji, izvajanja o družbenem vzponu Judov in njihovem odseljevanju z dežele in izseljevanju, in končno o pojmih dom in domovina. Predzadnje poglavje velja času pred prvo svetovno vojsko, med njo in po njej, in je nastalo skoraj izključno le na podlagi ustnega izročila; Jeggle je v njem preučil judovsko vsakdanje in praznično življenje, razmerje med generacijami in prehode med njimi in pa usodo Judov pod nacisti.

Sklepno poglavje vsebuje premišljanje o današnjih pogledih krščanskega vaškega prebivalstva v Württembergu na Jude, zlasti na njihovo gospodarsko uveljavljanje, karakterologijo in pa trpljenje in umiranje v tretjem rajhu. Tu je beseda o znanstvenih spoznanjih, ki pa pogosto prehajajo v čisto človeške sodbe in obsodbe in ki predstavljajo pisca hkrati z vsemi drugimi izvajanji v knjigi kot odločnega protifašista. Naj bo naveden njegov zadnji stavek: »... (rasistično miselnost lahko odpravi) samo obsežno razsvetljevanje, ki bi morda tudi Nemce lahko napravilo zrele«.

S tega stališča je delo napisano pristransko, vendar pristranost te vrste spoštujemo in si je lahko želimo tudi v znanosti zmerom in povsod. Že zavoljo te dosledne Jegglejeve pristranosti štejemo njegovo knjigo za zelo dobrodošlo delo v nemški etnologiji. To oceno pa moramo poglobiti z oceno stvarne vsebine pričujoče raziskave, ki je njena poglavitna vrednost, kot zapisano, v tem, da dodobra odseva odnose krščanskega prebivalstva v württemberških judovskih vaseh do Judov, zlasti pa da iz teh spoznanj prepričljivo razlaga življenje in delo Judov kot praviloma neogibno reakcijo na te odnose.

Angelos Baš

Ingeborg Weber — Kellermann, Deutche Volkskunde zwischen Germanistik und Sozialwissenschaften.
Stutgart 1969, 113 + (X) strani.

V knjigi je orisana zgodovina nemške etnologije. Namenjena je »mlademu raziskovalnemu rodu in zainteresiranim zastopnikom sorodnih disciplin«. Nedvomno pa bo zanimiva kar za vse nemške (in marsikatere druge) etnologe, saj pričujoči oris pogosto na novo vrednoti zasnove in poti te vede pri Nemcih ali, natančneje, na nemškem jezikovnem območju. Z drugimi besedami: gre za kritičen pretres vseh dob v razvoju nemške etnologije, ki posredno odseva avtoričine teoretične (in empirične) sodbe. Zato bo knjiga po vsej verjetnosti sprožila prenekatero izmenjavo mnenj.

Za nenemškega etnologa je knjiga pomembna predvsem zavoljo svojega jedra, se pravi zavoljo strnjene podobe o zgodovini nemške etnologije. V 12 poglavjih je avtorica, profesorica za nemško etnologijo na univerzi v Marburgu, nanizala poglavitna spoznanja, ki zadevajo nemško etnološko vedo. Med predhodniki in prvimi začetki navaja mimo Tacita pisce 15. in 16. stoletja, ki so obravnavali prvine iz podeželskega in mestnega življenja. V dobi absolutizma se prvič omenja nemško ime za (nemško) etnologijo, Volkskunde in sicer pri praškem profesorju Jos. Madru (1754—1815); nadrobneje ko ta je opredelil etnologijo njegov sodobnik, kielski profesor Ch. H. Niemann: raziskuje naj šege, pa tudi »subjektivno razmerje prebivalstva do obleke in hrane, dela in praznovanja, revščine in bogastva, mladosti in starosti, bolezni in smrti«. V tej smeri so napisani marsikateri tedanji nemški potopisi. Od romantikov piše avtorica o Herderju (»narodnega duha najčisteje izraža kompleks ljudskega pesništva«), o J. Möserju (ki pa sodi deloma še med razsvetljence) in njegovih upodobitvah zlasti westfalskega kmečkega življenja, o prvih zbirkah nemških ljudskih pesmi in pa o bratih Grimm in njunih obdelavah pravljic, mimo katerih sta prispevala »etnologiji prve solidne stebre za natančno metodiko v zapisovanju gradiva«. Posebej nazorno je poglavje o starinoslovni vedi in mitološki šoli, ki jo je avtorica vzorno razložila s svojo oceno Mannhardtovega dela, saj je pred leti pri svoji habilitaciji pobliže spoznala mitološko usmeritev v etnologiji. Podobno izostreno je napisano tudi poglavje o W. H. Riehlu, ki je, povzeto povedano, imel etnologijo za »kmetologijo v meščanskem duhu«; cilj etnologije naj bi bila po Riehlu »psihološka karakteristika« posameznih etničnih skupin ali, drugače rečeno, »najvažnejša pomožna disciplina državoznanstva«.

V drugi polovici 19. stoletja so na nemško etnologijo vplivale takratne raziskave neevropskih kultur; tako velja nadaljnje poglavje temu vprašanju in govori predvsem o Bastianu, Ratzlu, Wundtu, E. Taylorju in Lévy-Bruhlu.

Na začetku 20. stoletja pa so se razvile med nemškimi etnologi prve teoretične razprave, ki jih je izzval E. Hoffmann-Krayer s sodbo, da je predmet etnologije »vulgus in populo«. Sorodno je po prvi svetovni vojski opredeljeval etnologijo H. Naumann; po njegovem je predmet etnološke vede »primitivno skupnostno blago« in pa »znižano kulturno blago«; to, slednje izvira iz t. im. gornje plasti, katera določa takó tudi kulturo zunaj svojega območja ali zlasti kmečko kulturo; tem pogledom sta najtehtneje nasprotovala A. Spamer in W. Fraenger.

Po prvi svetovni vojski so se uveljavili v nemški etnologiji tudi nekateri sociološki vplivi, najizraziteje pri J. Schwieteringu, medtem ko je psihološko smer v tej dobi najplodneje zastopal A. Spamer, ki mu je bil zadnji cilj etnologije »preseči empirična spoznanja kompleksnih dejanskih stanj« in prodreti »do tistih korenin, iz katerih rastejo vse kulturne stvaritve, tj. do korenin duhovno-duševnega.« Posebno poglavje je odmerjeno t. im. dunajski šoli (germanska starinoslovna smer R. Mucha, mitološka smer K. v. Spiessa, M. in A. Haberlandt, L. Schmidt).

Predzadnje poglavje razpravlja o etnologiji in nacionalnem socializmu. Nacistični ideologi so zahtevali od nemških etnologov ločevanje domačih in tujih kulturnih prvin, v zvezi s tem pa tudi oznanjanje »nauka o premoči nordijske rase« in o »germansko-nemškem gosposkem poslanstvu«; za njegovega najboljšega nosilca je veljal nemški kmet. Da je lahko takšna etnologija povzročila edinole strahoten padec pod znanstveno raven, se razume samo po sebi. Zato je bilo tembolj klavrno, da so skušali nakazani usmeritvi slediti ne ravno redki nemški etnologi. Slovenski poročevalec sme tu pripomniti, da so tudi marsikateri dandanes še živeči in vidnejši nemški etnološki raziskovalci tu in tam uresničevali te smernice.

Najmikavnejše je, vsaj za nenemškega etnologa, sklepno poglavje, ki govori o nemški etnologiji po drugi svetovni vojski. Opominja na številne usedline prejšnjih dob, ki tudi v teh

letih niso izginile iz vede. Obžaluje, da se niso nemški etnologi po 1945 zbrali z jezikovnimi, literarnimi, kulturnimi in etnosociologi »pod skupno metodično streho«, čeprav ob tem sodi, da tedaj za kaj takega čas pač še ni bil zrel. Omenja R. Weissa in njegovo opredelitev etnologije, katere predmet naj bi bilo ljudsko življenje, ki »sestoji iz medsebojnega razmerja med ljudstvom in ljudsko kulturo, kolikor je to razmerje določeno s skupnostjo in izročilom«; tako naj se npr. raziskuje »oblačenje, petje, pripovedovanje, govorjenje« ipd. Plodnejši ko ti so bili v najnovejši nemški etnologiji očitno vplivi švedske etnologije, ki je s S. Erixonom uvedla »uvrstitev vsakega pojava v ljudskem življenju v koordinatni sistem treh velikih kulturnih dimenzij: prostor, čas in socialno plast«. Med raziskovalci orodja so navedeni kot najpomembnejši L. Schmidt v Avstriji, W. Jacobeit in R. Peesch v Vzhodni in W. Hansen v Zahodni Nemčiji. Sicer omenja knjiga v etnologiji Zahodne Nemčije delo G. Heilfurtha, posvečeno raziskavam rudarskega življenja, delo H. Bausingerja, ki je s svojimi preučevanji ljudske kulture v tehničnem svetu, akulturacije in oblik ljudskega pesništva pač najdosledneje prebil tradicionalne okvire v nemški etnološki vedi, delo K. S. Kramerja, namenjeno zlasti raziskavam obrtniškega življenja, delo H. Moserja, ki je njegovo poglavitno torišče v obravnavah šeg v najširšem pomenu, delo I. Weber-Kellermannove, ki prav tako preučuje predvsem šege, delo G. Wiegelmanna, ki raziskuje povečini hrano, delo L. Kretzenbacherja, ki je poučno zlasti spričo »kompleksnih raziskav večjezikovnih kulturnih prostorov«, delo K. Rankeja, ki je posvečeno obravnavam pravljic, in delo L. Röhricha, ki je posvečeno obravnavam pripovedk. V Vzhodni Nemčiji sledi etnologija v poglavitnem pogledu W. Steinitza; ta je štel za predmet nemške etnologije »materialno in duhovno kulturo delovnega nemškega ljudstva« in razločeval v posameznih narodnih kulturah »t. im. demokratično-socialistično in meščansko-kapitalistično« kulturo. Po jasnosti je to opredelitev mogoče primerjati v povojni nemški etnologiji samo še z opredelitvijo G. Heilfurtha, ki sodi, da je predmet etnologije »struktura in funkcija temeljnih oblik socialnokulturnega življenja«, in se s tem približuje ameriškim kulturnim in socialnim antropologom.

Takšna je v najbolj skopih potezah obnova o zgodovini nemške etnologije, kakor jo je podala avtorica v pričujoči knjigi. Ta zgodovina je vsekakor nazorna in široko upodobljena ter vsebuje vse bistvene sestavine nemške etnološke vede. Vrednotenje uspehov v etnološkem delu pri Nemcih je seveda odvisno od avtoričinih pogledov na etnologijo. In kakor se po lastnih stališčih večidel strinjamo s posameznimi njenimi sodbami, moramo vendar pripomniti, da ob tem povečini pogrešamo zadosti izdelana merila za vrednotenje ali, še drugače, avtoričino zadosti izdelano teoretično zasnovo za etnološko delo. Resda pravi v sklepu, da naj etnologija raziskuje »sisteme odnosov med socialnim in kulturnim »življenjem« ali » vsakokratno sorazmerje med socialnimi in kulturnimi strukturami« ali »skupinsko vezano življenje v družbi«, in ob tem priporoča metode strukturalistične lingvistike. Toda navedene misli so v tej obliki pač presplošne, da bi jih bilo mogoče sprejeti kot vodilo za etnološko preučevanje, zvečine pa tudi presplošne za dovolj jasno in utemeljeno vrednotenje opravljenih raziskav. Temeljni cilj avtoričinih etnoloških pogledov je povezati raziskave kulturnih stvaritev z ustreznimi družbenimi prvinami, in to je v nemški etnologiji gotovo zelo dobrodošlo mnenje. Prav tako nadalje pozdravljamo, da se avtorica, dasi ne povsem dosledno, odpoveduje »ljudstvu« kot predmetu etnologije, čeprav ne soglašamo z zadevno razlago, češ da se danes svet denacionalizira, kar pomeni, da naj bi bil pojem »ljudstvo« (Volk) narodna kategorija, ta pa v naših dneh vsekakor še zmerom obstaja. Po omenjenem bi pričakovali misel o razširitvi etnoloških raziskav na vse družbene plasti, ki pa vsaj neposredno ni izražena. In naj bo naposled dovoljen ugovor zoper avtoričino mnenje, po katerem je v vzhodni Evropi na splošno uveljavljena delitev vede v »folkloristiko po eni strani

(tj. ustno ljudsko izročilo) in etnografijo po drugi strani (tj. t. im. materialna kulturna pričevanja)«. Vendar vse te pripombe ne spremenijo naše poglavitne ocene o knjigi, da namreč vsebuje kleno oblikovano in nemalo izvirno pojmovano podobo o razvoju nemške etnologije.

Angelos Baš

Viewirtschaft und Hirtenkultur.
Ethnographische Studien. Herausgegeben von László Földes. Akadémiami kiadó, Budapest 1969. Str. 903.

Že po obsegu je knjiga taka, da je ne doseza kako drugo delo iz naše stroke v bližnji preteklosti. Glede na to, da je vsebina omejena na eno sámo področje, ki je v njej obravnavano z najrazličnejših krajevnih, časovnih in snovnih vidikov, pa vzbuja tem večje spoštovanje do uredništva (sodeloval je tudi Béla Gunda) in založnika. Ta zbornik je nadaljevanje podobnega dela Viehzucht und Hirtenleben in Ostmitteleuropa (Budapest, 1961) v istem uredništvu. Vendar prinaša nova knjiga razprave s širšega območja in s tem dokazuje ter pojasnjuje povezanost srednjeevropske ljudske kulture z oblikami živinoreje v Aziji in severni Afriki. Zato so obdelani poleg kmečke hlevske živinoreje tudi nomadstvo, transhumanca in planšarstvo. Poleg načelno metodoloških študij o nomadstvu prinaša knjiga razprave o zgodovini te panoge pri raznih azijskih in severnoafriških ljudstvih (Anatolija, Iran. Kirgizi, Uzbekistan, Tadžikistan, Afganistan, Tuaregi, prvotni Madžari). Ker so v prejšnji knjigi bile obdelane glavne oblike živinoreje in pastirstva v jugovzhodni in vzhodni srednji Evropi, so s tega področja sedaj nadrobneje obdelana nekatera vprašanja, tako uporaba živine pri vpregi, mlekarstvo, pravna stran (davki, znaki), pastirski prazniki, oprema pastirjev (M. Gavazzi: Oprema balkanskih pastirjev). Med temi vprašanji obravnava več spisov vlaško pastirstvo ki je za karpatsko območje tako pomembno (K. Dobrowolski o poljskem pastirstvu, D. Krandžalov o nastanku karpatskega pastirstva in njegovega besednega zaklada, J. Macurek o vlaški kolonizaciji v zahodnih Karpatih itd.). V vrsti razprav so obdelana vprašanja o madžarski živinoreji, ki za etnologa tako poučno veže azijske in različne evropske prvine ter oblike: o gozdni paši v Prekdonavju, o ovčarstvu v zadrugah Polovcev, o vžganih živinskih znamenjih, o pomladanskih praznikih pastirjev, o velikosti kmetij in številu živine v 14.—15. stol., o tradicionalnem mlekarstvu. Te raziskave pa dopolnjujejo sorodne študije iz sosednih držav: Jugoslavije, Romunije, Poljske in Češkoslovaške, posebno glede na mlekarstvo. Tako je za zadnje področje ustvarjena podlaga s tolikom zbranim in obdelanim primerjalnim gradivom za sestavne sintetične študije o oblikah mlečnega ljudskega gospodarstva v srednji Evropi, kar bo omogočilo nadaljevati take raziskave tudi v drugih deželah. Šele tako bomo prišli do dokončnih zgodovinskih spoznanj o razvoju tega tako pomembnega območja kulture, o stikih med posameznimi ljudstvi in gospodarskimi oblikami v mlekarskih oblikah itd. Ustavili smo se dalje pri tem vprašanju zavoljo tega, da poudarimo, kako daleč smo še na mnogih področjih do tiste stopnje raziskavanj, ki naj bi vsaj relativno ustrezala namenom naše znanosti. Zelo pomembna so tudi dognanja o drugih straneh planšarstva v obravnavanih območjih.

V prejšnji in v tej knjigi je o tem obsežnem in pomembnem gospodarskem področju zbranega toliko sistematičnega gradiva in toliko dognanj, kot doslej nikjer drugod v tako širokem obsegu. Vse to bo omogočalo nadaljnje študije in približanje bolj dokončnim spoznanjem tudi na tem tako raznovrstnem in večkrat zapletenem področju ljudske omike. Kako obsežna in bogata je vsebina knjige, dokazujejo tudi besedni registri na njenem koncu (slovenskih besed je za dve stráni), ki obenem s stvarnim registrom omogočajo primerjalni študij vseh v knjigi obravnavanih predmetov, oblik, področij itd. Vse to pa seve dopolnjuje tudi seznam slovstva pri vsaki razpravi, kar je vrednost zase.

Vilko Novak

Müveltség és hagyomány.
Studia ethnologica Hungariae et Centralis ac Orientalis Europae. Urejuje Bela Gunda s sodelovanjem J. Szabadfalvija in Z. Ujváryja. IX. Debrecen, 1967. X. Debrecen, 1968.

O tem zborniku, ki je poleg izdaj naše stroke v Budimpešti edina madžarska stalna publikacija zunaj glavnega mesta, smo že poročali ob njegovem začetku. Zdaj je že dosegel prvo desetletje in dokazal svoj smisel ter se lepo uveljavil (glej tudi poročilo v tem letniku SE o XI .letniku!). Ker sega tudi v nemadžarska območja in prinaša v tujih jezikih vsaj nadrobno kazalo k večjim razpravam uali njih posnetek, zasluži ter omogoča zanimanje pri strokovnjakih sosednih narodov.

Nekateri letniki prinašajo po več razprav in študij, nekateri pa vsebujejo eno sámo obsežnejšo razpravo. Tako objavlja v IX. zvezku Nándor I k v a i monografijo Poljedelstvo v srednjem delu zemplénskega pogorja. To je le eno od mnogih del, ki so jih objavili kot plod sestavnega etnološkega raziskavanja v tem severnovzhodnem pogorju Madžarske od 1956—1966. Njihov seznam objavlja urednik B. Gunda na začetku zvezka. To veliko delo je gmotno podprla Madž. akademija znanosti. Pričujoča razprava je nastala ob raziskavanju v 22 vaseh in prikazuje stanje v prvi polovici tega stoletja, v uvodu pa sega nazaj do nastanka teh vasi, kolikor je za umevanje potrebno.

Avtor si je tudi prizadeval, napredovati metodološko v dosedanjih ne majhnih raziskavanjih tega področja kulture na Madžarskem. Ni sledil predhodnikom ki so opisovali ali le posamezne dejavnosti v poljedelstvu ali pa sledili delu po letnih časih. Prilagodil je etnološkim vidikom raziskovalno metodo agrarne znanosti in obdelal poljedelstvo kot celoto. Zato prinaša njegovo delo zelo koristna dognanja tako npr. glede spremembe orodja, o organizaciji dela itd. Nadrobni nemški povzetek omogoča uporabo teh dognanj tudi pri nas.

D e s e t i l e t n i k zbornika Omika in izročilo vsebuje spise mnogih avtorjev. Mil. S. Filipović pše o Madžarih v severnobosanskem in severnosrbskem ljudskem izročilu; Thor Heyerdahl o prazgodovinski kulturi Velikonočnega otoka. Domači avtorji obravnavajo

madžarska vprašanja, razen urednika B. Gunda, ki objavlja spis o začetkih rastlinogojstva pri severnoameriških Indijancih, kjer je leto dni raziskaval.

Med ostalimi razpravami obravnavajo kar štiri razne teme iz živinoreje.

Vilko Novak

Ujváry Zoltán:
Az agrárkultusz kutatása a magyar és az európai folklórban
= Műveltség és hagyomany XI.) Debrecen, 1969, Str. 285

Kot XI. zvezek zbornika etnološkega inštituta na univerzi v Debrecenu (s podnaslovom: Studia ethnologica Hungariae et centralis ac orientalis Europae), ki mu je avtor sourednik, je Ujváry objavil delo z naslovom Raziskovanje agrarnega kulta v evropski in madžarski folkloristiki. Avtor je napisal doslej že vrsto razprav s tega območja, tako da se mu je pričujoče delo razvilo v dolgotrajnem nadrobnem študiju. Seznam uporabljenega slovstva na 30 straneh priča, kako na široko in temeljito je zajel ta vprašanja. Nemški povzetek pa omogoča vpogled v glavno vsebino knjige.

U. je ob dolgoletnem zbiranju in sistemiziranju gradiva o madžarskem poljedelskem življenju in kultu ter njega primerjavi z evropskim gradivom reševal tudi teoretična, metodološka vprašanja. Pri tem je spoznal, da domače snovi ni moč razložiti, dokler niso pojasnjena teoretična vprašanja na podlagi dosedanjega raziskovanja tega področja v Evropi. Zato ima avtor to delo za prvi zvezek svoje bodoče sinteze o madžarskih poljedelskih šegah in »obredov«. Ker podobnega dela o razvoju teh vprašanj v Evropi ni v kakem bolj dostopnem jeziku, je velika škoda, da bo Ujváryjeva knjiga ostala večini etnologov neumljiva. Vendar brez poznavanja njegovega dela nihče ne bo mogel več uspešno raziskovati tega področja. Potem ko je pregledno prikazal razvoj preiskovanja teh vprašanj pri Madžarih in glavne teoretične dosežke v Evropi, je označil pomen »vélikega prednika« v tem delu — Wilhelma Mannhardta. Nadrobnemu razboru »ekstremističnih ocen« njegove teorije je namenil naslednje poglavje. Posebej raziskuje »antične bogove in kulte v novodobnih agrarnih obredih«, rodovitnostno čaranje, žetvene šege in žitne duhove v Frazerjevi teoriji, Dema-božanstva, teorijo transpozicije vegetacijske moči, metodo raziskovanja delovnega mita, žrtve v agrarnem kultu, zvezo šemskih iger in šeg z agrarnim kultom — tu upošteva tudi naše šege —; terio- in antropomorfna bajna bitja, vrsto vprašanj o adaptaciji, difuziji, spremembah in migraciji v poljedelskih šegah in drugih izročilih.

V predzadnjem poglavju o madžarskih poljedelskih obredih in evropskem agrarnem kultu podaja pregled dognanj o najstarejšem poljedelstvu pri Madžarih, v katerem išče sledove najstarejšega poljedelskega kulta v dobi pred 10. stoletjem. Od 11. stol. dalje, ko je bilo madžarsko poljedelstvo pod raznimi vplivi, so sledovi in prvine tega kulta bolj jasni, saj so prihajali od raznih strani k Madžarom. Nadrobneje raziskuje šege s setvenim kruhom, z jajcem ob setvi ter puščanje klasja na njivi kot primere nadaljnjega takega raziskovanja na tem področju, pri čemer je avtor obilno uporabil ostalo evropsko slovstvo in tako pokazal na zveze madžarskih šeg ter varovanj s sorodnimi evropskimi šegami.

V zadnjem poglavju je povzel U. svoja dognanja ter nakazal naloge nadaljnjega raziskovanja. Le-to bo moralo predvsem ločiti racionalne in magične prvine v poljedelskih šegah; dalje analizirati pripovedke in legende o hranilnih rastlinah ter dognati njih zvezo z agrarnimi izročili. Po kartografskem prikazu razširjenosti in razčlenitvi prvin v šegah bo sledila njih funkcionalna razlaga, kar bo vse pogoj za primerjavo s poljedelskim izročilom srednjeevropskih ljudstev.

Odlično Ujváryjevo delo bo tako s svojo metodo kot z gradivom znatno olajšalo raziskovanja poljedelskih šeg in verovanj drugod v Evropi — marsikje ga bo šele pobudilo —, obenem pa priča o zavidljivi ravni madžarske etnologije, posebej še prizadevanj debrecenskega univerzitetnega inštituta pod vodstvom Béle Gunde.

Vilko Novak

Walerian Sobisiak: Wieskije wlokiennictwo w Wielkopolsce.
Porownawcze studium historyczno-etnograficzne. Poznan 1968, str. 264

Ta prva monografija o tkanih izdelkih v vélikopoljskih vaseh skuša zgodovinsko rekonstruirati to dejavnost s primerjavo z gradivom iz drugih poljskih območij in iz srednje Evrope. Objavljenega gradiva in delnih obravnav tega predmeta z raznih vidikov na Poljskem sicer ne manjka, toda avtor je z lastnim delom vse to bogato izpopolnil in zlil s svojimi dognanji v pregledno sintezo. V posebnem poglavju je obdelal pomen Vélikopoljske kot tkalskega središča od prazgodovinske dobe sem. Za tem je orisal pridelovanje lanu in konoplje ter razvoj ovčarstva. Temu sledi prikaz razvoja vseh vrst tehnik: platnarstva, suknarstva, pletenja in vrvarstva. Naslednji poglavji osvetljujeta pomen tkalstva in njegovih izdelkov v ljudskem življenju. V prvem je obravnavan snovni pomen izdelkov: za lastno uporabo, za uporabo vaške skupnosti in za širšo zamenjavo. V drugem pa sicer kratko, a nadrobno razporejeno pomen v duhovnem življenju: v vegetacijski magiji, magične praktike pri predelovanju slame in volne, magične prvine pri predenju; skupno delo — pomoč pri pridelovanju lanu in konoplje, pri predelovanju slame in volne, skupno prejo ter končno vse to delo v »ustni in glasbeni folklori«. Sklepno poglavje pa označuje izumiranje ljudskega tkalstva z vsemi pripravljalnimi deli ter splošne spremembe na tem področju v zadnjem času. Na koncu je skušal strnjeno prikazati mesto in pomen vélikopoljskega tkalstva v primerjavi s to dejavnostjo v sosednih in drugih evropskih območjih.

Obširen seznam virov, domače in tuje literature (tudi vseh pripovedovavcev) ter seznam uporabljanih besed pa še angleški povzetek končujejo knjigo, ki je obilno opremljena z risbami, fotoposnetki in tako v vsakem pogledu služi kot osnovni pripomoček za spoznavanje obravnavanih tehnik ter kot primerjalno delo.

Avtor, ki je že prej pisal o teh vprašanjih, je opravil odlično delo, ki nadaljuje priznano izročilo poljske etnologije.

Vilko Novak

Problemi antropologiji i istoričestoj etnografiji Aziji
ANSSSR Inst. etnografiji izdat. »Nauka«, Moskva 1968, 3-272.

Zbornik je posvećen uspomeni na Dr. Maksima Grigorijeviča Levina (1904—1963) čiji je naučni rad bio usmeren na proučavanje etnogeneze naroda SSSR. Uporedo sa tim on je veoma često obrađivao antropološku problematiku i etničku istoriju naroda Afrike, Istočne Azije i Amerike. U tom duhu je sastavljen i zbornik koji mu je posvećen.

Uvodni članak V. P. Aleksejeva »M. Grigorijevič Levin« (s. 3—12) odnosi se na život i rad ovog istaknutog antropologa, jednog od neimara sovjetske i svetske moderne antropologije.

G. F. Debec u radu »Prilog karaniometrijskog određivanja dela mongoloidne komponente u raznorodnim grupama stanovništva SSSR« (s. 13—22) utvrđuje antropološke i etničke elemente iz kojih su nastale evropske i mongolske grupe naroda.

J. J. Roginski u prilogu »O poreklu Polinežana« (s. 23—33) raspravlja o Hejerdalovoj »južnoameričkoj« teoriji nastanka Polinežana i utvrđuje da sigurnih podataka o njihovom poreklu nema, već je znatno više argumenata koji govore u prilog njihovog porekla iz jugoistočne Azije.

V. V. Ginzburg »K antropologiji Turkmena« (s. 34—50) ukazuje da je antropološko proučavanj e Turkmena otpočelo krajem XIX. veka. Pominje i analizira teorije o njihovoj »istočno sredozemnoj« rasnoj pripadnosti, o mongoloidnim crtama i značenju veštačkog doterivanja lobanja.

T. A. Trofimova u prilogu »Još jednom o lobanjama iz Lukovskog groblja ananinske kulture« (u vezi s pitanjem o niskom licu mongolskog tipa u Sibiru, s. 51—91) čini osvrt na iskopavanja vršena na ovom lokalitetu uoči i po drugom svetskom ratu. Ta istraživanja ukazuju da je sibirski mongoloidni tip bio u tesnoj vezi sa evropskim pa je još od neolita naovamo dolazilo do međusobnih dodira preko Volgo-Kama.

V. P. Aleksejev u radu »Sibir kao kolevka obrazovanja rasa« (s. 92—107) ukazuje na geografsku sredinu, vreme naseljavanja, rasnu diferencijaciju autohtonog stanovništva, specifičnosti i karakter procesa prilikom obrazovanja rasa.

I. I. Grohman raspravlja o »Srednjoazijskoj koloniji u Pribajkalju« (s. 108—126) i zaključuje da se među ovim stanovništvom nazire dosta evropeidnih antropoloških elemenata. Te elemente su po Grohmanu preseljenici iz srednje Azije doneli u Pribajkalje.

T. D. Glatkova i G. L. Hit u prilogu »Dermatoglifski materijal nekih sibirskih naroda« (s. 127—147) utvrđuju da ovaj elemenat u Sibiru ne zavisi od rasnih karakteristika.

I. M. Zlotarjova u opširnoj antropološkoj monografiji proučava Jukagire (s. 148—177). Pored toga ona daje etničku istoriju ovog starinačkog stanovništva naseljenog po severoistočnom Sibiru.

L. P. Lašuk raspravlja o »Sirtja — starim stanovnicima Subartika« (s. 178—193). To je jedna od onih prastarih grupa o kojima se među Nencima priča, a čije postojanje s druge strane, potvrđuju arheološki i drugi nalazi.

J. B. Simčenko »Neki podaci o starom etničkom supstratu u sastavu naroda severne Evroazije« (194—213) iznosi na osnovi rodovske strukture podatke o Nganosima, jednoj samojedskoj grupi, koja je u tesnom dodiru sa stanovništvom severoistočnog Sibira.

B. O. Dolgih raspravlja o »Matrijarhalnim crtama u verovanju Nganosana« (s. 214—229), najsevernijim stanovnicima staroga sveta.
I. S. Gurvič iznosi neke podatke o »Kultu svetog kamenja u evroazijskoj zonitundra« (s. 230—238) na kojima se veoma često naziru antropomorfni oblici.
I. S. Vajnštajn iznosi »Kratku istoriju proučavanja Tuvinaca« (s. 240—255) grupe koja u naučnom pogledu ima poseban značaj jer je reč o veoma starim etničkim grupama i njihovom društvenom uređenju.
Najzad, tu je i prilog S. A. Tokareva »Novo o poreklu egzogamije i totemizma« (s. 256—270).
Kao što se vidi, knjiga je veoma sadržajna i pre svega bogata građom iz problematike kojom se Levin inače bavio. Uostalom, to je sasvim razumljivo jer je ovaj zbornik veoma lepih priloga i posvećen uspomeni na tog istaknutog sovjetskog antropologa, nažalost nedavno preminulog.

Petar Vlahović

V. S. Starikov, Materjalnaja kultura Kitajcev severo vostočnjih provinciji KNR ANSSSR, Institut etnografiji, izdat. »Nauka«, Moskvi 1967, str. 3-256.

Vladimir Sergejevič Starikov, verovatno, pripada onoj generaciji ruskih naučnika kojima se bila pružila prilika da duže vremena promatraju život i kulturu narodnu u severnim kineskim provincijama. Rezultat tog njegovog promatranja je njegova sažeta, ali veoma sadržajna studija u kojoj je prikazana materijalna kultura kineskog Severa i to isključivo sa etnološke tačke gledišta.

Veoma pregledno autor je prikazao osnovne karakteristike seoskih i gradskih naselja ističući da njihov razvoj na prvom mestu zavisi od geografske sredine, a zatim i od etničkog sastava stanovništva. Dalje se veoma iscrpno govori o narodnoj arhitekturi, staništima i pokućstvu i u gradskom i u seoskom tipu naselja (s. 17—83).

Pisac je veoma detaljno proučio kinesku narodnu odeću i obuću trudeći se da sve to prikaže u evolutivnom razvoju od najranijih vremena pa sve do naših dana (s. 84—105). Kineska narodna ishrana po svojoj raznoobraznosti i materijalu od koga se priprema, predstavlja problem za sebe. Dovoljno je napomenuti da jelovnik obuhvata nekoliko stotina kombinacija različitih jela. O svemu tome, kao i o raznim napitcima, autor u svojoj raspravi opširno govori (s. 106—134).
Takođe su opširno prikazane poljoprivredne sprave (s. 135—168), saobraćajna sredstva (s. 169—183), orudja za lov, ribolov i sabiranje lekovitih trava (s. 184—210) i muzički instrumenti (s. 211—224).
Na kraju knjige je kraći zaključak i registar upotrebljene literature. Najzad, u knjizi je i registar upotrebljenih kineskih termina, ali nažalost bez prevoda, što će onima koji ne poznaju kineski jezik nesumnjivo pričinjavati teškoće.
Knjiga je bogato ilustrovana originalnim fotografijama i crtežima, što još više upotpunjuje inače pregledan tekst.
Pošto sam i sam izvesno vreme boravio u krajevima čiju materijalnu kulturu Starikov prikazuje, moram posebno naglasiti da je to učinio veoma savesno i, prvi u etnografskoj

literaturi uopšte, upoznao nas sa savremenim narodnim tekovinama jedne stare kulture koja ima, od uporednog, daleko širi naučni značaj. S druge strane, knjiga se može i u metodološkom pogledu obrade određene materije preporučiti naučnim radnicima koji se bave sličnom problematikom.

Petar Vlahović

Problemi etnografiji i etničeskoj istoriji narodov vostočnoj i jugo-vostočnoj Aziji ANSSSR »Nauka«, Moskva 1968, str. 5-284.

Nije zgorega napomenuti da u zaglavlju, u posveti stoji: »Profesoru — učenci«! Reč je o zborniku radova posvećenom Nikolaju Nikolajeviču Čeboksarovu, antropologu, etnologu i istoričaru kulture koji zauzima jedno od vodećih mesta na lestvici svetske antropologije. S puno razloga posvetili su učenici ovaj zbornik svom profesoru. Ali, istodobno su ostali na visini svoga učitelja, trudeći se da razviju njegovu metodu.

H. C. Raljdin iznosi u radu »Etnički sastav savremenog stanovništva NR Mongolije« (s. 11—35) proces formiranja mongolske nacije od XIII veka do naših dana.

V. P. Darbakova prikazuje »Tradicionalno zapadno mongolsko stanište i njegovu evoluciju u uslovima socijalističkog života« (s. 36—48). Zapravo, govori se o etničkoj grupi Kalmicima koji su do Oktobarske revolucije bili na nomadskom stupnju razvoja, a od tog vremena su stalno nastanjeni, što je, bez sumnje imalo izvesnog odraza na njihov život i razvoj. Prikazana je i društvena organizacija Kalmika, poznatih po tradicionalnom stanovanju u kibitkama.

K. J. Meškov analizira »Osnovne etape etničke istorije Filipina (do kraja XIX. veka)« (s. 49—94). U ovoj raspravi učinjen je osvrt na razvoj Filipina i njegovog etnosa u periodu do pojave Evropljana, a zatim je taj proces propraćen u istorijskim tokovima kolonizacije. Autor zaključuje da se on u suštini bitnije nije izmenio kao proces kolonizacije.

A. A. Bernova prilogom »Stanovništvo istočne Indonezije« (s. 95—126) utvrđuje da istočna Indonezija čini jedinstvenu etničku oblast koja ima karakteristike prelazne zone između Zapadne Indonezije i Okeanije. Ove svoje postavke potkrepljuje analizom bogatog etnografskog materijala.

A. N. Dementjeva-Leskinen saopštava »Nove podatke o Man Vijetnama« (s. 127—136) i zaključuje da je ovo stanovništvo dospelo sa krajnjeg jugoistoka Azije u današnji Vijetnam tokom XIII veka.

J. V. Česnov u radu »Narodi Kava« (s. 137—182) prikazuje razvoj jedne veoma značajne grane monkhmerske grupe naroda koji su se rasprostirali, a delimično i danas žive rasuti, po jugoistočnoj Aziji, posebno u Južnoj Kini i Indokini.

E. V. Ivanova u prilogu »Običaji Taj u Tajlandu« (s. 183—210) govori o običajima o rođenju, svadbi, pogrebu i zemljoradničkim kultovima kod ovog stanovništva koje naseljava ogromna prostranstva Južne Kine i Jugoistočne Azije. Veliki deo običaja o kojima je reč u ovom radu potiče iz praskozorja ljudske istorije.

N. L. Žukovskaja govori o »Uticaju mongolsko burjatskog šamanstva i domaćih verovanja na lamaizam« (s. 211—236), koji predstavlja sinkretizam budizma s šamanstvom i različitim plemenskim kultovima naroda centralne Azije i južnog Sibira.
S. I. Korolev ukazuje na »Proučevanje etnopsihologije u Japanu« (s. 237—248) jer ova disciplina u poslednje vreme uzima sve više maha i poziva se u pomoć za rešavanje različitih etničko socijalnih pitanja.
A. M. Rešetov raspravlja o »Osnovnim pitanjima starije istorije Juga Istočne Azije« (s. 250—281). Zapravo, reč je o etnogenetskim procesima stanovništva u predelima južno od reke Jangce i paleontološkim nalazima koji objašnjavaju procese humanizacije i sapiëntacije u ovim oblastima, veoma značajnim za etnogenezu čoveka uopšte.
Ipak, mora se naglasiti, od posebnog je značaja u ovom zborniku to što se istovremeno razmatraju i problemi razvitka čoveka kao biološke jedinke i problemi njegovog duhovnog razvoja. Uostalom, ukoliko se želela opravdati deviza na početku zbornika, »Profesoru — učenici«! drukčije se nije moglo ni postupiti jer je Nikolaj Nikolajevič Čeboksarov ravnomerno promatrao »biološko jedinstvo celog i tražio njegov filozofski značaj«. Bar se meni, kao poznavaocu njegova dela, tako čini, a to su pokazali i njegovi učenici.

Petar Vlahović

Loški razgledi XVI.
Muzejsko društvo v Škofji Loki, 1969, str. 288.

Revija, ki redno letno izhaja in jo urejuje 7-članski uredniški odbor, izdaja in zalaga pa Muzejsko društvo v Škofji Loki, je to pot posvečena počastitvi občinskega praznika. Za uvod je objavljen program proslave 30-letnice Loškega muzeja, ki sta jo pripravila Muzejsko društvo in Loški muzej 31. avgusta 1969 v muzejski galeriji. Slavnostna govora na proslavi »O nastanku in razvoju Loškega muzeja« (France Planina) in »Nekaj misli ob 30-letnici Loškega muzeja« (Andrej Pavlovec), kakor tudi predavanje dr. Emilijana Cevca »Umetnostni delež loškega ozemlja v preteklosti«, to troje je objavljeno kot uvodno poglavje tega letnika. Iz govora Franceta Planine spoznamo težave, skozi katere se je muzej prebijal v treh desetletjih, in veliki napredek, ki ga je dosegel do danes. Andrej Pavlovec, ravnatelj muzeja, govori o nadaljnjih načrtih in možnostih, ki se odpirajo muzeju. Ob tem zlasti utemeljuje potrebo, da se izboljša personalno in finančno stanje muzeja, in predlaga konkretne dopolnitve, ki naj bi jih muzej dosegel do 1. 1973, ko bo Škofja Loka praznovala 1000-letnico obstoja. Posebej je zanimiv podatek, da se je obisk Loškega muzeja od prvih povojnih let do danes povečal za dvajsetkrat in so v letu 1968 našteli 22.000 obiskovalcev. Dr. Emilijan Cevc nas v svojem prispevku vodi skozi zgodovino umetnostnih stvaritev na tem ozemlju od dni, ko arhivski viri prvič omenjajo Škofjo Loko, do danes. V tem preglednem delu je avtor ovrednotil posamezna dogajanja na umetnostnem področju v vseh obdobjih in posebej pojasnil pomen tistih, ki so presegla lokalni okvir. Škofjo Loko označuje za mesto, ki je bilo od vseh slovenskih mest najbolj zvesto lastnemu umetnostnemu izročilu in lastnemu umetnostnemu razpoloženju.
Posebno poglavje je posvečeno narodnoosvobodilnemu boju.

Najobsežnejše in osrednje poglavje »Razgledi« pa prinaša vrsto prispevkov, pomembnih za zgodovino, etnologijo, umetnostno zgodovino in naravoslovje. Posebej je treba omeniti razpravo dr. Pavla Blaznika z naslovom »Zahodna meja loškega gospostva po urbarju iz 1630 in po skici iz 1771.« Za etnologa je članek zanimiv, ker govori tudi o kolonizaciji in izkoriščanju mejnega ozemlja. — Ing. Pavle Hafner objavlja prispevek, katerega vsebino lahko v celoti razberemo iz naslova »Začetek in konec visoških Kalanov«. Tudi ta objava zanima etnologa, saj poleg rodbinske kronike spoznamo gospodarsko zmogljivost, rast in propad velike domačije na Visokem. — Samotne vasi pod Ratitovcem (Prtovč, Torka, Ravne, Zabrdo, Zgornje in Spodnje Danje) je obiskal, zbral o njih podatke in napisal članek France Planina. Iz prispevka, ob katerem se mora etnolog še posebej ustaviti, spoznamo, da vzroki propadanja gorskih kmetij zanimajo tudi planince in da je kulturnoznanstvena komisija Planinske zveze Slovenije že pred leti sklenila, da bo preučila in osvetlila razmere naših hribovskih vasi. Omenjena razprava F. Planine je že tretja te vrste, in etnolog, ki bi raziskoval življenje hribovcev na tem delu loškega ozemlja, ne bo mogel mimo tega prispevka. Samo podatek, da v teh vaseh živi danes komaj še dobra tretjina tistega števila prebivalcev, ki so ga ugotovili ob štetju l. 1910, nas sili k podrobnejši analizi vzrokov za tako vztrajno in naglo propadanje domačij. Za vsako od navedenih vasi navaja avtor osnovne zemljepisne podatke, število kmetij in kajž, dalje diferencirano število prebivalcev v preteklosti in danes, njih zaposlitev, število in vrsto živine, kmetijskih strojev ter možnosti za razvoj planinskega turizma. Iz dela spoznamo razne dejavnike, ki tako ali drugače vplivajo na življenje ljudi v teh visoko ležečih vaseh.

Nadaljnji članki obravnavajo šolstvo in biologijo.

Naslednje poglavje, »Leposlovje«, je posvečeno 90-letnici rojstva pisatelja Cvetka Golarja, zadnji del revije pa zavzemajo zapiski in poročila. Zanimivo je poročilo urednika Loških razgledov, iz katerega dobi bralec pregled uspehov, doseženih s 15-letniki revije. V poročilu »Muzejski izleti« preseneča zanimanje Ločanov za dejavnost te vrste.

Letnik je pester in zanimiv; iz njega odseva velika prizadevnost, da bi Ločani svoj kraj kulturno obogatili tudi z lastno publikacijo.

F. Šarf

Marija Rutar: Izumrle domače dejavnosti na Tolminskem.
Jadranski koledar, Trst 1970, str. 137—144.

Avtorica v svojem prispevku našteva in opisuje številne domače obrtne dejavnosti na Tolminskem. Zaradi skope zemlje in male posesti so se precej ukvarjali z drobnimi dejavnostmi, ki so ponekod zajele kar cele vasi in naselja. Te dejavnosti je podpirala in vzpodbujala zlasti v 19. stoletju Kmetijska družba za Kranjsko. Želela je, da bi se ljudstvo opomoglo z obrtjo in dvignilo iz bede, ki ga je marsikje močno tlačila. Raznolikost dejavnosti je bila tolikšna, da je težko vse našteti. Razmere po prvi, zlasti pa po drugi svetovni vojni pa so povzročile propad skoraj vseh nekdanjih obrti.

Med temi je izginilo zlasti kotlarstvo, klobučarstvo, strojarstvo, vozarstvo, plavljenje lesa in delno fužinarstvo. Med domačimi dejavnostmi je pojenjalo tkalstvo, nogavičarstvo, ki je

živelo najbolj na Šentviški planoti, žebljarstvo, rezarstvo, domače urarstvo in krošnjarstvo. Druga svetovna vojna je spodnesla tla kolarstvu, mlinarstvu, kovaštvu sekir in orodja, sedlarstvu, fužinarstvu in škafarstvu.

Ko avtorica opisuje posamezne obrti, omenja, da je bilo tkalstvo najbolj živahno v 17 in 18. stoletju. Kasneje pa je začelo občutno pojenjevati. S tkanjem so se ukvarjale le revne družine, ki so si s tem delom služile vsakdanji kruh. Bogatejši kmetje so najeli tkalca čez zimo na dom, da jim je stkal platno. Posebno na Šentviški planoti je bil ta način tkanja v navadi.

V vasi Soča so tkali volnene odeje v kockastih vzorcih v dveh barvah, črno rdeče ali zeleno črno.

V dolini Trente so pridelovali volno, pletli jope, ženske rute in nogavice. Svoje izdelke so nosili na prodaj čez Vršič v Kranjsko goro.

V Trenti so valjali »lauden« za moške hlače in volneni raš za ženske obleke v črno vijoličastem ali črnomodrem vzorcu drobnih kvadratov. V Plužnah in na Doru pri Bovcu so tudi valjali sukno.

Avtorica našteva več nekdanjih tkalcev, ki so delovali na Tolminskem. Med drugimi omenja Antona Čargo iz Idrije pri Bači, ki je tkal vse do leta 1915 za okoliške vasi Ponikve, Modrejce, Vrata in Lokovec. S poslikavanjem zibelk so se ukvarjali zlasti v Baški grapi. Posebno znana slikarka zibelk je bila Emilija Mohor iz Zakojce.

Lesene sklede so izdelovali največ na Srpenici. Tu in na Žagi so se obdržali poslednji skledarji do prve svetovne vojne. Sklede so prodajali za denar ali zamenjavali za žito.

Na Trebuši, na Vojskem in v Kanomlji pa so kovali žeblje vse do leta 1924. Kovali so po cele dneve. V enem dnevu je priden žebljar skoval do 3500 žebljev. Poznali so žeblje različnih vrst. Med temi so bili znani zlasti romarji, podrojci, cvikarji in košparji.

Z rezbarstvom so se ukvarjali predvsem v Baški grapi, v dolini Idrijce in Trebuše, na Vojskem in na Cerkljanskem. Domači oblikovalci so rezljali plastike za okras domov, kasneje pa tudi pohištvo. Harmonike, razna godala so izdelovali posamezni samouki, ki so ljubili glasbo. Mojster samouk urar Lipušček je izdeloval tudi cerkvene orgle. Le kovinske dele in svinčene piščali je dobil s Češke. Njegove ure so bile značilne po tem, da so jih navijali le enkrat na leto.

Večina omenjenih dejavnosti je zamrla že po prvi svetovni vojni, nekatere so se obdržale do druge svetovne vojne. Spremenjene gospodarske razmere po drugi svetovni vojni so do kraja zatrle te drobne obrti.

Ljudmila Bras

Bibliografija

Bibliografija prispevkov objavljenih v Etnologu — 17 letnikov 1926/44

Bibliographie des contributions publiées dans «Etnolog» pour les années 1926—1944

V letih od 1926/44 je izšlo v Ljubljani 17 letnikov »Etnologa«, glasnika Etnografskega muzeja, ki sta jih urejevala Niko Županić do XIV. letnika, dalje pa Rajko Ložar (I.: 1926/27, II.: 1928, III.: 1929, IV.: 1930/31, V.—VI.: 1933, VII.: 1934, VIII.—IX.: 1936, X.—XI.: 1937/39, XII.: 1939, XIII.: 1940, XIV.: 1942, XV.: 1942, XVI.: 1943, XVII.: 1944).

Zaradi obsežnosti gradiva so nekatera gesla bolj razčlenjena kot v International Folklore Bibliography, ki je sicer služila za predlogo (Zgodovina etnologije I. B 1, Muzeji, razstave, zbirke, terensko delo, I. B 2, Kongresi, društva I. B 4, Raziskovalci, biografije, obletnice I. B 5, Nekrologi I. B 6, Etnogeneza I. D 1, Etimologija I. D 2, Mladostni spomini I. D 3, Antropologija I. D 4, Arheologija I. D 5, Toponomastika I. D 6, Ljudska umetnost VI. B 1, Ljudska obrt VI. B 2), dodano je geslo Razno XXIV., nekatera gesla, ki jih ima International Folklore Bibliography in ki jih bo imela bibliografija Slovenskega etnografa v naslednji številki, pa so tu izpuščena, ker na te teme ni nobenega prispevka. Od ocen so pod geslom dodana le tista, ki se nanašajo na določeno temo. Ocene revij in monografskih del pod gesla niso uvrščena, pač pa so navedena pod knjižnimi poročili in ocenami.

I. B 1 — Zgodovina etnologije

1. E(RLICH), L.: Razvoj etnologije in njene metode v zadnjih desetletjih. Sommaire. III, str. 114—152.

I. B 2 — Muzeji, razstave, zbirke, terensko delo

2. DRŽAVNI etnografski muzej v Ljubljani v letih 1931—1933. V—VI, str. 295—298.
3. ETNOGRAFSKI muzej v Ljubljani I. 1934. VII, str. 193—194.
4. ETNOGRAFSKI muzej v Ljubljani v letu 1935. VIII—IX, str. 113.
5. ETNOGRAFSKI muzej v Ljubljani v letih 1936—1938. XII, str. 152—156.
6. GASPARI, Maksim: Razstava ženskih ročnih del v Narodnem muzeju v Ljubljani. VII, str. 206—208.
7. GASPARI, Maksim: Zbirka starin in umetnin v Kamniku. Informativni članek o lokalnem muzeju J. N. Sadnikarja. Résumé. V—VI, str. 79—85.
8. K., F.: Etnografski muzej v Ljubljani v letu 1939. XIII, str. 171—174.
9. KR. etnografski muzej v Ljubljani, njega zgodovina, delo, načrti in potrebe. I, str. 139—144.
10. KR. etnografski muzej v Ljubljani v letu 1928. III, str. 196—199.
11. O novih pridobitvah, delu in potrebah kr. etnografskega muzeja v Ljubljani. II, str. 80—83.
12. ŽUPANIČ N(iko): Kr. etnografski muzej v Ljubljani v letu 1929/30. IV, str. 212—220.
13. ŽUPANIČ N(iko): Za Etnografski muzej v Ljubljani. V—VI, (v prilogi).
14. ŽUPANIČ N(iko): Za Etnografski muzej v Ljubljani. VII, (v prilogi).
15. ŽUPANIČ N(iko): Za Etnografski muzej v Ljubljani. VIII—IX, (v prilogi).
16. ŽUPANIČ N(iko): Za slovenski narodni muzej. I, (v prilogi).

Glej tudi ocene tek. št. 4.
Glej tudi ocene tek. št. 10.
Glej tudi ocene tek. št. 100.

I. B 4 — Kongresi, društva

17. BURIAN, V.: IV. mednarodni lutkarski kongres v Ljubljani. Kongresisti pred magistratno palačo. V—VI, str. 299—301.
18. IV. mednarodni bizantinološki kongres v Sofiji, 1934. VII, str. 194—196.
19. INTERNATIONAL Congress of Anthropological and Ethnological Sciences. First session: London: 30 July — 4 August, 1934. (oglas) V—VI, str. 379.
20. MARIN, Louis: Assemblée Générale Statutaire (dopis). I, str. 178—179.
21. ODMEVI, predavanja dr. N. Županića »O rasni estetiki ljudstva pri Jugoslovanih«, na Svetovnem kongresu za znanstveno proučevanje ljudskih problemov, v Berlinu avgusta 1935. VIII—IX, str. 119—120.
22. OREL, Boris: Dva folklorna festivala. (Veliki festival slovenskih ljudskih običajev v Mariboru 5. in 6. avgusta 1939 in Smotra hrvatske seljačke kulture v Zagrebu 11. junija 1939). Résumé. XIII, str. 149—165.
23. PETNAJSTLETNICA ustanovitve Mednarodnega Antropološkega Instituta v Parizu (1920—1935). VIII—IX, str. 132—133.
24. POZDRAVNI govor delegata Kraljevine Jugoslavije, N. Županića, na XV. Mednarodnem Kongresu Antropologije in predzgodovinske arheologije v Parizu, dne 20. septembra 1931. V—VI, str. 303—304.
25. POZDRAVNI govor delegata Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca g. dr. Nika Županića na XII. kongresu poljskih medicinara i prirodoslovaca. Varšava, dne 12. jula 1925. I, str. 164.
26. TRETJA skupščina internacionalnega instituta za antropologijo v Amsterdamu od 19. do 29. septembra 1927. II, str. 83—85.
27. Z.: Podsekcija jugoslovanske Etnografske sekcije na konferenci mira v Parizu 1919 za slovensko-nemško mejo, za Prekmurje in češkoslovaško-jugoslovanski koridor. II, str. 86—89.
28. ŽUPANIČ, Niko: Brzojavka, odposlana dne 20. septembra 1930 na spodnji naslov ob priliki kongresa. IV, str. 216.

I. B 5 — Raziskovalci, biografije, obletnice

29. BUČAR, Vekoslav: Univ. profesor Josef Páta. (O priliki njegove petdesetletnice). XII, str. 156—159.
30. BUČAR, Vekoslav: Lužiško-srbski skladatelj in folklorist Bjarnat Krawc v Jugoslaviji. VII, str. 222—223.
31. DOSEDANJI sotrudniki »Etnologa« 1927—1933. V—VI, str. 378.
32. DOSEDANJI sotrudniki »Etnologa« 1927—1934. VIII—IX, str. 140.
33. GASPARI, M(aksim): Albert Sič. (Albert Sič, ethnographe slovène). Résumé. X—XI, str. 96—99.
34. GASPARI M(aksim): 80-letnica g. duh. svetnika Ivana Šašlja. XIII, str. 176—177.
35. LOŽAR, R(ajko): Ob desetletnici smrti dr. Stanka Vurnika. XIV, str. 120.
36. PETROVIĆ, Ž. Petar: Dr. Sima Trojanović. Zusammenfassung. X—XI, str. 426—428.
37. SEDEMDESETLETNICA prof. Matije Murka. IV, str. 255.
38. SOTRUDNIKI »Etnologa« v prvem desetletju. X—XI, str. 429—430.
39. STOLETNICA rojstva Arturja Hazeliusa. V—VI, str. 335—336.
40. ŠAŠELJ, Ivan Feliks: Avtobiografija povodom 70-letnice pisateljevega rojstva. Résumé. III, str. 73—86.

41. ŠAŠELJ, Ivan Feliks: Nadaljevanje avtobiografije povodom 75-letnice pisateljevega rojstva dne 13. V. 1934. VII, str. 139—145.
42. ŠAŠELJ, Ivan Feliks: Drugo nadaljevanje avtobiografije povodom pisateljeve osemdesetletnice rojstva dne 18. V. 1939. Résumé. XIII, str. 129—139.
43. ŠAŠELJ, Ivan Feliks: Bibliografski pregled spisov od l. 1939—1943. XVII, str. 114—118.
44. VURNIK, S(tanko): Niko Županić. Ob petindvajsetletnem jubileju njegovega znanstvenega in javnega delovanja. (Au vingt-cinquième anniversaire de son travail scientifique et public). I, str. 144—158.
45. ŽUPANIČ, N(iko): Desetletnica smrti Milana Mitića. I, str. 158—159.
46. ŽUPANIČ, N(iko): Devetdesetletnica rojstva antropologa A. Weisbacha. I, str. 161—162.
47. ŽUPANIČ, N(iko): Petindvajsetletnica smrti V. Tomaschka. I, str. 159—161.
48. ŽUPANIČ, N(iko): Petinsedemdesetletnica rojstva Jana Peiskerja. I, str. 162—164.

I. B 6 — Nekrologi

49. B.: Dr. J. W. Fewkes. IV, str. 220—221.
50. BREJČEVA, Mia: Dr. Stanko Vurnik. V—VI, str. 277—282.
51. BUČAR, Vekoslav: Dr. Arnošt Muka. V—VI, str. 291—294.
52. BUČAR, Vekoslav: Dr. Lazar Dimitrijević. V—VI, str. 288—290.
53. BUČAR, Vekoslav: G. D. Balasčev. XII, str. 159.
54. BUČAR, Vekoslav: Stefan L. Kostov. XIII, str. 166—170.
55. Dr. Stanku Vurniku. Nagrobni govor direktorja Etnografskega muzeja dr. N. Županića, na pokopališču pri Sv. Križu, dne 24. marca 1932. V—VI, str. 304.
56. JOVANU Cvijiću. Posmrtni govor Dr. Nike Županića, održan na beogradskom groblju 18. juna 1927. III, str. 223—224.
57. MÖDERNDORFER, V(inko): Narodopisec Janko Barle. XIV, str. 113—114.
58. MONSIGNOR Don Frane Bulić (osmrtnica). VII, str. 213.
59. SALOMON Berger (osmrtnica). V—VI, str. 361.
60. S(IMONIČ), I(van): Dr. Henrik Tuma. VIII—IX, str. 125—127.
61. S(IMONIČ) I(van): Lojze Golobič (In memoriam). VIII—IX, str. 124—125.
62. STANOJEVIĆ, St.: Čeda Mijatović. VII, str. 227.
63. STELÈ, FR(ance): Dr. Josip Mantuani. V—VI, str. 283—287.
64. Z.: Dr. Dane Gruber. II, str. 89.
65. Z.: Marija Matiegkova. II, str. 90.
66. ŽUPANIČ, N(iko): Dr. Krum Dronči lov. I, str. 165.

I. C — Teorija, metodika

67. LOŽAR, R(ajko): Prazgodovinske osnove slovenskega narodopisja. (Prispevek k poglavju Etnografija in prazgodovina). XV, str. 70—88.
Glej tudi tek. št. 1.
Glej tudi tek. št. 162.
Glej tudi ocene tek. št. 51.

I. D 1 — Etnogeneza

68. RUS, Jože: Slovanstvo in vislanski Hrvatje 6. do 10. stoletja. Résumé. V—VI, str. 31—45.
69. SKUTIL, Josef: Avarské nálezy na Moravé. (Avarische Fundstädte in Mähren). Résumé. X—XI, str. 351—354.
70. ŠČERBAKIVSKYJ, V.: Neindogermanski plemena na teritorii Ukraini za časiv Gerodota. (Les peuplades nonindoeuropéennes sur territoire de l'Ukraine à l'époque de Hérodote.) Résumé. X—XI, str. 254—256.
71. ŽUPANIČ, Niko: Harimati. Studija k problemu prvobitnih Hrvatov. (Étude du problème des Croates primitifs.) I, str. 131—138.
72. ŽUPANIČ, Niko: Prvi nosilci etničnih imen Srb, Hrvat, Čeh in Ant. Résumé. II, str. 74—79.
73. ŽUPANIČ, Niko: The Serb Settlement in the Macedonian Town of Srbčište in the VIIth Century and the Ethnological and Sociological Moment in the Report of Constantinus Porphyrogenetes concerning the Advent of Serbs and Croats. (Naselitev Srbov v makedonskem mestu Srbčištu v VII. stoletju ter etnološki in sociološki moment v izvestju Konstantina Porfirogenita o prihodu Srbov in Hrvatov.) II, str. 26—35.
Glej tudi ocene tek. št. 125.
Glej tudi ocene tek. št. 129.

I. D 2 — Etimologija

74. KELEMINA, Jakob: Popa Dukljanina »Libellus Gothorum« (I—VII). Studija o starogermanskih spominih v naši zemlji. Zusammenfassung. XII, str. 15—35.
75. KOŠTIAL, I(van): Kdo je »divja horda«? (Wer ist eine wilde Horde?) Résumé. X—XI, str. 62—64.
76. MALNERIČ, Martin: Žeželj. XVII, str. 99.
77. MARKIČ, Mihael: Izenačenje slovanskih črkopisov. (Un alphabet slave comun.) Résumé. V—VI, str. 116—133.
78. MARKIČ, Mihael: Nekaj pomembnejših slovanskih etimologij. (Einige bedeutsamere slawische Etymologien.) Résumé. V—VI, str. 201—217.
79. MARKIČ, Mihael: Še en doprinos k etimologijam »Celovec«, »Hrvat« i dr. (Une autre contribution aux étymologies »Celovec«, »Hrvat« . . .) Résumé. X—XI, str. 50—54.
80. NAHTIGAL, Rajko: Donesek k zgodovini vprašanja o imenu Hrvat. (Obozrčnie soderžanija statji »K istorii voprosa ob imeni Hrvat«.) Résumé. X—XI, str. 383—413.
81. OŠTIR, K(arel): K predslovanski etnologiji Zakarpatja. (Contribution á l'ethnologie préslave.) Résumé. I, str. 1—35.
82. OŠTIR, K(arel): Veneti in Anti (alarod. w-prefiks). Résumé. II, str. 46—73.
83. OŠTIR, K(arel): Japodi (m-prefiks). Résumé. III, str. 87—113.
84. SKOK, P(eter): Études de vocabulaire yougoslave basées sur le folklore et la géographie. 1. S.-cr. čakavien et kaikavien, slovène commun kača et s.-cr. commun zmija »serpent«. V—VI, str. 46—63.
85. ŽUPANIČ, Niko: Ime Grk v pomenu »velikana« pri Belokranjcih v Dravski banovini. (Der Name Grk (Grieche) in der Bedeutung »Riese« bei den Belokranjci im Königreiche Jugoslavien.) VII, str. 166—182.
86. ŽUPANIČ, Niko: Izvor in ime Antov. Predavanje na III. Internacionalnem bizantinološkem kongresu v Atenah, dne 14. oktobra 1930. Mesto: Zborna dvorana Akademije znanosti. (L'origine et le nome des Antes.) Résumé. VII, str. 88—99.
87. ŽUPANIČ, Niko: Značenje barvnega atributa v imenu »Crvena Hrvatska«. Predavanje na IV. kongresu slovanskih geografov in etnografov v Sofiji, dne 18. avgusta 1936. (Die Bedeutung des Farbenattributes bei dem Namen Rot-Kroatien.) Résumé. X—XI, str. 355—376.

Glej tudi tek. št. 227.
Glej tudi ocene tek. št. 7.
Glej tudi ocene tek. št. 18.
Glej tudi ocene tek. št. 65.
Glej tudi ocene tek. št. 67.
Glej tudi ocene tek. št. 69.
Glej tudi ocene tek. št. 73.
Glej tudi ocene tek. št. 138.
Glej tudi ocene tek. št. 143.
Glej tudi ocene tek. št. 144.
Glej tudi ocene tek. št. 159.

I. D 3 — Mladostni spomini

88. ROŠ, Boštjan: Moji mladostni spomini. XIII, str. 42—92.

I. D 4 — Antropologija

89. CZEKANOWSKI, Jan: Anthropologische Struktur der Slaven im Lichte polnischer Untersuchungsergebnisse. X—XI, str. 233—244.
90. KÓČKA, Wojćech: K proučavanju rasnosti Lužičkih Srbov. (Zur Rassenkunde der Lausitzer Serben.) X—XI, str. 420—425.
91. STOLICHWO, Kazimierz: Les praenéanderthaloïdes et les postnéanderthaloïdes et leur rapport avec la race du Néanderthal. X—XI, str. 147—168.
92. ŠKERLJ, Božo: Ali je Pithecanthropus erectus predhodnik sedanjih hominidov? Ob 80-letnici E. Duboisja. (Was Pithecanthropus erectus an ancestor of the recent Hominids?) Summary. X—XI, str. 257—262.
93. VATEV, St(efan): Teglo na moz'ka u B'lgaritt. (Le poids de la cervelle des Bulgares.) Résumé. X—XI, str. 102—113.
94. ŽUPANIČ, Niko: K antropologiji osmanskih Turaka angorskog i konijskog vilajeta. (Contributions sur l'antropologie des Turcs ottomans des vilayets d'Angora et de Konia.) Résumé. I, str. 87—130.
95. ŽUPANIČ, Niko: Antropološki ocrt Nikole P. Pašića i Milenka R. Vesnića. Résumé. I, str. 74—83.
96. ŽUPANIČ, Niko: Antropološki karakter Jovana Cvijića. Résumé. III, str. 153—156.
97. ŽUPANIČ, Niko: Etnološki značaj kosovskih Čerkeza. (Le caractère ethnologique des Tscherkesses du Kosovo polje en Yougoslavie.) Résumé. V—VI, str. 218—253.
98. ŽUPANIČ, Niko: K fizio-etnični metamorfozi narodov s posebnim ozirom na Jugoslovene. (Étude de la métamorphose physioethnique des nations, spécialement des Yougoslaves.) V—VI, str. 64—78.
99. ŽUPANIČ, Niko: O rasni estetiki ljudstva pri Jugoslovanih. Predavanje b. ministra dr. Nika Županiča na Internacionalnem kongresu za znanstveno proučevanje ljudskih problemov v Berlinu, dne 29. avgusta 1935. (Zur Rassen-Ästhetik der jugoslavischen Landbevölkerung.) VIII—IX, str. 62—81.
100. ŽUPANIČ, Niko: Problem povzročitve metamorfoze možganske lobanje z ozirom na kranijski indeks pri Jugoslovenih. Predavanje na XVII. mednarodnem kongresu za antropologijo in prazgodovinsko arheologijo v Bukareštu, dne 4. septembra 1937. (Zur Problem der Ursache der Umformung des Hirnschädels mit Rücksicht auf den Index cranii bei den Südslaven.) X—XI, str. 301—328.
Glej tudi tek. št. 19.
Glej tudi tek. št. 21.
Glej tudi tek. št. 23.
Glej tudi tek. št. 24.
Glej tudi tek. št. 26.
Glej tudi ocene tek. št. 1.
Glej tudi ocene tek. št. 2.
Glej tudi ocene tek. št. 22.
Glej tudi ocene tek. št. 47.
Glej tudi ocene tek. št. 59.
Glej tudi ocene tek. št. 98.
Glej tudi oecne tek. št. 119.
Glej tudi ocene tek. št. 124.
Glej tudi ocene tek. št. 126.
Glej tudi ocene tek. št. 127.
Glej tudi ocene tek. št. 130.
Glej tudi ocene tek. št. 133.
Glej tudi ocene tek. št. 137.
Glej tudi ocene tek. št. 142.
Glej tudi ocene tek. št. 147.
Glej tudi ocene tek. št. 148.
Glej tudi ocene tek. št. 161.

I. D 5 — Arheologija

101. KOS, K. F(ran): Paleolitske najdbe ob Nevljici. Iz prirodopisnega oddelka Narodnega muzeja v Ljubljani. Predhodno poročilo. (Die Paleolithenfunde an der Nevljica.) X—XI, str. 417—419.
102. ŽUPANIČ, N(iko): Prazgodovinske topilnice železa na hribu Kučarju na Belokranjskem. V—VI, str. 359—360.
103. ŽUPANIČ, N(iko): Arheološko pismo iz Belokranjskega. Podzemelj ob Kolpi, dne 4. sept. 1934. VIII—IX, str. 128—131.
104. ŽUPANIČ, N(iko): Problem etnične pripadnosti zlatega zaklada iz Semikluša v Banatu. Predavanje napisano za XVIII svetovni kongres antropologije in prazgodovinske arheologije v Carigradu. (Zum Problem der etnischen Zugehörigkeit des Goldschatzes von Nagy-Szent-Miklós im südwestlichen Rumänien.) XIII, str. 5—30.
Glej tudi tek. št. 24.
Glej tudi tek. št. 119.
Glej tudi ocene tek. št. 12.
Glej tudi ocene tek. št. 121.
Glej tudi ocene tek. št. 128.
Glej tudi ocene tek. št. 132.
Glej tudi ocene tek. št. 145.
Glej tudi ocene tek. št. 153.
Glej tudi ocene tek. št. 155.

I. D 6 — Toponomastika

105. SKOK, P(eter): Iz slovenačke toponomastike. (Contribution à la toponomastique slovène.) Résumé. III, str. 179—195.
106. SKOK, P(eter): Iz slovenačke toponomastike II. Prilog toponomastici ljubljanske okoline. Résumé. VII, str. 51—87.
107. SKOK, P(eter): Bôl. Résumé. X—XI, str. 344—350.

III. — Hiše in gospodarska poslopja

108. KARLOVŠEK, Jože: Estetika slovenske arhitekture. (Zur Ästhetik der slovenischen Volksbaukunst.) Résumé. X—XI, str. 65—74.
109. KOS, F(ran): Kritika dela Jože Karlovšek »Slovenski domovi«. XIII, str. 177—179.
110. KUS-NIKOLAJEV, Mirko: Hrvatski seljački barok. Crteži Zdenke Sertić. Résumé. III, str. 55—72.

111. LOŽAR, R(ajko): Ljudska kurjava in razsvetljava. XVII, str. 108—110.
112. PAVEL, Avgust (Sombatelj-Szombathely): Odprta ognjišča v kuhinjah rabskih Slovencev. Résumé. IV, str. 125—145.
113. VURNIK, Stanko: Kmečka hiša Slovencev na južnovzhodnem pobočju Alp. (Donos k studijam o slovenski ljudski arhitekturi.) Résumé. IV, str 30—71.
Glej tudi ocene tek. št. 40.
Glej tudi ocene tek. št. 107.

IV. — Predmeti (premični in nepremični)

114. ANDREJKA, R(udolf): Star kmečki inventar iz 18. stoletja. Résumé. VII, str. 38—50.
115. KOS, F(ran): Kritika dela O. Grebenc »Moderno slovensko pohištvo po narodnih motivih«. XIII, str. 175—176.
116. KOS, F(ran): Slovenska kmetska skrinja. (Le bahut rustique slovène.) Résumé. XIV, str. 53—73.
117. KOŠTIÁL, I(van): O oselniku. Résumé. X—XI, str. 22—24.
118. STESKA, Viktor: Inventar na Kureščku iz leta 1727. (L'inventaire de la maison ecclisiastique de Kurescek de 1727.) Résumé. X—XI, str. 55—61.
Glej tudi tek. št. 111.
Glej tudi ocene tek. št. 39.
Glej tudi ocene tek. št. 107.

VI. B 1 — Ljudska umetnost

119. BRODAR, S(rečko): Crteži na paleolitskih koščenih artefaktih iz Potočke zijalke na Olševi. Résumé. VIII—IX, str. 1—25.
120. GASPARI, M(aksim): Slovenski ljudski podobar Lovrenc Erzar. K 100-letnici njegovega rojstva. Résumé. VIII—IX, str. 82—90.
121. GASPARI, M(aksim): O ljudskih slikah na steklo. S posebnim ozirom na Slovenijo. (Das slovenische Hinterglasbild.) Zusammenfassung. XII, str. 5—14.
122. KUS-NIKOLAJEV, Mirko: Nomadski motivi u jugoslovenskoj seljačkoj umetnosti. Uspomeni Alberta von le Coq. (Les motifs nomades de l'art rustique yougoslave.) Résumé. IV, str. 146—164.
123. LOŽAR, Rajko: »Mali kruhek« v Škofji Loki in okolici. (»Mali kruhek« in Škofja Loka und Umgebung.) Zusammenfassung. X—XI, str. 169—197.
124. OREL, Boris: Od kruha do »malega kruhka«. Résumé. X—XI, str. 198—219.
125. STELÈ, France: Umetnost Dolenjske. Kulturno geografski poskus k problemu slovenske umetnostne zgodovine. (L'art de la Basse-Carniole.) Résumé. V—VI, str. 177—200.
126. VURNIK, Stanko: Drobec k studiji slovenske ljudske plastike. I, str. 84—86.
127. VURNIK, Stanko: Slovenske panjske končnice. (Donesek k studijam o slovenskem ljudskem slikarstvu.) (Les planches de devant des ruches slovènes.) Résumé. III, str. 157—178.
128. ŽUPANIČ, Niko: Antična terakota iz Zgornje Moravske doline v Srbiji. (Une statuette antique de terre cuite de la vallée de la Haute Morava en Serbié.) V—VI, str. 86—90.
Glej tudi tek. št. 110.
Glej tudi tek. št. 115.
Glej tudi tek. št. 139.
Glej tudi ocene tek. št. 6.
Glej tudi ocene tek. št. 27.
Glej tudi ocene tek. št. 39.
Glej tudi ocene tek. št. 97.
Glej tudi ocene tek. št. 106.
Glej tudi ocene tek. št. 108.
Glej tudi ocene tek. št. 114.

VI. B 2 — Ljudska obrt

129. MRKUN, Anton: Platnarstvo v Dobrépoljski dolini. (Leinwanderzeugung im Thale von Dobrépolje.) Résumé. XIII, str. 107—115.

VI. D — Živinoreja, poljedelstvo, gozdarstvo, vrtnarstvo, sadjarstvo, čebelarstvo

130. FRANIĆ, T. Ivo: Jugoslovjenska žetva. Običaji i obredi s uporedbama. (Die Ernte in Jugoslawien.) Résumé. X—XI, str. 263—284.
131. NOVAK, Vilko: Ovčarstvo pod Stolom in v Planici. XV, str. 89—95.
132. NOVAK, Vilko: Pridelovanje lanu v Slovenski krajini. XVII, str. 61—62.
Glej tudi ocene tek. št. 70.

VI. E — Nabiralništvo, lov, ribolov

133. MRKUN, Anton: Lov na polhe v Dobrépoljski okolici. (Der Billichfang in der Umgebung von Dobrépolje.) Résumé. XII, str. 74—81.
134. ZEGA, Nik(olaj): Ribolov na Donjem Dunavu. I, str. 37—40.

VIII. — Noša in nakit

135. BREJČEVA, Mia: Slovenske noše na Koroškem. (Les costumes nationaux Slovènes en Carinthie.) Résumé. V—VI, str. 1—30.
136. KOBLAR, A.: Obleka kranjskih žena v 18. veku. I, str. 166.
137. LOŽAR, Marta: Rokavci v slovenskih nošah. XVII, str. 63—81.
138. VURNIK, Stanko: Doneski k studiju slovenske avbe. Résumé. I, str. 41—67.
139. VURNIK, Stanko: Slovenska peča. (Donesek k studiju slovenskih ljudskih noš in k etnografski diferenciaciji ornamentalnega stila v slovenski ljudski umetnosti.) Résumé. II, str. 1—25.
Glej tudi ocene tek. št. 43.
Glej tudi ocene tek. št. 89.
Glej tudi ocene tek. št. 104.
Glej tudi ocene tek. št. 112.
Glej tudi ocene tek. št. 146.

IX. — Prehrana

140. KOŠTIÁL, J(anko): O slovenski in srbohrvatski mlekarski terminologiji. Résumé. XIII, str. 125—128.
Glej tudi tek. št. 123.
Glej tudi tek. št. 124.

X. — Šege, običaji, prazniki, igre

Glej tek. št. 22.
Glej ocene tek. št. 61.
Glej ocene tek. št. 64.
Glej ocene tek. št. 72.
Glej ocene tek. št. 86.
Glej ocene tek. št. 91.

X. B 3 — Ljubezen, zaroka, ženitovanje

141. DUŠANIĆ, Svetislav: Svadbeni običaji u Prištini, »Boja«. Zusammenfassung. X—XI, str. 220—223.
142. KOS, K. F(ran): Slovenska svatba na M. Gasparijevi sliki. (Noces en Slovénie.) Résumé. XII, str. 145—151.
143. KOTNIK, France: O piri in ženitovanjskem kruhu. (Vom Spelt und Hochzeitbrot.) Zusammenfassung. XVII, str. 51—61.
144. NOVAK, V(ilko): Apotropejske prvine v slovenskih ženitovanjskih običajih. (Elementi apotropeici nei costumi nuziali sloveni.) Riassunto. XIV, str. 46—52.
145. OREL, Boris: Čarodejni obred in mit nakolenčiča ter bosmana v slovenskih ženitovanjskih običajih. Riassunto. XIV, str. 74—95.
146. OREL, Boris: Ženitovanjski običaji na Dravskem polju niže Ptuja. XIV, str. 96—110.
147. OREL, Boris: Čarodejni obred in mit nakolenčiča ter bosmana v slovenskih ženitovanjskih običajih. XV, str. 25—62.

X. B 7 — Vaško in mestno življenje

148. MRKUN, Anton: Narodopisno blago iz Dobrépoljske doline. VII, str. 1—37.
149. SARIA, Balduin: Narodopisno iz Simon Povodnovega dela »Bürgerliches Lesebuch«. Résumé. V—VI, str. 254—258.
150. SIČ, Albert: Narodopisne drobtine. XIII, str. 146—148.
151. TROJANOVIĆ, Sima: Mijačko pleme. Résumé. I, str. 68—73.

X. B 8 — Poljedelski običaji

Glej tek. št. 130.

X. B 11 — Cerkvene šege in prazniki

152. KRISS, Rudolf (Berchtesgaden): Volksreligiöse Opfergebräuche in Jugoslawien. Résumé. IV, str. 87—112.
153. STESKA, Viktor: Spomin na povodenj v Železni Kapli. Zusammenfassung. XII, str. 142—144.
154. VILFAN, Sergij: Žegnanja v slovenski pravni zgodovini. (Kirchtage in der slowenischen Rechtsgeschichte.) Zusammenfassung. XVII, str. 16—25. Glej tudi ocene tek. št. 62.

X. B 12 — Koledarske šege

155. KOTNIK, Fr(ance): Presnec. XVI, str. 29—43.
156. KURET, Miklavž: Pustne šeme na Cerkljanskem. XVII, str. 101.
157. S., A.: Orači na Dravskem polju. XVII, str. 100.
158. VLAHOVIĆ, S. Mitar: O nošenju krsta u Ibarskom Kolašinu i pečkoj nahiji. (Das Kreuztragen in Kolašin am Ibar und Nahija von Peć). Zusammenfassung. X—XI, str. 414—416.

XI. — Socialna in pravna etnologija

159. KOTNIK Fr(an): Pogodba za dobavo lesa, sklenjena med mozirskim tržanom in Zagrebčanom v letu 1796. Objavil Fr. Kotnik (Maribor). Résumé. IV, str. 122—124.
160. KOS, M(ilko): Iz metliškega mestega arhiva. Ré-Résumé. X—XI, str. 25—49.
161. MRKUN, Anton: Kmetsko delavstvo v Dobrépoljah in okolici. (Die Bauernarbeiterschaft in Dobrépolje und Umgebung.) Résumé. XIII, str. 116—124.
162. OŠTIR, K(arel): Predslovansko seb'r' »zadrugar«. Donesek k praslov. socialnem sestavu. IV, str. 1—29.
163. ŠAŠEL, Josip: Pravne starožitnosti iz Roža. (Der Rosentaler semenj.) Zusammenfassung. XVII, str. 1—15.
164. ZORENČ, Lojze: Šempetrani in Srejani v boju za trške pravice. XVII, str. 111—113.
Glej tudi tek. št. 154.
Glej tudi ocene tek. št. 44.
Glej tudi ocene tek. št. 52.
Glej tudi ocene tek. št. 82.
Glej tudi ocene tek. št. 92.

XII. B — Ljudsko verovanje

165. ANDREJKA, R(udolf): Jagode za oči. Résumé. VII, str. 183—185.
166. HONERLEIN, Mirko: Totemizem. (Der Totemismus.) Zusammenfassung. XVII, str. 82—99.
167. KOTNIK, Fr(anc): Blagoslov zelišč na kres in čar kresnic. XV, str. 1—25.
168. LENČEK, Radivoj: Dvoje kužnih obredij iz l. 1854. XVI, str. 60—64.
169. LOKAR, J(anko): Nekaj zagovorov iz borovniške okolice. XV, str. 96.
170. MAL, Josip: Božjepotni spomini in »odpustki«. /Wallfahrtsandenken/ (odpustki). Résumé. VII, str. 186—192.
171. SARIA, Balduin: Srednjeveški zagovor iz Stične in njegove paralele. (Ein mittelalterlicher Zauberspruch aus dem Kloster Stična und seine Parallelen.) Résumé. X—XI, str. 245—253.
172. ŠAŠELJ, J(osip): Tič sv. Vicencija. V—VI, str. 357.
Glej tudi ocene tek. št. 72.
Glej tudi ocene tek. št. 139.

XII. D 3 — Ljudski nabožni predmeti (križi, jaslice, votivi itd.)

173. KUS-NIKOLAJEV, Mirko: Votivi nerotkinja. Résumé. II, str. 36—45.

XIII. — Ljudska medicina

174. KOTNIK, Fr(anc): O Valentinu Lečniku. XIV, str. 111—113.
175. MRKUN, Anton: Ljudska medicina v Dobrépoljski dolini. (La médecine populaire dans la vallée de Dobrépolje.) Résumé. X—XI, str. 1—10.

XVI. — Ljudska poezija

176. GLONAR, J(oža): Dodatek k »Slovenskim narodnim pesmim I.« Zusammenfassung. X—XI, str. 224—232.
177. GRAFENAUER, Ivan: Najvažnejše ritmične oblike v zgodovini slovenske narodne pesmi. XVI, str. 43—60.
178. MATIČETOV, Milko: Rezijanska pripovedna pesem. XVII, str. 26—33.
179. PATA, Josef: Z wumelskih wothlosow serbskeje prazy. (About the echos of the Lusatian Serbian people's custom of spinning in art.) Résumé. X—XI, str. 377—382.
180. PAVIĆEVIĆ, Mićun M.: Kob . . . (pesem). VIII—IX, str. 111—112.
181. PAVIĆEVIĆ, Mićun M.: »Gorski vijenac« kao narodno djelo. (Le »Gorski vijenac« comme oeuvre du peuple.) Résumé. X—XI, str. 11—21.
182. ŠAŠELJ, I(van): Povodni zmaj in belokranjska narodna pesem o sv. Juriju. VII, str. 146—148.
183. ŠAŠELJ I(van): Iz belokranjskega narodnega pesništva. VIII—IX, str. 26—33.
184. ŽUPANIČ, Niko: Narodna epopeja »Kosovo«. V—VI, str. 134—176.
Glej tudi tek. št. 188.
Glej tudi ocene tek. št. 14.

XVII. — Ljudska glasba in ples

185. GASPARI, Maksim: Prvi festival slovanskih plesov v Ljubljani. VII, str. 214-216.
186. HROVATIN, Radoslav: Glasbene prvine slovenskih ljudskih napevov. XVI, str. 65—81.
187. MALNERIČ, Martin: Črnomaljsko kolo. X—XI, str. 100—101.
188. MURKO, M(atija): Velika zbirka slovenskih narodnih pesmi z melodijami. Napisal dr. M. Murko (Praga). (La grande collection des chansons nationales slovènes avec mélodies.) Résumé. III, str. 5—54.
189. VURNIK, Stanko: Studija o glasbeni folklori na Belokranjskem. Résumé. IV, str. 165—186.
190. ŽUPANIČ, Niko: Poslednji guslar na ozemlju Brajcev in Belih Kranjcev. (Le dernier rhapsode du territoire des Carnioliens Blancs et des Brajci.) Résumé. VIII—IX, str. 100—110.
Glej tudi ocene tek. št. 24.
Glej tudi ocene tek. št. 99.
Glej tudi ocene tek. št. 102.
Glej tudi ocene tek. št. 103.
Glej tudi ocene tek. št. 116.
Glej tudi ocene tek. št. 117.
Glej tudi ocene tek. št. 118.

XVIII. — Ljudsko pripovedništvo

191. GRAFENAUER, Ivan: Prakulturne bajke pri Slovencih. Začasno poročilo. (Favole preculturali presso gli Sloveni.) Riassunto. XIV, str. 2—45.
192. GRAFENAUER, Ivan: Pojasnilo glede Sintilavdiča in zlodeja. XVII, str. 33—34.
193. GRAFENAUER, Ivan: Slovensko-kajkavske bajke o Rojenicah-Sojenicah. (Die slowenischen Mythenmärchen von den Geburts- und Schicksalschwestern — Rojenice-Sojenice.) Zusammenfassung. XVII, str. 34—51.
194. GROŠELJ, Milan: O tipu pravljice o Amorju in Psihi. (Ex quo fonte fabula de Psyche et Cupidine Apuleiana manaverit.) Argumentum. XV, str. 62—70.
195. KELEMINA, J(akob): Slovenske narodne pripovedke med Nemci. II, str. 90—92.
196. LOKAR, J(anko): Vsi pojte rakam žvižgat! XV, str. 95—96.
197. PAVIĆEVIĆ, Mićun: Crnogorci u pričama i anegdotama. Iz jedanaeste neobjavljene knjige. V—VI, str. 91—97.
198. PAVIĆEVIĆ, Mićun: Crnogorci u pričama i anegdotama. (Récits et anecdotes sur les Monténégrins.) VII, str. 149—165.
199. PAVIĆEVIĆ, Mićun: Crnogorske anegdote o Hrvatima. VII, str. 100—106.
200. STADLER, Eda: Pravljica. Primerjalna studija. Summary. XII, str. 41—73.
201. STELÈ, Fr(ance): Izročilo Tomaža Steleta. Narodno blago iz Tunjic pri Kamniku. (Les contes de Thomas Stelè. Folklore de Tunjice près de Kamnik.) Résumé. X—XI, str. 329—343.
202. STESKA, Viktor: Kljukec. XVI, str. 83—84.
203. ŠAŠELJ, I(van): Kako so kopali v Stehanji vasi pri Št. Lovrencu na Dol. zaklad. V—VI, str. 321—322.
204. VILFAN, Sergij: Pravni motivi v slovenskih narodnih pripovedkah in pripovednih pesmih. XVI, str. 3—29.
Glej tudi ocene tek. št. 29.
Glej tudi ocene tek. št. 30.
Glej tudi ocene tek. št. 31.
Glej tudi ocene tek. št. 32.
Glej tudi ocene tek. št. 75.
Glej tudi ocene tek. št. 83.
Glej tudi ocene tek. št. 134.
Glej tudi ocene tek. št. 140.

XIX. — Ljudsko gledališče

205. KOTNIK Fr(an): Drabosnjakov »Izgubljeni sin«. Résumé. V—VI, str. 259—276.
Glej tudi tek. št. 17.

XXI. C — Ljudski pregovori in reki

206. ŠAŠELJ, I(van): Kaj pripovedujejo slovenski pregovori o ženskah. VIII—IX, str. 31—33.
207. ŠAŠELJ, I(van): Slovenski pregovori iz rastlinstva. VIII—IX, str. 96—99.
208. ŠAŠELJ I(van): Svetniki in svetnice v slovenskih pregovorih in vremenskih prislovicah. (Die Heiligen in slowenischen Sprichwörtern und Wetterprophezeihungen.) Résumé. X—XI, str. 75—95.
209. ŠAŠELJ, I(van): Slovenski pregovori in reki iz rastlinstva II. XII, str. 36—40.
210. ŠAŠELJ I(van): Slovenski pregovori iz rudninstva. (Slowenische Sprichwörter im Bezug auf die Erze.) XII, str. 123—126.
211. ŠAŠELJ, I(van): Slovenski pregovori iz živalstva. Résumé. XIII, str. 140—145.
212. ŠAŠELJ, I(van): Slovenski pregovori in reki o vremenu, letini in poljedelstvu. XVI, str. 81—83.
213. ŠAŠELJ, I(van): Slovenski pregovori in reki. XVII, str. 102—107.

XXII. — Imena

214. GORIČAR, Maks: Doneski k postanku in pisavi rodbinskih priimkov in krajevnih imen med Slovenci. Zusammenfassung. XII, str. 82—122.
215. SIMONIČ, Ivan: Migracije na Kočevskem v luči priimkov. Résumé. VII, str. 107—138.
216. ŽUPANIĆ, Niko: Značenje nekih starih geografskih i etničkih imena na balkanskom poluostrvu. (La signification des quelques vieux noms géographiques et ethniques de la péninsule Balkanique.) V—VI, str. 98—112.
Glej tudi ocene tek. št. 92.

XXIV. — Razno

217. DIREKTOR Etnografskega muzeja zastopnik g. ministra prosvete pri promociji predsednika Češkoslovaške republike dr. Toma Masaryka za častnega doktorja filozofije univerze kralja Aleksandra I. v Ljubljani. IV, str. 255—256.
218. DVAJSETLETNICA niške deklaracije (1914—7. XII. 1934). VII, str. 196—198.
219. GRBA, Milovan: Kada je živeo Ivan Ravenjanin? V—VI, str. 113—115.
220. KRUMPESTAR, Fr.: Oznanilna knjiga pri Sv. Gregorju iz l. 1830—34. XII, str. 127—141.
221. N.: Tridesetletnica beligrajske »Jugoslovenske korespondencije«. VIII—IX, str. 120—124.
222. ODAVIĆ, I. Pera: Skulptorska dela g. Meštrovića. VII, str. 209—213.
223. PAVIĆEVIĆ, M. Mićun: O crnogorskom folkloru. Résumé. XIII, str. 93—106.
224. PREDAVANJE prof. Dr. E. Kornemanna v Ljubljani o makedonskem problemu v Starem veku. VIII—IX, str. 127—128.
225. PREOBRAŽENSKIJ, N(ikolaj): Stancionij smotritelj i N. N. Lanskaj. Iz semenih vospominanij. (L'employé des postes et Madame Natalie de Lanskoj.) Résumé. X—XI, str. 285—287.
226. RADOJČIĆ, Nikola: Srpski Abagar. IV, str. 187—211.
227. TUMA, Henrik: Kulturni pomen imenoslovja rib. (Die kulturelle Bedeutung der Fischnamen.) Résumé. VIII—IX, str. 34—61.
228. VURNIK, Stanko: Belokranjica. (Une femme de la Carniole Blanche.) VIII—IX, str. 91—95.
229. ZDEŠAR, Anton: Nekaj drobcev stare slovenske besede iz mengeških krstnih knjig. (Etliche Bruchstücke älterer slowenischer Sprache aus den Taufmatriken in Mengeš.) Résumé. X—XI, str. 288—300.
230. ZUPANIČ, Katarina: Šopek poljskih cvetlic iz Gribelj v Beli krajini. (Fleurs des champs de Gribelje en Carniole Blanche.) X—XI, str. 114—146.
231. ŽUPANIĆ, Niko: Reka Erak. Prilog istoriji borbi narodâ za previast nad Južnom Rusijom u drugoj polovini IV. stoleća posle Hr . . . (La rivière de l'Erak.) Résumé. IV, str. 113—121.
232. ŽUPANIĆ, Niko: Iz življenja Boštjana Roša. (Biographie de Sébastien Roš.) XIII, str. 33—42.

Knjižna poročila in ocene

1. AUTOREFERAT: **B. Škerlj — 1932,** O nekterych problémech menarchy (s 6 ti obrázky). Anthropologie X., (Sbornik prof. Matiegky). Praha. V—VI, str. 325—326.
2. AUTOREFERAT: **B. Škerlj — 1933,** Zur Anthropologie der Prostituierten (Mit 12 Abbildungen im Text). Archiv für Frauenkunde und Konstitutionsforschung, Bd. 19 H. 1. Leipzig 1933. V—VI, str. 326—327.
3. BOHINEC, V(alter): Narodopisje Slovencev. S sodelovanjem ravnatelja dr. Antona Breznika, profesorja dr. Ivana Grafenauerja, profesorja dr. Franca Kotnika, ravnatelja Franca Marolta, Borisa Orla in dr. Sergija Vilfana priredil dr. Rajko Ložar, v. d. ravnatelja Etnografskega muzeja v Ljubljani. I. del. (Klas. Znanstvena knjižnica. I.). Ljubljana. 1944. Str. 352. V. 8°. XVII, str. 119—125.
4. B., P.: Mouseion. Bulletin de l'Office international des musées. (Institut de Coopération intellectuelle de la Société des Nations.) Št. 6. december 1928. III, str. 216.
5. BREJČEVA, Mia: **Ant. Václavík,** Podunajska Dedina (Vydavatelsko Družštvo). Bratislava, 1925. III, str. 212.
6. BREJČEVA, Mia: L'art populaire Hongrois. /Édité par la section ethnographique du Musée National de l'imprimerie de l'Université. — Imprimerie de l'Université Royal Hongroise, 1928, Budapest VIII, Muzeum = körut 6. Gólyavár (Dr. Czakó Elemér)/. Budapest 1928. III, str. 212—213.
7. BREŽNIK, V. Pavel: **Niko Županić,** K vprašanju izvora Kostobokov in Sabokov. (Sur l'origine des COSTOBOCI.) (Niederluv Sbornik, p. 236—242. Prague 1925.) II, str. 92—94.
8. BREŽNIK, V. Pavel: **Madame de Vaux-Phalipau,** Une Venise verdoyante. La Blota lusacienne. (Éditions des »Amis de la Pologne«, Paris 1927.) II, str. 98.
9. BREŽNIK, V. Pavel: **Madame de Vaux-Phalipau,** Budysin. Capitale intellectuelle de la Lusace. Le Miracle de la Langue. (Éditions des »Amis de la Pologne«, 16, rue de l'Abbéde-l'Épée, Paris, V), 1928. II, str. 99.
10. BREŽNIK, V. Pavel: Mouseion. Bulletin de l'Office international des musées. II, str. 99.
11. BREŽNIK, V. Pavel: Americana. Charles A. Eastman (Ohiyesa): Indian Boyhood. Boston, Little, Brown, and Company 1929. (289 str., 2.50 dol.). IV, str. 223—225.
12. BREŽNIK, V. Pavel: **Alexandre Baschmakoff,** Quel a été le peuple constructeur des mégalithes? Morbihan, Anatolie, Causase). V—VI, str. 327—328.
13. BREŽNIK, V. Pavel: **Alexandre Baschmakoff,** Le problème scythique et l'énigme cimmérienne. Extrait de la Revue Anthropologique, 42e année, Avril—Juin 1932. Paris. V—VI, str. 328—329.
14. BREŽNIK, V. Pavel: **Clarence A. Manning,** in collaboration with O. Muiriel Fuller, MARKO, THE KING'S SON, Hero of the Serbs, illustrated by Aleksander Key, New York 1932, Robert M. McBride & Co. V—VI, str. 323.
15. BUČAR, Vekoslav: **Dr. Viktor Novak,** Antologija jugoslovenske misli i narodnog jedinstva (1390—1930). Beograd 1930. Str. LXVII + 931. Naslovna strana Pjera Križanića. Izdanje autorovo. Štampa Državne štamparije. V—VI, str. 304—321.
16. BUČAR, Vekoslav: Sveslavenski Zbornik. Spomenica o tisućgodišnjici hrvatskoga kraljestva. Izdala Zajednica Slavenskih Društava u Zagrebu. 1930. Tisak Zaklade tiskare »Narodnih Novina« u Zagrebu. Str. 424. Vel. 8°. V—VI, str. 354—357.
17. BUČAR, Vekoslav: **Jurij Kral,** Serbskonemški Slownik hornjolužiskeje reče. Založila Maćica Serska u Budyšinu. 1931. V—VI, str. 328.
18. **Bulat, P.:** Mati zemlja. (Etnološka biblioteka, 9). Zagreb 1930. Résumé. IV, str. 232.
19. BUNC, Stanko: **A. M. Slomšek,** Blaže in Nežica. Priredil dr. Vinko Brumen. Izdala Družba sv. Mohorja v Ljubljani 1943. (Cvetje iz domačih in tujih logov, št. 18.) Strani 142. XVII, str. 143—144.
20. BUNC, Stanko: **Fran Erjavec,** Živalske podobe. Priredil prof. Janez Logar. Izdala Družba sv. Mohorja v Ljubljani 1943. (Cvetje iz domačih in tujih logov št. 17.) Strani 210. XVII, str. 144—146.
21. **Burghardt, Felix:** Die Entwicklung des Wendentums im Spiegel der Statistik. Die Lausitzer Wenden. Forschungen zur Geschichte und Volkstum der Wenden im Auftrage der Stiftung für

deutsche Volk- und Kulturbodenforschung, herausgegeben von R. Kötzschke. Verlag von J. Beltz. Langensalza 1932. V—VI, str. 331—332.
22. **Cwirko-Godycki, Michał,** Slowianie poludniowí. Studjum antropologiczne ze szczególnem uwzglednieniem typów morfologicznych. Nakladem poznanskiego towarzystwa przyjaciol nauk z zasilku pozn. wojewódzkiego zwiazku komunalnego sklad glowny w ksiegarní Jana Jachowskiego. Poznan 1931. V—VI, str. 358.
23. **De Vaux Phalipau, Madame,** La Littérature des Serbes de Lusace. (Éditions des »Amis de la Pologne«, 16, rue de l'Abbé de l'Épée, Paris, 5 e), 1929. — 32 str. + 14 slik. III, str. 216.
24. **Dugan, Fr.,** Studija Stanka Vurnika o glasbeni folklori na Belokranjskem. (»Sveta Cecilija«, god. XXV, sv. 3, str. 89—92). Zagreb 1931. V—VI, str. 302—303.
25. FILIPOVIĆ, S. Mil(enko): **František Pospíšil,** Etnologické materiálie z Jihozapadu U. S. A. (Antropogeografické hodnocení studijné cesty k SW — Indiánum na podklade prirodovédeckém.) Díl I. Brno 1932. S. 256. V—VI, str. 322—323.
26. FILIPOVIĆ, S. Mil(enko): **Jan Húsek,** Hranice mezi zemí Moravskoslezkou a Slovenskem. Studie etnografická. (Knihovna Sboru pro vyzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi pri Slovanském ústavu v Praze, č. 5.) V Praze 1932. 8°. Str. 378. VII, str. 216—219.
27. GASPARI, Maksim: **Jože Karlovšek,** Slovenski ornament (zgodovinski razvoj). Natisnila Jugosl. tiskarna v Ljubljani. Ljubljana 1935. 128 strani. VIII—IX, str. 134—135.
28. G — n.: **H. Grothe,** Der Deutsche im Gottscheerland. Zusammengestellt für Jugend und Volk, mit 12 Abbildungen. (Der Deutsche im Auslande, herausgegeben von der Auslandsabteilung des Zentralinstitutes für Erziehung und Unterricht, Heft 22. Verlag von Julius Beltz in Langensalza. Berlin—Leipzig 1932. V—VI, str. 324.
29. GRAFENAUER, Ivan: **F. S. Finžgar,** Makalonca. (Opremil Jože Plečnik.) Nova založba v Ljubljani 1944. 95 str. XVII, str. 137—138.
30. GRAFENAUER, Ivan: Ljudske pripovedke iz Dobrepolj. Zapisal Ljubič Tone. Narodopisna knjižnica, 3 zv. Ljubljana 1944. 95 str. XVII, str. 138—140.
31. GRAFENAUER, Ivan: **Lojze Zupanc,** Velikan Nenasit. Belokrajinske pripovedke. Založba Murenček, knjigarna Jože Žužek, Ljubljana 1944. XVII, str. 140—141.
32. GRAFENAUER, Ivan: Tri božje poti. Spisal Joža Lovrenčič. 1944. Založila Družba sv. Mohorja v Ljubljani. 64 str. XVII, str. 141—143.
33. GRIZIN, M.: Jubiläums-Festbuch der Gottscheer 600-Jahrfeier. Aus Anlass des 600-jährigen Bestandes des Gottscheer Landes. Geleitete vom Geistlichen Rat Josef Erker, Pfarrer in Mösel. Herausgegeben vom Festausschuffe der Gottscheer 600-Jahrfeier. Buchbruderei Josef Pavliček, Kočevje 1930. IV, str. 236—240.
34. **Hauptman, Ljudmil,** Konstantin Porfirogenit o porijeklu stanovništva dubrovačkog zaleđa. (Preštampano iz »Rešetarovog Zbornika«. Štamparija Jadran.) Dubrovnik 1931. V—VI, str. 336.
35. HONERLEIN, M.: **Dr. Z. Vinski,** Zagonetna kultura Uzkrsnog otoka. Zagreb 1943. XVII, str. 152.
36. **Jaklič, Fr(anc),** Misijonski škof Irenej Friderik Baraga. Založila Družba sv. Mohorja. Celje 1931. V—VI, str. 331.
37. KELEMINA, J(akob): **J. Peisker,** Tvarog, Jungfernsprung und Verwandtes. Blätter für Heimatkunde IV, 1926, št. 7—8, str. 49—57. I, str. 166—169.
38. KOS, K. F(ranc): Kočevski zbornik. Razprave o Kočevski in njenih ljudeh. Izdaja Družba sv. Cirila in Metoda v Ljubljani, 1939. XII, str. 161—164.
39. KOS, K. F(ranc): **Prof. O. Grebenc,** Moderno slovensko pohištvo po narodnih motivih. Ljubljana 1938. Izdala in založila Kr. Banska uprava dravske banovine v Ljubljane. XIII, str. 175—176.
40. KOS, K. F(ranc): **Jože Karlovšek,** Slovenski domovi. V Ljubljani 1939. Izdala in založila Kleinmayr & Bamberg d. z. o. z. v. v Ljubljani. Natisnila Jugoslovanska tiskarna v Ljubljani. XIII, str. 177—179.
41. KOS, K. F(ranc):**Paolo Toschi,** Guida allo studio delle tradizioni popolari. Roma 1941. Edizioni italiane. XIV, str. 117—119.
42. KOTNIK, Fr(anc): **Adam Fischer,** Etnografija slowianska. Zeszyt drugi: Lużyczanie. Ksiażnica — Atlas Lwow — Warszawa 1932. Str. 41—120. V—VI, str. 354.
43. KOTNIK, Fr(anc: Steirisches Trachtenbuch begonnen und begründet von Konrad Mautner weitergeführt und herausgegeben von Viktor Geramb. I. Bd. Von der Urzeit bis zur französischen Revolution. Graz 1932. Verlag der Universitätsbuchandlung Leuschner & Lubensky Erste Lieferung: Urtrachliches Gut in Steiermark. Mit Vorwort und Einleitung zum zweibändigen Gesamtwerk und mit 52, darunter 9 farbigen Bildern von Univ. Prof. Dr. Viktor Geramb. Vel. 8°, VIII + 118 strani. V—VI, str. 349—354.
44. KOTNIK, Fr(anc): Vaški grbi na Spodnjem Ptujskem polju. VIII—IX, str. 132.
45. KOTNIK, Fr(anc): **Mrkun Anton,** Etnografija velikolaškega okraja. I. zv. Kmetijstvo. Lj. 1943. 8°, 93 + 2 str. II. zv. Obrti in trgovina velikolaškega okraja. Lj. 1943, 8°, 88 str. XVII, str. 128—130.
46. LA Coopération intellectuelle, revue de l'Institut International de Coopération Intellectuelle de la Société des Nations. III, str. 220.
47. LACROIX, Jean: **Dr. René Martial,** La Race française. Paris 1934. VIII—IX, str. 133—134.
48. **Lah, Iv., K** tridesetletnici» Omladine«. »Val«, I. 7—8, str. 129—133. Mladinska revija. Ljubljana 1933. V—VI, str. 332—333.
49. **Lavrič, dr. Jože,** Samoupravno gospodarstvo v dravski banovini. Izdala kr. banska uprava dravske banovine. Založila banovinska zaloga šolskih knjig in učil, K 117/1. Ljubljana 1933. V—VI, str. 357—358.
50. **Lavrič, dr. Jože,** Organizacija statistike v Jugoslaviji. Banovinska zaloga šolskih knjig in učil. Ljubljana 1935. Résumé. VII, str. 226—227.
51. LOŽAR, R(ajko): **Pietro Scotti,** Etnologia. Hoepli, Milano. 1941 — XIX. XIV, str. 115—117.
52. LOŽAR, R(ajko): **Zdenko Vinski,** Die südslavische Grossfamilie in ihrer Beziehung zum asiatischen Grossraum. Zagreb 1938. XVII, str. 151.
53. LOŽAR, R(ajko): **Dr. Zdenko Vinski,** Uz problematiku starog Irana i Kavkaza s osvrtom na podrijetlo Anta i Bijelih Hrvata. Zagreb 1940. XVII, str. 152.
54. LOŽAR, R(ajko): **Dr. Franc Jaklič,** Apostolski provikar Ignacij Knoblehar in njegovi misijonski sodelavci v Osrednji Afriki. V Ljubljani 1943. Založila Ljudska knjigarna. XVII, str. 150—151.
55. LOŽAR, R(ajko): **Kotnik Franc,** Slovenske starosvetnosti. Nekaj zapiskov, orisov in razprav. Slovenska poljudnoznanstvena knjižnica Svet, 1. l., št. 4. Ljubljana 1943, str. 152. XVII, str. 125—128.
56. LOŽAR, R(ajko): Misijonar Jernej Mózgan. Življenjepis. Priredil Fr. Kotnik. Mohorjeva knjižnica 119. Založila Družba sv. Mohorja v Ljubljani. 1943/XXI. XVII, str. 149—150.
57. LOŽAR, R(ajko): **Jos. Wester,** Iz domovine in tujine. Izbrani planinski in popotni spisi. Ljubljana 1944. Založilo Slovensko planinsko društvo. XVII, str. 146—147.
58. MAISTER, Hrvoj: **J. H. Hutton,** Census of India, 1931, Vol. I — India. Part. I — Report. Delhi: Manager of publications, 1933. V—VI, str. 336—347.
59. **Maleš, Branimir,** Antropološka ispitivanja. Prilog ispitivanju telesnih osobina crnogorskih i susednih plemena. (Biblioteka centralnog higijen-

skog zavoda, 9.) Štamparija D. Gregoriča. Beograd 1932. V—VI, str. 333—334.

60. **Mal J(osip),** Ljubljana in leto 1848. (Posebni odtis: Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo. XIV, str. 109 do 135. Ljubljana, 1933.) V—VI, str. 298—299.
61. MAL, J(osip): **Dr. p. Metod Turnšek,** Pod vernim krovom. Ob ljudskih običajih skozi cerkveno leto. I. knjiga: Od adventa do posta. Založila Družba sv. Mohorja v Ljubljani. 1943. 8°, str. 102. XVII, str. 130—132.
62. MANTUANI: **E. Schneeweis,** Die Weinachtsbräuche der Serbokroaten. Mit einer Figurentafel und einer Karte. (= Ergänzungsband XV zur Wiener Zeitschrift für Volkskunde.) Wein, Verlag des Vereines für Volkskunde, 1925. (VIII. und 232 S.) III, str. 204.
63. MANTUANI: **Zelenin Dmitrij,** Russische (Ostslavische) Volkskunde. Grundriss der slavischen Philologie und Kulturgeschichte, herausgegeben von Reinhold Trautmann und Max Vasmer. Berlin u. Leipzig, Walter de Gruyter & Co. 1927. III, str. 207—212.
64. M., I.: **Jasna Belović,** Die Sitten der Südslawen. Paul Aretz Verlag, Dresden 1927. II, str. 99—100.
65. **Moravczik, Gv.,** Κουκουμιν (Kukumion) ein altbulgarisches Wort? Körösi Csoma-Archivum, II 16. Herausgegeben von O. Harrassowitz. Leipzig 1932. V—VI, str. 324—325.
66. **Muc, Martin,** Skozi Sibirijo. Zgode in nezgode slovenskega vojaka v svetovni vojni. Izdala in založila Vodnikova družba. Ljubljana 1933. V—VI, str. 329.
67. **Németh, I.,** Die Herkunft der Namen Kobrat und Esperüch. (Körösi Csona-Archivum, II, 6). Leipzig 1932. V—VI, str. 325.
68. **Niederle, L(ubor),** Avari a Slované. Historicky uvod k ocenění hrobu s keszthelskou kulturou. (Les Avars et les Slaves. Indroduction á l'étude des tombeaux contenant la civilisation de Keszthely.) Zvláštni otisk z Obzoru praehistorickeho, ročník IX. Praga 1931. VIII—IX, str. 119.
69. N., N.: **Živko D. Petković,** Prve pojave srpskog imena. Štampa »Tucović«. Cena 10 dinara. Beograd 1928. II, str. 97—98.
70. NOVAK, V(ilko): **Branimir Bratanić,** Orače sprave u Hrvata. Oblici, nazivlje, raširenje. Publikacija Etnološkog seminara sveučilišta u Zagrebu. 1. Zagreb 1939. Vel. 8°. Str. 100 + 9 listov prilog s 95 podobami. XIV, str. 119—120.
71. NOVAK, V(ilko): **Vid Balenović,** Etnologija za više razrede srednjih i sličnih škola. Zagreb 1940. Izdanje Naklade školskih knjiga i tiskanica banovine Hrvatske. Str. 304 + 22 prilog. XIV, str. 117.
72. OREL, B(oris): **Valentino Ostermann,** La vita in Friuli, II edizione, riordinata da Giuseppe Vidossi (Le arte e le tradizioni popolari d'Italia, Udine, 1940). XIV, str. 119.
73. **OŠTIR, K(arel),** Drei vorslavisch-etruskische Vogelnamen. Razprava znanstvenega društva v Ljubljani, 8. Filološko-lingvistični odsek 1. Ljubljana 1930. IV, str. 246—247.
74. **Patsch, Carl,** Banater Sarmaten (II). Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften in Wien, No. XXVII, pag. 181—216. (»Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa«.) Wien 1925. V—VI, str. 331.
75. **Pavićević, M. Mićun,** Crnogorci u pričama i anegdotama. Knjiga jedanaesta. Str. 160. Predgovor napisao dr. Ivo Politeo. Zagreb 1932. V—VI, str. 358—359.
76. PEISKER, Jan: Na obranu. I, str. 169—171.
77. PREOBRAŽENSKIJ, F. Nikolaj: Kazimierz Moszynski, Badania nad pochodzeniem i pierwotna kultura Slowian. I. del. (Polska Akademija, Rozprawy filologiczne, LXII, Nro. 2. Krakow, 1925. — 140 strani.) II, str. 94—97.
87. PREOBRAŽENSKIJ, F. Nikolaj: **Jan Czekanowski,** Wstep do historji Slowian. Perspektyvy antropologiczne, etnograficzne, prehistoriyczne i jezykoznawcze. (Lwowska bibljoteka slawistyczna. Tom. 111.) Naklad K. Jakubovskiego we Lwowie, 1927. Str. XII + 326 (1) in 2 skrižalki. III, str. 200—204.
79. PREOBRAŽENSKIJ, F. Nikolaj: **D. M. Odinjec,** Voznikovenie gosudarstvennago stroja u vostočnnjih slavjan. Izd. »Sovr. zap.«, Pariž, 1935. Str. 184. XII, str. 159—161.
80. PREOBRAŽENSKIJ, F. Nikolaj: Kabardinskij folklor. Vstupitelnaja statja, kommentarii i slovar M. E. Talpa. Redakcija Ju. M. Sokolova. Illjustracii i pereplet T. S. Anisimovoj. (Kabardinsko — balkarskij naučno-issledovatelskij institut nacionalnoj kulturi — Academia, Moskva 1936). Str. XVI + 650. Cena rub. 18. — XII, str. 165—171.
81. RADOJČIĆ, N.: **Erdeljanović J.,** Stara Crna Gora, etnička prošlost i formiranje crnogorskih plemena, Sprski Etnografski Zbornik Srpske Kraljevske Akademije XXXIX, I, Naselja i poreklo stanovništva, 24, B. 1926, sa 7 fotografija i 5 karata u prilogu i 3 skice u tekstu, XI + 890. III, str. 221—222.
82. RADOJČIĆ, N.: **Jelić I. M.,** Krvna osveta i umir u Crnoj Gori i Severnoj Albaniji, Disertacija na pravnom fakultetu Beogradskog Univerziteta, B. 1926, 8°, X + 154, s kartom Crne Gore i Severne Albanije. III, str. 220—221.
83. RADOJČIĆ, N.: **Pavićević M. M.,** Crnogorci u pričama i anegdotama, knjiga druga, Podgorica, 1928, 8°. 194 str. III, str. 222—223.
84. **Regally, V.,** Bela krajina. (Vodnikova pratika. Ljubljana 1934). V—VI, str. 324.
85. SARIA, Balduin: Poetovio. Vodnik po muzeju in stavbenih ostankih rimskega mesta. Napisal Mihael Abramič, slovensko izdajo priredil A. Sovre. Izdalo in založilo muzejsko društvo Ptuj 1925. I, str. 164—165.
86. SARIA, Balduin: **J. G. Frazer,** Der goldene Zweig (The golden bough). Das Geheimnis von Glauben und Sitten der Völker. Abgekürzte Ausgabe. Einzig vom Verfasser berechtigte Übersetzung durch dr. phil. Helen v. Bauer. VII + 1087 strani. Leipzig, C. L. Hirschfeld 1928. V celo platno vezano 24 mark. III, str. 199—200.
87. SARIA, Balduin: **Schachermeyr Fritz,** Etruskische Frühgeschichte. Mit 6 Kartenskizzen. Berlin & Leipzig, Walter de Gruyter & Co., 1929. XVII, — 317 strani. IV, str. 247—248.
88. SARIA, Balduin: Tacitus Germania. Mit Beiträgen von A. Dopsch, H. Reis, K. Schuhmacher. Unter Mitarbeit von H. Klenk herausgegeben und erläutert von Wilhelm Reeb. Mit einer Karte und 42 Abbildungen auf 2 Doppeltafeln. Leipzig, B. G. Teubner, 1930. IV, str. 248—249.
89. SARIA, Balduin: **Viktor Geramb,** Steierisches Trachtenbuch, 2. Lieferung: Die norisch-pannonische Tracht. Seite 119—214. Graz 1933. V—VI, str. 301—302.
90. SBORNIK praci venovanych Prof. dru Jindrichu Matiegkovi k jeho 70. narozeninám. Anniversary volume dedicated to Prof. dr. J. Matiegka on his 70th birthday. (»Anthropologie«, 1—4, vydóvá Anthropologicky ustav Karlovy University.) Praga 1932. V—VI, str. 329—330.
91. **Schneeweis, Edmund,** Grundriss des Volksblaubens und Volksbrauches der Serbokroaten. Cena broš. 108 Din, vez. 124 Din; 267 strani, 45 slik. Celje 1935. VIII—IX, str. 113—114.
92. **Simonič, Ivan,** Kočevarji v luči krajevnih in ledinskih imen. Posebni odtis iz »Glasnika Muzejskega društva za Slovenijo«, XVI, 1935; str. 61—81 in 106—123. VIII—IX, str. 131—132.
93. STATISTIČNI Godišnjak, II. (Kraljevina Jugoslavija, opšta državna statistika; Državna Štamparija. Cena 100 Din.) Beograd 1933. V—VI, str. 329.
94. **Stelè, Fr(ance),** K stavbni zgodovini dominikanskega samostana v Ptuju. Ponatis iz »Časopisa za zgodovino in narodopisje«, XXVIII, Maribor 1933. (Contribution à l'histoire de la construction

du couvent des dominicains à Ptuj. Dans l'ancien couvent des dominicains à Ptuj, depuis 1928, plusieurs découvertes, importantes pour l'histoire de la construction de ce monument, ont été faites, dont voici le résultat.) V—VI, str. 361—362.

95. **Stelè, Fr(ance),** Monumenta artis slovenicae. Akademska založba, Ljubljana. VII, str. 214.
96. STELÈ, Fr(anc): **Franc K. Kos,** Ornamentika lesenih stropov v cerkvah na Slovenskem. Posebni odtis iz Zbornika za umetnostno zgodovino XVII (1941); 105 strani. XVII, str. 133—137.
97. STÈLE, Fr(ance): **Ljubo Babić,** Boja i sklad. Prilozi za upoznavanje hrvatskog seljačkog umieća. Liepa naša domovina knj. 5. Izd. Hrv. izdavačkog bibliografskog zavoda. Zagreb 1943. 47 str. besedila z risbami in 14 barvastih tabel. XVII, str. 147—149.
98. **Suk, V.,** On the Question of Human Races on the Basis of the Precipitin Test and Isoagglutinations. (Práce Moravské Prirodovedecké Společnosti, svazek VIII, spis 4, Brno 1933.) V—VI, str. 347—349.
99. ŠVARSKI, M.: **Matija Tomc,** Belokrajinske. Za moški zbor priredil, izdal in založil Akademski pevski zbor v Ljubljani 1934. Cena Din 30. VII, str. 223—226.
100. TEŽAVE našega Etnografskega muzeja, ene najvažnejših kulturnih ustanov našega malega naroda. (»Slovenski Narod« od 23. II. 1939., Let. LXXII., št. 44.). XII, str. 171—173.
101. TRABALHOS da Sociedade Portuguêsa de Antropologia e Etnologia. Vol. III. Fasc. IV. Porto, 1928. III, str. 215—216.
102. V.: **Dr. Božidar Širola,** Problemi našega muzičkog folklora. Čitao u svečanoj sednici Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 4. maja 1929. Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, knjiga XXVII, svezak 2. Zagreb, 1930. IV, str. 226—227.
103. V.: **Žarko M. Tatić,** Tragom velike prošlosti. Svetogorska pisma i Monografske studije stare srpske arhitekture. IV, str. 222.
104. V.: **A. Sič,** Slovenske narodne noše. (Zal. Učit. tiskarna, Ljubljana 1927.) II, str. 100—101.
105. V.: **S. Vlad. R. Đorđević,** Srpske narodne melodije (Južna Srbija). Izdalo Skopsko naučno društvo 1928. S predgovorom E. Clossona. II, str. 101—102.
106. VURNIK, S(tanko): **Albert Sič,** Narodne vezenine na Kranjskem. I, str. 173.
107. VURNIK, S(tanko): **Albert Sič,** Slovenski narodni slog: Kmečke hiše in njih oprava na Gorenjskem, Ljubljana 1924. I, str. 173—174.
108. VURNIK, S(tanko): **Albert Sič,** Zbirka narodnih ornamentov. I, str. 173.
109. VURNIK, S(tanko): Med revijami. I, str. 172—173.
110. VURNIK, S(tanko): Vođa kroz Etnografski muzej u Beogradu. (Drž. štamparija kraljevie SHS, Beograd 1924.) I, str. 174—175.
111. VURNIK, S(tanko): **Dr. Martin Malnerič,** Tobolček. Knjižni almanah Bele krajine. V Ljubljani 1925. I, str. 175.
112. VURNIK, S(tanko): **M. D. Laptchévitch,** Costumes Nationaux Yougoslaves. Tirage a part de la Yougoslavie. Belgrade 1925, 8°, str. 88. I, str. 176.
113. VURNIK, S(tanko): Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu, knjiga I. Urednik dr. Borivoje Drobnjaković, Beograd 1926. I, str. 174.
114. VURNIK, S(tanko): **H. Th. Bossert,** Volkskunst in Europa. (Wasmuth, Berlin 1926.) I, str. 173.
115. VURNIK, S(tanko): **N. Vulić,** Narodnost Peonaca. (»Glas« CXXI, str. 1—20). Beligrad 1926. I, str. 175—176.
116. VURNIK, S(tanko): Izdaje slovenskih narodnih pesmi. IV, str. 243—244.
117. VURNIK, S(tanko): Etnografičnii Zbirnik vidae etnografična komisija naučnago tovaristva imeni Ševčenka, T. XXXIX. — XI. Narodni pisni z Galickoj Lemkivščini. Teksti i melodii. Zibrav, uporadkuvav i pojasniv dr. Filaret Kolessa. V Ljvovi 1929. IV, str. 221—222.
118. VURNIK, S(tanko): **Vladimir R. Gjordjević,** Trideset i pet Srpskih Narodnih Pesama za klavir. Beograd, Notolitografija L. Fuks, Bitoljska ul. 25. 1930. IV, str. 222.
119. V., V.: **Bunak,** Od izmeneniji rosta mužskogo naselenija SSSR za 50 let. (Antropologičeskii Žurnal 1932). Moskva 1932. V—VI, str. 323—324.
120. Ž(UPANIĆ), N(iko): **Andreas Alföldi,** Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien. (Ungarische Bibliothek für das Ungarische Institut an der Universität Berlin, herausgegeben von R. Gragger, Bd. I. (1924), Bd. II (1926). I, str. 176—177.
121. Ž(UPANIĆ), N(iko): **M. C. Burkitt,** Our early ancestors. An introductory study of mesolithic, eolithic and Copper agecultures in Europe and adjacent regions. (At the University Press). Cambridge 1926. I, str. 177.
122. Ž(UPANIĆ), N(iko): **Mihajlo Laskaris,** Bizantinske princeze u srednjevekovnoj Srbiji. Prilog istoriji bizantinsko-srpskih odnosa od kraja XII. do sredine XV. veka. (Knjižarnica F. Baksa). Beograd 1926. I, str. 165—166.
123. Ž(UPANIĆ), N(iko): **Jan Czekanowski,** Wstep do historji Slowian. Perspektywy antropologiczne, etnograficzne, prehistoriczne i jezykoznawcze. (Lwowska bibljoteka slawistyczna, tom III. Z drukarni Jakubowskiego i. Sp.). Lavov 1927. I, str. 177.
124. Z.: **K. Hildén,** Zur Frage der ostbaltischen Rasse. Helsinki 1927. IV, str. 240—241.
125. ŽUPANIĆ, Niko: Prvobitni Hrvati. (Zbornik Kralja Tomislava, str. 291—296. Izdala Jugoslovenska Akademija znanosti i umjetnosti. Posebna djela Jugosl. Akad., knj. XVII.) Zagreb 1925. (Les Croates primitifs.) I, str. 171—172.
126. ŽUPANIĆ, Niko: **Kaarlo Hildén,** Marken-Saaren Asukkaat. (Les habitants de l'île de Marken, pas rapport surtout à la forme du crâne. Extrait du Bulletin de la Société Géographique de Finlande, Helsinki 1928.) II, str. 90.
127. ŽUPANIĆ, Niko: **V.V. Bunak,** Crania armenica. (Trudni Atropologičeskogo Naučnoissledovateljskogo Instituta pri I. M. T. U. vipusk II, priloženie u »Russkomu Antropologičeskomu Žurnalu, tom XVI, vp. 1—2.). Moskva 1927. III, str. 216—217.
128. ŽUPANIĆ, Niko: **Albin Stocky,** Čechy v dobe bronzove. (Natisnil Jan Štenc). Praga 1928. III, str. 213.
129. ŽUPANIĆ, Niko: **D. J. Popović,** O Cincarima. Prilozi pitanju postanka naše čaršije. Beograd 1928. III, str. 219—220.
130. ŽUPANIĆ, Niko: **V. Lebzelter,** Zur Rassengeschichte der Jugoslaven. (Serta Brunsmidiana, Commentationes oblatae Josepho Brunšmid septuagenario a discipulis et amicis A. P. III. ID. FEBR. MCMXXVIII. Ex officina typogr. »Zaklada Tiskare Narodnih Novina«). ZAGRABIAE MCMXXVIII. III, str. 214—215.
131. ŽUPANIĆ, Niko: **B. Škerlj,** Nekatera socialna spoznanja iz rodovnikov Praškega pedološkega zavoda. (Rozpravy ústavu pro vyzkom ditete a dorustajicí mladéže, číslo 55.) Praga 1929. III, str. 218—219.
132. ŽUPANIĆ, Niko: **Henry Field,** Early man in North Arabia. (Reprindet from »Natural History«, vol. XXIX, No. 1, 1929, pp. 33—44.) New York 1929. III, str. 218.
133. ŽUPANIĆ, Niko: **K. Absolon,** New finds in fossil human skeletons in Moravia. — J. Matiegka. The skull of the fossil man Brno III. and the cast of its interior. (Reprindet from the Antropologie — Prague, VII — 1929). III, str. 213—214.
134. ŽUPANIĆ, Niko: **Mićun M. Pavićević,** Crogorci u pričama i anegdotama. (Zabavna Biblioteka, kolo XXVII, knjiga 451, uređuje Dr. Nikola Andrić, drugo izdanje sa 40 slika i fotografija; naklada Zaklade Tiskare Narodnih Novina. Zagreb 1929. III, str. 217—218.

135. ŽUPANIČ, Niko: **P. R. Radosavljevich,** The spirit of Tolstoj's experimental school. (Reprindet from School and Society, vol. XXIX, Nos. 737 and 738; The Science Press). New York 1929. III, str. 218.
136. ŽUPANIČ, Niko: The aborigines of Minnesota. A report based on the collections of Jakob V. Brower, and on the field surveys and notes of Alfred J. Hill and Theodore H. Lewis. Collated, augmented and described by N. H. Winshell. Published by the Minnesota Historical Society. Illustrated by thirty — Six halftone page plates, Twenty — six folted inserts and six hundred and forty-two figures inserted in the text. The Pioneer Company St. Paul Minn. 1911. IV, str. 230—231.
137. ŽUPANIČ, Niko: **N. Županič,** Les premiers habitants des pays Yougoslaves. Ethnologie paléolithique et néolithique de l'Illyricum. Avec une carte des pays Yougoslaves at 9 figures dans le texte. (Extrait de la »Revue Anthropologique« 1919.) Paris 1919. IV, str. 231—232.
138. ŽUPANIČ, Niko: **N. Ja. Marr,** Kavkazkija plemennjija nazvanija i mstnija paralleli Trudi komissii po izučeniju plemennogo sostava naselenija Rossii. Rossijskaja Akademija nauk. Petrograd 1922. IV, str. 247.
139. ŽUPANIČ, Niko: **J. Peisker,** Koje su vjere bili stari Sloveni prije krštenja. Iz rukopisa preveo dr. Ivo Pilar. (Posebni otisak iz »Starohrvatske Prosvjete« N. S. II.) Zagreb 1928. IV, str. 233.
140. ŽUPANIČ, Niko: **Manica Komanova,** Na Gorenščem je fletno. (Belo-modra knjižnica.) Ljubljana 1928. IV, str. 242—243.
141. ŽUPANIČ, Niko: Dobrovskega naziranja o Sporih in poznejša mišljenja o njih. (Zvlašteni otisk ze sborniku stati k stému vyroci smrti Josefa Dobrovského 1753—1829.) V Praze 1929. (L'opinion de Dobrovsky sur les Spores et celles des ses successeurs.) IV, str. 225—226.
142. ŽUPANIČ, Niko: **E. Loth,** Leçons d'Anthropologie des parties molles: muscles, intestins, vaisseaux, nerfs, périphériques. Conferences prononcées à l'Ecole d'Anthropologie de Paris les 11—19 Mars 1929. Extrait de Bulletin de la Société de Morphologie, Nro. 1—2. Paris 1929. IV, str. 240.
143. ŽUPANIČ, Niko: **Milan Budimir,** Hrvat (Šišićev Zbornik). Zagreb 1929. IV, str. 245.
144. ŽUPANIČ, Niko: **N. S. Deržavin,** Jafetičeskije pereživanija v prometeidskoj slavjanskoj tradicii. Jazik i literatura, III. Ranion, naučno-issledovatelskij institut sravnitelnoj istorii literatur i jazikov zapada i vostoka. Izdanie Instituta. Leningrad 1929. IV, str. 245—246.
145. ŽUPANIČ, Niko: **S. Brodar,** Potočka zijalka na Olševi. (Posebni odtis iz Izvestja drž. gimnazije v Celju za leto 1928/29.) Celje 1929. IV, str. 229—230.
146. ŽUPANIČ, Niko: **Agn. Dobrowolska,** Żywotek Cieszynski. Ze studjów nad strojem i haftem ludowim. (Wygawnictwa muzeum slanskiego w Katowicach, dzial I., tom. II.) Katowice 1930. IV, str. 232—233.
147. ŽUPANIČ, Niko: **B. Škerlj,** Beiträge zur Anthropo logie der Slowenen. Aus der Anthropologischen Abteilung des staatlichen Hygiene-Institutes in Ljubljana. (Sonderabdruck a. d. Zeitschrift f. Morphol. u. Anthropol., Bd. XXVIII., Heft 3, 1930). IV, str. 228—229.
148. ŽUPANIČ, Niko: **B. Škerlj,** Menarha pri Slovenkah. (Zdravniški Vestnik, II., 3). Ljubljana 1930. IV, str. 220.
149. ŽUPANIČ, Niko: **D. K. TSOPOTO,,** Pagazejski (varianta: Pagazitski) zaliv in Bolos. Zavrnitev neutemeljenih trditev o naselitvi Slovanov. Atene 1930. IV, str. 233.
150. ŽUPANIČ, Niko: **E. Šimek,** Velká Germanie Klaudia Ptolemaia, I. Facultas phisolophica Universitatis Carolinae Pragensis: Sbirka pojednáni a razprav. Praga 1930. IV, str. 233—234.
151. ŽUPANIČ, Niko: **Gantscho Tzenoff,** Die Abstammung der Bulgaren und die Urheimat der Slaven. Eine historisch-filologische Untersuchung über die Geschichte der alten Thrakoillyrier, Skythen, Goten, Hunnen, Kelten u. a. Verlag: Walter de Gruyter et Co. Berlin-Leipzig 1930. IV, str. 244.
152. ŽUPANIČ, Niko: **M. Lascaris,** Bulletin Yougoslave. Extrait de Byzantion, tome V., fasc. 2. (1929—1930). Bruxelles 1930. IV, str. 242.
153. ŽUPANIČ, Niko: **S. Brodar,** Paleolitik na Olševi. (Station paléolithique d'Olchéva. »Zdravniški vestnik«, II., No. 4). Résumé. Ljubljana 1930. IV, str. 234—236.
154. ŽUPANIČ, Niko: **V. Bučar,** Kod lužičkih Srba. Putopis. 38 slika. Ljubljana 1930. IV, str. 244—245.
155. ŽUPANIČ, Niko: **W. Schmid,** Ein Dreifuss aus Krainburg. Sonderabdruck aus Eiszeit und Urgeschichte, VII. Bd. Leipzig, 1930. IV, str. 244.
156. ŽUPANIČ, Niko: **Adam Wrzosek,** Juljan Talko-Hryncewicz. Sylwetka jubileuszowa. Poznan 1926. V—VI, str. 334—335.
157. ŽUPANIČ, Niko: **Mihajlo Pupin:** Od pastirja do izumitelja, II. del. S pisateljevim dovoljenjem prevedel Pavel Brežnik, izdala Vodnikova družba, Ljubljana 1932. V—VI, str. 322.
158. ŽUPANIČ, Niko: **Dr. Jos. Mal,** Zgodovina slovenskega naroda. Najnovejša doba. Zvezek 7—12. Str. 1—760. Celje, 1928—1934. VII, str. 219—220.
159. ŽUPANIČ, Niko: **J. J. Mikkola,** Der Name Wolga, (Finnischugrische Forschungen XX.) VII, str. 208—209.
160. ŽUPANIČ, Niko: **Jože Rus,** Kralji dinastije Svevladičev — najstarejši skupni vladarji Hrvatov in Srbov 454—614, 8°, str. 207, Univerzitetna tiskarna J. Blasnika nasl., Ljubljana 1931, VII, str. 198—206.
161. ŽUPANIČ, Niko: Rovnocennost evproskych plemen a cesty k jejich ušlechtování. Poradal prof. K. Weigner. Nová encyklopedie prirodnich ved, vydává druhá trida české akademie. Nákladem České Akademie ved a Umeni. Praga 1934. VII, str. 221—222.
162. ŽUPANIČ, Niko: **V. Beševliev,** Prvoblgarski nadpisi Uvod, tekst i komentar. Godišnik na Sofiiski Univerzitet. Istoriko-filologičeski fakultet, knj. XXXI, 1. Pridvorna pečatniza. Sofija 1934. VII, str. 220—221.
163. ŽUPANIČ, Niko: **Svetozar Radojčič,** Portreti srpskih vladara u srednjem veku. Posebna izdanja Muzeja Južne Srbije u Skoplju, knjiga I, 4°, strana 105 sa XXV tabli, »Delnička tiskara« u Ljubljani. Cena 100 dinara. Skoplje 1935. VIII—IX, str. 114—119.

Kazalo avtorjev

Andrejka, Rudolf 114, 165
B. 49
Bohinec, Valter — ocene 3
B., P. — ocene 4
Brejčeva, Mia 50, 135 — ocene 5,6
Brežnik, Pavel — ocene 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14
Brodar, Srečko 119
Bučar, Vekoslav 29, 30, 51, 52, 53, 54 — ocene 15, 16 17
Bunc, Stanko — ocene 19, 20
Burian, V. 17
Czekanowski, Jan 89
Dugan, Fr. — ocene 24
Dušanič, Svetislav 141
Erlich, L. 1
Filipović, S. Milenko — ocene 25, 26
Franič, T. Ivo 130
Gaspari, Maksim 6, 7, 33, 34, 120, 121, 185 — ocene 27
Glonar, Joža 176
G — n. — ocene 28
Goričar, Maks. 214
Grafenauer, Ivan 177, 191, 192, 193 — ocene 29, 30, 31, 32

Grba, Milovan 219
Grizin, M. — ocene 33
Grošelj, Milan 194
Honerlein, Mirko 166 — ocene 35
Hrovatin, Radoslav 186
Karlovšek, Jože 108
Kelemina, Jakob 74, 195 — ocene 37
K., F. 8
Koblar, A. 136
Kóčka, Wojćech 90
Kos, K. Fran (Franc) 101, 109, 115, 116, 142 — ocene 38, 39, 40, 41
Kos, Milko 160
Koštiál, Ivan (Janko) 75, 117, 140
Kotnik, France (Fran) 143, 155, 159, 167, 174, 205 — ocene 42, 43, 44, 45
Kriss, Rudolf 152
Krumpestar, Fr. 220
Kuret, Miklavž (Niko) 156
Kus-Nikolajev, Mirko 110, 122, 173
Lacroix, Jean — ocene 47
Lenček, Radivoj 168
Lokar, Janko 169, 196
Ložar, Marta 137
Ložar, Rajko 35, 67, 111, 123 — ocene 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57
Maister, Hrvoj — ocene 58
Mal, Josip 170 — ocene 61
Malnerič, Martin 76, 187
Mantuani, Josip — ocene 62, 63
Marin, Louis 20
Markič, Mihael 77, 78, 79
Matičetov, Milko 178
M., I. — ocene 64
Möderndorfer, Vinko 57
Mrkun, Anton 129, 133, 148, 161, 175
Murko, Matija 188
N. 221
Nahtigal, Rajko 80
N., N. — ocene 69
Novak, Vilko 131, 132, 144 — ocene 70, 71
Odavić, I. Pera 222
Orel, Boris 22, 124, 145, 146, 147 — ocene 72
Oštir, Karel 81, 82, 83, 162
Páta Josef 179
Pavel, Avgust 112
Pavićević, M. Mićun 180, 181, 197, 198, 199, 223 — ocene 75
Peisker, Jan — ocene 76
Petrović, Ž. Petar 36
Preobraženskij, Nikolaj 225 — ocene 77, 78, 79, 80
Radojčić, Nikola 226 — ocene 81, 82, 83
Roš, Boštjan 88
Rus, Jože 68
S., A. 157
Saria, Balduin 149, 171 — ocene 85, 86, 87, 88, 89
Sič, Albert 150
Simonič, Ivan 60, 61, 215 — ocene 92
Skok, Petar 84, 105, 106, 107
Skutil, Josef 69
Stadler, Eda 200
Stanojević, St. 62
Stelè, France 63, 125, 201 — ocene 96, 97
Steska, Viktor 118, 153, 202
Stolichwo, Kazimierz 91
Šašelj (Šašel), Ivan Feliks (Josip) 40, 41, 42, 43, 163, 172, 182, 183, 203, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213
Ščerbakivskij, V. 70
Škerlj, Božo 92 — ocene 1,2
Švarski, M — ocene 99
Trojanović, Sima 151
Tuma, Henrik 227
V. — ocene 102, 103
Vatev, Stefan 93
Vilfan, Sergij 154, 204
Vlahović, S. Mitar 158
V., S. — ocene 104, 105
Vurnik, Stanko 44, 113, 126, 127, 138, 139, 189, 228 — ocene 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118
V., V. — ocene 119
Z. 27, 64, 65 — ocene 124
Zdešar, Anton 229
Zega, Nikolaj 134
Zorenč, Lojze 164
Zupanič, Katarina 230
Zupanič (Zupanić, Župančić), Niko 12, 13, 14, 15, 16, 28, 45, 46, 47, 48, 66, 71, 72, 73, 85, 86, 87, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 102, 103, 104, 128, 184, 190, 216, 231, 232 — ocene 120, 121, 122, 123, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163

Sestavila: B. Plestenjak — Jemec

V dandanašnji potrošniški družbi se včasih zdi, kot bi bile edine vrednote hrana, pijača in še nekaj drugih artiklov namenjenih zadovoljevanju človekovih hedonističnih hotenj.

Pa nasploh vendarle ni tako. Še vedno se najdejo ljudje — nosilci kulture in umetnosti — višjih, človeka povzdigujočih vrednot. Še več. Tudi delovne organizacije se najdejo, katerih vodilno osebje pravilno vrednoti kulturo. Pogled v preteklo 1970. leto odkriva nekaj svetlih primerov sodelovanja Slovenijalesa s kulturnimi ustanovami. Lahko bi celo rekli, da ti primeri predstavljajo rešitve zadovoljevanja obojestranskih koristi. S tem, da je Slovenijales del sredstev namenjenih ekonomski propagandi dal za kulturo, ni le podprl te dejavnosti, ampak pri ljudeh — ljubiteljih kulture — ki so obenem tudi potencialni kupci, ustvaril naklonjenost. To pa je tista notranja vez, ki opravičuje takšna vlaganja. Slovenijales je v preteklem letu bil pokrovitelj razstave lesoreza v Slovenj Gradcu, Potopljene ladje v Ljubljani, izdal novoletni koledar s posnetki Forme vive iz Kostanjevice in še več bi lahko našteli. Delno je pač tudi to prispevek h kulturi stanovanja, za katero si Slovenijales prizadeva preko svoje oblikovalske službe, arhitektov svetovalcev v trgovinah in zagotavljanjem bogatega izbora pohištva in opreme za potrebe človeka — kupca.

Vsebina — Table des matieres

Ivan Sedej, **Črni Kal** (Analiza urbanističnih in arhitekturnih značilnosti) 5

Die Ortschaft Črni kal (Analyse ihrer städtebaulichen und baukünstlerischen Eigenheiten)

Ljudmila Bras, **Izdelovanje cvetnih butaric v okolici Ljubljane** 25

Die Herstellung von Palmbuschen in der Umgegend von Ljubljana

Marija Makarovič, **Hlače kmečke noše na Slovenskem.** Prikaz gradiva 45

Die Hose der männlichen Bauerntracht in Slowenien

Pavla Štrukelj, **Obrt in drugi viri za preživljanje pri Ciganih v Sloveniji** 73

The Gypsies in Slovenia and Their Trades and Other Sources of Livelihood

Vitomir Belaj, **O starosti slovenskih mlinov na veter** 101

Über das Alter des slowenischen Windmühlen

Radoslav Hrovatin, **Primer kontaminacije v metriki ljudske pesmi** 103

Un exemple de la jonction dans la mètre de la chanson populaire

Zbirke — Collections

Bruno Ravnikar, **Indonezijska ksilofona v Goričanah** 109

Two Indonesian Xilophones from the Collection in the Slovene Etnographic Museum at Goričane

Polemika — Polemique

Richard Wolfram, **Zu dem Artikel von Vilko Novak: »Die Slowenen in deutschen völkerkundlichen Handbüchern«. (Slovenski etnograf XX, S. 176 ff.)** 111

Vilko Novak, **Odgovor prof. R. Wolframu** 114

Vilko Novak, **Antwort auf Prof. Wolfram** 115

Angelos Baš, **Beseda ob zborniku Svet med Muro in Dravo** 118

Zum Sammelband Svet med Muro in Dravo

Poročila — Comptes rendus

Razstave Slovenskega etnografskega muzeja v letih 1968 in 1969 121
Die Ausstellungen des Slowenischen Volkskundemuseums in den Jahren 1968 und 1969

Naši jubilanti — Nos jubilants

Niko Kuret, **Vilko Novak šestdesetletnik** 127
Vilko Novak — sexagénaire

Rajniki — Pertes

Sergij Vilfan, **Franjo Baš kot etnograf** 129
Franjo Baš als Ethnograph

Knjižna poročila in ocene — Compte rendus critiques

Katarina Kobe-Arzenšek, Sitarstvo na Gorenjskem. Publikacije Tehniškega muzeja Slovenije, št. 13, Ljubljana 1967, str. 1—96 (Ljudmila Bras) 141

Etnografija Pomurja I. Pomurska založba, Murska Sobota, 1967, str. 192 (Barbara Plestenjak-Jemec) 142

Dva popravka (Vilko Novak) 143

Vera St. Erlich: U društvu s čovjekom. Tragom njegovih kulturnih i socijalnih tekovina. Zagreb 1968, str. 401 (Vilko Novak) 144

Pavla Hočevar, Pot se vije. Spomini. Založništvo tržaškega tiska v Trstu, 1969, str. 164 (B. Plestenjak-Jemec) 147

Ivan Ivančan — Zvonimir Lovrenčevič, Narodni plesovi Hrvatske 3, Prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb 1969, str. 186 (Bruno Ravnikar) 148

Wolfgang Emmerich, Germanistische Volkstumsideologie. Genese und Kritik der Volksforschung im Dritten Reich. Volksleben, 20. Band. Tübingen 1968, 368 strani (Angelos Baš) 149

Herbert Schwedt, Kulturstile kleiner Gemeinden. Volksleben, 21. Band. Tübingen 1968. 174 strani (Angelos Baš) 151

Utz Jeggle, Judendörfer in Württemberg. Volksleben, 23. Band. Tübingen 1969, 361 strani (Angelos Baš) 152

Ingeborg Weber — Kellermann, Deutsche Volkskunde zwischen Germanistik und Sozialwissenschaften. Stuttgart 1969, 113 + (X) strani (Angelos Baš) 153

Viewirtschaft und Hirtenkultur. Ethnographische Studien. Herausgegeben von László Földes. Akadémiami kiadó, Bupadest 1969. Str. 903 (Vilko Novak) 156

Müveltség és hagyomány. Studia ethnologica Hungariae et Centralis ac Orientalis Europae. Urejuje Bela Gunda s sodelovanjem J. Szabadfalvija in Z. Ujváryja. IX. Debrecen, 1967. X. Debrecen, 1968 (Vilko Novak) 157

Ujváry Zoltán: Az agrárkultusz kutatása magyar és az európai folklórban (= Müveltség és hagyomány XI.) Debrecen, 1969, str. 285 (Vilko Novak) 158

Walerian Sobisiak: Wieskije wlokiennictwo w Wielkopolsce. Porownawcze studium historyczno-etnograficzne. Poznan 1968, str. 264 (Vilko Novak) 159

Problemi antropologiji i istoričestoj etnografiji Aziji. ANSSSR. Inst. etnografiji izdat. »Nauka«, Moskva 1968, 3—272 (Petar Vlahović) 160

V. S. Starikov, Materjalnaja kultura Kitajcev severo vostočnjih provinciji KNR. ANSSSR Institut etnografiji, izdat. »Nauka«, Moskva 1967, str. 3—256 (Petar Vlahović) 161

Problemi etnografiji i etničeskoj istoriji narodov vostočnoj i jugo-vostočnoj Aziji ANSSSR »Nauka«, Moskva 1968, str. 5—284 (Petar Vlahović) 162

Loški razgledi XVI. Muzejsko društvo v Škofji Loki, 1969, str. 288 (F. Šarf) 163

Marija Rutar: Izumrle domače dejavnosti na Tolminskem. Jadranski koledar, Trst 1970, str. 137—144 (Ljudmila Bras) 164

Bibliografija — Bibliographie

Bibliografija prispevkov objavljenih v Etnologu — 17 letnikov 1926/44 (B. Plestenjak-Jemec) 167

Bibliographie des contributions publiées dans »Etnolog« pour les années 1926/44

»Slovenski etnograf«

izhaja letno v eni knjigi — paraît une fois par an

Uredništvo in zamenjave — Rédaction et échange:

Slovenski etnografski muzej, Ljubljana, Prešernova 20,
poštni predal 73, telefon 22-475

Uprava — Administration:
Slovenski etnografski muzej, Ljubljana, Prešernova 20

Za znanstveno vsebino člankov odgovarjajo vsi avtorji

Slovenski etnograf

XXI—XXII 1968—69

Izdal in založil Slovenski etnografski muzej
Za izdajatelja in založbo dr. Boris Kuhar
Tehnična ureditev in oprema Marjan Loboda, dipl. ing. arh.
Natisnila Tiskarna PTT v Ljubljani
Naklada 1000 izvodov

Slovenski etnografski muzej ima še na zalogi vodnike razstav:

Ljudsko slikarstvo
Vraževerje na Slovenskem
Gozdni in lesni delavci na Južnem Pohorju
Kmečki nakit
Slikarstvo na panjskih končnicah
Lončarstvo na Slovenskem
Včeraj in danes v škocijanskih hribih
Ralo in plug
Slovensko ljudsko kiparstvo
Kraška hiša
Klekljane čipke
Kmečka hiša na Slovenskem v alpskem ozemlju
Sodobna japonska keramika
Alma Karlin
53 poštnih postaj na cesti Tokaido
Črnska umetnost
Akamba-Makonde
Vietnam